

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

4
504
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1926:33
JUSTITIEDEPARTEMENTET

PROCESSKOMMISSIONENS
BETÄNKANDE

ANGÅENDE

RÄTTEGÅNGSVÄSENDETS
OMBILDNING

TREDJE DELEN

RÄTTEGÅNGEN I TVISTEMÅL

S T O C K H O L M

1 9 2 6

Statens offentliga utredningar 1926

Kronologisk förteckning

1. Utredning rörande lagstiftningen om arbetstidens begränsning i vissa främmande länder av John Nordin jämte uppgifter angående arbetstiden i vissa länder, som sakna allmän lagstiftning rörande arbetstidens begränsning, sammanställda inom socialstyrelsen. Bihang 2 till socialstyrelsens den 2 november 1925 avgivna betänkande med förslag till reviderad lag om arbetarskydd. Norstedt. (4), 211 s. S.
2. Betänkande angående de icke rättsbildade domsagobiträdernas avlöningsförhållanden och anställningsvillkor. Norstedt. 32 s. Ju.
3. 1921 års pensionskommittés betänkande. 7. Betänkande med nytt förslag till militär tjänstepensionslag. Idun. 51 s. Fö.
4. Postverket. Kort översikt av dess historia, rörelse och organisation. Av M. Marcus. Tiden. (8), 68 s. Fl.
5. Utredning angående det svenska skolväsendets organisation. Norstedt. xij, 462, 161 s. E.
6. P. M. angående tätare tingsammansåttna i häradsrätterna. Norstedt. 28 s. Ju.
7. Betänkande och förslag, avgivet den 12 maj 1926 av de jämlikt kungl. brev den 18 juni 1925 tillkallade sakkunniga för förenkling av förvaltningsorganisationen vid arméns högre och lägre trupperband. Norstedt. vj, 222 s. Fö.
8. Betänkande med förslag till lag om ändrad lydelse av vissa delar av lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom. Norstedt. 346 s. Ju.
9. Betänkande med förslag till lag om behandling av vissa arbetsvilliga och samhällsvådliga m. fl. författningar. Norstedt. x, 184 s. S.
10. Betänkande med förslag angående gymnastiska centralinstitutets verksamhet och därmed sammanhängande frågor. Norstedt. vj, 141 s. E.
11. Betänkande och förslag till förenkling av organisation och förvaltning å flottans stationer och varv samt örlogsdépån i Göteborg. Del 1. Flottans varv. Beckman. 148 s. Fö.
12. Förslag till handbok för svenska kyrkan. Uppsala, Almqvist & Wiksell. xij, 402 s. E.
13. Normalbestämmelser för leverans och provning av cement (cementbestämmelser) samt för byggnadsverk av betong och armerad betong (betongbestämmelser), andra upplagan jämte tilläggsbestämmelser. Norstedt. 44 s. K.
14. Tilläggsbestämmelser (tillägg nr 1) till de den 27 mars 1924 fastställda normalbestämmelser för leverans och provning av cement (cementbestämmelser). Särtryck ur 1926: 13. Norstedt. 2 s. K.
15. Betänkande med förslag till lag angående uppsikt å vissa jordbruk. Norstedt. (2), 72 s. Ju.
16. Betänkande och förslag angående ordnandet av bangårdsförhållandena i Göteborg. Göteborg, Handelstidningen. vj, 90 s. 15 pl. K.
17. Betänkande med förslag till lag angående åtgärder mot dryckenskap och fylleri. Idun. iv, 155 s. Ju.
18. Betänkande angående beskattning av inländska juridiska personers inkomst och förmögenhet. Marcus. 136 s. Fl.
19. Betänkande och förslag till förenkling av organisation och förvaltning å flottans stationer och varv samt örlogsdépån i Göteborg. Del 2. Flottans stationer utom varven. Beckman. 116 s. 1 pat.-tab. Fö.
20. Betänkande angående ändringar i hovrätternas organisation, arbetssätt och löneförhållanden m. m. Marcus. 203 s. Ju.
21. Utlåtande med förslag angående statsbidrag till nyodling och betesförbättring å ofullständiga jordbruk. Thule. 35 s. Jo.
22. Betänkande rörande den ekonomiska försvarsberedskapens organisation. Beckman. 39 s. Fö.
23. Ingenjör N. Ekwalls utredningar. 5. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Stockholms län. Beckman. 29 s. 2 kart. Jo.
24. Ingenjör Nils Ekwalls utredningar. 6. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Uppsala län. Beckman. 21 s. 2 kart. Jo.
25. Ingenjör N. Ekwalls utredningar. 7. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Södermanlands län. Beckman. 24 s. 2 kart. Jo.
26. Ingenjör N. Ekwalls utredningar. 8. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Göteborgs och Bohus län. Beckman. 21 s. 2 kart. Jo.
27. Ingenjör N. Ekwalls utredningar. 9. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Älvsborgs län. Beckman. 37 s. 2 kart. Jo.
28. Ingenjör N. Ekwalls utredningar. 10. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Skaraborgs län. Beckman. 37 s. 2 kart. Jo.
29. Betänkande ang. statsbidrag för torrläggning av mark i ändamål av skogsbörd m. m. Marcus. 86 s. 2 kart. Jo.
30. Betänkande och förslag ang. värdering och disposition av kronan tillhörig mark i Vaxholm. Beckman. 75 s. 1 karta. Fö.
31. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Första delen. Domstolsförfattningen. Norstedt. (2), xv, 239 s. Ju.
32. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Andra delen. Rättegången i brottmål. Norstedt. 312 s. Ju.
33. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Tredje delen. Rättegången i tvistemål. Norstedt. 246 s. Ju.

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1926: 33
JUSTITIEDEPARTEMENTET

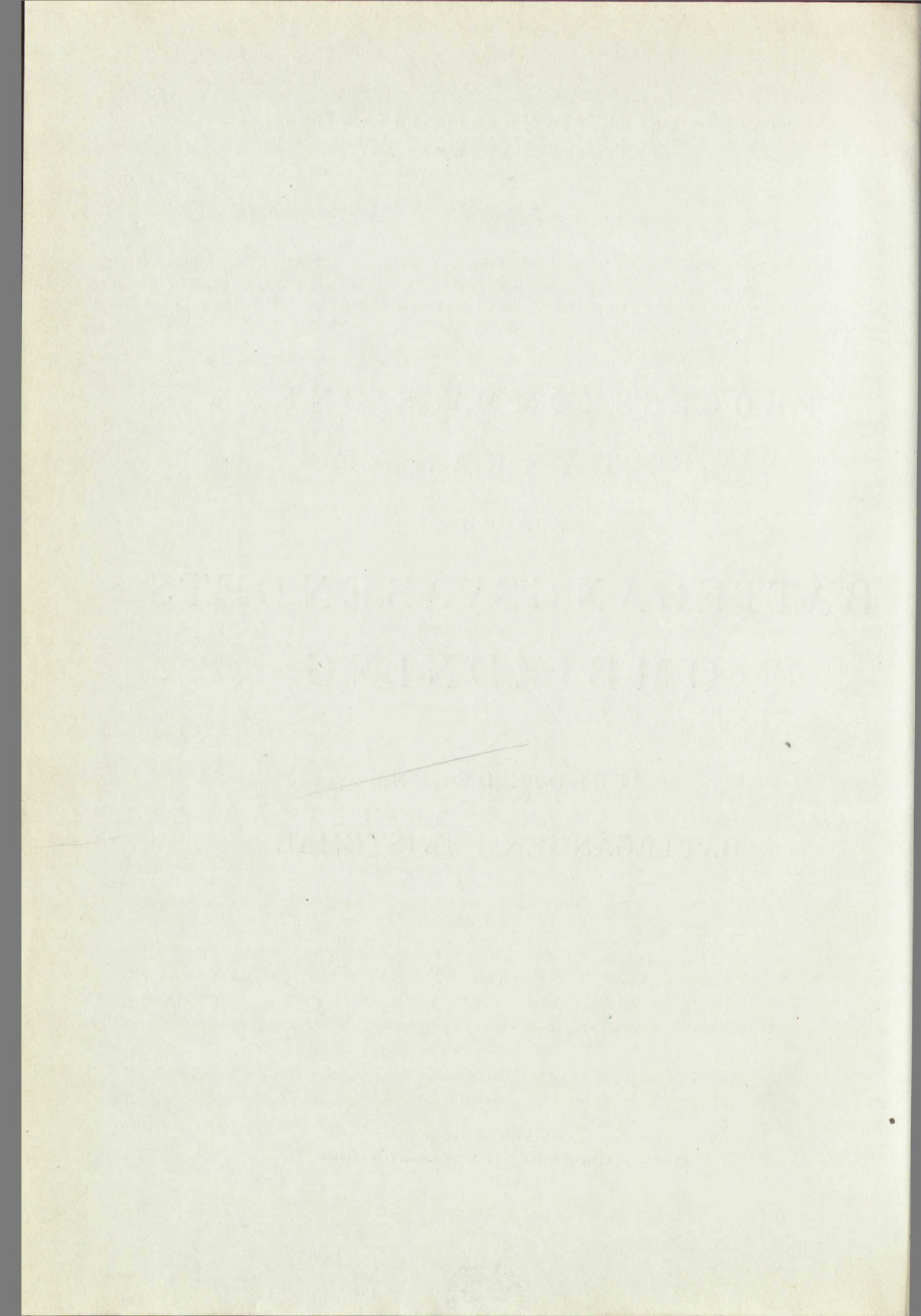

PROCESSKOMMISSIONENS
BETÄNKANDE
ANGÅENDE
RÄTTEGÅNGSVÄSENDETS
OMBILDNING

TREDJE DELEN
RÄTTEGÅNGEN I TVISTEMÅL

STOCKHOLM 1926
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
242894

Allmänna grunder för rättegången i tvistemål.

Civilprocessens väsen.

Vid redogörelsen för de allmänna grunderna för rättegången i brottmål har framhållits, hurusom väsentliga olikheter mellan straffrättsskipningen och rättsskipningen i tvistemål bero på olikheterna mellan föremålet för rättegången i det ena och i det andra fallet.

Utkrävandet av straff är en samhällets uppgift, varvid samhällets intresse går ut på ej blott att den skyldige får ett rättvist straff utan ock att den oskyldige icke blir straffad. Straff kan därför icke utkrävas på grund av en frivillig underkastelse, utan prövningen av frågan, huruvida och till vilket mått straff i ett visst fall skall åläggas, måste äga rum i en rättegång inför domstol, där det sörjes för att vad som verkligen förekommit blir utrett och för domstolen framlagt. Därför måste samhällliga organ anordnas för att, när skäl därtill yppas, taga initiativ till ett straffprocessuellt förfarande, och detta förfarande så inrättas, att genom offentliga myndigheter på verksamt sätt sörjes för utrönande av sanningen i målet. Rättegången i brottmål bestämmes sålunda av det offentlighetsrättsliga intresse, som är knutet vid dess föremål, och den säges därför behärras av officialprincipen.

Tvistemålen hava däremot i regel en annan karaktär. Deras föremål äro i de flesta fall enskilda rättsanspråk, över vilka parterna äga fritt förfoga. Dessa anspråk kunna från den förpliktades sida uppfyllas, utan att den berättigade nödgas anlita offentlig myndighets bistånd, och i ett ordnat samhälle bliva dessa anspråk vanligen frivilligt tillfredsställda. Även om meningsskiljaktigheter uppstå om anspråkets innebörd och omfattning, äro kontrahenterna dock befogade att avgöra tvisten genom frivillig överenskommelse, och först om detta ej lyckas, behöver rättegångsvägen anlitas. Denna tvisteföremålets natur verkar självfallet bestämmande på rättegången om dessa anspråk.

Vid tvist om dylika enskilda anspråk ankommer det på den enskilde parten att avgöra, om tvisten skall dragas inför domstol. Parten äger ock att bestämma omfattningen av det anspråk han i rättegången vill göra gällande. Vill han därvid avstå från något, står det honom fritt, varav följer, att domstolen icke vid avgörandet kan gå utöver kärandens egna yrkanden. Å andra sidan måste svaranden äga befogenhet att, om han så vill, helt eller delvis

medgiva kärandens anspråk. Liksom han utanför rättegången äger genom frivillig underkastelse uppfylla ett anspråk eller ikläda sig en förpliktelse, så måste han också i rättegången kunna göra medgivande.

Dessa grundsatser äro omedelbara följder däraf, att sådana privaträttsliga anspråk, som i regel äro civilprocessens föremål, enligt rättsordningen äro underkastade kontrahenternas fria förfogande. På grund härav brukar på detta område *dispositionsprincipen* sägas härska.

Denna rätt att förfoga över tvisteföremålet bör medföra också en viss befogenhet att bestämma över rättegångens utförande. När rättegången är ett medel för de enskilda parterna att slita en tvist om ett privaträttsligt anspråk, bör det i viss mån kunna bero på dem, om tillämpning skall krävas av regler, som äro givna för skyddande av deras enskilda intressen. Rättegången är, å andra sidan, ett förfarande inför statens organ. När de enskilda parterna överlämna prövningen av tvisten dem emellan till ett sådant organ, blir det ett offentligt intresse att tillse, det avgörandet blir det bästa möjliga. Det kan därför icke ifrågakomma att låta parterna helt disponera över förfarandet. Men på en del punkter kan en sådan dispositionsrätt inrymmas dem. I vilken omfattning det må ske, kan icke allmängiltigt besvaras utan måste bero på en undersökning på varje särskild punkt.

Redan i detta sammanhang bör emellertid betonas, att nyssnämnda fråga rör ej blott reglerna om de yttre formerna för rättegången och om dess förlopp, såsom reglerna om vid vilken domstol ett mål skall anhängiggöras och om målets påskyndande eller förlängande, utan också reglerna om målets utredning och prövning, varvid i synnerhet framträder det inflytande på rättegångens gestaltning, som kan äga rum därigenom, att ena parten erkänner en av motparten till stöd för hans talan åberopad faktisk omständighet, vilket i allmänhet betager domstolen befogenheten att närmare utreda sanningen däraf.

Vid sidan av de tvistemål, som nu behandlats, finnas, såsom redan i redogörelsen för de allmänna grunderna för rättegången i brottmål blivit nämnt, vissa grupper av tvistemål av en annan karaktär. Tvisteföremålet har där en offentligrättslig betoning, som medför, att parternas befogenhet att fritt ordna det rättsliga mellanhavandet efter sina enskilda önskningsar är skarpt beskuren. Hit höra framför allt tvister inom äktenskaps- och föräldrarättens områden.

Inom dessa grupper av tvistemål äga parterna i viktiga hänseenden icke att utanför rättegång genom frivillig överenskommelse bestämma sin rättsliga ställning. Makar kunna sålunda icke genom ett dem emellan träffat avtal omedelbart åstadkomma äktenskapsskillnad. Denna begränsning av parternas förfoganderätt utanför rättegången måste naturligtvis medföra, att ej heller i rättegång rum kan vara berett för motsvarande förfogande. Detta måste i sin ordning återverka på rättegångens utförande. Även i rättssystem, där parterna i vanliga tvistemål äga en betydande rätt att bestämma över rättegångens gestaltning, har det offentliga intresse, som är knutet vid tvister, hörande till dessa särskilda grupper, medfört, att denna bestämmanderätt här upphör.

Den svenska rättegången i vanliga tvistemål är lika som motsvarande förfarande i andra länder, såvitt angår de verkningar, som omedelbart följa av parternas förfoganderätt över tvisteföremålet, bestämd av dispositionsprincipen. Det ankommer på den enskilde parten att avgöra, om och när rättegång skall anhängiggöras. Han bestämmer ock tvistens omfattning; han är befogad avstå från anspråk, om han så vill, liksom motparten äger genom medgivande underkasta sig framställt anspråk. Genom förlikning parterna emellan om tvisteföremålet kan tvisten bringas till ända, även sedan rättegång börjat. Även en ny rättegångsordning måste självfallet utgå från dessa grundsatser.

I fråga om rättegångens utförande har den svenska rätten icke berett parterna det utrymme att efter eget skön verka bestämmande på rättegångens gestaltning, som mången främmande rättegångsordning medgivit. I större grad och med större skärpa än mångenstädes utomlands har här rättegångens karaktär av ett förfarande inför offentlig myndighet och icke blott av ett sätt att slita en enskild tvist blivit bestämmande. Både i lagstiftning och i praxis har dock en motsatt tendens härutinnan så småningom fått göra sig gällande, i icke ringa mån beroende på den växande betydelse för rättsskipningen, som ett rättsbildat advokatstånd fått. Vid en rättegångsreform måste det bliva en viktig uppgift att på de skilda punkterna inom rättegångsordningen undersöka, inom vilka gränser parternas vilja bör vara bestämmande för rättegångens gestaltning.

Förhållandet mellan domstolens och parternas verksamhet under rättegången.

Ehuru i viss mån sammanhängande med frågan om parternas förfogande över rättegången och dess gestaltning utgör dock frågan om förhållandet mellan domstolens och parternas verksamhet under rättegången ett annat spörsmål. Detta rör de inbördes gränserna för domstolens och för parternas initiativ och verksamhet för att ett anhängiggjort mål skall fortskrida och leda till avgörande.

Innan denna fråga närmare behandlas, måste den utgångspunkt i fråga om civilprocessens uppgift fastställas, vilken därvid bör tjäna till vägledning.

Det har understundom förmenats, att civilprocessen icke i samma grad som rättsskipningen i brottmål skulle hava till uppgift att åstadkomma en utredning av sanningen i målet och ett avgörande av målet på denna grund utan i stället skulle i viss mån nöja sig med något, som betecknats som formell sanning i motsats mot den materiella sanningen, som vore straffprocessens mål. Ett sådant betraktelsesätt är icke berättigat. Även civilprocessens uppgift måste vara att åvägbringa en tillfredsställande utredning av vad som förekommit i målet och att därmed bereda grund för en riktig prövning av det samma. Även civilprocessen är en samhällets funktion, och det kan icke vara likgiltigt för det allmänna, om förfarandet är inrättat så, att det befrämjar

rättvisa, eller så, att det tjänar motsatsen. Det allmännas intresse har dock, såsom förut nämnts, vissa gränser. Mot den egna önskan hos en part, som har ett vanligt privaträttsligt anspråk mot en annan, kan i regel icke det allmänna ha intresse i att bevaka anspråket. Vill parten avstå från att göra det gällande, kan icke samhället påtvinga honom det. Och den, som frivilligt vill åtaga sig en förpliktelse, bör icke av det allmänna kunna hindras därifrån, såvida icke särskilda förhållanden föranleda annat. Men inom de gränser, som sålunda uppdragits av de enskildas förfoganderätt, måste civilprocessens syfte likaväl som straffprocessens vara, att det verkliga saksammanhanget utredes och att dom blir meddelad på grund därav.

Även med denna utgångspunkt äro de skilda metoder för civilprocessens anordnande i nu ifrågavarande hänseende, som historiskt blivit tillämpade, av betydelse. Dessa metoder, vilka bruka benämnas *förhandlings- och undersökningsmetoderna*, äsyfta båda att befärja civilprocessens uppgift så som denna här angivits, men de söka nå detta ändamål på olika sätt beträffande förhållandet mellan domstolens och parternas initiativ och verksamhet i rättegången.

Under det att *förhandlingsmetoden* bygger på parternas initiativ och verksamhet, utgår *undersökningsmetoden* från att domstolen skall bära ansvaret för rättegångens fortskridande. I sin renhet förutsätter *förhandlingsmetoden*, att, sedan ett mål anhängiggjorts, skall åt domstolen bevaras endast uppgiften att döma, under det att parterna ha att anskaffa och förelägga domstolen det material, som skall bedömas. *Undersökningsmetoden* åter pålägger domstolen uppgiften att med parternas biträde eller vid sidan av dem utreda målet. Ofta begränsas motsättningen mellan dessa två metoder att omfatta blott frågan om det inbördes förhållandet mellan parternas och domstolens verksamhet för utredningsmaterialets anskaffande och förebringande i rättegången, den materiella processledningen. Samma problem är emellertid av betydelse också i fråga om den verksamhet, varigenom förhandlingens yttre förlopp ordnas, den formella processledningen. Även i detta hänseende kan en rättegångsordning välja mellan att pålägga domstolen att vidtaga de nödiga åtgärderna eller att vänta sig dessa från parternas sida.

Den äldre *germanska* civilprocessen utmärktes därav, att parternas verksamhet var det väsentliga i rättegången, medan domstolens ställning var i hög grad passiv, i det dess uppgifter begränsade sig till föreläggande för parterna av de bestämda formella bevisprestationerna och domens avkunnande i följd av dessa prestationers fullgörande. Väl ökades kraven på domstolens medverkan i rättegången, i samma mån som bevisningen fick en mera materiell prägel och fick till uppgift att bibringa domstolen en övertygelse om vad som var sant i målet samt äldre tiders lekmannadomare utbyttes mot rättsbildade ämbetsmannadomare. Den skriftliga process, som utbildade sig på det europeiska fastlandet, var likväl föga ägnad att bereda rum för ett starkt inflytande från domstolens sida. Rättegångens förlopp och målets utredning måste där helt naturligt väsentligen bero av parterna. Ledningen från domstolens sida var mycket svag. För att avhjälpa de olägenheter, som härav ound-

vikligen måste följa, särskilt därutinnan att rättegångarna blevo ytterst långsamma, utbildades så småningom ett system, varigenom en viss ordningsföljd för parternas olika åtgärder i rättegången föreskrevs. Om denna åsidosattes, blev åtgärden ogiltig eller fick icke företagas. Tillämpat på parternas verksamhet i rättegången kallades detta system *eventualgrundsatsen*. Denna anordning medförde, att rättegången fick en stel och formalistisk natur.

I den mån som förfarandet kom att gestalta sig muntligt, måste helt naturligt domstolen övergiva den överksamhet under rättegångens förlopp, var till skriftligheten dömde den, och intaga en mera ledande ställning. I den engelska och den franska processen bereddes därför vida förr än annorstädes rum för domstolens initiativ och verksamhet, ehuru det i dessa länder tidigt utvecklade starka advokatståndet i verkligheten kom att behålla ledningen av rättegången.

I Tyskland gjordes under det upplysta enväldet i slutet av 1700-talet i Preussen allvarliga försök att reformera rättsskipningen i tvistemål framför allt i syfte att genom en kraftig ledning från domstolens sida åstadkomma en snabbare och materiellt mera tillfredsställande rättegångsordning. Dessa försök, som icke inneburo ett samtidigt upptagande av muntligheten, fingo dock inga varaktiga verkningar.

Först 1800-talets civilprocessreformer hava förmått att genomföra förändringar i förevarande hänseende. Den tyska civilprocesslagen av år 1877 innebar på flera punkter anmärkningsvärda nyheter, väsentligen sammanhängande med muntlighetens införande, men den gav dock ingalunda åt domstolen den ledande ställning, som 1895 års banbrytande österrikiska civilprocesslag tilldelade den. I nära anslutning till de grundsatser, som bestämde denna lag, har sedermera den nya norska civilprocesslagen av år 1915 blivit gestaltad, under det att den danska rättegångsordningen av år 1916 återigen valt att intaga en mer förmedlande ståndpunkt. Den nya tyska civilprocesslagen av år 1924 har likaledes mera försiktigt sökt stärka domstolens inflytande i rättegången.

I fråga om ävägabringandet av utredningen, *den materiella processledningen*, har ingen nutida rättegångsordning anslutit sig till de preussiska förslagen från slutet av 1700-talet med deras utpräglade undersökningsmetod. (Överallt vilar ansvaret för anskaffandet och förebringandet av materialet i rättegången i första hand å parterna. Men lagstiftningarna skilja sig i någon mån från varandra i avseende å det mått av verksamhet för målets utredning, som subsidiärt förväntas av domstolen.

Längst i detta hänseende gå de österrikiska och norska rättegångsordningarna. Domstolen har enligt dessa icke blott att sörja för att parternas framställningar rörande de i målet betydelsefulla sakförhållandena bli så klara och fullständiga som möjligt, utan den kan också självmant förelägga part att personligen inställa sig till förhör samt jämväl eljest införskaffa den bevisning i målet, som den anser nödig för målets prövning. I mål, där parterna kunna förfoga över tvistens föremål, äger domstolen dock ej besluta vittnes inkallande eller företeende av skriftligt bevis, om båda parterna förklara sig

emot en sådan åtgärd. Även den engelska rätten torde få anses tillerkänna domstolen dessa befogenheter, ehuru de där sällan komma till synes.

De tyska och danska rättegångsordningarna lämna icke fullt samma utrymme för domstolens verksamhet på detta område som de nyss nämnda lagstiftningarna. Domstolen har visserligen sig ålagt att sörja för att parterna avgiva klara och fullständiga yttranden över de betydelsefulla punkterna i målet, i vilket hänseende 1924 års tyska reform gentemot vad tidigare gällde ytterligare framhävt domstolens plikter, men befogenhet att självmant införskaffa bevisning äga de tyska och danska domstolarna i regel icke. Endast i vissa särskilda fall äga de en dylik befogenhet, såsom under vissa omständigheter beträffande parts ed, syn och skriftliga bevis. Men den danska rätten tillåter i regel icke ens att part inkallas personligen till förhör, med mindre motparten framställt yrkande därom.

Att skilja från domstolens verksamhet för målets utredning är den *formella processledningen*, som innebär domstolens initiativ och verksamhet för det ändamålsenliga ordnandet av rättegångens yttre förlopp. Härmed åsyftas i synnerhet dels att förhindra, att rättegången onödigt förlänges, och dels att så ordna rättegången, att det material, som skall av domstolen bedömas, förelägges i en så översiktlig form som möjligt. Koncentration och överskådlighet äro sålunda målen för denna domstolens verksamhet.

Muntlighetens införande i civilprocessen har helt naturligt medfört, att behovet av uppmärksam och intensiv verksamhet från domstolens sida i dessa syften gjort sig starkt gällande. Alla rättegångsordningar, som vila på muntlighetsgrundsatsen, erkänna också detta. Men olikheter förefinnas i styrkan av de maktmedel, med vilka domstolarna i olika länder blivit utrustade.

Enligt alla rättegångsordningar har domstolen att leda förhandlingen och därvid sörja för ordning och reda. Domstolen äger i sådant syfte förena ämnen, som parterna förelagt skilda, och skilja vad parterna behandlat i ett sammanhang. Den äger också upptaga till särskild behandling preliminärfrågor, vilkas avgörande är av vikt för förhandlingen i övrigt.

I några hänseenden förete de olika rättegångsordningarna emellertid betydelsefulla skiljaktigheter.

Detta gäller först och främst den uppgift, som tilldelats domstolen för *målets förberedande* till huvudförhandling. Den franska rättegångsordningen och efter dess mönster de flesta övriga romanska rättegångsordningar ställa domstolen helt och hållet utanför förberedelsen och lägga denna uteslutande i parternas händer. Härigenom äro parterna i stånd att bestämma, huru länge förberedelsen skall fortgå. I de flesta andra länder försiggår däremot förberedelsen under domstolens ledning eller åtminstone under dess medverkan. Dessa frågor, som för avvägbringande av en muntlig rättegång äro av avgörande betydelse, skall processkommissionen senare utförligare behandla.

Olikheter förefinnas också i ett annat hänseende, som med den nu berörda frågan har ett visst samband, nämligen beträffande *parternas inflytande på bestämmandet av tiderna för målets handläggning*.

I den franska rättegången, där om domaren brukar sägas, att han »med-

med 1823
den 1823
och
genom
särskild
i målets utredning

verkar i rättegången men icke leder densamma», äga parterna en praktiskt taget obegränsad möjlighet att utverka uppskov med en utsatt huvudförhandling. Det beror nästan uteslutande på dem, när målet skall handläggas och avgöras.

I anslutning till den franska förebilden gav också den tyska civilprocesslagen av år 1877 parterna rätt att avtala om uppskov med målet från ett utsatt rättegångstillfälle, utan att domstolen kunde inverka härpå. På grund av de svåra missförhållanden, som därav följde, har genom 1924 års reform denna parternas befogenhet emellertid upphört, och domstolen erhållit det avgörande ordet i denna fråga.

I stark reaktion mot den franska och den förra tyska ordningen har i andra länder hävdats, att domstolen på detta område måste äga att ensam besluta, och att rättegångsordningen måste anordna medel, som utesluta parterna från möjligheten att göra domstolens beslut därom överksamma. I andra sammanhang komma dessa frågor att närmare behandlas.

Betydelsefulla skiljaktigheter mellan olika rättegångsordningar förefinnas också rörande frågan om *domstolens befogenhet att avskära part från att göra gällande påståenden eller till stöd för sin talan åberopa omständigheter eller bevismedel*, när parten uraktlåtit att göra detta så snart det varit honom möjligt. Härmed beröres spörsmålet, huruvida i nutida rättegång en tillämpning av den förut berörda eventualgrundsatsen i viss mån är påkallad.

I ett avseende äro rättegångsordningarna eniga, nämligen beträffande processuella invändningars framställande, särskilt när dessa gälla hinder mot måls upptagande till prövning, såsom då domstolens obehörighet åberopas från svarandens sida och liknande fall. Här tveka rättegångsordningarna icke att från framställande av sådan invändning helt avskära den part, som försummat göra invändningen, så snart det är honom möjligt.

Vida svårare och av vida större betydelse är frågan om parts befogenhet att till stöd för sin talan åberopa nya faktiska omständigheter eller bevismedel.

Strängast gentemot parterna äro i detta hänseende de engelska och franska rättegångsordningarna. Enligt dessa äger i allmänhet domstolen befogenhet att utestänga part från att införa nytt material i rättegången, icke blott när materialet är onödigt, utan också när det skulle förorsaka betänklig försening eller vidlyftighet i målet. Andra rättegångsordningar hava däremot varit tveksammare på denna punkt. Den österrikiska lagen giver domstolen rätt att avvisa nytt material, när parten underlåtit att tidigare förebbringa det i uppenbar avsikt att därmed förhåla rättegången och tillåtelse att framföra det skulle väsentligt fördröja målets avgörande. Enligt den tyska lagen i dess lydelse av år 1924 äro villkoren för domstolens befogenhet att avvisa, att materialets förebbringande skulle fördröja rättegångens slut och det enligt domstolens fria prövning varit i avsikt att förhåla målet eller på grund av grov vårdslöshet, som parten icke tidigare förebbragt materialet. När part förebbringar material senare än som varit möjligt, och materialet icke helt avvisas, kan enligt båda de nu nämnda lagarna en särskild förpliktelse att gälda därav föranledda kostnader åläggas den försumlige parten.

Den norska rättegångsordningen har icke låtit avslutandet av målets förberedande behandling avskära part från att vid huvudförhandlingen åberopa nytt material. Den har i förevarande hänseende genomfört en olikhet i behandlingen av de fall, då part för sent åberopar nya faktiska omständigheter till stöd för sin talan, och de fall, då försummelsen gäller bevismedel. I förra avseendet kan domstolen avskära parten från att göra gällande sitt påstående, när framförandet fördröjts i avsikt att förhala målet eller överrumpla motparten, eller när motparten yrkar det och målet eljest skulle avsevärt fördröjas. För avvisande av bevisning kräves, att bevisningen skulle avsevärt uppehålla målet och parten antingen uppsåtligen eller av grov vårdslöshet underlåtit att tidigare framföra den, eller att bevisningen skulle förorsaka ett dröjsmål, som icke stode i rimligt förhållande till bevisets antagliga betydelse.

Den danska rättegångsordningen har intagit en tämligen sträng ståndpunkt. Efter den förberedande skriftväxlingens avslutande är part i regel avskuren från att åberopa nya faktiska omständigheter. Endast efter domstolens prövning och under hänsyn till om försummelsen är ursäktlig kan part medgivas att framföra dem. Om bevismedel, som icke åberopats under den förberedande skriftväxlingen, gäller, att de vanligen må förebringas, om motparten erhåller underrättelse om dem. Sedan huvudförhandlingen i målet börjat, må part icke mot bestridande av motparten åberopa nya omständigheter eller nya bevismedel, såvida de skulle medföra uppskov i målet och dröjsmålet med deras åberopande icke är ursäktligt.

På grund av den muntlighet, som bevarats vid de *svenska* underrätterna, ha dessa domstolar icke försjunkit i den passivitet under rättegången, som är den rena förhandlingsmetodens kännetecken. Detta sammanhänger i viss mån med den jämförelsevis sena utvecklingen av ett rättsbildat advokatstånd här i landet.

För målets utredning hava domstolarna alltid ansetts vara pliktiga att genom utövande av sin frågorätt föranleda parterna att fullständiga och klargöra sina påståenden och yttranden. Särskilt för detta ändamål är domstolen enligt 15 kap. 1 § rättegångsbalken befogad att självmant påkalla parts personliga inställelse vid rätten. Om domstolen också icke är befogad att i rättegången upptaga sådana faktiska omständigheter av betydelse för endera partens talan, som av parten själv icke åberopats, så beredes dock genom den nämnda processledningen från domstolens sida stora möjligheter att föranleda parten att rikta sin uppmärksamhet på förut måhända förbisedda punkter samt framför allt att vinna klarhet om parts påståenden.

I fråga om anskaffande av bevismedel vilar ansvaret främst å parterna, men självständigt initiativ är beträffande en del bevismedel tillagt domstolen. Den kan sålunda självmant anordna bevis genom sakkunniga, företaga syn och ålägga part ed. Med avseende å vittnen och skriftliga bevis anses domstolen däremot vanligen icke befogad att taga initiativ. Vitne, vars hörande påkallats av part, anses dock kunna av domstolen ånyo inkallas, om så finnes erforderligt. Skriftligt bevis, som företetts i avskrift, kan av domstolen infordras i original.

Den formella ledningen av rättegången tillkommer enligt vår rätt med få

inskränkningar domstolen. Denna bestämmer den ordning, i vilken parterna få yttra sig, skiljer frågor, som icke höra tillsammans, och förenar dem, som icke böra skiljas. Domstolen kan också uppskjuta en frågas behandling, tills en annan är avgjord, och förhindra part att andraga vad som icke hör till saken. Domstolen äger avgöra, huruvida uppskov med målets handläggning skall äga rum. Domstolen har därvid också på varje skede av rättegången att sörja för att part meddelas de förelägganden, vilka äro nödiga för målets skyndsamma behandling. När målet finnes vara tillräckligt utrett, äger domstolen avsluta förhandlingen.

Ehuru dessa befogenheter otvivelaktigt tillkomma den svenska domstolen, är det dock, som förut anmärkts, åtskilliga av dem, vilka icke utövas i den omfattning och med den kraft, som behovet av skyndsamhet i rättsskipningen skulle föranleda. I många domstolar sammanhänger detta med den tilltagande skriftligheten i förfarandet, vilken i hög grad är ägnad att förlama domstolens ledning och initiativ. I andra domstolar beror det måhända därpå, att domstolen så småningom vant parterna att få utöva ett bestämmande inflytande på rättegångens förlopp.

Beträffande särskilt den förut berörda frågan om domstolens befogenhet att avskära part från att förebringa nytt material, som han tidigare under rättegången kunnat åberopa, torde domstolens befogenhet i sådant avseende vara beroende av dess bruk av de förelägganden för parterna att vid rättegångstillfälle, till vilket målet uppskjutes, anföra allt vad de vilja i målet åberopa, vid vilka enligt 24 kap. 1 § rättegångsbalken kan knytas äventyret att målet eljest ändock avgöres.

I överrätterna, där förfarandet i regel är fullt skriftligt, framträder på grund därav domstolens ledning i allmänhet ytterligt svagt. Det förtjänar dock nämnas, att enligt lagen domstolen äger för målets upplysning själmant anordna muntligt förhör med parterna, en befogenhet, som dock sällan begagnas. Det yttre förloppet av rättegången är noggrant reglerat i lag, varför något utrymme för domstolens initiativ och verksamhet gentemot parterna sällan kan komma i fråga.

Processkommissionen går härefter att behandla dessa frågor med hänsyn till *den nya rättegångsordningen* och har därvid att beakta de särskilda förutsättningar, som bero därpå, att denna avser att införa ett till sina huvuddrag muntligt rättegångsförfarande i vårt land. Den ena eller andra av nyssnämnda metoder får icke betraktas som självändamål utan som medel att nå den mest tillfredsställande ordning. Det är således ingalunda nödigt, att ett alltigenom följdriktigt tillämpande av den ena eller den andra metoden sker, utan på varje punkt måste undersökas, huru förhållandet mellan domstolens och parternas initiativ och verksamhet bör regleras.

Vad först angår problemets tillämpning på *materialets införskaffande* i rättegången kan det ej förnekas, att ett visst praktiskt samband förefinnes mellan parternas rätt att förfoga över tvisteföremålet och deras egen verksamhet i rättegången. I rättsförhållanden, över vilka parterna äga fritt förfoga, skulle

en obegränsad undersökningsplikt från domarens sida i rättegången lätt innebära ett obehörigt ingrepp i och störande av de enskildas rättsområden.

Härtill komma rent processuella hänsyn. Parterna själva äro de, som vanligen sitta inne med den noggrannaste och fullständigaste kännedomen om saken, och såsom intresserade i målets utgång kunna de också i regel förväntas utveckla den största energien för dess utredning. Å andra sidan kan domaren, om han på ett tidigt skede av rättegången alltför aktivt ingriper i utredningsarbetet, lätt förlora eller åtminstone få sken av att förlora sin opartiskhet, i det han med sin begränsade kännedom om målet förledes att slå in på vissa utredningslinjer och därefter frestas att för auktoritetens bevarande vidhålla dessa, oavsett vad som sedermera förekommer.

På grund härav bör enligt processkommissionens mening någon tvekan icke råda därom, att ansvaret för målets utredning i främsta rummet bör vila å parterna. Dessa böra ha att åberopa de faktiska omständigheter, på vilka de var för sig böra stödja sin talan; de böra ock bära det närmaste ansvaret för att nödig bevisning för att styrka dessa omständigheter blir införd i rättegången.

En sådan förhandlingsmetod får dock ej överdrivas i sin tillämpning. För att leda till en tillfredsställande rättsskipning förutsätter den parter, som å ömse sidor äro i stånd att föra sin talan så som de kunna förmodas önska det. Härutinnan måste det dock icke sällan brista i synnerhet i ett förfarande, där advokattvång icke är stadgat. Kunna parterna icke utföra sin talan, bör därför domstolen hava plikt att ingripa supplerande. Huru långt denna plikt bör sträcka sig, kan vara föremål för skilda meningar. Den synes icke böra göras så omfattande, att dess utövande är ägnat att ingripa å de enskildas rättsområden eller att förrycka domarens opartiska ställning.

Det väsentligaste av vad lagstiftningen i detta hänseende kan vilja nå torde otvivelaktigt stå att vinna därigenom, att domaren i synnerhet under målets förberedelse genom frågor till parterna och påpekanden för dem föranleder dem själva att införa de faktiska omständigheter, som de vilja göra gällande i målet, och åberopa den bevisning, som för ett behörigt utförande av deras talan är av nöden. Med dessa medel kan den domare, som förenar, å ena sidan, intresse och energi och, å andra sidan, omdöme och takt, utföra en gagnande verksamhet till bistånd åt försagda och hjälplösa parter utan att behöva beträda området för den inkvisitoriska utredningsverksamheten.

Även om goda resultat kunna förväntas av denna form av processledning, torde likväl domstolen böra utrustas med en vidare befogenhet för de fall, då det nyssnämnda icke är tillfyllest. Att berättiga domstolen att i rättegången införa och beakta en faktisk omständighet, som parten själv trots påpekanden icke velat åberopa till stöd för sin talan, synes icke vara välbetänkt. Däremot synes domstolens initiativ med mindre betänklighet kunna omfatta verksamheten för bevismedels anskaffande för styrkande av omständigheter, som av parterna åberopats. En i förhållande till parternas subsidiär verksamhet för detta syfte från domstolens sida bör vara ägnad att öka utsikterna till målets utredning utan att utgöra något olämpligt ingrepp på parternas egna rättssfärer. Betänk-

ligheter med hänsyn till kostnaderna för sådan bevisnings framförande kunna likväl med ett visst fog anföras och böra medföra begränsning av domstolens befogenhet i detta hänseende.

Beträffande den formella processledningen ställer muntligheten mycket stora krav på domstolarna. Som förut betonats, kan en muntlig rättegångsordning genomföras endast under förutsättning, att materialet i överskådlig form förebringas för domstolen, och att koncentration av förhandlingen åstadkommes. Det förnämsta medlet i dessa syften är en vaken och verksam formell ledning av rättegången från domstolens sida. En av rättegångsreformens viktigaste uppgifter måste därför bli att återställa den ordning i detta hänseende, som redan av vår nuvarande lag avses, och att ytterligare stärka och vidga domarens befogenheter, i den mån den nya rättegångsordningen det fordrar.

Denna ledning måste först komma till synes under den viktiga förberedelsen av målet för huvudförhandlingen. I flerfaldiga hänseenden beror det här på domarens skicklighet och omdöme, om förberedelsen skall kunna fylla sina uppgifter.

Även vid huvudförhandlingen är domarens ledning av stor vikt särskilt för att ordna och sovra materialet, så att detta även i vidlyftiga och invecklade mål kan överskådas och fattas av domstolens alla ledamöter.

Processkommissionen skall senare närmare ingå på de särskilda regler, som äro nödiga för dessa ändamål.

Särskild uppmärksamhet förtjänar redan i detta sammanhang frågan om domstolens befogenhet att avskära part från att framföra nytt material, som kunnat tidigare under rättegången återopas.

För genomförande av muntlighet i rättegången måste, som förut framhållits, eftersträvas, att i största möjliga utsträckning huvudförhandlingen koncentreras till ett enda rättegångstillfälle, vid vilket hela processmaterialet förelägges domstolen och denna på grund därav företager målet till avgörande. Ett av de allvarligaste hindren häremot utgör parternas benägenhet att icke i tid uttömmande anföras vad de vilja återopa till stöd för sin talan och de bevismedel de önska förebringa. Denna benägenhet beror ej sällan på farhågan, att motparten därigenom skall vinna taktiska fördelar under den fortlöpande tvistens gång. Framförandet först vid huvudförhandlingen från ena partens sida av nya faktiska omständigheter eller bevis kan emellertid lätt leda därtill, att motparten finner sig överraskad och med full rätt gör anspråk på uppskov för att i sin ordning få tillfälle att vederlägga det nya eller annorledes försvara sig däremot. Därmed äro förutsättningarna för genomförandet av muntligheten betänkligt rubbade, då varje uppskov måste förorsaka kostnader och besvär för dem, vilkas inställelse kräves.

Det förberedande förfarandet bör, om det rätt handhaves, kunna undanröja farhågorna i detta hänseende. Om domaren under detta förfarande noggrant och vaksamt efterhåller parterna att anföras allt vad de önska återopa, bör ingen möjlighet för part återstå att bereda motparten dylik överraskning vid huvudförhandlingen. För att nå detta mål är det vida att föredraga, att uppskov beviljas under förberedelsen, framför att detta blir nödigt vid huvudförhandlingen.

gen. Den part, som under förberedelsen dröjer med att angiva sitt material, kan väl därigenom förorsaka uppskov för att motparten skall bliva i tillfälle framföra vad han till sitt försvar önskar, men om uppskovet äger rum, medan ännu förberedelsen pågår, kan olägenheten därav vara tämligen obetydlig och lätt gottgöras genom att parten ersätter därav förorsakade kostnader.

Har åter förberedelsen avslutats och huvudförhandlingen begynt, kommer spörsmålet i ett annat läge. Att med tillämpning av eventualgrundsatsen i dess renaste form avskära part från att vid huvudförhandlingen åberopa en faktisk omständighet eller ett bevismedel, som icke under förberedelsen angivits, skulle sannolikt leda till att förberedelsen finge en alltför stor betydelse på huvudförhandlingens bekostnad, och att parterna överlastade förberedelsen med material för att skydda sig mot faran att lida förlust på grund av försummelse härutinnan. Erfarenheten från tidigare tillämpning av denna regel bestyrker detta. Å andra sidan kan icke en obegränsad frihet lämnas åt parterna att vid huvudförhandlingen framföra material, som icke under förberedelsen åberopats. Det skydd häremot, som må utgöras av skyldighet för part att i sådant fall ersätta därav förorsakade kostnader, torde icke städse vara tillräckligt. Ett ytterligare skydd kan i vissa fall vara erforderligt. Detta kan endast bestå däri, att åt domstolen överlämnas att under vissa förutsättningar helt avskära parten från att anföra dylikt material. Härvid bör emellertid stor försiktighet iakttagas. Efter övervägande av de olika möjligheter, som härutinnan erbjuda sig, anser processkommissionen, att dylik befogenhet bör tillkomma domstolen, när parts underlåtenhet att i tid framkomma med de uppgifter eller den bevisning han vill åberopa kan antagas ha skett i syfte att förhala rättegången eller överrumpla motparten.

Parts förpliktelse att medverka till målets utredning.

I varje rättegångsordning är frågan om formen för parternas egen medverkan till ett tvistemåls utredning av stor betydelse. I en rättegångsordning, som principiellt vilar på den fria bevisprövningen, får frågan en i hög grad ökad vikt och blir ett av de grundläggande problemen. När domstolen äger att på allt vad som i målet förekommit bygga sin övertygelse om vad som skall anses styrkt, är det tydligt, att även parternas egna handlingar och utsagor ofta kunna vara av stort värde.

I de sista decenniernas reformarbeten på civilprocessrättens område har detta problem också alltid intagit en central ställning. Frågan, huru denna parternas medverkan skall anordnas för att rättsskipningens syften skola bäst tillgodoses, har betraktats som grundläggande för rättegångsordningens allmänna karaktär och har därför blivit utförligt och allsidigt undersökt.

Frågan har i sin helhet skärskådats huvudsakligen ur två synpunkter, som nära sammanhänga med tvistemålens egen natur.

Den ställning, som de enskilda parterna i ett tvistemål intaga gentemot varandra, medför helt naturligt, att vardera parten i främsta rummet anser sig

böra förfäkta sina egna intressen. De faktiska omständigheter av vikt för sakens utredning, som av honom åberopas, äro främst sådana, som för honom äro fördelaktiga. Vid bevisningens förebringande eftersträvar han att införa sådan bevisning, som kan utgöra ett stöd för hans talan. Detta är en naturlig följd därav, att parterna i ett tvistemål stå inför domstolen såsom lika-berättigade, envar med samma möjligheter att fullfölja sina egna intressen. I civilprocessen väntar icke domaren av någondera parten såsom brottmålsdomaren har att vänta av åklagaren, att han skall förebringa en utredning, som tar hänsyn till ej blott egna utan jämväl motpartens intressen. Det är i främsta rummet vardera partens egen sak att tillvarataga sin rätt.

En viktig uppgift för lagstiftningen härvid är emellertid att reglera den form och den ordning, vari vardera parten sålunda äger att fullfölja sin rätt. Av de utvägar, som för detta syfte beredas parterna, bero dessas möjligheter att utveckla och styrka envar sin talan. I detta sammanhang är härutinnan främst av intresse, på vad sätt part skall kunna påverka domstolens övertygelse om vad som är sant i målet allenast genom sina egna förklaringar och utsagor. För den part, som saknar andra bevismedel för att styrka av honom åberopade omständigheter, är det av den största betydelse, huru han skall kunna genom sina egna utsagor övertyga domstolen om dessa omständigheter. I den mån allenast nyssnämnda synpunkt anlägges på parternas ifrågavarande verksamhet, kan parts underlåtenhet att företaga vad på honom ankommer icke betraktas annorlunda än som en försummelse att begagna en föreliggande möjlighet att bevaka sin egen rätt.

Hela det ifrågavarande problemet kan emellertid icke betraktas endast ur denna synpunkt. Det måste iakttagas också ur en annan, som nära sammanhänger med den förra, för att den praktiska betydelsen av problemet skall kunna klart framträda. Rättegången i tvistemål är icke blott en tvist mellan parterna, där vardera söker med alla lovliga medel tillvarataga sina möjligheter till seger och bekämpa motparten. Den är framför allt en funktion av statens verksamhet för rättens skipande och rättsordningens upprätthållande. Domaren får ej se sin uppgift blott i att konstatera vilken av de två stridande parterna hemburit segern. Hans uppgift är att utöva statens rättsskipande funktion. Så betraktad måste rättegången i tvistemål av parterna kunna kräva något mera än att de var för sig i de lagstadgade formerna och den bestämda ordningen vaka över att deras egna intressen bli iakttagna. Av dem bör kunna krävas, att de medverka till målets behöriga utredande, även om därigenom icke deras egna intressen utan till äventyrs motpartens skulle gagnas. Härigenom uppkomma *förpliktelser för parterna* att bidra till ett riktigt avgörande av målet.

Den uppfattning rörande civilprocessens natur, som vill ålägga parterna dylika förpliktelser, är visserligen ingalunda oomtvistad. Särskilt i den äldre tyska rättsvetenskapen har den med utgångspunkt från den gällande tyska rättegångsordningen med mycken iver blivit bestridd. Den har förmenats vara ett uttryck för inkvisitoriska tendenser, erinrande om äldre tiders straffprocess, och det har framhållits, att det vore föga välbetänkt att låta sådana tendenser

göra sig gällande i civilprocessen, samtidigt som straffprocessen ansåges böra frigöras från inkvisitoriska drag.

Häremot må först och främst erinras, att processkommissionen i sitt förslag angående rättegångsordningen i brottmål ansett avfordrandet från den tilltalades sida av upplysningar till målets utredande icke kunna undvaras såsom medel i samhällets kamp mot brottsligheten, även om ur humanitär synpunkt vikten av att detta medel icke missbrukas blivit med styrka framhållen. Vidare äro utgångspunkterna för bedömandet av ifrågavarande medels berättigande icke fullt desamma inom civil- och inom straffprocessen. Visserligen kan i en civilprocess för parterna stå på spel ekonomiska intressen av en mycket avgörande betydelse för hela deras tillvaro, liksom, å andra sidan, en straffprocess kan röra sig om en jämförelsevis obetydlig fråga. Men tvistemålen röra i de flesta fall icke så viktiga intressen för parterna, medan det i ett typiskt brottmål är fråga om att stämpla den tilltalade som brottslig eller icke. När av den tilltalade i ett brottmål begäres, att han skall lämna sanningsenliga upplysningar om vad som hänt, även om han därigenom utsätter sig själv för straff, innebär det läge, vari han försättes, alltså i regel en vida starkare kollision mellan självbevarelsedriften och sanningsplikten, än vad fallet är med en part i ett tvistemål, vilken avfordras motsvarande upplysningar. De betänkligheter, som av detta skäl kunna anföras mot parternas plikt att bidraga till ett riktigt avgörande av målet, måste således anses vara av vida mindre bärkraft inom civilprocessen än inom straffprocessen. Därtill kommer, att i straffprocessen den, som i regel är den tilltalades motpart, åklagaren, är utrustad med vittgående befogenheter för att kunna utreda målet, vilka aldrig tillerkännas en part i ett tvistemål. Även med nu nämnda utgångspunkt är det likväl nödvändigt att för civilprocessens del undersöka vad som rimligen bör kunna fordras av parterna i förevarande syfte. Omfattningen och naturen av vad i sådant hänseende bör åläggas dem samt de former, i vilka förpliktelserna böra utkrävas och fullgöras, måste därför närmare beröras.

Uppmärksamheten bör härvid först ägnas åt vad som mindre egentligt brukar kallas *parts sanningsplikt*. Åt denna gives stundom ett mera begränsat och stundom ett mera omfattande innehåll.

Grundsatsen om parts sanningsplikt i dess mera begränsade omfattning innefattar allenast, att parten *skall vara skyldig att i sina utsagor hålla sig till sanningen*. Han skall icke äga att vare sig framkomma med diktade framställningar om sakförhållandet eller mot bättre vetande bestrida motpartens uppgifter därom.

Denna negativa sanningsplikt torde få anses upprätthållen av de flesta lagstiftningar, även om den icke blivit uttryckt i lagen. Direkt uttalad finnes den i de österrikiska, danska och norska lagarna. I vår lag har grundsatsen fått sitt uttryck i 14 kap. 8 § rättegångsbalken, där straff stadgas för den, som inför rätta skriver eller talar det han vet ej sant vara.

En sanningsplikt i nu nämnd betydelse har långt ifrån alltid varit erkänd i allmänna medvetandet. Särskilt utbredd torde den meningen hava varit, att en part opåttalt kunde sanningslöst bestrida motpartens uppgifter, till dess de

blivit bevisade. Det är uppenbart, att en sådan uppfattning är oriktig. Av hänsyn både till domstolen och till motparten bör det åligga part att i alla sina i rättegången lämnade uppgifter hålla sig till sanningen. Det kan icke lämnas honom frihet att genom meddelande av osanna uppgifter vilseleda domstolen och sålunda skaffa sig orättmätig fördel på motpartens bekostnad. Denna grundsats bör alltjämt vidhållas. Huruvida den, som lämnar en osann uppgift, bör beläggas med straff eller annan särskild påföljd är en fråga, som skall senare upptagas till behandling (20 kap.).

Meningarna äro delade om befogenheten att utsträcka sanningsplikten härutöver. Särskilt i de modernaste lagstiftningarna har man emellertid ej tvekat att stadga en mera omfattande sanningsplikt. Då en part skall utföra sin talan, måste han givetvis ange de faktiska omständigheter, på vilka han grundar sitt påstående i saken. Detta sker i partens eget intresse och innebär blott ett utövande av en honom tillkommande rätt. Men i ändamål att vinna bästa möjliga utredning stadgar man även en plikt för part att yttra sig för sakens upplysning. Man ålägger honom sålunda att vara positivt verksam för utredning av sakförhållandet i målet. Detta inbegripes under sanningsplikten i mera vidsträckt mening.

Skyldighet att yttra sig ålägges parten till en början i så måtto, att han har att på föranledande av domstolen eller motparten giva alla upplysningar, som tjäna till att närmare bestämma vad som är tvistigt. Han skall sålunda uttala sig om huruvida han erkänner eller bestrider motpartens sakuppgifter samt avgiva erforderliga förklaringar för att tydliggöra sina egna uppgifter om de faktiska omständigheterna.

Men man går än längre, man ålägger parten att för vinnande av full utredning om sanningen meddela alla de upplysningar angående sakförhållandet han kan besitta, och det även om dessa upplysningar kunna vara ägnade att främja motpartens intresse. Parten får sålunda en allmän plikt att på domstolens eller motpartens föranledande genom avgivande av yttrande angående sakförhållandet medverka till sanningens uppdragande.

Något direkt tvångsmedel för att förmå part att på angivet sätt uttala sig förekommer i allmänhet icke och erfordras icke heller. Med den fria bevisprövning, som i den moderna processen tillägges domstolen, har den makt att tolka partens underlåtenhet att fullgöra sin förpliktelse i förevarande hänseende på ett för honom oförmånligt sätt. Någon gång givas dock legala bevisregler i ämnet.

Den svenska rätten torde få anses intaga den ståndpunkten, att en sanningsplikt av angiven omfattning åligger part, även om direkt stadgande därom ej finnes. I sitt principbetänkande av 1884 hävdade nya lagberedningen, att en sådan plikt borde i lagen fastställas, och processkommissionen anser det otvivelaktigt, att sådan åtgärd bör vidtagas.

Några direkta tvångsåtgärder för utkrävande av sanningsplikten synas icke böra ifrågasättas. Den fria bevisprövningen lämnar, såsom påpekats, domstolen medel att draga slutsatser även av parts underlåtenhet att lämna honom avkrävda upplysningar.

Det förekommer emellertid både i den utländska och i den gällande svenska rätten, att vissa anordningar vidtagas i syfte att göra sanningsplikten mera effektiv. Ett sådant medel är parts personliga avhörande. För att ytterligare stärka detta medel till sanningens utforskande plägar det åläggas eller tillställas part att avgiva sitt uttalande under ed i en eller annan form eller under annan högtidlig försäkran. Att under ed eller högtidlig försäkran avgiva falsk uppgift är alltid belagt med straff. Någon gång stadgas straff för sådan uppgift, även om ed eller försäkran ej avgivits. Till fråga om vidtagande av sådana särskilda anordningar skall processkommissionen återkomma längre fram (20 kap.).

Parts plikt att medverka till sanningens utredande i målet brukar ytterligare skärpas genom fastställande av en s. k. *editionsplikt* för honom. Redan nu förefinnes enligt svensk rätt liksom enligt all främmande rätt en viss skyldighet för part att tillhandagå motparten med skriftliga bevis, som äro i partens besittning och icke äro tillgängliga för motparten. En sådan skyldighet bör alltjämt bibehållas, och dess omfattning bör närmare bestämmas. Skyldigheten bör vidare utsträckas att omfatta också andra föremål, som kunna äga bevisvärde och vilkas tillgänglighet är beroende av ena parten. Dessa frågor skola senare av processkommissionen närmare behandlas (16 och 19 kap.).

Slutligen bör ännu ett hithörande spörsmål beröras, nämligen i vad mån en *plikt för part att icke utebliva* från målets behandling vid rätten bör fastslås och parten alltså åläggas att medverka till målets utredning också därigenom, att han inställer sig, själv eller genom fullmäktig. Detta spörsmål innefattar ordnandet av tredscoförfarandet och bör lämpligen upptagas till närmare behandling särskilt (7 kap.).

Muntlighet eller skriftlighet.

Det utmärkande för muntligheten och för skriftligheten i rättegången har vid behandlingen av de allmänna grunderna för rättegången i brottmål blivit angivet. Därvid hava även de variationer och avvikelser, som med utgångspunkt från muntlighetsgrundsatsen förekomma, blivit omnämnda.

Vad sålunda anförts äger tillämpning jämväl å rättegången i tvistemål. Likaså måste det, som framhållits om muntlighetens och den därmed sammanhängande omedelbarhetens betydelse för rättegången, i huvudsak gälla också tvistemålen, ehuru det, å andra sidan, icke kan förnekas, att muntlighetens och omedelbarhetens värde i dessa mål är mera begränsat än i brottmålen och icke alltid framträder lika tydligt som där.

Denna senare omständighet torde hava varit orsaken till att muntligheten i allmänhet icke införts så tidigt i tvistemålen som i brottmålen. I brottmålen har antagandet av muntligheten ägt samband med lekmannadomares införande och inkvisitionsprocessens avskaffande och på grund därav i viss mån befrämjats av politiska betraktelsesätt. I tvistemålen åter ha de mer juridiskt-tekniska skälen varit avgörande. Rättegången i tvistemål har i de

flesta länder, där muntligheten antagits som princip, ingalunda erhållit samma prägel som straffprocessen utan har ordnats med betydliga avvikelser särskilt med avseende å formerna för den muntliga bevisningens upptagande.

Den *engelska* civilprocessen företer otvivelaktigt icke så betydande avvikelser från muntligheten som de flesta rättegångsordningar på fastlandet. Efter en under domarens medverkan företagen förberedelse av målet försiggår huvudförhandlingen i form av en muntlig förhandling mellan parterna inför domaren, varvid all bevisning i regel skall omedelbart förebringas. För vissa fall medgives emellertid, att muntlig bevisning upptages inför annan myndighet, och att protokollet därifrån uppläses inför den dömande domaren. Detta är medgivet under vissa undantagsomständigheter, men också när båda parterna ena sig därom. Upptagandet av beviset sker genom s. k. affidavit inför domare eller annan myndighet, som åger behörighet i detta hänseende. Den dömande domstolen har dock alltid befogenhet att fordra, att bevisningen omedelbart företes inför domstolen.

I de högre instanserna är rättegången visserligen också alltid muntlig, men den muntliga bevisningen företes vanligen endast förmedelst anteckningar från den första instansen. Frånsett vissa särskilda grupper av mål, där staten föranstaltar och bekostar stenografiska protokoll, måste parterna själva draga försorg om sådana protokoll för att därmed erhålla ett material, som kan begagnas i högre rätt. Eljest får denna nämligen endast de av domaren i första instans förda enskilda s. k. notes, vilka utgöra en mycket ojämn och växlande upplysningskälla.

Den *franska* civilprocessen innefattar likaledes en muntlig förhandling mellan parterna, men, om bagatellmålen fränses, föres den muntliga bevisningen alltid inför en annan domare, vars protokoll företes inför den dömande domstolen. Bevisomedelbarheten är sålunda i nämnda hänseende helt och hållet upphävd. En förklaring härtill ligger i det kända stadgandet i den franska rätten, vilket förbjuder användande av annan än skriftlig bevisning till styrkande av rättshandling, som rör tvisteföremål med ett förmögenhetsvärde över 150 francs. På grund härav är vittnesbevisning helt och hållet utesluten i en mycket stor del av de franska rättegångarna.

Den *tyska* civilprocessen är i många hänseenden bildad efter det franska mönstret. Förbudet mot bevisning med vittnen är dock ej upptaget, men muntlig bevisning får i en mycket stor utsträckning föras inför annan domare än den dömande domstolen, varav följer, att protokollet från denne domare företes i rättegången. När den muntliga bevisningen förebringas omedelbart inför den dömande domstolen, föres där noggrant protokoll över ut-sagorna. Såvida icke med parternas medgivande målets prövning i andra instans sker uteslutande på skriftligt material, är förhandlingen visserligen också där muntlig, men den muntliga bevisningen föres sällan annorledes än genom företeende av de tidigare upptagna protokollen över förhören.

I den *österrikiska* civilprocessen har eftersträfvats en strängare tillämpning av omedelbarhetsgrundsatsen än i den tyska. Den muntliga bevisningen skall i regel föras omedelbart inför den dömande domstolen. Tämligen noggranna

anteckningar föras dock där över utsagorna, och dessa anteckningar begagnas vanligen i andra instans vid målets prövning där.

Den *norska* lagen av 1915 har likaledes sökt genomföra muntligheten och omedelbarheten i större omfattning än den tyska lagen. Förhandlingen är muntlig, och all bevisning skall i regel företes omedelbart inför den dömande domstolen. Muntlig bevisning kan emellertid förebringas inför annan domare i åtskilliga fall. Förutom när vittne drabbats av sjukdom och i liknande fall medgiver lagen denna lättnad också, när det eljest skulle vara olämpligt att höra vittnet inför den dömande domstolen eller när kostnaderna för att där höra vittnet skulle vara oskäligen i förhållande till sakens och vittnesmålets vikt och parternas ekonomiska förmåga. Om förhör med sakkunnig gälla motsvarande regler.

Efter 1925 års ändringar i den norska lagen har den förut också beträffande högre instans upprätthållna muntligheten blivit i högsta grad beskuren. I de mindre viktiga målen, vilka i andra instans handläggas av overretten, är rättegången helt skriftlig. Endast sakkunniga men varken parter eller vittnen kunna höras omedelbart inför den dömande domstolen. I högsta domstolen, dit de viktigare målen fullföljas direkt från underdomstolarna, kan partsförhandlingen vara skriftlig eller muntlig. Upptagandet av bevisning att brukas vid högsta domstolen skall emellertid alltid ske vid underdomstolen. För genomförande av denna ordning i andra instans torde den norska lagstiftningen hava förutsatt, att en mera omfattande protokollering skall ske redan i underretten än vad tidigare avsetts och att dessa protokoll skola begagnas i den högre domstolen.

Den *danska* rättegångsordningen har likaledes sökt genomföra en vidsträckt tillämpning av muntlighets- och omedelbarhetsgrundsatserna i tvistemålen. Förhandlingen är sålunda alltid muntlig. I fråga om den muntliga bevisningens upptagande ha väsentliga undantag dock gjorts. Dessa bero först och främst därpå, att plikten för vittnen och sakkunniga att inställa sig i regel begränsats till det underrättsområde, där den, som skall höras, har sitt hemvist. I mål inför Landsret, vare sig som första eller som andra instans, kan väl inställelse inför domstolen föreskrivas oberoende av denna begränsning, men sådant föreläggande är knutet till villkoret, att inställelsen är av särskild vikt för målets utredning, och beror på domstolens prövning. Tillämpningen härav är dock mycket olika i de olika Landsretterne. När inställelse inför den dömande domstolen enligt dessa regler icke kan ske, försiggår förhöret inför annan rätt, vars protokoll begagnas i processen.

De förut rörande straffprocessen framförda skälen för muntligheten göra sig, som redan nämnts, otvivelaktigt gällande också för tvistemålen. Jämväl där är den muntliga rättegången ägnad att bereda ett säkrare, tillförlitligare och fullständigare material för målets prövning än den skriftliga rättegången. Den möjliggör den fria bevisprövningens tillämpning, påskyndar rättsskipningen och gör förhandlingen naturligare och livligare.

En genomgripande rättegångsreform här i landet måste därför givetvis också för tvistemålens del i huvudsak vila på muntligheten.

Twistemålens natur medför emellertid, såsom förut framhållits (1 delen 9 kap.), att ett genomförande av omedelbarhetsprincipen i avseende å bevisningen i tvistemålen icke är av lika stor vikt som beträffande straffprocessen. Ofta är föremålet för tvisten blott en rättsfråga. Bevisningen utgöres ofta till stor del av skriftliga handlingar; bevisningen genom utsagor av vittnen är mindre omfattande och avser ofta blott en viss omständighet i målet. Härtill kommer, att de större kostnader, som ofta äro förenade med ett förebringande av all bevisning omedelbart vid den dömande domstolen, i tvistemålen alltid komma att drabba de enskilda parterna, under det att dessa kostnader i brottmålen i stor omfattning få bäras av det allmänna.

Vad angår underrätterna synes emellertid någon väsentlig avvikelse i förevarande hänseende från de beträffande straffprocessen föreslagna reglerna icke böra stadgas. Muntligheten och omedelbarheten böra sålunda genomföras såväl med avseende å parternas förhandling som i regel beträffande bevisningens förebringande. Därvid förutsättes emellertid, att de angivna synpunkterna medföra en något vidsträcktare tillämpning av reglerna om bevisningsupptagande utom huvudförhandlingen än i straffprocessen.

De svårigheter och olägenheter, som äro förbundna med ett konsekvent genomförande av nyssnämnda grundsatser, visa sig emellertid främst med avseende å processen i högre instans. Ett sådant genomförande skulle föranleda, att all bevisning skulle ånyo förebringas omedelbart inför överrätten. Detta möter svårigheter huvudsakligen beträffande utsagor av vittnen och de sakkunniga, som höras muntligen. Förutom det att ett förnyat hörande vid överrätten av sådana personer kan möta svårigheter eller hinder, kan det vara förenat med så betydande kostnader, att i följd därav fullföljdsrätten skulle bli illusorisk. Av dessa skäl synes det vara nödvändigt att medgiva icke oväsentliga jämkningar beträffande förfarandet i överrätterna och att med hänsyn härtill i viss omfattning föranstalta om uppteckning av vittnens och sakkunnigas utsagor i underrätten.

Offentlighet eller hemlighet.

De fördelar offentligheten i rättsskipningen är ägnad att medföra hava utvecklats vid behandlingen av de allmänna grunderna för rättegången i brottmål. Vad därom anförts gäller otvivelaktigt också för tvistemålen. Av betydelse också för dessa är likaledes det förut påpekade sambandet mellan muntlighet och offentlighet i rättegången. I samma mån som rättegången är muntlig, bör den alltså jämväl i de civila målen vara offentlig. Hos oss kommer detta att innebära en förändring allenast beträffande överrätterna. Som vid behandlingen av offentlighet i brottmålen anmärkts, synes offentligheten i överrätterna böra upprätthållas även i den mån muntligheten icke där införes, såvida icke hänsyn till domstolsarbetets snabba och bekväma utförande föranleder till annat.

Fri bevisprövning eller legal bevisteori.

Motsättningen mellan den fria bevisprövningen och den legala bevisteorien sträcker sig naturligtvis också till civilprocessens område. Jämväl denna kan vara ordnad så, att domaren är berättigad att nå upplysning om vad som förekommit i målet ur varje tillgänglig källa och att efter sin övertygelse pröva bevisningens värde. Möjlig är också en sådan ordning, att legala bevisregler binda honom, så att han icke äger begagna varje medel att vinna övertygelse, som kan beredas, utan därutinnan är inskränkt till de av lagen medgivna upplysningskällorna, samt att han icke alltid äger på grund av vad han erfarit fritt bilda sin övertygelse.

Liksom i straffprocessen har också i civilprocessen den fria bevisprövningens grundsats alltmer undanträngt den legala bevisteorien, om än denna utveckling i de ledande kulturländernas rättegångsordningar i allmänhet börjat senare och försiggått långsammare än i brottmålen, där det starka lekmanainflytandet i domstolarna i hög grad befrämjat den fria bevisprövningens införande.

Den svenska lagen står, som förut framhållits, i väsentliga hänseenden kvar på den legala bevisteoriens ståndpunkt. Visserligen hava de allmänna legala bevisregler, vilka omnämnts vid behandlingen av brottmålen, liksom i dessa mål jämväl i tvistemålen i praxis undergått betydande modifikationer, men den legala bevisteorien lever dock med full kraft kvar dels i vittnesjäven och dels i de snäva former, i vilka parts egen utsaga kan begagnas som bevismedel. Dessa den legala teoriens tillämpningsområden äga en i viss mån större och mera avgörande betydelse för tvistemålen än för brottmålen. I de grövsta brottmålen kunna jäviga vittnen höras utan ed upplysningsvis och i brottmålen utnyttjas ofta parts egen utsaga som bevismedel i större grad än i tvistemålen.

På grund av dessa förhållanden mötes den part, som i ett svenskt tvistemål har bevisbördan för en faktisk omständighet, ofta av svårigheter att föra bevisningen, vilka äro okända i främmande länder och vilka, då de icke sällan förleda motparten att i alltför hög grad utnyttja sin befogenhet att bestrida, lätt medföra en kränkning av den materiella rättvisan.

Den fria bevisprövningens införande är sålunda av en ingalunda mindre betydelse för tvistemålen än för brottmålen. Dess företräden framför den onaturlighet och förkonstling av processen, som den legala bevisteorien medför, framträda med icke mindre styrka i civilprocessen än i straffprocessen. Även för tvistemålen bör det sålunda vara ställt utom allt tvivel, att en reform bör innebära den fria bevisprövningens införande.

Såsom förut erinrats, finnas vissa grupper av tvistemål, i avseende å vilka ett offentligt intresse kräver, att den parterna för vanliga fall tillkommande rätten att i viss mån bestämma över rättegången i hög grad begränsas. I den följande framställningen tages endast för de viktigare punkterna hänsyn till dessa mål, som i en blivande lag måste göras till föremål för särskilda regler.

1 KAPITLET.

Laga domstol.

De utländska processlagarna upptaga i regel såsom laga domstol i tvistemål dels ett allmänt forum, ett s. k. forum generale, varmed avses en domstol, som är laga domstol för alla tvistemål mot en viss person såsom svarande, i den mån icke för särskilda fall annorlunda stadgas, dels ett flertal för sådana särskilda fall avsedda speciella fora. Det allmänna forum har sålunda karaktär av regel och de speciella fora av undantag från regeln.

*Utländsk
rätt.*

Såsom allmänt forum upptaga lagarna undantagslöst den domstol, i vilkens domkrets svaranden har sitt hemvist, forum domicilii. Anledningen därtill är, att rättegången får anses såsom ett angrepp, vari svaranden är den angripne. Ehuru befogenheten av angreppet vid processens början är oavgjord, medför dock processens öppnande för svaranden åtskilliga förpliktelse, framför allt förpliktelsen att svara vid domstolen. Med avseende å svarandens angivna ställning böra dessa förpliktelse göras så litet betungande för honom som möjligt. Därför skall han i allmänhet icke kunna tvingas in till svaromål vid annan domstol än den, som för honom är den bekvämaste. Denna domstol är uppenbarligen den domstol, inom vilkens domkrets han bor.

Då jämte det allmänna forum uppställas en del speciella sådana, är detta föranlett av olika omständigheter. Så anses i somliga fall viss annan domstol äga företräde, emedan utredningen lättare kan där förebringas; i andra gör sig hänsyn till kärandens intresse så starkt gällande, att undantag från huvudregeln påkallas. Processordningarna förete visserligen en del olikheter i fråga om såväl antalet sådana fora som deras närmare utformning. Dessa skiljaktigheter äro emellertid ej mer betydande, än att en principiell överensstämmelse kan sägas råda jämväl härutinnan. Av de speciella fora äro somliga ovillkorliga, så att de utesluta begagnandet av det allmänna forum, medan andra konkurrera med detta med valrätt för käranden. De viktigaste bland den förra gruppen äro: för tvister angående fast egendom den domstol, inom vars domvärjo fastigheten är belägen, forum rei sitæ, och för tvister om arv efter död person den domstol, där den döde varit bosatt, forum hereditatis. I de flesta andra fall är det speciella forum endast fakultativt, så att käranden kan välja mellan detta och det allmänna.

Jämväl vår lag upptager såsom laga domstol i första hand svarandens forum domicilii. I 10 kap. 1 § rättegångsbalken stadgas nämligen, att om man vill

Svensk rätt.

kära till annan, evad det är för gäld eller i annat tvistemål, som dess person rör, man har att stämma honom till den rätt, därunder han har sitt bo och hemvist.

Härjämte innehåller lagen bestämmelser om fastighetsforum ävensom stadganden om ett flertal andra speciella fora, vilka äga sin motsvarighet i främmande rätt, såsom arvsforum, förvaltningsforum, genställningsforum m. fl.

Processkommissionen.

Hemvistets domstol allmänt forum.

Att vid en reformerad lagstiftning angående forum i tvistemål domstolen, därunder svaranden har sitt hemvist, bör upptagas såsom svarandens allmänna forum torde ej vara föremål för tvekan. Denna grundsats erkännes också överallt i den nyare civilprocessen. En särskild uppmärksamhet påkallar härvid frågan, var vederbörande i ett givet fall skall anses ha sitt hemvist. Enligt vår nuvarande praxis gäller i sådant hänseende, att med svarandens »bo och hemvist» förstås den ort, där svaranden är mantalsskriven. En sådan regel medför uppenbarligen den fördelen, att den i hög grad är ägnad att undanröja det tvivelsmål, som stundom kan yppa sig om var vederbörande har sitt hemvist. I regel sammanfaller mantalsskrivningsorten med hemvistet. Den vanligaste anledningen till skiljaktighet uppstår, då man byter hemvist utan att samtidigt ändra mantalsskrivningsort, vilket lätt kan inträffa, enär mantalsskrivning sker blott en gång årligen. Skillnaden blir därför icke stor, om den ena eller andra formuleringen användes. Den gällande regeln kan dock medföra mindre tillfredsställande resultat. Så är det uppenbarligen orimligt, att en svarande, som flyttat från en ort till en annan och ännu icke hunnit bli mantalsskriven å den nya boningsorten, skall äga vägra att ingå i svaromål å en stämning till rätten i denna ort. Regeln synes därför böra avfattas så, att den faktiska boningsorten är avgörande. Med ledning av omständigheterna i varje särskild fall skall alltså avgöras, huruvida svaranden kan anses hava sitt hemvist i den ort, till vars domstol han blivit instämd. Sådana omständigheter äro den regelmässiga stadiga vistelsen, hushåll och familjens närvaro m. m. Uteslutet är icke att enligt dessa bestämningar en svarande kan anses hava sitt hemvist å flera orter under olika domstolar. Dessa synas då böra hava lika behörighet sinsemellan. Med hänsyn därtill att det i vissa fall kan råda ovisshet om var den faktiska boningsorten skall anses vara, medan det alltid lätt kan utrönas var svaranden är mantalsskriven, synes emellertid i kärandens intresse böra stadgas, att om svaranden är mantalsskriven å ort under annan rätt än den, varunder han har sitt hemvist, skall jämväl rätten i mantalsskrivningsorten vara behörig. Genom en i det följande föreslagen regel, som ger käranden möjlighet att få ett till orätt domstol instämt mål hänvisat till den rätta domstolen, kunna de menliga följderna av den ovisshet om rätta hemvistet, som emellanåt kan förekomma, väsentligen undvikas.

Speciella fora.

Vid sidan av det allmänna forum erfordras ett flertal speciella fora. Gällande rätts bestämmelser i sådant hänseende torde i mångt och mycket kunna läggas till grund för en blivande lagstiftning i ämnet. Särskilda fora för t. ex. fastighets- och arvstvister böra sålunda uppenbarligen bibehållas, likaså särskilt

förvaltningsforum, genställningsforum m. fl. En allmänt erkänd brist i våra stadganden om forum i tvistemål, särskilt vid jämförelse med främmande rätts smidiga regler, är emellertid, att lagen i alltför ringa omfattning medger undantag från huvudregeln, att tvistemål skola handläggas vid svarandens forum domicilii. Kärandens ställning hos oss har härigenom i åtskilliga fall blivit oförmånligare än vad som kan anses skäligt. För att råda bot på denna brist synes vid lagtextens utarbetande böra upptagas fråga om införande hos oss av vissa av de i främmande rätt förekommande regler, enligt vilka käranden må välja att instämma sin talan till annan domstol än den, som utgör svarandens allmänna forum. Utan att inlåta sig på en fullständig utredning av denna fråga vill processkommissionen här endast fästa uppmärksamheten på några fall, då sådan valrätt kan ifrågasättas.

Billig hänsyn gentemot käranden synes sålunda kräva, att en svarande som driver rörelse, t. ex. jordbruk, handel, fabriksdrift eller hantverk, å annan ort än där han har sitt hemvist, må kunna sökas vid domstolen i den ort, där rörelsen drives, såvitt angår förbindelse, som vederbörande för rörelsen ingått eller ådragit sig, forum negotii. Ofta är denna domstol lämpligare för både käranden och svaranden än domstolen i den senares hemvist, och i varje fall bör svaranden ej kunna vägra att ingå i svaromål där.

*Forum
negotii.*

Vidare bör en svarande, som av någon anledning, för arbete, studier och dylikt, uppehåller sig å en ort under förhållanden, som angiva ett uppehåll av längre varaktighet, kunna sökas vid ortens domstol för förbindelse, som han ingått å orten. Detta fall av det s. k. forum contractus upptages allmänt i främmande rätt. Anmärkas kan, att förbehållet att talan skall avse å orten ingången förbindelse, ej gjorts överallt, utan det förekommer, att ett rent uppehållsortens forum införts.

*Forum
contractus.*

Såsom laga domstol för mål om förmögenhetsrättsliga förpliktelser har sedan gammalt jämväl domstolen i den ort, där förpliktelsen skolat uppfyllas, forum solutionis, förekommit. Uppfyllelseortens forum tjänar handeln och den ekonomiska omsättningen och inskränkes i allmänhet till att avse mål mellan köpmän i och för deras rörelse. Emellertid kunna vissa olägenheter vara förenade med detta forum. Därest kontrahenterna träffat överenskommelse om viss uppfyllelseort, är detsamma mycket ändamålsenligt. Men om avtal ej träffas och domstolen med ledning av civilrättens ingalunda alltid otvetydiga bestämmelser härutinnan skall pröva, vilken ort är uppfyllelseort i det särskilda fallet, kan frågan lätt bli föremål för tvekan. I de främmande lagarna råder därför en tendens att ytterligare begränsa användningen av detta forum, t. ex. genom uppställande av fordran på skriftligt bevis om vilken ort är fullgörelseort. Även i vår rätt synas bestämmelser om detta forum böra upptagas, men uppmärksamhet bör ägnas åt ått de bliva lämpligt avvägda.

*Forum
solutionis.*

Mål, som avse allenast talan om privaträttslig påföljd av brott, skola enligt processkommissionens förslag behandlas som tvistemål. Det skäl, som föranleder, att mål om ansvar för brott upptages vid gärningsortens domstol, nämligen den större lättheten att där förebringa bevisning, äger giltighet även med avseende å de privaträttsliga följderna av ett brott. I överensstämmelse här-

*Forum
delicti.*

med brukar upptagas en forumbestämmelse, varigenom domstolen i den ort, där brottet blivit begånget, blir behörig beträffande dylika mål. Även beträffande mål om skadestånd i andra utomobligatoriska förhållanden plägar möjlighet beredas kåranden att inståmma sin talan till den domstol, inom vars domkrets skadan skedde eller den skadegörande handlingen företogs. Liknande regler synas böra stadgas i en blivande rättegångsordning.

Prorogationsrätt.

Inom civilprocessen uppstår frågan, huruvida det icke bör tillåtas parterna att träffa avtal om viss domstol med verkan, att den domstol, vid vilken i enlighet med överenskommelsen ett mål anhängiggöres, blir behörig upptaga målet, fastän behörighet enligt de allmänna reglerna eljest icke skulle tillkomma den. En dylik s. k. prorogationsrätt förekommer allmänt i de utländska processlagarna, därvid dock undantag göras för vissa speciella fora. Gemensamt för dem alla är, att avtalet får avse endast viss uppkommen tvist eller framtida tvist, som kan härflyta ur ett visst på förhand angivet rättsförhållande, t. ex. tvist i anledning av ett bolags- eller försäkringsavtal, en slutsedel o. d. Avtalet kan slutas ensamt eller i förening med ett materiellträttsligt avtal.

Någon allmän prorogationsrätt för parterna finnes icke i svensk rätt. I 10 kap. 32 § rättegångsbalken stadgas att avtal, varigenom någon utfäst sig att svara vid annan än rätt domstol, är utan verkan. Vid den ändring, som reglerna angående invändning i rättegång år 1901 undergingo, infördes dock i 28 § i samma kapitel en bestämmelse, som i viss mån ersätter prorogationsrätten, nämligen att rätten icke utom i vissa angivna fall har att självant pröva sin behörighet i tvistemål. I andra fall fordras alltså för sådan prövning, att invändning om bristande behörighet av svaranden framställts.

Prorogationsrättens införande hos oss har upprepade gånger ifrågasatts. Lagkommittén föreslog sålunda, att om käromål grundades på skriftligt avtal och svaranden däri förklarar, att han ville å bestämd ort svara angående avtalet, kåranden skulle äga lov att söka honom vid rätten i den orten, ändå att han hade hemvist annorstädes. Undantag härifrån skulle gälla endast i fråga om vissa närmare angivna grupper av mål, i vilka sakens egen beskaffenhet eller allmän ordning fordrade, att målet upptogs vid viss domstol. Kommittén, som i motiven framhöll fördelen av att kunna i förväg undanröja osäkerhet om behörig domstol, gjorde tillika gällande, att fria avtal mellan myndiga personer borde häruti såväl som i annat vara tillåtna och lagligen bindande. Äldre lagberedningen bibehöll lagkommitténs förslag härutinnan, och jämväl nya lagberedningen förordade i sitt principbetänkande prorogationsrätten. Vid det arbete på partiella reformer, som sedermera upptogs, följdes emellertid icke dessa anvisningar. I sitt förslag 1893 till lag angående vissa invändningar i rättegång upptog nya lagberedningen frågan om prorogationsrättens införande hos oss men förklarade sig av praktiska skäl icke kunna tillstyrka detta. Det kunde sålunda enligt beredningen med fog befaras, att den skulle leda till missbruk eller i allt fall förorsaka, att vissa domstolar, särskilt i de större städerna, bleve överhövan betungade med tvistemål. Säkerligen skulle det nämligen bliva ganska vanligt, att i synnerhet större bolag, såsom försäkringsbolag o. d., men även en-

skilda personer, vilkas affärsverksamhet vore av sådan beskaffenhet och utsträckning, att de kunde antagas skola emellanåt bliva invecklade i rättegångar, till egen bekvämlighet i försäkringsbrev, kontrakt o. d. inryckte en bestämmelse, att uppkommande tvister skulle upptagas vid en viss domstol, i de flesta fall naturligen bolagets eller affärsmannens forum domicilii. Av sådan anledning hade beredningen ansett särskilt avtal om annat forum än det lagenliga icke böra godkännas.

Det torde icke råda något tvivel därom, att det i många fall föreligger ett intresse för parterna å ömse sidor att kunna med bindande verkan träffa avtal om forum. Nyttan och behovet av prorogationsrätten har ock, såsom av det föregående framgår, i utlandet allmänt erkänts. De betänkligheter, som gjort sig gällande mot institutets införande hos oss, torde vara överdrivna. Såvitt erfarenheten från utlandet må tillerkännas avseende, synes icke institutet hava föranlett, vare sig att vissa domstolar bliva för mycket belastade, eller att missbruk ägt rum sålunda, att en övermäktig part begagnat sig därav för att draga en svagare från hans egentliga forum. Framhållas må att för särskilda fall ett befarat övermäktigt intresse kan göras till föremål för undantagslagstiftning i förevarande hänseende och prorogationsrätt i sådana fall uteslutas. Detta förekommer i vissa länders lagstiftning t. ex. beträffande avbetalningskontrakt. Processkommissionen förordar sålunda, att det i allmänhet bör stå parterna fritt att träffa avtal om forum. För att förekomma ovisshet och därmed förenade anledningar till tvist synes dock för avtalets giltighet böra fordras, att det avfattats skriftligt. Den allmänt förekommande begränsningen bör göras, att avtalet endast får avse viss redan uppkommen tvist eller ock framtida tvist, som kan härflyta av ett visst på förhand angivet, noga begränsat rättsförhållande. Vidare är det uppenbart att från avtalsfriheten måste uteslutas åtskilliga tvister, som hänföras under speciella fora. Med de närmare bestämmelserna härom har ansetts kunna anstå till lagtextens utarbetande.

Enligt vår gällande rätt är numera, såsom förut angivits, underrätt i allmänhet icke skyldig att själmant iakttaga sin behörighet i tvistemål; det fordras invändning från svarandens sida om bristande behörighet för att ett mål på sådan grund skall kunna avvisas. Endast i vissa särskilda, i 10 kap. 29 § rättegångsbalken upptagna fall, åligger det rätten att ex officio pröva sin behörighet. Denna grundsats synes böra alltjämt bibehållas.

Tvekan kan föreligga, huruvida enligt gällande rätt vid svarandens uteblivande domstolen även i först avsedda fall har att själmant pröva behörighetsfrågan och således t. ex. icke skall mot utebliven svarande meddela tredsdom, om rätten finner att den icke är rätt domstol för sakens prövning. Billighet mot svaranden synes påkalla, att en sådan regel fastställes. I avseende å prövningen av forumfrågan synes emellertid i viss anknytning till den regel, som vid tredsdom i anledning av svarandens utevaro skall beträffande sakfrågan iakttagas, böra gälla, att rätten har att vid prövningen av forumfrågan lägga de av käranden härutinnan uppgivna faktiska omständigheterna till

*Prövning av
behörighet.*

grund, såvida ej rätten har sig bekant att de äro oriktiga. Om tvisten skall instämmas till rätten i den ort, där den uteblivne svaranden har sitt hemvist, och svaranden i stämningen angives vara bosatt å ort inom rättens domkrets, skall således denna uppgift tagas för god, såvida ej rätten har sig bekant att den är oriktig.

Enligt vår rätt skall högre domstol av egen drift undanröja lägre domstols avgörande i själva saken, när det finnes, att den lägre domstolen icke varit behörig, och sådant fall föreligger, att underrätten på sådan grund bort självmant avvisa målet. Processkommissionen finner det uppenbart, att denna regel är olämplig och att betydande inskränkningar i denna öVERRÄTTENS plikt böra stadgas. Har underrätt meddelat dom i själva saken, kan intresset i kompetensreglernas upprätthållande icke vara så starkt, att hela processen skall kunna undanröjas, om dessa regler åsidosatts. Endast för vissa fall bör detta kunna ske. Processkommissionen föreslår i sådant hänseende, att om underrätt givit dom i själva saken, öVERRÄTT, dit målet fullföljes, icke skall kunna självmant undanröja domen på grund av underrättens bristande behörighet, med mindre målet icke bör här i riket upptagas eller det icke hör under allmän domstol eller det enligt lag eller särskild författning hör under skiljemäns prövning.

*Hänvisning
till behörig
domstol.*

För det fall att en domstol, vare sig självmant eller på grund av invändning från svarandens sida, förklarar sig obehörig att upptaga ett mål till prövning, har i utländsk lagstiftning (Tyskland) till lättnad för käranden upptagits en anordning i syfte dels att åstadkomma ett snabbt avgörande av vilken domstol som är behörig, dels att göra ny talans väckande vid den behöriga domstolen obehövt. Domstolen har sålunda för nu avsedda fall, därest käranden framställer begäran därom, att förvisa målet till rätt domstol. Detta sker genom ett beslut, som icke får överklagas och som är bindande för den domstol, dit förvisningen sker. Det anhängiggörande av målet, som skett vid den obehöriga domstolen, gäller jämväl beträffande den domstol, dit målet förvisas, och ny talan behöver sålunda icke väckas där. Därest käranden anser målet från början anhängiggjort vid rätt domstol och icke vill underkasta sig förvisning, kan han underlåta att framställa begäran om förvisning och äger då möjlighet att överklaga domstolens beslut, varigenom den förklarar sig icke kunna upptaga målet till prövning. En anordning som denna erbjuder uppenbarligen stora praktiska fördelar, och dess upptagande i någon form hos oss bör därför ifrågakomma. Med hänsyn till den ställning av sidoordnade, som de allmänna underrätterna intaga till varandra, synes dock icke en underrätt böra äga besluta om ett måls förvisning till annan underrätt med bindande verkan för den senare. Det synes då icke återstå annan anordning än att giva käranden tillfälle att, i sammanhang med fullföljd av talan mot underrätts beslut, hos hovrätten utverka hänvisning till den domstol, som må finnas behörig, för den händelse underrättens beslut av hovrätten gillas.

Därest käranden iakttager vad sålunda åligger honom för att få med slutlig verkan bestämt, vilken domstol är den rätta, bör den av honom först uttagna

stämningen, även om den förklaras vara ställd till orätt domstol, medföra att hans rätt blivit bevarad, om därför erfordras stämning inom viss tid och denna tid blivit iakttagen. Däremot bör han bliva skyldig själv stå de genom detta förfarande uppkomna särskilda rättegångskostnaderna.

Sammanfattning.

1.

Behörig domstol i tvistemål är, såvida ej för visst fall annorlunda stadgas, den rätt, varunder svaranden har sitt hemvist.

Är svaranden mantalsskriven å ort under annan rätt, skall jämväl denna rätt vara behörig.

2.

Jämte det gällande rätts bestämmelser om särskild laga domstol i avseende å vissa tvister i huvudsak bibehållas, upptagas regler, enligt vilka i vissa fall valfrihet må råda emellan domstol, som omförmäles i 1 punkten, och annan domstol, såsom domstolen i den ort, där svaranden driver sin rörelse eller där han under längre tids vistelse uppehållit sig och ingått det avtal, på vilket tvisten grundas, eller där förpliktelsen skall uppfyllas eller där brott eller annan skadegörande handling, som utgör grunden för kärandens talan, timat.

3.

Skriftligt avtal, enligt vilket redan uppkommen tvist eller tvist, som kan härflyta ur angivet rättsförhållande, må instämmas till viss domstol, skall gälla utom i fråga om vissa tvister, beträffande vilka lagens föreskrifter om laga domstol anses böra vara ovillkorliga.

4.

I huvudsaklig överensstämmelse med vad nu gäller, skall rätten endast i vissa i lagen angivna fall själmant pröva sin behörighet, medan i övriga fall sådan prövning skall vara beroende på att invändning om rättens obehörighet göres. Är svaranden utebliven, skall dock rätten även i sist nämnda fall pröva sin behörighet, varvid emellertid rätten har att lägga de av käranden uppgivna faktiska omständigheterna till grund, såvida icke rätten har sig bekant att de äro oriktiga.

Har underrätt underlåtit att visa mål ifrån sig samt givit dom i själva saken, må hovrätten, när målet fullföljes dit, icke själmant undanröja domen på grund av bristande behörighet hos underrätten, med mindre målet icke bör här i riket upptagas eller det icke hör under allmän domstol eller det enligt lag eller särskild författning hör under skiljemäns prövning.

5.

Har part fullföljt talan mot underrätts beslut, varigenom underrätten såsom obehörig visat målet ifrån sig, och finner hovrätten underrättens beslut böra fastställas, har hovrätten, om part framställt yrkande därom, att förvisa målet till den allmänna underrätt, som må finnas behörig.

2 KAPITLET.

Parterna och deras fullmäktige.

Regler om partsbehörighet och processbehörighet samt om succession i partsförhållandet uppåtagas ej nu.

De moderna civilprocesslagarna innehålla emellanåt bestämmelser om vem som över huvud kan vara part i rättegång (partsbehörigheten) och tämligen ofta regler om vem som kan självständigt föra talan vid domstol (processbehörigheten). I först nämnda hänseende stadgas vanligen, att endast den som enligt lag kan förvärva rättigheter kan vara part i rättegång. Därigenom uteslutas sådana bildningar som enkelt bolag, icke registrerat aktiebolag m. fl. I fråga om processbehörigheten meddelas ofta utförligare bestämmelser. Därunder behandlas sådana frågor som om hinder för den, som är i saknad av rättslig handlingsförmåga eller som endast har begränsad sådan, att föra talan inför rätta, om befogenheten för legal ställföreträdare, såsom förmyndare, bolagsstyrelse m. fl., att föra talan för den, som företrädes, om utlännings rätt att föra talan och dylikt. Processkommissionen har ansett, att med uppställande av regler i förevarande hänseenden, i den mån de må finnas erforderliga, kan anstå till dess lagtext utarbetas.

I nära samband med frågan om processbehörigheten står frågan om och i vilken mån succession i partsförhållandet kan under rättegången inträda, när förändring av subjekt i det omtvistade materiella rättsförhållandet ägt rum. Även denna frågas behandling synes kunna sparas till lagtextens utarbetande.

Parts befogenhet att själv eller genom fullmäktig utföra talan.

På skäl, som i kapitlet om advokater (1 delen 11 kap.) anförts, bör enligt processkommissionens mening part såsom hittills äga att i alla instanser själv utföra sin talan. När part i processen har en legal representant, gäller vad om part sägs i detta avseende om sådan representant.

Vad tvistemålen angår kan det icke vara föremål för tvekan, att part alltid skall äga att för utförande av sin talan använda fullmäktig. Detta utesluter dock icke, att rätten kan erhålla befogenhet att påkalla parts personliga inställelse. Därtill återkommer processkommissionen i annat sammanhang (20 kap.).

Kvalifikation hos rättegångsfullmäktige.

I fråga om kvalifikationerna hos de personer, som skola användas såsom rättegångsfullmäktige, har processkommissionen, såsom vid behandlingen av frågan om advokatväsendet utvecklats, ansett, att endast beträffande rättegången i hovrätt och högsta domstolen kan uppställas den fordringen, att rättegångsfullmäktigen skall vara advokat. I nämnda kapitel har dessutom

upptagits ett särskilt behörighetsvillkor för advokat, som skall utföra talan i högsta domstolen.

Om således i avseende å rättegången i underrätt fordran på att fullmäktig skall vara advokat icke uppställs, är det dock nödvändigt söka vinna någon trygghet för att icke alldeles otjänliga personer komma att användas såsom fullmäktige. I sådant hänseende synes i främsta rummet böra gälla, att fullmäktig skall vara svensk medborgare och myndig. Vidare bör från behörighet att vara fullmäktig uteslutas den, som är underkastad påföljd enligt 2 kap. 19 § strafflagen eller förklarad ovärdig att föra andras talan inför rätta eller att i rikets tjänst nyttjas eller som dömts till frihetsstraff för förbrytelse, som visar bristande redbarhet, nämligen förfalskning, tjuvnadsbrott, bedrägeri, oredlighet eller därmed jämförlig förbrytelse.

Med avseende på den ställning vissa personer intaga vare sig i allmänhet eller med hänsyn till visst mål böra givas vissa ytterligare regler, som innefatta inskränkningar i behörigheten att vara rättegångsfullmäktig.

*Speciella
hinder mot
fullmäktig-
skap.*

På grund av den ställning lagfaren domare vid de allmänna domstolarna intager synes sådan domare icke böra kunna uppträda såsom rättegångsfullmäktig vare sig vid den domstol, han tillhör, eller vid annan domstol.

Detsamma synes böra gälla om statsåklagare och högre åklagare. Vad angår underåklagarna, är det för närvarande synnerligen vanligt att de, som nu innehava motsvarande ställning, nämligen på landet landsfiskalerna och i städerna stadsfiskalerna, användas både såsom rättegångsombud och biträden åt allmänheten i fråga om enklare mål samt uppsättning av rättsliga handlingar och dylikt. Då det i många orter icke finnes tillgång på andra lämpliga personer att på ifrågakomna sätt biträda allmänheten, har processkommissionen icke ansett sig kunna föreslå, att förbud mot att uppträda såsom rättegångsombud skall omfatta jämväl underåklagarna. En inskränkning synes dock böra göras i underåklagarens rätt att föra talan såsom ombud. I avseende å rättegången i brottmål har processkommissionen föreslagit att, om målsäganden i samband med åklagares åtal av brott vill föra talan om privaträttsligt anspråk på grund av brottet, det under vissa villkor skall åligga åklagaren att utan ersättning utföra målsägandens talan i sådant hänseende (2 delen 18 kap.). För det fall att målsägandens privaträttsliga anspråk anhängiggöres utan samband med åklagares ansvarstalan och således såsom tvistemål, kan det ej gärna ifrågasättas, att åklagaren skall vara pliktig att utan ersättning tillhandagå målsäganden med utförande av hans talan. Om det emellertid medgives åklagaren att mot ersättning utföra målsägandens talan i nu ifrågakomna fall, kan åklagaren frestas att vid prövning av åtalsfrågan låta påverka sig av denna möjlighet och sålunda t. ex. göra anställande av åtalet beroende på att målsäganden uppdrager åt åklagaren att efter åtalets avgörande utföra målsägandens privaträttsliga talan. Missbruk av åklagarens ställning i förevarande riktning torde icke vara alldeles okända. Vid nu angivna förhållande har processkommissionen ansett försiktigheten bjuda att utestänga underåklagare från möjligheten att vara ombud för målsäganden i

mål, där utan samband med åklagarens åtal föres talan om privaträttsligt anspråk på grund av brott.

Tjänsteman vid allmän domstol bör lämpligen icke få utöva fullmäktigskap vid domstol, där han är anställd, eller vid därunder lydande domstol; men däremot synes hinder icke böra föreligga, att han för talan såsom fullmäktig vid annan domstol.

I fråga om nämndemännen synes förbud för dem att uppträda såsom ombud icke behöva gälla mera än med avseende å den domstol de tillhöra. Det förekommer emellertid för närvarande i stor omfattning, att nämndemän tjänstgöra såsom ombud i inskrivnings- och andra ansökningsärenden, som handläggas vid sådan domstol. Anledning att förbjuda sådant fullmäktigskap föreligger så mycket mindre, som enligt processkommissionens förslag nämndemännen i regel icke skola delta i dessa ärendens handläggning inför rätten.

I överensstämmelse med vad nu gäller bör stadgas, att den som till domare i visst mål står i närmare skyldskaps- eller svägerlagsförhållande eller som förut tagit befattning med målet såsom domare eller såsom fullmäktig åt vederparten ej må vara fullmäktig i det målet.

*Rättens be-
fogenhet
emot olämplig
fullmäktig.*

Processkommissionens förslag angående advokatväsendet innebär, att disciplinär myndighet över advokaterna skall utövas av advokatföreningens styrelse. I enlighet härmed bör det tillkomma domstol att, därest advokat i visst fall åsidosätter sina förpliktelser såsom rättegångsombud i mål, som handläggas vid domstolen, göra anmälan därom hos advokatföreningens eller dess avdelnings styrelse, för att styrelsen må komma i tillfälle vidtaga den åtgärd, som må finnas påkallad.

Vad angår övriga rättegångsombud, måste det, med hänsyn till de ringa fordringarna i fråga om deras allmänna kvalifikationer, givas rätten befogenhet att avvisa fullmäktig, som finnes icke kunna eller vilja behörigen utföra sitt fullmäktigskap. Processkommissionen har ansett såsom grunder för sådant avvisande böra upptagas, att fullmäktigen visar oförstånd, oskicklighet eller oredlighet vid utövande av sitt uppdrag eller eljest finnes olämplig till dess utförande. Under vissa omständigheter kan det vara av allmänt intresse påkallat att den, som sålunda avvisas såsom ombud, även för framtiden betages möjlighet att uppträda såsom fullmäktig vid domstolen. Rätten bör därför äga befogenhet att i sammanhang med avvisningen meddela förbud mot sådant uppträdande. En sådan åtgärd kan särskilt anses påkallad, om en till rättegångsfullmäktig olämplig person söker att yrkesmässigt driva sakförarverksamhet vid domstolen.

Givetvis skall rätten äga meddela varje rättegångsfullmäktig för ordningens upprätthållande erforderliga tillrättavisningar.

*Bestämmelser om full-
makts be-
skaffenhet
m. m.*

I rättegångslagen böra givetvis intagas närmare regler angående fullmakts beskaffenhet, fullmäktigens befogenheter, hans rätt att sätta annan i sitt ställe, återkallelse av fullmakt m. m. Dessa frågor hava dock ansetts vara av den speciella natur, att de icke böra i förevarande sammanhang upptagas till behandling.

Sammanfattning.

1.

Vid utarbetande av lagtext upptagas erforderliga regler angående behörighet att över huvud vara part i rättegång (partsbehörighet), angående behörighet att självständigt föra talan inför rätta (processbehörighet) samt angående rätt att i en påbörjad rättegång inträda i parts ställe (succession i partsförhållandet).

2.

Part äger att själv eller genom fullmäktig utföra sin talan.

3.

I lagmansrätt må part såsom fullmäktig använda myndig svensk medborgare, som ej är underkastad påföljd enligt 2 kap. 19 § strafflagen eller förklarad ovärdig föra andras talan inför rätta eller att i rikets tjänst nyttjas eller dömd till frihetsstraff för förfalskning, tjuvnadsbrott, bedrägeri, oredlighet eller därmed jämförlig förbrytelse.

I hovrätt och högsta domstolen må ej annan än advokat vara fullmäktig för part.

4.

Lagfaren domare vid allmän domstol må ej vara rättegångsfullmäktig. Det samma gäller om annan allmän åklagare än underåklagare; och må ej heller underåklagare vara ombud för målsäganden i mål angående privaträttsligt anspråk på grund av brott utan samband med åtal för brottet. Tjänsteman vid allmän domstol må ej vara rättegångsfullmäktig vid den domstol, där han är anställd, eller vid därunder lydande domstol. Nämndeman må ej vara fullmäktig vid den domstol han tillhör utom beträffande ansökningsärenden.

5.

Den som står i närmare skyldskaps- eller svågerlagsförhållande till domare i visst mål eller som förut tagit befattning med målet såsom domare eller såsom fullmäktig åt motparten må ej vara fullmäktig i det målet.

6.

Åsidosätter advokat sina förpliktelser i avseende å sitt uppdrag såsom rättegångsombud, må rätten anmäla förhållandet hos advokatföreningens eller dess avdelnings styrelse.

Visar annan rättegångsfullmäktig oförstånd, oskicklighet eller oredlighet vid utförande av sitt uppdrag, eller befinnes han eljest olämplig för dess utförande, äger rätten avvisa honom såsom fullmäktig i målet och, därest omständigheterna därtill föranleda, förbjuda honom att vidare vara rättegångsfullmäktig vid rätten.

7.

I rättegångslagen meddelas närmare bestämmelser om fullmakts beskaffenhet, fullmäktigens befogenheter i rättegången, fullmäktigens rätt att sätta annan i sitt ställe, återkallelse av fullmakt m. m.

3 K A P I T L E T.

Talans anhängiggörande.

Inledning. Den för en modern rättegång gällande kontradiktoriska principen, enligt vilken domstol icke må döma över någons rätt, utan att honom beretts tillfälle försvara sig mot vederpartens talan, föranleder, att svaranden måste erhålla kallelse till rätten att svara i målet. Sådan kallelse, som alltså utgör inledning till rättegången, är stämning. Men stämningen har även andra uppgifter. Den är grundvalen för den kommande rättegången, dess innehåll bestämmer i det väsentliga gränserna för karendens talan och rättens prövning. Slutligen skall stämningen utgöra en förberedelse för huvudförhandlingen i målet.

*Stämningens
nödvändig-
het.*

Enligt gällande svensk rätt skall tvistemål i regel anhängiggöras genom stämning. Undantag gäller endast i fråga om vissa mål, som handläggas efter speciella regler, såsom vissa äktenskapsmål, konkursmål och vattenmål.

Under förarbetena till den nu gällande lagen den 10 juli 1899 angående ändrad lydelse av 11 kap. rättegångsbalken ifrågasattes en bestämmelse att, om någon inför rätta medgäve att svara utan stämning, det ock skulle vara gillt. Med en sådan regel skulle den kontradiktoriska principen vara tillgodosedd. Men på sätt inom högsta domstolen anmärktes, skulle däremot de övriga uppgifter stämningen skall tjäna icke fyllas. På grund härav blev den ifrågasatta regeln icke intagen i lagen. Och processkommissionen har icke funnit anledning upptaga förslaget, helst något praktiskt behov av regeln icke torde föreligga.

*Stämningss-
givare.*

Enligt gällande rätt gives stämning till häradsrätt av häradshövding, vilken emellertid kan förordna andra skickliga män att i hans ställe giva stämningar. På grund¹ av detta stadgande utses i många domsagor till stämningssgivare icke blott en eller flera notarier å kansliet utan även landsfiskaler, nämndemän och andra. Stämningssgivare av sist angivet slag insända för varje förestående ting till domsagans kansli uppgift å instämnda mål. Stämningssgivare vid rådstuvurätt är den domare eller tjänsteman, som enligt arbetsordningen kan vara satt därtill, och, om sådan ej finnes, rättens ordförande. På grund av den viktiga uppgift stämningen bör fylla och med hänsyn till bestämmelserna om den granskning, som skall ägnas stämningssökning, och om de förelägganden rörande målets förberedande behandling, som skola meddelas i sammanhang med stämningens utfärdande, bör det tillkomma rätten allena att ut-

färda stämning. Å rättens vägnar fungerar därvid någon av de i domsagan anställda domarna. Vilken av dem skall hava detta åliggande är en arbetsordningsfråga, som icke behöver i detta sammanhang upptagas.

Den som vill hava stämning å annan skall hos stämningsgivaren göra framställning därom. För närvarande kan stämningsansökan göras skriftligen eller muntligen, och beträffande innehållet är endast stadgat att käranden skall uppgiva domstolen och svaranden samt saken. På grund av vad som förekom vid antagandet av nu gällande bestämmelser i ämnet synes med föreskriften att käranden skall uppgiva saken vara avsett, att ansökningen, jämte det yrkande käranden vill göra, endast behöver innehålla ett angivande av det rättsförhållande, varav anspråket härleder sig, medan det ej skall vara nödvändigt att därutöver närmare specificera de faktiska omständigheter, på vilka anspråket stöder sig.

I en reformerad muntlig rättegång måste skärpta krav ställas på stämningensansökningen, för att den må på ett tillfredsställande sätt fylla sin uppgift att förbereda och utgöra grundvalen för den följande rättegången, så att svaromålet och den fortsatta partsförhandlingen må kunna anknyta sig till densamma.

I sådant hänseende synes i avseende å stämningensansökningens yttre form böra föreskrivas, att den skall avfattas skriftligen. Det ligger i sakens natur, att en skriftlig stämningensansökan skall vida bättre än en muntlig tillfredsställa skäliga anspråk på reda, ordning och precision. Med avseende härå hemställdes redan vid den nu gällande lagens behandling i högsta domstolen, att stämningensansökning i regel skulle vara skriftlig och att undantag därifrån skulle medgivas endast för det fall, att sökanden ej själv förmådde skriftligen uppsätta ansökningen och i följd av medellöshet saknade utväg att få den uppsatt genom annan. Med de fordringar processkommissionen ansett böra uppställas i fråga om stämningensansökningens innehåll, framträder med än större styrka kravet på att ansökningen skall vara skriftlig. Även ur en annan synpunkt är det önskligt, att avfattningen blir sådan. Göres ansökningen muntligen, måste det bliva domaren såsom stämningsgivare, som får skriftligen formulera kärandens påstående med grunden därför. Men det kan icke anses lämpligt, att domaren sålunda får till åliggande att i förevarande avseende biträda den ena parten. Den undantagsbestämmelse högsta domstolen förordade i fråga om medellösa parter har numera väsentligen förlorat sin betydelse, då medellös part kan på det allmännas bekostnad erhålla erforderligt biträde i rättegång. Och ej heller för andra parter torde det under nuvarande förhållanden möta avsevärd svårighet att erhålla nödig hjälp för avfattande av stämningensansökan. Det lär numera ock sällan förekomma, att stämning sökes muntligen.

I fråga om innehållet måste det anspråk skäligen ställas på en stämningensansökan, som skall anses tjänlig att ligga till grund för en rättegång, att ansökningen, jämte uppgift å den person, emot vilken den riktar sig, tillika bestämt angiver det yrkande käranden vill göra gällande emot honom och

*Stämningens-
ansökan.*

den grund käranden därför åberopar. Med grunden för käromålet avses det faktiska förhållande, som skall motivera detsamma.

Jämte dessa fordringar, vilkas uppfyllande bör utgöra ett nödvändigt villkor för att stämning må meddelas, har processkommissionen ansett, att i lagen böra givas vissa närmare anvisningar, huru en stämningsansökan bör vara avfattad, därvid underlåtenhet att följa dessa anvisningar icke bör föranleda ansökningens avvisande men väl försök att få bristfälligheterna avhjälpna. I sådant hänseende synes böra stadgas, att stämningsansökningen bör innehålla en kort och redig framställning av de faktiska omständigheter, på vilka kärandens yrkande grundas, uppställda efter tidsföljd och inbördes sammanhang samt, när så lämpligen kan ske, i särskilda med nummer försedda punkter. Hava flera yrkanden framställts, böra de, såvitt möjligt är, skiljas åt och grunden för varje yrkande särskilt angivas, i enlighet med vad nu är sagt. I sådana fall, då käranden har anledning antaga, att svaranden skall lämna hans uppgifter obestridda, något som särskilt brukar förekomma i sådana mål, vilka föranletts av att svaranden allenast på grund av bristande betalningsförmåga underlåtit att fullgöra ingången förpliktelse, kunna de faktiska uppgifterna göras mera kortfattade, än när käranden från början vet, att hans krav är tvistigt.

Kan käranden ej vänta, att svaranden skall lämna de till stöd för käromålet åberopade faktiska uppgifterna obestridda, är det också i regel av gagn för målets vidare behandling, att käranden om möjligt redan i stämningsansökningen uppgiver, vilka bevismedel t. ex. vilka vittnen eller vilka skriftliga bevis han vill åberopa för att styrka dessa uppgifter. Om käranden åter har anledning antaga, att sakförhållandet i dess helhet eller beträffande viss faktisk omständighet är ostridigt, bör han vara befriad från ifrågavarande uppgiftsskyldighet, såvitt angår vad som sålunda kan antagas ej vara föremål för tvist.

Till underlättande av målets behandling böra i stämningsansökningen åberopade handlingar i allmänhet bifogas i huvudskrift eller avskrift. Handlingar av vidlyftig beskaffenhet såsom protokoll eller kartor böra dock kunna inlämnas på domstolens kansli för att där vara tillgängliga, varom meddelande i så fall bör lämnas i stämningsansökningen.

Om käranden vidtalat ombud att biträda sig i rättegången, bör också uppgift å ombudet i ansökningen lämnas.

*Åtgärder för
avhjälpande
av brister i
stämnings-
ansökning-
gen.*

Gagnet av att stränga regler uppställas rörande stämningsansökans innehåll framträder redan därigenom, att de tvinga käranden eller hans ombud att på stämningsansökningen och särskilt på yrkandenas sakliga motivering nedlägga en omsorg, som måste leda till att käromålet redan vid anhängiggörandet är väl genomtänkt och en eller annan tvistepunkt därigenom måhända utmönstrad. Vidare möjliggör en omsorgsfullt utarbetad stämningsansökan för svaranden att avgiva ett skyndsamt och uttömmande svaromål, varigenom snabbheten i målets handläggning och avgörande befordras. Om dessa syften med bestämmelserna om stämningsansökningens innehåll skola uppnås, måste i sådana fall, då part ej följt de meddelade föreskrifterna, från domstolens

sida kunna vidtagas åtgärd för att få bristerna i stämningsansökningen avhjälpas. För detta ändamål bör varje stämningsansökan, innan stämningsresolution utfärdas, underkastas erforderlig granskning. Finnes det härvid att ansökningen är bristfällig, bör kändens eller hans ombuds uppmärksamhet fästas på bristen. Inlämnas ansökningen av kändens själv eller befullmäktigat ombud, böra erforderliga erinringar kunna göras muntligen. I annat fall lär det vara nödvändigt, att skriftliga anmärkningar tillsändas kändens eller hans ombud. I det stora flertalet fall torde sökanden komma att rätta sig efter de lämnade anvisningarna.

Om part icke efterkommer lämnad anvisning i nu berörda avseenden, bör dock detta icke ovillkorligen medföra att stämningsansökningen avvisas. Men såsom redan förut antytts, kunna vissa fel i ansökningen vara av den allvarliga beskaffenhet att den, när de föreligga, blir alldeles otjänlig såsom grundval för rättegången. Såsom sådana fel har processkommissionen ansett böra uppställas, att ansökningen ej innehåller tydlig beteckning av svaranden samt bestämt yrkande med angivande av grunden därför. Det är endast i fall sådana fel föreligga och de ej efter tillsägelse bliva avhjälpas, som stämningsansökningen bör såsom felaktigt avfattad avvisas. Om annan anmärkt felaktighet ej rättas, skall alltså det oaktat stämning utfärdas.

En annan fråga är huru rätten skall ställa sig, när sådant fel eljest föreligger, att målet icke kan av rätten upptagas till prövning på grund av omständighet, som rätten självant har att iakttaga. När rätten finner det vara alldeles uppenbart att så är förhållandet, t. ex. om tvisten avser bättre rätt till fastighet belägen inom annan rätts domvärjo eller om otivelaktigt brist i partsabiliteten föreligger å någondera sidan (stämning av minderårig eller sinnessjuk, stämning på Konungen), finnes icke anledning för domstolen att medverka till att en dylik tvist sättes i gång, utan bör redan stämningsansökningen genom beslut avvisas.

Beslut om stämning avvisande skall givetvis avfattas i skriftlig form. Med hänsyn till den rätt att överklaga beslutet, som lär böra tillkomma kändens, bör domstolen sända honom meddelande om beslutet.

Möter icke något av ovan berörda hinder för stämningens upptagande, ankommer det på rätten, d. v. s. den ledamot, som vederbörande arbetsordning utpekar, att vidtaga nödiga åtgärder för motpartens hörande över stämningens påståendena. Detta sker genom utfärdande av stämning å svaranden att vid rätten svara å käromålet samt denna stämning delgivning med svaranden. Därvid har rätten tillika att enligt de regler, om vilka i nästföljande kapitel skall talas, meddela föreskrifter rörande målets förberedande behandling. Rätten kan därvid bestämma tiden för svaromåls avgivande allt efter den tid, som för behörig delgivning av stämningen kan erfordras. Däremot utsättes icke i detta sammanhang någon viss tid för huvudförhandling i målet.

*Arvisande
av stäm-
nings-
ansökan.*

*Stämning-
resolution.*

*Verkan där-
av att stäm-
ning ej på
behörigt sätt
eller inom
stadgad tid
delgives
svaranden.*

Frågorna om sättet för stämningens delgivning och om stämningstid behandlas i sammanhang med frågan om delgivning i allmänhet. Här skall endast till besvarande upptagas frågan om verkan därav att stämning icke behörigen delgives svaranden. I detta hänseende synas nu gällande regler i huvudsak kunna bibehållas med de modifikationer, som följa av ändringarna i rättegångsordningen.

Om delgivning icke skett på behörigt sätt, bör sålunda stämningen anses ogill och följaktligen svaranden icke vara pliktig ingå i svaromål. Men det bör icke tillkomma rätten att beakta bristen, med mindre svaranden antingen gör invändning därom eller han icke inställer sig, när målet utsatts till muntlig förberedelse, eller han underlåter att avgiva infordrat skriftligt svaromål. Kärandens talan skall alltså endast i dessa fall avvisas. Om svaranden kommer tillstädes vid sammanträde för muntlig förberedelse och utan invändning inlåter sig i sakligt svaromål, eller han avger infordrat skriftligt svaromål i saken utan att göra invändning om bristande delgivning av stämningen, finnes däremot ej anledning att rätten skall ex officio fästa avseende vid bristen.

Det förtjänar emellertid framhållas, att dessa regler komma att få en i viss mån annan innebörd, när delgivning genom rättens försorg skall ske. Det är då icke följdriktigt, att stämningen alltid förklaras ogill, så snart ett första delgivningsförsök misslyckats och detta meddelas rätten, utan denna bör, där så finnes lämpligt, då sörja för nya anstalter för delgivningens åvägbringande och därvid jämväl äga utsätta ny tid för svaromålet, om detta är nödigt för delgivningens verkställande i behörig ordning. Det är uppenbart, att käranden har att medverka med upplysningar för att underlätta delgivningen, och att hans medgivande måste inhämtas, om åtgärder, som medföra särskilda kostnader, visa sig nödiga för delgivningens verkställande. Först om det finnes, att delgivning icke kan ske, bör rätten äga förklara stämningen ogill.

Har svaranden väl på behörigt sätt fått del av stämningen men detta icke skett inom den tid, som bör vara av rätten utsatt och så utmätt, att svaranden åtnjuter skälig tid för svaromåls avgivande, bör avvisning icke under något förhållande ifrågakomma; svaranden kan ej skäligen göra anspråk på mera än att han får åtnjuta tillbörlig beredelse. Även i detta fall bör rätten beakta felet, allenast om svaranden gör invändning därom eller han uteblir eller helt underlåter avgiva infordrat skriftligt svaromål. Regeln bör alltså bliva att, om svaranden gör invändning om bristen eller han uteblir från sammanträde för muntlig förberedelse eller underlåter att avgiva infordrat skriftligt svaromål, ny tid för svaromåls avgivande skall givas svaranden. Om den nya tiden måste naturligen svaranden givas underrättelse, vilket, om svaranden är tillstädes vid sammanträde för muntlig förberedelse, kan ske genom omedelbar tillsägelse men eljest måste taga form av ett skriftligt meddelande.

*Fast-
ställelse-
talan.*

I sammanhang med frågan om talans anhängiggörande böra vid lagtextens utarbetande upptagas ett flertal frågor av processuell betydelse, vilka för närvarande äro ofullständigt eller icke alls reglerade i lagen. Hit höra vissa frågor rörande föremålet för talan i civilprocessen, och därvid i främsta rummet

frågan, huruvida och under vilka villkor s. k. fastställelsetalan må kunna anställas.

I 6 § av förordningen den 4 mars 1862 om tioårig preskription och om årsstämming stadgas, att om den, hos vilken fordran blivit genom krav utom rätta eller genom erinran bevakad enligt 1 § i förordningen, ej vill avbida borgenärs lagsökning, han äger att genom sakens instämmande till domstol äska fordringsrättens prövning. I 24 § av 1855 års förordning angående handelsböcker och handelsräkningar förutsättes, att den som fått sig handelsräkning tillställd kan till rätten instämma talan om att han icke är skyldig motparten vad i räkningen påförts honom. När överexekutor förvisat lagsökningsmål såsom tvistigt till domstol, har enligt 31 § utsökningslagen gäldenären rätt att instämma målet. Enligt 151 § utsökningslagen och 10 § in-teckningsförordningen kan fordringsägare i vissa fall instämma gäldenären för att få viss fordran fastställd utan att i samma rättegång yrka åläggande för honom att utgiva beloppet. De nu nämnda lagrummen erbjuda exempel på att lagen i särskilda fall medger fastställelsetalan rörande fordringsanspråk, såväl positiv fastställelsetalan, då käranden vill hava gentemot svaranden fastställt att käranden är berättigad, som negativ fastställelsetalan, då käranden vill hava fastställt att svaranden icke är berättigad. Särskilda fall av fastställelsetalan beträffande rätt till lös egendom omnämnas i 3 § lösereköpsförordningen och 69 § utsökningslagen. Däremot saknas ett allmänt stadgande, som reglerar fastställelsetalans tillåtlighet, vilket medfört att tvekan rått, i vilken omfattning enligt svensk rätt dylik talan är tillåten i andra fall än då ett uttryckligt lagbud medger densamma.

I huvudsaklig överensstämmelse med den reglering frågan om fastställelsetalan erhållit i främmande rättssystem, vilka upptagit bestämmelser härom, och i överensstämmelse med vad som enligt den härskande teorien redan nu torde få anses utgöra svensk rätt, synes i lagen böra införas föreskrift därom, att talan, som går ut på att genom dom måtte fastställas, att ett visst rättsförhållande består eller icke består utan att påstående tillika framställles om svarandens förpliktande att göra, tåla eller underlåta något, kan väckas, så snart käranden har ett rättsligt intresse av att dylik fastställelse meddelas. Ett sådant intresse eller rättsskyddsbehov är förhanden, när kärandens rättsläge är på något sätt hotat eller äventyrat samt denna fara härrör från motparten och är sådan, att den kan avlägsnas genom en fastställelsetalan. För positiv fastställelsetalan förutsättes sålunda, att en väsentlig osäkerhet rörande kärandens rätt framkallats genom svarandens förhållande, såsom då svaranden gör anspråk på eller utövar en rättighet, som är oförenlig med kärandens rätt, eller ock bestrider dennes rätt. Och vid negativ fastställelsetalan får behov av rättsskydd anses föreligga om kärandens rättsläge äventyrats, därigenom att svaranden gjort anspråk på en rätt, som icke tillkommer honom. En förening av fastställelsetalan och fullgörelsetalan kan äga rum, exempelvis när fråga är om periodisk prestation på grund av ett kontrakt, vars giltighet motparten bestrider; i sådant fall bör talan om fastställande av kärandens rätt enligt kontraktet i dess helhet kunna väckas i samband med yrkande om ut-

fående av en förfallen prestation. Rörande fastställelsetalan i statusfrågor äro bestämmelser meddelade i särskild lagstiftning. I vissa främmande lagstiftningar tillåtes fastställelsetalan till bestämmande av huruvida en skriftlig handling är äkta eller ej. Något behov att medgiva dylik talan synes ej förefinnas.

Talan om förpliktande före förfallotiden.

Från fastställelsetalan är att skilja talan om förpliktande för annan att fullgöra något, fastän tiden därtill ännu ej inträtt. Ett icke ovanligt fall av dylik talan föreligger, då fråga är om tid efter annan återkommande fullgörelse, som ej är betingad av vederlag och som till någon del är till betalning förfallen, t. ex. uppfostringsbidrag. Samma förhållande föreligger, när fråga är om gäldande av ränta å förfallen huvudstol tills betalning sker. Utöver dessa fall torde såsom regel talan av nu angiven art icke få föras, med mindre det för käranden ligger synnerlig vikt uppå att fullgörandet sker i rätt tid samt särskild anledning är att befara att svaranden vill undandraga sig dylikt fullgörande. Processkommissionen har ansett att med närmare utformning av regler härom kan anstå, till dess lagtext utarbetas.

Ändring och utvidgning av talan.

Utan att här närmare ingå på frågan om utvidgning eller ändring av parts talan vill processkommissionen såsom en allmän regel uttala, att efter stämningens delgivning parts talan ej bör få utvidgas eller annorledes ändras, med mindre rätten finner, att rättegången icke genom ändringen kommer att väsentligen fördröjas, samt svaranden medger det eller rätten finner, att hans för svar icke genom ändringen kommer att väsentligen försvåras. Såsom ändring av talan bör dock icke anses, om part inskränker sitt i stämningen framställda yrkande eller till stöd för detta anför nya skäl och omständigheter, vilka icke innefatta annan grund än i stämningen åberopats. Likaså bör det vara tillåtet att på grund av förhållande, som inträtt under rättegången, i stället för vad i stämningen yrkats kräva annan motsvarande fullgörelse. Såsom exempel på en tillåtlig utvidgning av talan kan anföras, om någon, som yrkat utfående av förfallen fordran, under rättegången yrkar ytterligare utfå belopp, som efter stämningens delgivning förfallit till betalning.

Återkallande av talan.

Därigenom att någon gör gällande ett anspråk i rättegång uppstår för motpart, som bestrider det framställda yrkandet, ett rättsligt intresse att få tvisten bragt ur världen. Enligt reglerna om fastställelsetalan bör, om käranden nedlägger målet utan att avstå från sitt anspråk, svaranden vara berättigad att anhängiggöra fastställelsetalan rörande det omstämda rättsförhållandet. Emellertid synes den instämde partens intresse av att få det omstämda anspråket prövat bära tillgodoses utan att på honom lägges bördan att uttaga en särskild stämning om fastställelse. Detta synes enklast kunna ske genom uppställande av regeln, att kärandens instämde talan, oaktat han återkallar densamma, skall av rätten prövas, om svaranden yrkar det.

Genstämning m. m.

I lagen böra slutligen upptagas regler om genstämning, om förening av mål, vare sig fråga är om ett flertal tvister mellan samma parter eller om ett flertal

parter, på någondera sidan, om s. k. intervention eller tredje mans inträde i rättegången såsom mellankommande part, samt om rättegångs kungörande för tredje man, som kan hava något intresse att bevaka i rättegången. Då dessa frågor äro mera av lagteknisk än principiell betydelse, lämnas de för närvarande å sido.

Sammanfattning.

1.

Den som vill vid lagmansrätt väcka talan mot annan skall hos rätten göra skriftlig ansökan om stämning å motparten, med angivande av kärandens yrkande och grunden därför.

I stämmningsansökan bör givas en kort och redig framställning av de faktiska omständigheter, på vilka yrkandet grundas, uppställda efter tidsföljd och inbördes sammanhang samt, när så lämpligen kan ske, i särskilda med nummer försedda punkter. Äro flera yrkanden framställda, böra de, såvitt möjligt är, skiljas åt och grunden för varje yrkande särskilt angivas.

För varje punkt i den faktiska framställningen bör, om möjligt, lämnas uppgift å de bevismedel käranden ämnar åberopa och vad han avser att styrka med varje särskilt bevismedel, såvida icke käranden har anledning antaga, att bevisning ej erfordras. Åberopas skriftlig handling, bör den fogas vid stämmningsansökningen.

Har käranden vidtalat ombud att företräda sig i målet, bör uppgift å ombudet intagas i ansökningen.

2.

Därest stämmningsansökan ej motsvarar vad i 1 punkten sägs, skall rätten genom erinran till käranden eller hans ombud söka föranstalta, att bristerna avhjälpas.

3.

Efterkommes ej erinran, som omförmäles i 2 punkten, och innehåller ej ansökningen tydlig beteckning av svaranden samt bestämt yrkande med angivande av grunden därför, skall ansökningen avvisas. Annan bristfällighet må ej utgöra hinder för ansökningens upptagande.

4.

Finner rätten det vara uppenbart, att käromålet på grund av omständighet, som rätten oberoende av invändning skall iakttaga, icke kan upptagas till prövning, skall stämmningsansökningen av rätten avvisas.

5.

Upptages stämmningsansökan, skall rätten utfärda stämning å svaranden att vid rätten svara å käromålet.

Rätten skall låta stämningen delgivas svaranden och därvid enligt bestämmelserna i 4 kap. meddela föreskrifter om målets förberedande behandling.

6.

Om stämning icke blivit svaranden delgiven på behörigt sätt, skall den anses ogill, därest svaranden antingen gör invändning eller uteblir från första sammanträdet för muntlig förberedelse eller underlåter att avgiva infordrat skriftligt svaromål.

Har svaranden erhållit del av stämningen men detta icke skett inom den av rätten utsatta tiden, skall, om svaranden gör invändning därom eller han uteblir från sammanträde för muntlig förberedelse eller underlåter att avgiva infordrat skriftligt svaromål, ny tid för svaromåls avgivande utsättas och kungöras svaranden.

7.

Talan, som åsyftar att få genom dom fastställt, att ett visst rättsförhållande består eller icke består, utan att påstående tillika framställles om svarandens förpliktande till något, må anställas, om käranden kan anses hava ett rättsligt intresse av att dylik fastställelse meddelas.

8.

I vissa, i lagen särskilt angivna fall skall talan om någons förpliktande att fullgöra något kunna väckas, ehuru tiden för fullgörandet ännu ej inträtt.

9.

Ändring och utvidgning av den genom stämningen väckta talan skall endast i vissa angivna undantagsfall vara tillåten.

10.

Aterkallar käranden sin talan, skall målet ändock prövas, om svaranden yrkar det.

11.

I lagen meddelas regler angående genstämming, annan förening av mål, intervention och rättegångs kungörande för tredje man.

4 KAPITLET.

Förberedande behandling.

Inledning. Vill man ordna processen så, att målen skola av den dömande domstolen prövas på grund av en enda muntlig förhandling, vid vilken hela materialet i ett sammanhang förebringas, är det nödvändigt att vidtaga särskilda anordningar, som kunna skapa förutsättningar dels för att en sådan ordning över huvud må bli möjlig och dels för att förhandlingen må bilda en tillfredsställande grund för domstolens prövning. Det är i detta syfte, som den moderna processen låter huvudförhandlingen föregås av en särskild förberedande behandling.

Denna behandling skall i främsta rummet avse att för parterna och domstolen klarlägga, vari tvisten består och vilka angrepps- och försvarsmedel vardera parten vill använda vid den förestående huvudförhandlingen. Tillfälle kan ock beredas att under denna förberedande behandling upptaga bevisning, som av en eller annan anledning icke kan förebringas omedelbart vid huvudförhandlingen.

En väsentlig fördel i processekonomiskt hänseende uppstår, om huvudförhandlingen så långt ske kan förbehålles uteslutande åt själva den sak, som utgör föremål för tvist. Detta kan vinnas därigenom att till handläggning under förberedelsen hänvisas de huvudsakligen formella frågor, som avse huruvida målet skall upptagas till saklig behandling.

Slutligen kan det till förebyggande av onödig omgång vara lämpligt, att mål, som på grund av parts utevaro skola avgöras genom tredskodom eller som eljest ej äro tvistiga eller som äro av enklare beskaffenhet, redan under den förberedande behandlingen upptagas till avgörande.

Innan processkommissionen går att närmare undersöka, huru i den här föreslagna rättegångsordningen den förberedande behandlingen bör ordnas, torde en redogörelse i ifrågavarande hänseenden för vissa främmande rättegångsordningar böra lämnas.

I *fransk* process inledes ett tvistemål, som ej handlägges såsom bagatellmål, därmed, att käranden genom egen försorg delger svaranden stämningen, varvid något deltagande från rättens sida ej äger rum, utan allenast en anmälan om målet sker hos rätten. Om svaranden icke inom föreskriven tid därefter utser advokat i målet och gör anmälan härom hos käranden, äger denne hos rätten begära tredskodom mot svaranden.

*Utländsk
rätt.*

Skall målet beredas till huvudförhandling inför domstolen, sker förberedelse genom skriftväxling mellan parterna, vilken skriftväxling ledes och behärskas av parternas advokater. Dessa skrifter åsyfta att göra vardera parten underkunnig om den andra partens ställning i målet och sålunda klarlägga det stridiga. Att syftet icke går längre, framgår redan därav, att skrifterna icke delgivnas domstolen. Först efter skriftväxlingens avslutande bestämmes dag för målets handläggning inför rätten och bringas målet inför denna.

Part, som vill göra invändning mot att målet upptages till prövning, har att göra denna i en förberedande skrift och därefter hos rätten anhålla om särskild prövning av detta spörsmål.

Liksom domstolen ej deltar i förberedelsen i vad denna avser målets utredande, är det också i regel överlämnat åt parterna att tillse, att vid förhandlingen inför domstolen all bevisning förefinnes tillgänglig.

Den *tyska* civilprocessen tillkom under starkt inflytande från Frankrike. Icke minst förberedelseförfarandet, sådant det från början anordnades, bar vittne därom.

För de till Landgericht hörande målen, i vilka advokattvång gäller, skapades en skriftlig förberedelse efter franskt mönster. En viktig avvikelse bestod

däri, att dagen för målets behandling inför rätta bestämdes redan vid stämningens utfärdande, och att skriftväxlingen därigenom måste sammanföras inom den sålunda fastslagna tidsrymden. Därjämte bestämdes, att svaranden skulle avgiva ett särskilt skriftligt svaromål inom två tredjedelar av tiden från stämningens delgivning till förhandlingen inför rätten. En i viss mån annan karaktär än den franska skriftväxlingen fick den tyska slutligen därigenom, att skrifterna, allteftersom de växlades, skulle delgivas domstolen. Häri låg möjligheten att så småningom bereda domstolen inflytande på det förberedande förfarandets anordnande och förlopp. I denna riktning hava också reformerna av 1898, 1909 och 1924 på detta område gått.

Det 1898 framlagda regeringsförslaget gick ut på inrättandet av ett förberedande sammanträde inför rätta, vid vilket de icke tvistiga målen skulle avföras, varefter de övriga skulle genom skriftväxling förberedas till huvudförhandlingen. Detta förslag blev emellertid förkastat och i stället antogos bestämmelser i syfte att förkorta tiden från stämningens uttagande till domstolsförhandlingen. Härigenom åsyftades att möjliggöra de icke tvistiga målen snabba avförande och ett visst inflytande för domstolen å de övrigas förberedande till kontradiktorisk domstolsbehandling. Resultatet av denna reform blev dock icke tillfredsställande.

Reformen 1909 avsåg allenast rättegången inför Amtsgericht och gav åt domstolen en vidsträckt befogenhet till eget initiativ i fråga om målets förberedande. Härigenom öppnades möjlighet för domaren att självmant i förväg träffa vissa föranstaltningar för att målet skulle kunna slutbehandlas vid ett enda rättegångstillfälle. Dessa föranstaltningar kunna åsyfta fullständiggående eller förtydligande av stämningen eller förberedande skrift. Vidare kunna de avse att till förhandlingen i målet införskaffa erforderlig bevisning, vilket kan ske därigenom, att handlingar eller kartor infordras från offentlig myndighet eller part uppfordras att förete skriftligt bevis eller av part åberopat vittne av domaren inkallas till förhandlingen. Part kan ock i förväg åläggas att personligen infinna sig vid förhandlingen. Slutligen kan syn eller inhämtande av sakkunnigutlåtande föranstaltas redan före förhandlingen, för att dess resultat må kunna föreligga vid denna.

Genom 1924 års lagstiftning hava nya bestämmelser blivit gällande på detta område jämväl för rättegången inför Landgericht. Genom dessa bestämmelser har först och främst beretts möjlighet att också vid denna rättegång företaga de nyss nämnda förberedande åtgärderna för huvudförhandlingen, men reformen har sträckt sig vida därutöver. Ett särskilt förfarande har inrättats vid Landgericht med benämningen Verfahren vor dem Einzelrichter. Varje instämt mål skall, om icke särskilda omständigheter föranleda annat, för förberedande behandling hänskjutas till en ensamdomare vid den avdelning av domstolen, dit målet hänförts. Därvid skola formella preliminärfrågor rörande förutsättningarna för målets upptagande till huvudsaklig prövning såsom rörande forum o. s. v. handläggas och avgöras, och vidare mål, om vilka tvist ej råder, avdömas. Vid parts utevaro kan tredskodom meddelas. När huvudförhandling i målet skall äga rum, skola ock åtgärder för dess förberedande vidtagas.

Vid denna reforms genomförande gjorde sig emellertid gällande också vissa strävanden att helt och hållet ersätta de kollegiala Landgerichte med enmansdomstolar. För att i någon mån tillmötesgå dessa strävanden fick 1924 års reform på detta område en vidare innebörd än blott anordnandet av en verksam förberedelse av målet. Den ensamdomare, till vilken målet hänskjutes, erhöll en allmän befogenhet att företaga alla de åtgärder i målet, som han finner lämpliga. Han är sålunda oförhindrad att jämväl upptaga bevisningen i målet. Om båda parterna äro ense därom, äger han ock ensam avgöra målet, såvida detta är av förmögenhetsrättslig natur.

Verkningarna av 1924 års reform kunna ännu icke tillfullo bedömas, men det är tydligt, att den befogenhet, som lagts i ensamdomarens hand, infört en viss svaghet i rättegången särskilt därigenom, att domaren kan föranstalta om all bevisnings upptagande redan innan det är avgjort, om han ensam jämväl skall avgöra målet. Har så skett, och ena sig parterna därefter icke om prövningens överlämnande åt ensamdomaren, har den kollegiala domstolen att döma i målet. Upprepas bevisningen inför denna, uppstå nya kostnader, som ofta kunna vara betydande. Upprepas åter icke bevisningen, måste domstolen döma på grund av de inför ensamdomaren förda protokollen över bevisupptagandet inför honom, och domstolen blir därmed utestängd från att omedelbart iakttaga väsentliga delar av bevismaterialet, vartill kommer, att kollegiets uppfattning om de avseenden, i vilka bevisning är av betydelse i målet, ingalunda behöver överensstämma med ensamdomarens mening därom, varför kollegiet kan komma att anse ytterligare bevisning erforderlig eller den redan upptagna bevisningen överflödig.

De nu nämnda tyska reformerna ha företagits under starkt inflytande från 1895 års österrikiska civilprocesslag, vilken på detta område liksom på flera andra innebar en brytning med äldre uppfattningssätt.

Enligt den *österrikiska* lagen har i de mål, som höra till den kollegiala underätten, förberedelsen en vidare uppgift än i den franska och tidigare tyska processen. Stämningen leder allenast till att parterna kallas till en »erste Tagsatzung», som utgör ett rättssammanträde inför en av kollegiets domare. Med detta sammanträde fullföljas huvudsakligen följande syften. Först och främst skall genom förhandlingen inför domaren göras klart, om saken är tvistig och bör leda till kontradiktorisk förhandling. Sålunda meddelas vid parts utevaro tredsokodum redan på detta stadium. Vidare företages från domarens sida försök att förlika parterna och avkunnas omedelbart dom, om svarenden medger käromålet. För att den muntliga huvudförhandlingen skall så vitt möjligt befrias från annat än behandlingen av själva den tvistiga saken, upptagas vid förberedelsen jämväl frågor om processuella hinder mot att målet upptages till prövning. Vissa av dessa avgöras av den kollegiala rätten, andra prövas däremot av den domare, som leder det förberedande sammanträdet. I de mål, vilka såsom tvistiga hänskjutas till huvudförhandling inför rätten, utsättes vid förberedelsen en frist för svarenden att avgiva skriftligt svaromål å stämningen. Sedan detta avgivits, bestämmas tiden för den muntliga huvudförhandlingen, och intill dess äga parterna ytterligare skriftligen förbereda denna för-

handling. För förhandlingens beredande kan domaren träffa förberedande anordningar beträffande bevisningen.

Den viktigaste anmärkningen mot det österrikiska förberedelseförfarandet riktar sig mot det jämförelsevis begränsade utnyttjandet av det förberedande sammanträdet. Det har anförts, att å detta sammanträde bort beredas rum för en förberedande behandling parterna emellan också av tvistepunkterna i själva saken, för att därigenom den senare skriftväxlingen skulle kunna bli onödigt eller begränsas.

Förberedelsen i den *engelska* tvistemålsprocessen inför High Court sker väsentligen genom växling av skrifter mellan parterna. Sammanträden för muntlig förhandling kunna emellertid också ingå i förberedelsen. Utom i vissa grupper av mål äga dessa rum inför en särskild domare; de äro huvudsakligen ägnade åt behandlingen av de yrkanden i fråga om vissa förberedande åtgärder, vilka må göras av parterna. På samma sätt som i den franska processen utsättes målet till huvudförhandling först sedan det är klart, att vidare förberedelse ej erfordras.

Det mest utmärkande för den engelska förberedelsen består däri, att den öppnar möjlighet för part att begära företagande av åtskilliga åtgärder, vilka i andra europeiska rättegångsordningar äro okända eller förekomma i vida mindre effektiv form.

Först och främst ställer den engelska förberedelsen till parts förfogande verk samma medel för att av motparten få bestämda uppgifter rörande alla tvistepunkter och förmå honom tillhandahålla bevismedel, som äro i hans besittning.

I förra hänseendet må särskilt nämnas de förelägganden, som på en parts begäran kunna givas för motparten att mer ingående än som till äventyrs redan skett svara på varje särskild punkt och varje särskild uppgift i den förres framställning. En sådan begäran kallas summons for particulars. Nära besläktad härmed är summons for interrogatories, som är en begäran till motparten om edligt besvarande av vissa särskilda noggrant formulerade frågor rörande sakförhållandet, en begäran, som denna part dock endast i vissa fall behöver villfara.

Av större betydelse än sistnämnda institut är den möjlighet, som den engelska rättegången giver part att under förberedelsen påkalla företeende av skriftliga bevis från motpartens sida. Plikten härtill är i engelsk process mycket omfattande och skärpes genom skyldigheten för part att under edligt ansvar lämna uppgift på alla i hans egen besittning befintliga skriftliga handlingar, som han är skyldig förete. Dessa skyldigheters fullgörande, som helt naturligt är av utomordentlig betydelse för rättegångsväsendet, kräves under förberedelsen, varigenom för part öppnas utväg att före huvudförhandlingen granska motpartens skriftliga bevis och bland dessa tillgodogöra sig dem han behöver.

Ytterligare en grupp av processuella åtgärder, som i den engelska rättegången i regel förlagts inom ramen för förberedelsen och tillkomma domaren, utgöra de olika handräckningsåtgärder, såsom kvarstad, skingringsförbud och

andra liknande förbud, vilka part kan behöva anlita för att hindra, att hans anspråk skola göras illusoriska.

Den nya *danska* rättegångsordningen arbetar med en anordning, som påminner om den österrikiska processen men som beaktat den förut framställda anmärkningen däremot.

I rättegången inför Landsretten utsättes vid stämningens uttagande målets handläggning till ett förberedande sammanträde, som bär den om österrikisk process erinrande benämningen »förste Tægtedag», till vilket sammanträde parterna skola infinna sig. Enligt lagens allmänna regel skall detta äga rum icke inför Landsretten utan inför den underrätt, inom vars domkrets svaranden bor. I de fall, då denna underrätt har sitt säte å samma ort som Landsretten, skall förberedelsen dock ske vid Landsretten, liksom då parterna avtala därom.

Vid det förberedande sammanträdet skola icke tvistiga mål utsöndras och spörsmål om hinder mot målets upptagande till prövning bringas å bane. Beträffande förberedelsen av själva saken gäller, att svaranden vid detta sammanträde skall ingiva skriftligt svaromål å stämningen, varefter ytterligare skriftväxling kan anordnas. Vid en revision av den *danska* lagen har till stadgandet härom fogats en föreskrift, att beslutet om den ytterligare skriftväxlingen skall fattas först efter det parterna i korthet muntligen ha yttrat sig om saken. Härigenom är rum berett för en muntlig förberedelse av själva saken. Tillämpningen av denna föreskrift är växlande i olika domstolar, men erfarenheten torde visa, att den muntliga förberedelsen kan göra den ytterligare skriftväxlingen överflödig och bereda en bättre grund än denna för den processledning i fråga om bevisningens anordnande, som tillkommer domstolen på detta stadium och som är av särskild betydelse, när det gäller att avgöra, huruvida ett vittne i enlighet med de allmänna reglerna för Landsretsprocessen skall få avlägga sitt vittnesmål vid sin närmaste underrätt eller skall åläggas att infinna sig vid Landsretten. Har förberedelsen ägt rum inför underrätt, blir målet efter skriftväxlingens avslutande hänskjutet till förhandling inför Landsretten.

Vid förberedelsens avslutande har rätten att vidtaga åtgärder för att den bevisning, som skall förebringas vid huvudförhandlingen, då blir tillgänglig i likhet med vad de tyska domstolarna ha att göra.

I de mindre tvistemålen, som höra till underrätten, äger ingen särskild förberedelse rum. Skriftlig förberedelse är i regel förbjuden, och parterna ha att, som det heter i lagen, muntligen utveckla sin sak inför domaren utan vidare förberedelse med skrifter än vad stämningen utgör.

Den nya *norska* civilprocessen har klart och medvetet vidare fullföljt de linjer, efter vilka förberedelsen i den *danska* processen är anordnad.

Förberedelsens syften äro ej blott att utgöra en förberedande behandling av själva saken för att underlätta den muntliga huvudförhandlingen utan också att befria denna förhandling från icke tvistiga mål och från frågor rörande hinder för målets upptagande till prövning. Den möjlighet till ett val mellan skriftlig och muntlig form för förberedelsen, som den *danska* rättegångsordningen innefattar, är här fullt utvecklad därigenom, att domaren erhållit befohgenhet att efter omständigheterna i det enskilda fallet avgöra, huruvida förbe-

redelsen skall ske genom skriftväxling mellan parterna eller genom muntlig förhandling inför domaren. De omständigheter, som därvid i främsta rummet måste bli avgörande, äro målets natur och hänsyn till lämpligheten för parterna eller deras ombud att skriftväxla eller att muntligen utföra sin talan. Som i Danmark har rätten vid förberedelsens avslutande att meddela erforderliga föreskrifter för bevisningens förebringande vid huvudförhandlingen. En viktig arbetsbesparing är genomförd därigenom, att även när målet skall handläggas av en kollegialt sammansatt domstol, förberedelsen dock alltid skall ledas av allenast en domare.

De tidigare *finska* reformförslagen hade anordnat ett föga utvecklat förberedande förfarande. Detta kunde endast ske genom skriftväxling mellan parterna och avsåg att bibringa vardera parten fullständig kännedom om själva saken och de omständigheter, som motparten åberopade. Genom att skrifterna skulle delgivas jämväl rätten skulle denna bliva satt i stånd att på förhand erhålla kännedom om tvisten och vari denna bestod.

I 1923 och 1925 års finska förslag har införts föreskrift om en parternas första inställelse inför domaren för sakens förberedande. Vid detta sammanträde skola behandlas processuella frågor, som böra avgöras, innan huvudsaken upptages, och dessutom skola icke tvistiga mål avskiljas. I de mål, som hänskjutas till huvudförhandling, skola parterna närmare utföra sin talan. Skriftväxling kan äga rum efter detta sammanträde.

Processkommissionen.

Huvudgrunderna för förberedelsens anordnande.

I den rättegångsordning, som här föreslås, måste som ett mycket viktigt led ingå en verksam förberedelse, såvida de fördelar, som rättegångsordningen avser att giva, skola kunna vinnas. Och härför är oundgängligt, att lagstiftningen utförligt reglerar förfarandet.

Först framställer sig det spörsmålet, huruvida domstolen bör medverka vid förberedelsen eller, såsom i vissa främmande länder är fallet, förberedelsen skall utföras allenast genom kommunikation mellan parterna utpå domstolens medverkan.

Det synes ligga i sakens natur och bestyrkes jämväl genom erfarenheten från utlandet, att, om förberedelsen överlåtes åt parterna allena, man icke kan erhålla mera än en del av de fördelar för processens gång, som kunna vinnas genom anordnande av en förberedelse under rättens ledning. Garantierna för att det sålunda begränsade målet med förberedelsen skall nås bliva ock mindre. En förutsättning för en förberedelse uteslutande genom parternas verksamhet är jämväl, att dessa i varje fall företrädas av advokater. Men detta kan icke tänkas bliva fallet hos oss. Över huvud torde kunna sägas, att en förberedelse, som icke äger rum under domstolens ledning, skulle te sig främmande för oss. Utgångspunkten måste bliva, att förberedelsen skall ske under ledning av domstolen, som har att tillse, att det med förberedelsen avsedda målet vinnas.

Förberedelsens ändamål måste i främsta rummet vara att skapa de nödvändiga förutsättningarna för att målet skall kunna vid huvudförhandlingen i ett sammanhang slutbehandlas. Härför kräves, att det till fullo utredes, vad som är tvistigt emellan parterna och vilka omständigheter de var för sig åberopa

till stöd för sina yrkanden. Ävägbringas under förberedelsen tillfredsställande utredning i dessa hänseenden, behöver icke befaras, att huvudförhandlingen skall bli uppskjuten av den anledningen, att den ena parten vid denna förhandling från motpartens sida överraskas av nya framställningar. Domaren får genom att taga del av vad vid förberedelsen förekommit erforderligt underlag för att kunna utföra tillbörlig ledning vid huvudförhandlingen; han blir ock därigenom i tillfälle att i förväg sätta sig in i de rättsliga spörsmål, som ifrågakomma, och blir sålunda lättare i stånd att omedelbart efter huvudförhandlingens avslutande pröva målet.

Utsiktarna att undgå uppskov med huvudförhandlingen bero emellertid också därpå, att all bevisning, som skall förebringas i målet, är tillgänglig vid huvudförhandlingen. Brist därutinnan kan tydligen utgöra ett avgörande hinder för att vid huvudförhandlingen slutbehandla målet. Det bör därför redan före huvudförhandlingen söras för, att erforderliga åtgärder bli vidtagna för att all bevisning, som skall förebringas, är till hands vid huvudförhandlingen. I sådant avseende böra under förberedelsen fullständiga uppgifter lämnas om den bevisning, som parterna avse att vid huvudförhandlingen åberopa, och vad som avses att styrka med denna bevisning. För den händelse bevisning må förebringas utom huvudförhandlingen, bör det om möjligt ske under förberedelsen.

Om domstolen deltar i målets förberedelse, kunna inom dess ram jämväl vinnas de fördelar, som bestå däri, att ett mål under vissa förutsättningar kan bringas till slut redan under förberedelsen, varigenom kunna besparas arbetskrafter i domstolen och undgås den mera omständliga behandling, som utmärker huvudförhandlingen. Detta kan ske i främsta rummet därigenom, att frågor, huruvida målet kan upptagas till ny prövning, såvitt möjligt bringas å bane och avgöras under förberedelsen. Vidare böra icke tvistiga mål därunder avföras. I sådant hänseende bör under förberedelsen tredskodom kunna meddelas på grund av parts utevaro, domstolen söka ävägbringa förlikning, när utsikt därför finnes, och dom meddelas, när svaranden medgiver käromålet. Slutligen bör i vissa enklare fall, även där tvist föreligger, målet kunna sakligt prövas.

I fråga om själva formen för förberedelsen visar den utländska lagstiftningen två typer: muntlig förhandling inför domstolen och skriftväxling mellan parterna.

För att utreda tvistens föremål och parternas ståndpunkter i rättegången kan en rent skriftlig förberedelse utan tvivel i många fall vara den bästa formen. Många slag av mål äro otvivelaktigt av den beskaffenheten, att de kräva en skriftlig förberedelse för att bliva på ett tillfredsställande sätt utredda. I andra mål kan det ofta inträffa, att fordran på parternas inställelse för muntlig förberedelse, som alltid måste medföra ökade kostnader och besvär, skulle innebära en onödig tunga. I nu åsyftade fall synes den skriftliga formen för förberedelsen vara att föredraga.

I andra fall är läget åter ett annat. Äro parterna icke biträdda av advokater och äro de ej i stånd att själva i skrift utlägga sin talan, är den lämpligaste

formen härför säkerligen en muntlig partsförhandling inför domaren, där denne kan utöva en behöflig ledning för att ernå klarhet och fullständighet rörande parternas ståndpunkter i målet. Även där parterna äro biträdda av advokater eller äro i stånd att själva skriftligen utföra sin talan, kan målet vara sådant, att en muntlig förberedelse är att föredraga framför en skriftlig.

Försök att förlika parterna torde likaledes endast kunna göras vid en muntlig förhandling.

Några fasta regler när den ena eller den andra formen är att föredraga torde emellertid icke lämpligen kunna uppställas. Omständigheterna i de enskilda fallen äro alltför växlande. Då det ej heller torde kunna anförtros åt parterna att överenskomma om formen för förberedelsens anordnande, är det mest välbeträckt att överlämna åt domaren att för varje särskilt fall avgöra, huruvida förberedelsen bör anordnas i den ena eller den andra formen, varvid givetvis önsknings uttalande från parts sida måste utgöra en värdefull ledning och domaren ingalunda under hela det förberedande förfarandet måste anse sig bunden av den form, han från början valt, utan kan övergå från den ena till den andra. Med våra förhållanden torde dock bäst överensstämman, att den muntliga förberedelseformen blir den, som företrädesvis användes.

Från dessa allmänna huvudgrunder utgår processkommissionen, när härefter den närmare gestaltningen av förfarandet behandlas. Härvid är att märka att kommissionen i särskilda kapitel behandlat frågorna om avvisande av mål på grund av bristande processförutsättning samt om påföljd av parts utevaro. Dessa frågor komma således icke här till behandling.

Förberedande behandling obligatorisk.

På sätt förut angivits, synes det nödvändigt att i varje instämt mål en förberedelse anordnas. Ett mål får således icke komma till huvudförhandling utan att förut vara berett enligt de föreskrifter, som gälla härför.

Det kunde ifrågasättas att, som i vissa främmande rättegångsordningar gäller, en särskild förberedande behandling ej skulle vara erforderlig i mindre mål. Denna anordning har emellertid i de främmande lagstiftningarna sin grund väsentligen däri, att dessa mål i motsats mot de större målen skola handläggas inför en ensamdomare på samma sätt som den förberedande behandlingen företages inför en sådan domare. Det föreliggande förslaget utgår ifrån att domstolen vid huvudförhandlingen skall vara sammansatt enligt samma regler i de mindre målen som i de större. I de domkretsar, där nämnd sitter i rätten, skall denna alltså deltaga i handläggningen jämväl av de mindre målen. Den väsentliga arbetsbesparing, som vinnes därmed, att förberedelsen handhaves av endast en lagfaren domare, kan alltså göras också i fråga om de mindre målen.

På grund härav anser processkommissionen, att en särskild förberedande behandling skall företagas i varje mål, innan det upptages till huvudförhandling. Behovet att i enklare mål undgå uppskov med målets avgörande tillgodoses genom en möjlighet att redan under förberedelsen upptaga även ett tvistigt mål till huvudförhandling och avgöra det.

Enligt vad förut framhållits har förberedelsen främst till syfte, att målet så beredes, att det må kunna vid huvudförhandlingen i ett sammanhang slutbehandlas. Då rätten har att leda förberedelsen, har rätten alltså att tillse, att målet blir så berett.

Den förberedande behandlings huvudsyfte.

I sådant hänseende är det av vikt, att parternas ställning i fråga om tvisten noga preciseras. Detta gäller i första rummet angående det yrkande, som är i fråga. Svaranden bör sålunda avgiva bestämt yttrande över kärandens yrkande och således förklara, om han medger eller bestrider, helt eller delvis, om han möjligen vill göra gällande kvittningsyrkande, o. s. v. Även det ifrågakomna sakförhållandet bör noggrant angivas. Parterna böra därför hava att var för sig fullständigt uppgiva de faktiska omständigheter de åberopa för sin talan och yttra sig angående de omständigheter motparten åberopar. Att de härvid i allt skola hålla sig till sanningen följer av den allmänna grundsats härom, som i avdelningen om de allmänna grunderna för rättegången i tvistemål utvecklats. För att förberedelsens ändamål skall vinnas, skola parterna å ömse sidor jämväl, i den mån det icke redan skett, angiva de bevismedel de vilja använda och vad de vilja styrka med varje bevismedel, ävensom ingiva av dem åberopade skriftliga handlingar.

Däriigenom, att fullständiga upplysningar i dessa hänseenden bli lämnade under förberedelsen, bli parterna satta i stånd att vid huvudförhandlingen fullständigt utföra sin talan och får domstolen tillfälle att i förväg sätta sig in i de frågor, som målet rör, så att den kan under målets handläggning utöva den erforderliga processledningen och omedelbart efter huvudförhandlingen avgöra målet.

Å andra sidan är det nödvändigt att betona, att förberedelsen icke skall belastas med utredningar, som icke tjäna det syfte för förberedelsen, som här uppställts. Bevisning skall sålunda för detta ändamål icke förebringas under förberedelsen. Bevisningen har till uppgift att övertyga den dömande domstolen om vilka faktiska omständigheter av vikt i målet äro sanna. Bevisningens plats är sålunda icke under förberedelsen, som har till syfte att klargöra vilka faktiska omständigheter äro av vikt i målet och omstridda samt därför behöva bevisas. Ej heller skola parterna under förberedelsen utförligt utlägga sin sak; även detta hör till behandlingen inför den dömande domstolen.

Rätten bör vidare under förberedelsen söka förlika parterna, i den mån det öfver huvud finnes lämpligt, att sådant försök göres. Processkommissionen har förut tagit avstånd från tanken att ålägga rätten att i varje mål söka åstadkomma förlikning. Det bör vara rättens sak att efter omständigheterna i det enskilda fallet avgöra, om åtgärder i denna riktning äro lämpliga. Att vidtaga sådana i fall, där rätten med stor visshet kan utgå ifrån att parterna själva förhandlat med varandra under lång tid före målets anhängiggörande, innebure ett dåligt bruk av tid och arbetskrafter. Men i de fall, där det synes lämpligt att söka förlika parterna, är förberedelsen det riktiga stadiet därför.

Rätten skall, som redan förut (3 kap. 5 punkten) anmärkts, vid stämningens utfärdande meddela föreskrifter rörande målets förberedande behandling. Dessa *Förberedelsens form.*

föreskrifter kunna gå ut på anordnande av förberedelse i muntlig eller i skriftlig form. Det bör ankomma på rätten att träffa avgörande härutinnan. Stämningens ansökningen torde i regel kunna giva en god ledning vid detta avgörande. Och därjämte torde det icke sällan stå domaren till buds att under hand av parterna inhämta närmare upplysningar, som kunna erfordras härför.

Den muntliga förberedelsen försiggår vid sammanträde för muntlig förhandling mellan parterna inför domaren. Väljes denna förberedelseform, bör svaranden i stämningen alltså föreläggas att infinna sig i rätten viss dag för denna förhandling. Samtidigt kallas käranden till sammanträdet.

Finnes med hänsyn till målets beskaffenhet skriftlig förberedelse ändamålsenligare, har rätten att i stämningen förelägga svaranden att inom viss tid avgiva skriftligt genmäle å stämningen.

Då vid parts utevaro från sammanträde för förberedande muntlig förhandling tredskodom kan meddelas, böra parterna vid kallelse till sådant sammanträde erhålla underrättelse om påföljd av utevaro.

Sammanträde för förberedande muntlig förhandling.

I mål, som finnas lämpade för muntlig förberedelse, kan ibland förväntas, att part är biträdd av någon, som icke med säkerhet kan antas ha noggrann kännedom om målet och alltså icke kan väntas komma att vara i stånd att utreda målet på ett tillfredsställande sätt. I ett sådant fall är det givetvis lämpligt, att parten förelägges att personligen infinna sig vid det förberedande sammanträdet. Målets beskaffenhet kan ock vara sådan, att parts personliga inställelse är erforderlig för nödig utredning. Med hänsyn till utsikterna att åvägabringa förlikning av målet kan det likaledes ofta vara påkallat, att parterna äro personligen tillstädes. För att icke parterna skola onödigt betungas, bör dock tillses, att sådan inställelse icke påkallas i andra fall, än när det för ernående av förberedelsens syfte är erforderligt. Det synes alltså böra ankomma på rätten att ålägga part att personligen inställa sig, om det finnes erforderligt.

Stundom torde en uttömmande förberedande behandling icke kunna äga rum vid det sammanträde, som vid stämningens utfärdande utsatts. Käranden kan vid detta anföra i stämningen ej angivna faktiska omständigheter, rörande vilka svaranden icke är i stånd att omedelbart yttra sig, eller svaranden kan göra en invändning, som käranden icke genast kan besvara. Under dylika omständigheter är det oundgängligt, att uppskov till ett senare tillfälle beviljas. Uppskov innebär alltid en olägenhet, men denna är av ojämförligt mindre räckvidd, om uppskovet sker under förberedelsen, än om uppskov vid själva huvudförhandlingen orsakas av brister i målets förberedande. Detta framgår redan därav, att, som annorstädes framhållits, vad som vid den muntliga förberedelsen förekommer skall i korthet protokolleras för att tjäna till ledning vid huvudförhandlingen. Vid uppskov under förberedelsen kan detta protokoll minska olägenheterna därav. Det är emellertid av vikt, att uppskovet icke sker på längre tid, än som oundgängligen påkallas av anledningen till uppskovet.

Vid den muntliga förhandlingen kan det visa sig, att målet på grund av sin

invecklade beskaffenhet lättare beredes, om parterna skriftligen utveckla sina ståndpunkter och lämna de uppgifter, som det åligger dem att giva. I sådant fall bör domaren äga förordna om skriftväxling mellan parterna i enlighet med den skriftliga förberedelsens regler.

Har rätten vid stämningens utfärdande förelagt svaranden att inom viss tid avgiva skriftligt genmäle å stämningen, kan detta svaromål, när det inkommer, visa sig giva anledning att höra kändan över detsamma. Rätten bör äga förordna om inhämtande av kändans skriftliga yttrande däröver. För förberedelsens behöriga genomförande kan ytterligare skriftväxling vara påkallad, och rätten bör äga förordna därom i den utsträckning, som finnes erforderlig. *Skriftlig förberedelse.*

Även om det förberedande förfarandet börjat med infordrande av skriftlig inlaga från part, bör rätten äga, om så finnes lämpligt, förordna, att förberedelsen skall fortsättas genom muntlig förhandling. Ett viktigt fall, då en dylik övergång till muntlig förberedelse blir oundgänglig, föreligger, när part, som haft att ingiva skriftlig inlaga, underlåtit detta eller ingivit en för förberedelsen värdelös skrift.

Jämväl vid skriftväxling bör det åligga rätten att tillse, att parterna lämna erforderliga uppgifter angående sina yrkanden och de faktiska omständigheter de därför åberopa. För detta ändamål är det ej tillräckligt, att rätten bestämmer skrifternas antal och den tid, inom vilken varje skrift skall ingivas. Det är nödvändigt, att rätten därjämte ägnar uppmärksamhet åt skrifternas innehåll. Rätten bör alltså meddela part anvisningar om vad han har att iakttaga för att nödiga upplysningar må vinnas och bör alltså, om part tidigare underlåtit att lämna upplysning rörande visst förhållande, kunna förelägga parten att i infordrad skriftlig inlaga lämna upplysningen. Rätten bör dock tillse, att skriftväxlingen icke tager för stort omfång eller får ett innehåll, som rätteligen hör till huvudförhandlingen. Rätt utövad bör domstolens ledning härutinnan kunna väsentligen bidra till att skriftväxlingen fyller sin uppgift och hindra, att den glider in i olämpliga spår.

Som förut framhållits, bör till förebyggande av onödiga huvudförhandlingar målet kunna vid det förberedande förfarandet under vissa förutsättningar materiellt prövas. Detta bör ske i första rummet, då någon tvist mellan parterna icke föreligger. Om svaranden alltså vid sammanträde för förberedande behandling eller i ingiven skrift medgiver käromålet, bör dom omedelbart givas. Något behov av huvudförhandling finns då icke. Denna regel bör dock endast tillämpas i mål, däri parterna äga förfoga över tvistens föremål. Har dom sålunda meddelats på grund av skriftligt medgivande, bör med hänsyn till fullföljdsrätten parterna av domstolen underrättas om domens meddelande. *Dom på grund av medgivande.*

Även om svaranden icke medgiver påståendet, kan det under vissa omständigheter föreligga skäl för att ett mål till förebyggande av onödig omgång företages till avgörande redan under förberedelsen. En möjlighet härtill torde vara oumbärlig av det skäl att förevarande förslag avstått från att skapa en *Tvistiga måls prövning under förberedelsen.*

särskild form för behandlingen av bagatellmål. Men även beträffande andra mål än dem, som kunna karakteriseras såsom bagatellmål, kunna förhållandena vara sådana, att avgörande lämpligen kan ske under förberedelsen. En viss betänksamhet mot att medgiva sådant avgörande kan föranledas däraf att domstolen under den förberedande behandlingen fungerar utan nämnd även där den vid huvudförhandling skulle utgjorts av domare och nämnd. Denna omständighet synes dock icke böra få utgöra avgörande hinder mot den ifrågasatta anordningen men väl föranleda, att den icke kommer till användning annat än under sådana förutsättningar, att ur det allmännas synpunkt någon betänklighet däremot icke kan anses förefinnas.

Möjlighet att företaga målet till avgörande under förberedelsen synes i främsta rummet kunna medgivas, om båda parterna äro ense därom och de till rätten medtagit all den bevisning de vilja förebbringa. Detta kan knappast inträffa annat än i enklare mål, däri parterna äro angelägna om ett snabbt och billigt rättegångsförfarande. Förutsättning blir väl ofta jämväl, att antingen endast en rättsfråga föreligger eller att bevisningen är av ringa omfattning och kanske består allenast av skriftliga handlingar.

Om endera parten motsätter sig målets avgörande vid förberedelsen, bör sådant avgörande i regel icke medgivas. Undantag härifrån synes dock böra göras för vissa synnerligen klara fall. Processkommissionen har ansett dessa böra begränsas så, att målet må kunna företagas till avgörande, om rätten finner det uppenbart, att vad käranden åberopat till stöd för sin talan lagligen icke kan medföra bifall därtill. Målets företagande till avgörande skulle sålunda icke komma i fråga, när det gäller en tvistig sakfråga, utan endast då en rättsfråga föreligger, som enligt domarens uppfattning är alldeles klar. Såsom exempel kan åberopas, att käranden yrkar utfående av penningar, som han vunnit på spel. Man vinner härigenom en välbehöflig utväg att snabbt slutbehandla mål, däri alldeles ohemula påståenden göras.

Det skall icke under några omständigheter ovillkorligen åligga rätten att företaga ett tvistigt mål till avgörande. Det bör få bero på rättens prövning, om så lämpligen kan ske. Vad angår domstol, som i regel består av domare med nämnd, är rätten alltså i tillfälle att, därest medverkan av nämnd anses önskvärd, hänskjuta målet till huvudförhandling i vanlig ordning.

Ett upptagande till prövning av mål, i vilka svaranden icke medgivit kärandens talan, synes, som förut antytts, endast böra få äga rum vid sammanträde för muntlig förberedande behandling. Allenast skriftväxling mellan parterna torde icke utgöra en tillräckligt betryggande grund för prövningen i dessa fall.

Enligt reglerna om bevisningen må i vissa fall med avvikelse från den allmänna regeln bevisning upptagas före huvudförhandlingen för att vid denna begagnas (16 kap. 7 punkten, 17 kap. 11 punkten, 18 kap. 6 punkten, 19 kap. 3 punkten). Fråga om sådant upptagande av bevisning kan uppstå både i de fall, när det ankommer på part att förebbringa bevisningen, och när rätten självmant äger införskaffa bevisning. För målets bringande till skynd-

*Upptagande
av bevisning
före huvud-
förhand-
lingen.*

samt avgörande är det av vikt att, när sådant fall föreligger, bevisningen så snart som möjligt under den förberedande behandlingen upptages. Det bör därför åligga part eller rätten att snarast möjligt under förberedelsen bringa sådan fråga å bane. Prövningen huruvida bevisningen må sålunda upptagas, liksom åtgärderna för anordnandet av upptagandet ankommer naturligtvis på rätten.

Reglerna om skriftliga bevis giva part under vissa omständigheter befogenhet påfordra, att motparten eller annan företer skriftlig handling, som av honom innehas. *Företeende av skriftligt bevis.*

För ett behörigt begagnande av denna rätt för parten är det tydligen nödvändigt, att han redan under målets förberedelse kan framställa sin begäran och få denna uppfylld. Endast därigenom blir han i tillfälle att före huvudförhandlingen undersöka värdet av dessa skriftliga bevis och att vid huvudförhandlingen begagna dem. Part, som vill göra dylik begäran, bör alltså äga att under förberedelsen framställa den hos rätten, som prövar hans begäran och vidtar de åtgärder, som därav föranledas.

I 8 och 9 kapitlen av rättegångsordningen i brottmål hava angivits åtskilliga regler att iakttaga före huvudförhandlingen. Dessa röra utsättande av tid för denna förhandling, inkallande av de personer, som därvid skola närvara, och vidtagande av andra därmed sammanhängande åtgärder samt meddelande av uppgifter om nya bevis och om vissa hinder för huvudförhandlingen. Den utredning, som därvid blivit given, äger i allt väsentligt sin giltighet också för tvistemålen. *Utsättande av huvudförhandlingen. Uppgifter om nya bevis. Hinder för huvudförhandlingen.*

När den förberedande behandlingen av ett mål är avslutad, bör rätten utsätta tid för huvudförhandlingen. I tvistemålen synes det vara lämpligt, att detta, där så ske kan, försiggår efter samråd med parterna. Därigenom kan icke blott advokaternas arbete i domstolarna underlättas utan också rätten vinna närmare upplysning om förhandlingens sannolika omfattning, varigenom arbetets anordnande underlättas. Av skäl, som vid redogörelsen för rättegångsordningen i brottmål angivits, bör huvudförhandlingen, därest icke särskilda omständigheter till annat föranleda, icke utsättas att äga rum senare än inom viss i lagen bestämd tid efter den förberedande behandlingens avslutande. Utsättes mål till huvudförhandling senare än inom stadgad tid, skall rätten varje gång sådant sker ingiva skriftlig anmälan därom till hovrätten, som har att ofördröjligen undersöka anledningen därtill och, om domstolens arbetsbalans nödvändiggör, att extra arbetskrafter anlitas, vidtaga åtgärder för dessas anskaffande.

Då tiden för huvudförhandlingen bestämts, ankommer det på rätten att till denna kalla parterna, vittnen och sakkunniga. I enlighet med de allmänna föreskrifter, som gälla om bevisningen, skall rätten därvid tillse, att vittne eller sakkunnig, som uppgives skola höras angående omständighet, vilken icke inverkar på målet, icke inkallas, och att ej heller eljest flera personer än sakens beskaffenhet fordrar inkallas (19 kap. 7 punkten).

Är parts personliga närvaro vid huvudförhandlingen av betydelse för utredningen, skall rätten i kallelsen ålägga honom personlig inställelse.

Av enahanda skäl, som gälla för rättegången i brottmål och i redogörelsen för denna angivits, skall part, som funnit nytt, icke förut tillkännagivet bevis att begagna i rättegången, omedelbart giva rätten och motparten underrättelse härom. Är det tid att genom rätten inkalla någon, som sålunda åberopas, skall sådan kallelse ske. Eljest bör det ankomma på parten att själv taga den åberopade personen med sig till rätten.

Slutligen bör i tvistemålen av samma grunder som i brottmålen iakttagas, att om någon, som kallats att infinna sig vid huvudförhandlingen, finner, att han ej kan hörsamma kallelsen, anmälan därom omedelbart skall göras hos rätten. Prövar rätten, att han har giltigt hinder, och att hans utevaro kommer att omöjliggöra målets slutliga handläggning vid det utsatta rättegångstillfället, skall rätten inställa huvudförhandlingen och bestämma annan dag därför. Detsamma skall gälla, om rätten finner annat liknande hinder för målets slutliga handläggning vid det utsatta tillfället. Som senare (5 kap. 1 punkten 3 stycket) nämnes, må under vissa omständigheter huvudförhandling företagas, oaktat det vid dess början visat sig, att målet icke därvid kan slutligen handläggas. Kan det i förväg utrönas, att sådana omständigheter komma att föreligga, är det icke lämpligt att alltid inställa förhandlingen, så snart hinder mot målets slutliga handläggning, på sätt nu förutsättes, förut yppat sig, utan det bör i sådant fall överlämnas åt rätten att avgöra, om så bör ske.

Sammanfattning.

1.

Innan mål företages till huvudförhandling, skall rätten företaga en förberedande behandling av målet. Rätten skall tillse, att under denna målet så beredes, att det må kunna vid huvudförhandlingen i ett sammanhang slutbehandlas.

Svaranden skall därvid tillhållas att yttra sig över karendens yrkande. Parterna skola var för sig sanningsenligt och fullständigt ange de faktiska omständigheter de åberopa och yttra sig angående de omständigheter motparten åberopar. I den mån det icke redan skett, skola de ock uppgiva de bevismedel de var för sig vilja åberopa och vad de vilja styrka med varje särskilt bevismedel ävensom ingiva av dem åberopade skriftliga handlingar.

Rätten bör, när så finnes lämpligt, söka åstadkomma förlikning mellan parterna.

2.

För målets förberedande skall rätten i stämningen förelägga svaranden aningen att å viss dag tillstädeskomma inför rätten till muntlig förhandling eller, där sådant med hänsyn till målets beskaffenhet finnes ändamålsenligare, att inom viss tid avgiva skriftligt genmäle å stämningen. Till sammanträde för

muntlig förhandling skall käranden erhålla särskild kallelse. Part skall erhålla meddelande om påföljd av utevaro från sammanträde för muntlig förhandling.

3.

Till sammanträde för förberedande muntlig förhandling äger rätten ålägga part att inställa sig personligen, om det finnes erforderligt för att förberedelsens syfte skall nås.

Sammanträde för förberedande muntlig förhandling må uppskjutas till ett senare tillfälle, om rätten finner det erforderligt. Dylikt uppskov får icke ske på längre tid än som oundgängligen påkallas av anledningen till uppskovet.

Om rätten vid sammanträde för förberedande muntlig förhandling finner förberedelsen lämpligen böra fortsättas medelst skriftväxling mellan parterna, äger rätten förordna därom.

4.

Har rätten förelagt svaranden att avgiva skriftligt genmäle, äger rätten, sedan dylikt genmäle inkommit, infordra ytterligare skrifter från parterna, i den mån det finnes erforderligt.

Har skriftväxling ägt rum, må rätten, om så finnes erforderligt, förordna, att förberedelsen skall fortsättas genom muntlig förhandling.

5.

Därest i mål, däri parterna äga förfoga över tvistens föremål, svaranden vid sammanträde för förberedande muntlig förhandling eller i ingiven skrift medger käromålet, skall dom i saken genast meddelas.

Rätten må ock eljest vid sammanträde för förberedande muntlig förhandling upptaga mål till avgörande, om antingen bägge parterna äro ense därom och de till sammanträdet medtagit all den bevisning de vilja förebringa, eller rätten finner uppenbart, att vad käranden åberopat till stöd för sin talan lagligen icke kan medföra bifall därtill.

6.

Föreligger sådant fall, att bevisning må upptagas utom huvudförhandlingen för att begagnas vid denna, och vill part, att bevisning skall sålunda upptagas, skall framställning därom göras hos rätten, som beslutar i frågan. Finner rätten självmant, att bevisning skall upptagas utom huvudförhandlingen, skall rätten föranstalta därom.

Vill part, att motparten eller annan, som innehar skriftlig handling, skall åläggas förete handlingen, skall jämväl därom under förberedelsen framställning göras hos rätten, som beslutar i frågan.

7.

Rätten har att, där så ske kan efter samråd med parterna, utsätta tid för huvudförhandlingen, och bör denna, därest icke särskilda omständigheter till annat föranleda, icke utsättas att äga rum senare än inom viss i lagen bestämd

tid efter den förberedande behandlings avslutande. Utsättes mål till huvudförhandling senare än inom stadgad tid, skall rätten varje gång sådant sker ingiva skriftlig anmälan därom till hovrätten, som har att ofördröjligen undersöka anledningen därtill och, om domstolens arbetsbalans nödvändiggör, att extra arbetskrafter anlitas, vidtaga åtgärder för dessas anskaffande.

8.

Till huvudförhandlingen skall rätten kalla parterna, vittnen och sakkunniga. Är parts personliga närvaro av betydelse för utredningen, bör han i kallelsen äläggas personlig inställelse.

9.

Vill part, utöver de bevismedel, som han redan uppgivit, åberopa ytterligare bevismedel, skall han omedelbart giva rätten och motparten underrättelse om sådant bevis och om vad därmed skall styrkas. Är det tid att genom rätten inkalla någon, vars hörande sålunda påkallats, skall sådan kallelse ske. Eljest ankommer det på parten att själv taga honom med sig till rätten.

10.

Finner någon, som kallats att infinna sig vid huvudförhandlingen, att han ej kan hörsamma kallelsen, skall anmälan därom omedelbart göras hos rätten. Prövar rätten, att han har giltigt förfall och att hans utevaro kommer att utgöra hinder för målets slutliga handläggning vid det utsatta rättegångstillfället, skall rätten inställa huvudförhandlingen och bestämma annan dag därför, såvida icke anledning finnes, att huvudförhandlingen på grund av medgivandet i 5 kap. 1 punkten 3 stycket trots hindret bör företagas. Detsamma skall gälla, om rätten finner annat liknande hinder för målets slutliga handläggning vid det utsatta rättegångstillfället.

5 KAPITLET.

Huvudförhandlingen.

Inledning. Huvudförhandlingens väsentliga drag bestämmas, såsom vid framställningen rörande huvudförhandlingen i brottmål betonats, av de allmänna grunderna för rättegångens anordnande. Muntlighets- och omedelbarhetsgrundsatserna komma till sitt fullständigaste uttryck i huvudförhandlingen. Och de grunder, efter vilka förhållandet mellan domstolens och parternas verksamhet under processen är anordnat, göra sig även väsentligen i huvudförhandlingen gällande. Liksom i fråga om brottmålen är det dock naturligen också i tvistemålen nödvändigt att icke dogmatiskt fasthålla dessa allmänna grundsatser, när viktiga skäl tala för jämkningar eller avvikelser. Huvudförhandlingen kan icke anordnas allenast med en följdriktig tillämpning av de allmänna grundsatserna, utan

vid dess anordnande måste tillbörlig hänsyn tagas jämväl till de skäl av praktisk eller annan art, som kunna resas mot grundsatzernas tillämpning på särskilda punkter.

Processkommissionen har i särskilda kapitel upptagit till behandling frågorna om avvissande av mål på grund av bristande processförutsättningar samt om påföljd av parts utevaro, vadan dessa frågor icke här komma till behandling.

Utgångspunkten i fråga om huvudförhandlingen i en till sina huvuddrag muntlig rättegångsordning är, att förhandlingen skall så anordnas, att hela målet må vid denna kunna i ett sammanhang behandlas och domstolen må kunna på grund av vad sålunda förekommit pröva målet. Om vid huvudförhandlingens början finnes, att förutsättningarna härför icke äro för handen, bör huvudförhandlingen inställas och målet utsättas till annan dag. Det är alltså av vikt, att rätten redan vid huvudförhandlingens början inhämtar upplysning, huruvida nämnda förutsättningar föreligga eller icke.

*Förutsätt-
ningarna
för huvud-
förhandlin-
gens före-
tagande.*

Som i framställningen rörande huvudförhandlingen i brottmål utvecklats, äro dessa förutsättningar av olika art. De avse främst närvaron av parterna samt av vittnen och sakkunniga, som skola höras i målet.

De regler, som i civilprocessen erfordras angående påföljd av parts utevaro, hava, såsom nyss nämnts, upptagits till särskild behandling. Som utgångspunkt för den här efterföljande framställningen bör alltså fasthållas, att en förutsättning för huvudförhandlingens företagande är, att båda parterna äro närvarande.

Beträffande vittnes eller sakkunnigs utevaro och betydelsen därav för huvudförhandlingen gäller för tvistemålen vad processkommissionen vid behandlingen av huvudförhandlingen i brottmål utvecklat. Såsom huvudregel bör alltså uppställas, att handläggningen skall inställas och målet utsättas till annan dag, om vittne eller sakkunnig, vars hörande rätten finner vara erforderligt, icke är tillstädes, samt det icke kan antagas, att den uteblivne infinner sig före handläggningens avslutande.

Förutsättningarna för huvudförhandlingens företagande kunna också brista på den grund, att part vill åberopa annan bevisning än den, som angivits under förberedelsen, och motparten finnes vara i behov av anstånd för bemötande av sådan bevisning.

Undantagsvis kan också annat hinder för målets slutliga handläggning möta, såsom när ett skriftligt sakkunnigutlåtande, som inföväntats, ej kommit rätten till handa eller någon för målet viktig karta eller annan urkund av oförutsedda skäl icke blivit tillgänglig. I nu nämnda hänseenden gäller för tvistemålen detsamma som för brottmålen.

På enahanda grunder, som rörande brottmålen angivits, synes jämväl för tvistemålen en utväg att undgå en utsatt huvudförhandlingens inställande böra anvisas, oaktat en förutsättning för dess företagande efter vad nu sagts finnes brista. Liksom i brottmålen bör sålunda handläggning av målet dock kunna ske, om det kan antagas, att fortsatt handläggning kan äga rum senast å sjunde

dagen därefter eller att vittne eller sakkunnig, som är tillstädes och vars hörande är erforderligt, icke alls eller endast med kostnader eller besvär, som äro oskäligen i förhållande till målets beskaffenhet och hans betydelse för utredningen, kan infinna sig vid nästa rättegångstillfälle.

Huvudförhandlingens gestaltning och förlopp.

Huvudförhandlingens väsentliga uppgift är naturligtvis den materiella behandlingen av själva huvudsaken. För ett rätt fyllande av denna uppgift är huvudförhandlingen främst inrättad.

Domstolens processledning.

Vikten av en tillfredsställande processledning från rättens sida för åvägabringande på en gång av erforderlig koncentration och av nödig fullständighet vid målets behandling har vid framställningen av de allmänna grunderna för rättegången i tvistemål blivit betonad. Denna processledning avser såväl målets formella behandling som dess utredande och tillkommer främst rättens ordförande, ehuru också ledamot av rätten bör äga framställa frågor till sakens utredning.

På sätt förut framhållits bör processledningen åsyfta, att hela det material, som skall bedömas, förebringas i en så översiktlig form som möjligt, och att erforderlig koncentration av materialet åvägabringas. Det bör åligga rättens ordförande att vaka över att ordning och reda i handläggningen iakttagas, och att klarhet och översiktighet av materialet ernås. Härför bör tillses, att varje del av materialet blir framförd i sitt rätta sammanhang, och att, när så finnes erforderligt, skilda frågor eller delar av målet behandlas för sig. Vidare bör övervakas, å ena sidan, att målet blir allsidigt och uttömmande behandlat, och, å andra sidan, att vad som ej är av betydelse för saken ej indrages i förhandlingen och att onödig vidlyftighet eller tidsutdräkt undviks. Genom frågor och påminnelser till dem som höras bör erforderlig klarhet och fullständighet åvägabringas. Såsom i redogörelsen för de allmänna grunderna för civilprocessen blivit utrett, böra vissa bestämda gränser uppdragas i fråga om domstolens befogenhet att själmant införskaffa material i rättegången. Genom frågor till parterna bör domstolen visserligen kunna föranleda dessa att till stöd för sin talan åberopa faktiska omständigheter, som de förut måhända förbisett, och att införskaffa bevismedel, men domstolen själv bör icke äga upptaga sådana faktiska omständigheter, som av parten icke anförts, och bör icke äga införa bevismedel i större omfattning än som i lagen är uttryckligen medgivet. Gränserna härför äro närmare angivna i de allmänna reglerna om bevisning (15 kap.).

Hjälp åt okunnig part.

De regler, som i det föregående lämnats angående domstolens processledning, innebära icke, att domstolen på ett mera avgörande sätt ingriper i parternas utförande av deras talan eller i utredningen. Ansvaret för utförandet av talan bäres i främsta rummet av parterna. Under en viss förutsättning bör domstolen emellertid intaga en mer aktiv ställning.

Då processkommissionen, som i annat sammanhang utvecklats, icke ansett sig böra föreslå införandet av tvång för part att företrädas av advokat vid sin ta-

lans utförande, kan det lätt inträffa, att parten icke har hjälp av kunnigt biträde. Om han då ej heller själv förmår behörigen utföra sin talan, löper han fara att genom fel eller försummelse förorsaka materiellt otillfredsställande avgöranden. För undvikande härav bör i dylika fall rätten giva parten erforderlig vägledning vid talans utförande. Det är emellertid av vikt, att rätten därvid förfar med största varsamhet och takt. Rättens ingripande kan eljest lätt för motparten te sig som en avvikelse från den objektivitet och opartiskhet gentemot båda parterna, som bör präglade domstolens handläggning, och därmed rubba förtroendet för domstolen. Erfordras en mera ingripande hjälp åt en part, synes domstolen därför böra anvisa den utväg, som den fria rättshjälpen erbjuder, eller om denna på grund av partens förmögenhetsförhållanden är stängd, råda honom att skaffa sig ett kunnigt biträde.

För fastställande av tvistens föremål och för målets utredning är det i första hand till parterna, som domstolen har att rikta sig. I de allmänna grunderna för rättegången i tvistemål hava utretts de anspråk, som böra ställas på parternas verksamhet i dessa syften. När de anföra de faktiska omständigheter, på vilka de grunda sina yrkanden, äro de sålunda pliktiga att sanningsenligt angiva dessa. Vidare bör av dem krävas en medverkan för målets utredning, som icke blott begränsar sig till att de var för sig iakttaga sina intressen utan som kan krävas för sanningens utforskande i målet oberoende av om det lärer till den ena eller den andra partens förmån. För detta syfte är part pliktig att sanningsenligt förklara sig över de av motparten åberopade omständigheterna och besvara de frågor domstolen finner nödigt framställa till honom för målets upplysning. Skulle det därvid visa sig, att part lämnar uppgift, som står i strid med vad han under förberedelsen anfört, eller förekommer eljest motsägelser i hans uppgifter, skall han naturligtvis erinras därom och uppmanas att förklara sig däröver.

*Parternas
sannings-
plikt.*

Vad nu sagts om parternas verksamhet gäller såväl parten personligen, när han själv utför sin talan, som hans rättegångsombud, när talan föres genom sådan. I 20 kap. givas särskilda bestämmelser angående parts personliga avhörande till utredning av sanningen.

Förhandlingens yttre gestaltning bestämmes främst därav, att den, i enlighet med vad i de allmänna grunderna framhållits, skall ske i muntlig form. Då det i vissa fall för att parternas yrkanden må bliva tillbörligen preciserade, är lämpligt, att de uppläsas ur skrift, synes undantag i denna riktning böra medgivas. Behöver part skriftliga anteckningar till stöd för minnet, bör det ej heller förmenas honom att använda sådana. Detta kan exempelvis vara nödvändigt, när fråga är om vidlyftiga räkenskaper eller ett flertal olika räkningsposter.

*Muntlig-
heten.*

Förhandlingen bör inledas därmed, att parterna å ömse sidor framställa sin talan. Käranden bör sålunda först i korthet framställa sina yrkanden. Därefter har svaranden att uppgiva, i vad mån han medger eller bestrider kärandens talan.

*Förhandlin-
gens gång.*

Sedan tvisteföremålet sålunda blivit fastställt, hava parterna att var i sin ordning vidare utveckla sin talan såvitt möjligt i ett sammanhang. De skola därvid uttömmande anföra de faktiska omständigheter, på vilka de grunda sin talan, samt förklara sig över vad motparten anfört. De äro härutinnan, enligt vad förut utvecklats, bundna av den sanningsplikt, som åligger dem.

Vid framställningen av de allmänna grunderna för rättegången i tvistemål har behandlats spörsmålet om parts befogenhet att under huvudförhandlingen till stöd för sin talan åberopa en faktisk omständighet eller ett bevismedel, som icke under förberedelsen angivits. Processkommissionen har därvid avvisat tanken, att part skulle vara ovillkorligen bunden av vad som under förberedelsen anförts, men å andra sidan framhållit vikten av att icke en obegränsad frihet att göra ändringar eller tillägg beredes part. Rätten bör äga lämna dylika utan avseende, om partens underlåtenhet att i tid framkomma med de uppgifter eller den bevisning han åberopar kan antagas ha skett i syfte att förhålla rättegången eller överrumpla motparten. Motsvarande regel bör givetvis äga tillämpning också för de fall, när under huvudförhandlingen, vare sig uppskov ägt rum eller icke, part i något här ifrågavarande hänseende gör ändring eller tillägg i förhållande till vad han tidigare under huvudförhandlingen åberopat.

Bevisningens förebringande.

Sedan parterna närmare utvecklat sin talan, bör bevisningen förebringas, i regel först från kärandens och sedan från svarandens sida. Allteftersom de olika bevismedlen förebringas, böra naturligtvis parterna, så som nu ofta sker, kunna yttra sig över varje särskilt bevismedel. Behandlas olika frågor eller delar av målet för sig, kommer bevisningen att undergå en motsvarande uppdelning. I enlighet med vad i avdelningen om bevisning närmare utvecklas, skall bevisningen i allmänhet förebringas omedelbart för den dömande rätten vid huvudförhandlingen. För vissa fall medgives emellertid undantag från denna regel, så att bevisningen må förebringas antingen vid ett utom huvudförhandlingen hållet sammanträde av den rätt, där målet är anhängigt, eller vid annan domstol (16—20 kap.). I dessa fall kommer bevisningen vid huvudförhandlingen att få den formen, att part, som åberopar bevisningen, har att föredraga densamma ur protokollen över dess upptagande. På enahanda sätt förhållas med skriftlig bevisning.

Huvudförhandlingens avslutning.

Sedan bevisningsförfarandet är avslutat, böra parterna äga ytterligare anföra vad de till utförande av sin talan akta nödigt. Därvid bör lämpligen käranden yttra sig först och svaranden därefter. Vill käranden genmäla å vad från svarandens sida anförts, skall det tillåtas. I sådant fall skall svaranden äga yttra sig i anledning av vad käranden sålunda anfört. Utöver vad nyss angivits böra ytterligare uttalanden från båda sidorna kunna ifrågakomma, men för att hindra alltför stor vidlyftighet bör det bero på rätten att medgiva detta.

När i det föregående förutsatts, att bevisningsförfarandet skall försiggå i ett sammanhang och vara avslutat, innan parterna slutligen yttra sig, bör givetvis denna ordning icke fattas som ovillkorligt bindande. Den bör betraktas som

den för vanliga fall normala, men den får naturligtvis icke hindra domstolen från att, även efter det bevisningsförfarandet avslutats och parterna yttrat sig, exempelvis åter höra ett visst vittne, om så finnes erforderligt.

Huvudförhandlingen skall, som förut framhållits, såvitt möjligt fortgå utan avbrott till dess målet är färdigt till avdömande. Undantagsvis kan dock läget vara sådant, att uppskov är oundgängligt. I denna fråga gäller för tvistemålen vad rörande brottmålen blivit närmare utvecklat, vartill här må hänvisas (2 delen 10 kap.). På där anförda skäl bör uppskov endast beviljas, när handläggningen enligt vad förut anförts företagits, oaktat hinder för målets slutliga behandling redan vid förhandlingens början förelegat, eller uppskov erfordras i följd därav, att nya viktiga skäl eller bevis kommit i dagen, eller rätten finner ytterligare utredning erforderlig.

*Uppskov
med huvud-
förhand-
lingen.*

Likaledes i enlighet med vad rörande brottmålen föreslagits skall, när mål uppskjutes till fortsatt handläggning vid ett senare rättegångstillfälle, rätten sörja för att i överensstämmelse med de allmänna föreskrifterna i 4 kap. om huvudförhandlingens förberedande, erforderliga åtgärder vidtagas för att handläggningen vid nästa rättegångstillfälle må bliva slutförd.

På skäl, som i annat sammanhang (2 delen 10 kap.) anförts, synes det ej vara erforderligt, att förhandlingen upprepas, om uppskovet ej är längre än sju dagar.

*Förhandlin-
gens uppre-
pande vid
uppskov.*

Är uppskovet längre, har beträffande brottmålen föreslagits, att i regel hela huvudförhandlingen skall upprepas men att vid den fortsatta handläggningen protokoll över syn alltid får användas som bevis och, i den mån protokoll över förhör med vittne eller sakkunnig förts, jämväl sådant protokoll må anlitas i bevisningssyfte, därest icke rätten för målets utredning finner nödvändigt, att bevisningen ånyo upptages och detta kan ske. Detsamma bör gälla i tvistemålen. Denna grundsats får emellertid här en praktiskt vidare innebörd, då protokoll över vittnes- och sakkunnigutsagor i tvistemålen kunna förväntas bli förda i väsentligen större utsträckning än i brottmålen.

Medgivandet att använda protokoll som bevis kan naturligtvis icke hindra part från att medtaga vittnen och sakkunniga till den fortsatta handläggningen och då få dem ånyo hörda, om han skulle finna sina intressen kräva det.

Sammanfattning.

1.

Vid huvudförhandlingens början skall rätten inhämta upplysning, om parterna samt vittnen och sakkunniga, som skola höras i målet, äro närvarande, om part vill åberopa annan bevisning än den, som angivits under förberedelsen, och motparten vill begära anstånd för att bemöta sådan bevisning, eller om eljest hinder för målets företagande till slutlig handläggning förefinnes.

Handläggningen skall inställas och målet utsättas till annan dag:

1) om vittne eller sakkunnig, vars hörande rätten finner vara erforderligt, icke är tillstädes, samt det icke kan antagas att den uteblivne infinnar sig före handläggningens avslutande;

2) om part finnes vara i behov av anstånd för bemötande av bevisning, som motparten åberopar och som icke angivits under förberedelsen; eller

3) om hinder eljest möter för målets slutliga handläggning.

Handläggning av målet må dock å inställelsedagen företagas, om det kan antagas, att fortsatt handläggning kan äga rum senast å sjunde dagen därefter eller att vittne eller sakkunnig, som i målet kommit tillstädes och vars hörande är erforderligt, icke alls kan infinna sig vid nästa rättegångstillfälle eller att hans inställelse skulle medföra kostnader eller besvär, som äro oskäliga i förhållande till målets beskaffenhet och hans betydelse för utredningen.

2.

Rättens ordförande leder målets handläggning. Han har att övervaka, att ordning och reda iakttagas och äger, när det finnes lämpligt, förordna, att skilda frågor eller delar av målet behandlas var för sig. Han skall tillse, å ena sidan, att målet blir allsidigt och uttömmande behandlat, och å andra sidan, att vad som ej är av betydelse för saken ej indrages i förhandlingen och att onödigt vidlyftighet eller tidsutdräkt undvikas. Genom frågor och påminnelser skall han söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i hörda personers uttalanden.

Ledamot i rätten äger och framställa frågor till sakens utredning.

3.

Därest part icke åtnjuter hjälp av kunnigt biträde och han ej heller själv förmår behörigen utföra sin talan, skall rätten giva honom erforderlig vägledning till förebyggande av fel eller försummelse i utförandet av hans talan.

4.

Part har att sanningsenligt angiva de faktiska omständigheter, på vilka han grundar sina yrkanden, samt att sanningsenligt förklara sig över de av motparten åberopade omständigheterna och besvara de frågor domstolen finner nödigt framställa till honom för målets upplysning. Lämnar han uppgift, som står i strid med vad han under förberedelsen anfört, eller förekommer eljest motsägelse i hans uppgifter, skall han erinras därom och uppmanas förklara sig däröver.

5.

Förhandlingen är muntlig. Yrkande må uppläsas ur skrift, men eljest må skriftligt anförande ej användas. Det är dock icke part betaget att begagna skriftliga anteckningar till stöd för minnet, när det erfordras.

6.

Förhandlingen inledes därmed att käranden framställer sitt yrkande och svaranden angiver, i vad mån han medgiver eller bestrider detsamma.

Härefter skola parterna, var i sin ordning, vidare utveckla sin talan, såvitt möjligt i ett sammanhang. De skola därvid anföra de omständigheter, på vilka de grunda sin talan, samt förklara sig över vad motparten anfört.

Vid framläggande av sina sakuppgifter och angivandet av sin bevisning äro parterna icke ovillkorligen bundna av vad de tidigare åberopat. Ändring eller tillägg, som göres härutinnan, må dock av rätten lämnas utan avseende, om parts underlåtenhet att i tid framkomma med de uppgifter eller den bevisning han åberopar kan antagas ha skett i syfte att förhåla rättegången eller överrumpla motparten.

7.

Därefter förebringas bevisningen, i regel först från kärandens och sedan från svarandens sida.

8.

Sedan bevisningsförfarandet är avslutat, äga parterna, först käranden och sedan svaranden, anföra vad de till utförande av sin talan akta nödigt. Vill käranden genmäla å vad från svarandens sida anförts, skall det tillåtas, och skall i sådant fall svaranden äga yttra sig i anledning av vad käranden sålunda anfört. Med rättens medgivande må ytterligare uttalanden från båda sidorna förekomma.

9.

Handläggningen av ett mål skall såvitt möjligt fortgå utan avbrott, till dess målet är färdigt till avdömande. Uppskov med påbörjad handläggning må ej beviljas, med mindre handläggningen enligt 1 punkten sista stycket företagits, oaktat hinder för målets slutliga behandling förelegat, eller uppskov erfordras i följd därav att nya viktiga skäl eller bevis kommit i dagen, eller rätten finner ytterligare utredning vara erforderlig.

10.

Uppskjutes målet till fortsatt handläggning vid ett senare rättegångstillfälle, skall rätten sörja för att, i överensstämmelse med de allmänna föreskrifter, som i 4 kap. givits om huvudförhandlingens förberedande, erforderliga åtgärder i förväg vidtagas för att handläggningen vid nästa rättegångstillfälle må bliva slutförd.

11.

Kan målet ej företagas till fortsatt handläggning senast å sjunde dagen efter den, då handläggningen avbröts, skall hela handläggningen upprepas. Har protokoll förts rörande bevisning, som upptagits vid den föregående handläggningen, må protokollet användas som bevis, såvida ej rätten för målets utredning finner nödvändigt, att bevisningen ånyo upptages, och detta kan ske. Protokoll över syn må dock alltid användas som bevis.

6 KAPITLET.

Måls avvisande.

Inledning. Enligt varje rättegångsordning gälla vissa regler, som måste iakttagas för att den domstol, där ett mål anhängiggjorts, över huvud skall äga rätt att till prövning upptaga själva saken. Domstolen skall sålunda enligt de för domstolarnas behörighet uppställda reglerna vara behörig för det ifrågavarande målet. Talan skall enligt de därför gällande föreskrifterna vara rätteligen anhängiggjord. Samma talan får icke redan vara genom laga kraft vunnen dom avgjord eller redan anhängiggjord i ett annat ännu icke avgjort mål o. s. v.

Dessa förutsättningar för att ett mål, som anhängiggjorts vid en domstol, må av denna upptagas till prövning i huvudsaken, bruka sammanfattas under benämningen processförutsättningar. Åtskilliga av dem bruka i allmänhet vara reglerade i lag; andra åter anses gälla, ehuru de icke uttryckligen blivit uttalade i lagen.

På skilda ställen i det föreliggande förslaget har processkommissionen behandlat några av dessa förutsättningar för att ett mål må upptagas till prövning. Någon uttömmande uppräknig och reglering av dessa frågor har processkommissionen däremot icke eftersträvat att göra. En sådan uppgift kan icke anses ligga inom ramen för uppgiften att utarbета grunderna för en rättegångsordning. Härtill kommer, att främmande lagar allmänt avstått från att söka lösa uppgiften. Under förarbetena till den nya norska rättegångsordningen i tvistemål gjordes försök att åstadkomma en fullständig uppräknig, men dessa försök blevo uppgivna.

Den behandling, som av processkommissionen i det föreliggande förslaget ägnats dessa frågor, utgör en utgångspunkt för ett förslag till reglerande av den sidan av förevarande spørsmål, som är av den största betydelsen, nämligen den processuella ordningen för behandlingen av hithörande fall.

Dispositiva och absoluta processförutsättningar. Följden därav att rätten finner brist i processförutsättningarna föreligga bör bliva, att rätten avvisar målet från huvudsaklig prövning. Emellertid brukar icke varje brist i förevarande hänseende ovillkorligen föranleda sådan påföljd. I vissa fall har lagstiftningen icke åt den processuella regel, vars upprätthållande är i fråga, tillmätt den betydelsen, att domstolen självmant bör beakta den, utan gjort detta beroende därav, om part gör invändning om processförutsättningens bristande och på denna grund yrkar, att huvudsaken icke skall av domstolen upptagas till prövning. Regeln om processförutsättningen har i dessa fall ansetts övervägande tillgodose partens enskilda intresse, varför lagstiftningen låtit det bero på honom, om regeln skall iakttagas eller icke. Om han icke gör invändning i frågan, tages denna icke av domstolen självmant i beaktande. Processförutsättningen brukar i dylika fall kallas dispositiv. Lagstiftningen har därvid, enligt vad i redogörelsen för de all-

männa grunderna för rättegången i tvistemål utvecklats, givit åt parterna en viss möjlighet att förfoga över en regel om själva rättegångsförfarandet. I andra fall åter har ett offentligt intresse ansetts knutet vid den processuella regeln och dess upprätthållande. Domstolen har därvid att självmant beakta, om den iakttages eller icke. Det brukar i dessa fall heta, att processförutsättningen är absolut.

Olika länders rättegångsordningar uppdraga gränsen mellan de två grupperna av hithörande fall mycket olika. I vissa länder, t. ex. Tyskland, är sålunda området för de fall, där partens vilja får vara bestämmande, vida större än enligt vår rätt.

Såsom allmän regel i förevarande hänseende har processkommissionen i nära anslutning till gällande rätt ansett böra uppställas, att frågan om måls avvissande på grund av bristande processförutsättning i vissa, i lagen angivna fall icke skall av rätten upptagas, såvida icke svaranden gör invändning därom, men att rätten i övriga fall självmant skall avvisa mål, när den finner brist i förevarande avseende föreligga. Processkommissionen har därför på de ställen i förslaget, där hithörande frågor behandlas, haft uppmärksamhet jämväl på spörsmålet, huruvida parts invändning skall krävas för att en brist skall beaktas och, där sådant för visst fall funnits böra gälla, givit föreskrift därom. I övriga fall skall rätten alltså självmant beakta bristen. En närmare undersökning av sistnämnda fall torde sannolikt komma att visa, att det för vissa av dem är lämpligt att begränsa domstolens befogenhet till vissa stadier av rättegången såsom i 1 kap. 4 punkten föreslagits beträffande forumregler.

Processförutsättning absolut utom i vissa angivna fall.

Det måste vara förenat med stora fördelar, om hithörande frågor kunna av domstolen behandlas, innan denna ingår i handläggningen av själva huvudsaken i målet. Uppkommer en dylik fråga först senare, och finnes därvid, att hinder föreligger mot målets upptagande, har tydligen den handläggning av själva huvudsaken, som hunnit försiggå dessförinnan, varit överflödig och föranlett onödigt arbete och onödiga kostnader.

Framställande av svarandens invändning.

I den förut av processkommissionen lämnade redogörelsen för den förberedande behandlingen av tvistemål har nämnts, att en av uppgifterna för denna förberedande behandling vore, att hithörande frågor därunder handlades och prövades. I en muntlig rättegång, för vars genomförande kräves koncentration av det för huvudsakens bedömande nödiga materialet, framträder betydelsen därav i synnerligen hög grad. Om först vid huvudförhandlingen, då all bevisning om huvudsaken är samlad för att förebringas, fråga om hinder mot målets upptagande uppkommer och det därvid finnes, att målet icke kan upptagas, blir det å huvudförhandlingens anordnande nedlagda arbetet onyttigt. Ett sådant resultat bör i möjligaste mån undvikas. Såvitt möjligt böra hithörande frågor alltså handläggas och prövas under målets förberedande behandling.

När fråga om måls avvissande kan upptagas allenast på grund av invänd-

ning från parts sida, måste det således sörjas för, att sådan invändning, om den skall framställas, såvitt möjligt göres under målets förberedande behandling. Föreskrifter i syfte att förmå part, som vill framställa sådan invändning, varom här är fråga, att så snart som möjligt efter rättegångens början göra invändningen, förekomma allmänt i främmande rättegångsordningar. I svensk rätt finnas sådana i 16 kap. rättegångsbalken för de fall, i vilka invändningen avser brist i fråga om en dispositiv processförutsättning.

Även när domstolen har att självant beakta en hithörande regel, kan invändning från parts sida förekomma i syfte att påkalla domstolens uppmärksamhet i frågan. Domstolens befogenhet att upptaga frågan är i dessa fall icke beroende av invändningen, men att hindra parten från att det oaktat göra invändningen kan icke ifrågasättas. Med sin ingående och noggranna kännedom om målet och alla därmed förbundna omständigheter måste tvärtom parten ofta vara den, som är i stånd att fästa domstolens uppmärksamhet å en fråga, med vilken domstolen eljest skulle sakna anledning att syssla. I det praktiska rättslivet måste alltså i stor omfattning upptagandet av en dylik fråga faktiskt vara beroende av invändning från parts sida, även om frågan är sådan, att domstolen har att oberoende av invändning upptaga den. Detta måste sålunda i regel gälla t. ex. om det hinder för en talans upptagande till huvudsaklig prövning, som bildas av en laga kraft vunnit dom om samma talan.

Utgår man ifrån vikten av att alla hithörande frågor i största möjliga utsträckning bliva behandlade, innan domstolen går in på själva huvudsaken, synes det på grund av vad nyss anfördes vara lämpligt att tillse, att även rörande de fall, som domstolen har att självant beakta, svarande, som vill framställa invändning, gör detta så snart som möjligt. Några avgörande skäl för att i detta hänseende skilja mellan olika hithörande fall finnas icke. Det synes tvärtom vara välbetänkt att i likhet med den nya norska civilprocesslagen föreskriva, att varje invändning, som part i ifrågavarande hänseende önskar göra, skall framställas så snart som möjligt. Även i dessa fall bör således invändningen om möjligt göras under målets förberedande behandling.

Då denna behandling är avsedd jämväl för förberedelsen i sak av målet, synes det vara av vikt, att invändning göres så snart som möjligt under förberedelsen, så att icke onödigtvis tid ägnas åt behandlingen av själva saken. Allt efter förberedelsens natur torde invändningen alltså böra göras antingen vid första förberedande sammanträdet, då svaranden är tillstädes, eller, om svaranden efter föreläggande ingiver skriftligt svaromål, i detta. Om svaranden alldeles uteblir från förberedande muntlig behandling eller underlåter att efter föreläggande avgiva skriftligt svaromål, har han således icke försuttit tiden att göra invändning. Därav följer, att rätten under angivna omständigheter kan komma att få självant beakta en brist, som i regel ej skolat beaktas utan invändning av svaranden.

Regeln om tiden för invändnings framställande synes dock icke böra göras alldeles ovillkorlig. Om den omständighet, varpå invändning grundar sig, först senare blir svaranden kunnig, eller om han eljest av giltig anledning varit

hindrad att i tid göra invändningen, bör han hava att, så snart som möjligt sedan han fått kännedom om omständigheten eller det giltiga hindret upphört, göra invändningen. Det kan alltså under angivna förutsättningar inträffa, att invändning kan få framställas även vid huvudförhandlingen.

För att dessa föreskrifter om tiden för dylik invändnings framställande skola vara verksamma, måste svaranden bliva avskuren från befogenheten att göra invändningen, om han icke gör den inom den sålunda stadgade tiden. Denna regel bör gälla även i fråga om sådan brist, som domstolen har att självmant beakta. På sätt straxt skall nämnas, kommer dock parts försummelse att framställa invändningen inom stadgad tid i sistnämnda fall icke att avskära domstolen från prövning av frågan.

Även för fråga, som av rätten självmant skall beaktas, bör gälla, att den skall upptagas så snart som möjligt och helst innan handläggningen av huvudsaken tar sin början. De skäl, som förut framhållits beträffande vikten av att samtliga hithörande frågor bliva sålunda behandlade, äga sin fulla giltighet också för de fall, där rätten har att självmant företaga prövning.

Upptagande av fråga att domstol självmant skall avvisa mål.

I främsta rummet bör alltså gälla, att fråga om att rätten självmant skall avvisa mål skall upptagas under målets förberedelse. Den bör därunder givetvis upptagas så snart som möjligt. Det är emellertid icke uteslutet, att domstolen under detta skede av rättegången icke haft uppmärksamheten riktad på en dylik fråga. Såvida icke den tid, inom vilken brist beträffande viss processförutsättning må beaktas, begränsas, kan det sålunda inträffa, att till och med under huvudförhandlingen en dylik fråga uppkommer och bör behandlas. Detta torde exempelvis böra gälla om fråga, huruvida samma talan icke redan är genom laga kraft vunnen dom avgjord. Även om en sådan fråga uppstår först under huvudförhandlingen, bör den icke lämnas å sido.

Icke heller bör den omständigheten att part försummat att inom stadgad tid göra invändning om bristen, hindra domstolen att i anledning av parts framställning taga frågan under övervägande. Partens framställning kan väl då icke behandlas såsom en i laga ordning gjord invändning men kommer att utgöra den yttre anledningen för domstolen att självmant upptaga frågan.

När rätten upptager till behandling fråga, som här avses, vare sig på grund av invändning från svarandens sida eller självmant, uppstår spørsmålet om den lämpligaste anordningen av denna behandling och om dess inverkan på handläggningen av själva huvudsaken.

Behandlingen av upptagen fråga på av hithörande art.

Beträffande behandlingen av frågan torde först och främst böra som allmän regel uppställas, att parterna skola beredas tillfälle yttra sig i frågan, innan denna avgöres. Har den uppkommit i följd av invändning från svarandens sida, bör alltså åt kâranden beredas tillfälle att yttra sig däröver. Har rätten självmant upptagit frågan, böra båda parterna få tillfälle yttra sig. Huruvida dessa yttranden skola inhämtas i skriftlig eller muntlig form bör bero på, huru förhandlingen om den uppkomna frågan anordnas. Har frågan uppkommit under förberedelsen, försiggår förhandlingen därom i de former, som äro

föreskrivna för förberedelsen, och har frågan uppkommit vid huvudförhandlingen, följer förhandlingen om frågan de allmänna reglerna för huvudförhandlingen.

I fråga om sambandet mellan förhandlingen om en uppkommen fråga av hithörande slag och förhandlingen om huvudsaken tillämpas i rättegångsordningarna huvudsakligen två olika system. Enligt det ena prövas den särskilda frågan i en särskild förhandling, som ägnas uteslutande åt frågor av denna art och som medför uppskov med handläggningen av själva huvudsaken. Enligt det andra systemet försiggår ifrågavarande handläggning jämsides med och i samband med behandlingen av huvudsaken. Åtskilliga rättegångsordningar hava noggrant bestämt, i vilka fall och under vilka förutsättningar den förra ordningen skall tillämpas. Detta är sålunda förhållandet i tysk, österrikisk och jämväl gällande svensk rätt. Andra rättegångsordningar, t. ex. den norska, hava däremot överlämnat åt domstolen att i varje särskilt fall avgöra, huru förfarandet bör anordnas.

Då erfarenheten torde visa, att det är synnerligen svårt att i detta hänseende uppställa tillfredsställande regler för de skilda tänkbara fallen, synes den ordningen vara den lämpligaste, enligt vilken det får bero på domstolen, huruvida behandlingen av en uppkommen hithörande fråga skall ske i form av en särskild förhandling om denna fråga, varav följer, att handläggningen av huvudsaken uppskjutes, tills frågan är slutbehandlad, eller skall ske jämsides med och i samband med handläggningen av huvudsaken.

Denna regel bör gälla oberoende av när en fråga av hithörande art upptages. Ej blott när den upptages under den förberedande behandlingen av målet bör den gälla, utan ock när en dylik fråga undantagsvis kommer till behandling först vid huvudförhandlingen i målet.

*Beslut i
uppkommen
fråga av hithörande art.*

Enligt gällande svensk rätt skall domstolen, fränsett de särskilt reglerade fallen, giva särskilt beslut över invändning av hithörande art, när dess beskaffenhet sådant fordrar.

Med den ordning för dessa frågors behandling, som här föreslagits, synes det naturligt, att domstolen bör meddela beslut i fråga om måls avvisande så snart ske kan, vare sig frågan uppkommit på grund av invändning eller den upptagits av rätten själmant. Härav torde icke behöva följa, att domstolen skall meddela särskilt beslut i dylik fråga även i de fall, när den av rätten själmant upptagits och rätten funnit, att grund att avvisa målet icke förelegat. Rättens avslutning av förhandlingen om den särskilda frågan torde i dessa fall böra ske allenast genom att rätten övergår till handläggning av huvudsaken.

*Verkan av
invändnings
ogillande.*

När beslut i uppkommen fråga av hithörande art meddelas, kunna därmed vara förbundna vissa följder, sammanhängande med frågan, huruvida mot beslutet skall föras särskild talan i händelse part är missnöjd därmed. I de fall, när det ifrågasatta hindret mot målets upptagande finnes föreligga, t. ex. när domstolen finner sig obehörig och sålunda förklarar sig icke kunna upptaga målet till huvudsaklig prövning, är frågan om den fortsatta handlägg-

ningen av målet löst, ty någon sådan handläggning från domstolens sida kan då uppenbarligen icke äga rum. Om domstolen däremot finner, att det ifrågasatta hindret icke föreligger, i det den t. ex. ogillar en av svaranden framställd invändning mot domstolens behörighet, sammanhänger frågan, huru domstolen skall vidare förfara, med frågan, om särskild talan mot beslutet kan föras. Kan sådan talan icke föras, är det tydligt, att domstolen endast har att omedelbart övergå till fortsatt behandling av målet. Kan däremot särskild talan föras, uppstår spørsmålet, huruvida handläggningen av huvudsaken skall uppskjutas, tills den uppkomna frågan blivit genom laga kraft ägande beslut avgjord. Ett sådant uppskov medför tydligen en besparing av arbete och kostnader i de fall, när talan föres mot det meddelade beslutet och högre rätt med ändring av detta finner, att målet icke bör upptagas till prövning. Den handläggning av själva huvudsaken vid underrätten, vilken, om uppskov icke ägt rum, skulle hava försiggått, ehuru den varit onödig, blir nämligen under dessa förutsättningar besparad. Häri kan ligga en icke obetydlig fördel. Å andra sidan skulle en regel om ovillkorligt uppskov med handläggningen av själva huvudsaken i dessa fall lätt utgöra en frestelse för part att förhålla rättegången genom att i högre rätt föra talan mot dylika beslut av underrätten. Det synes därför vara lämpligast att åt domstolen överlämna prövningen i de enskilda fallen jämväl av detta spørsmål. Domstolen bör kunna väga mot varandra, å ena sidan, de olägenheter, som skulle vara förenade med ett uppskov med handläggningen av själva saken, och å andra sidan, de olägenheter, som skulle följa av ett beslut från högre rätt om att målet förklaras icke hava bort upptagas till prövning, ehuru det av underrätten handlagts. Vid sidan härav bör jämväl hovrätt, dit talan fullföljts i ett dylikt fall, äga att, även när underrätten icke beslutat uppskjuta handläggningen av huvudsaken, dock förordna därom, när hovrätten så finner lämpligt.

Processkommissionen anser sig icke böra här närmare ingå på de spørsmål, som uppkomma i de fall, när uppskov, som nyss nämnts, icke föreskrives och talan mot beslutet föres i högre rätt, samt denna rätt finner målet icke hava bort upptagas till prövning, men underrätten dessförinnan hunnit meddela dom rörande själva huvudsaken. Hovrätten bör i dylikt fall förordna, att den dom i huvudsaken, som till äventyrs hunnit av underrätten meddelas, blir undanröjd.

Den här gjorda framställningen har icke avsett vissa spørsmål, som med de här behandlade äga ett visst samband, nämligen huru bör förfaras när vissa brister i fråga om domstolens sammansättning eller av liknande art föreligga, men dessa brister icke leda till att målet av domstolen omedelbart avvisas, utan till åtgärder för bristernas botande. Det praktiskt mest betydande hithörande fallet är frågan om domarjäv och deras behandling. Dessa frågor böra upptagas i sammanhang med de regler, som gälla om själva bristerna.

*Domarjäv
och liknande
frågor be-
handlas ej
här.*

Sammanfattning.

1.

Fråga huruvida mål skall avvisas, på den grund att rätten ej är behörig eller att målet ej rätteligen anhängiggjorts eller att annat hinder mot målets sakliga prövning föreligger, skall i vissa angivna fall av rätten upptagas allenast om svaranden framställer invändning därom. I övriga fall skall rätten själmant avvisa mål, därest hinder som nyss nämnts föreligger.

2.

Vill svaranden göra invändning därom att mål skall avvisas, skall han framställa invändningen vid det första sammanträdet för muntlig förberedande behandling, då svaranden är tillstådes, eller, om svaranden efter föreläggande inger skriftligt svaromål, i detta. Har den omständighet, varpå invändningen grundar sig, först senare blivit svaranden kunnig eller har svaranden eljest av giltig anledning varit hindrad att göra invändningen på sätt nyss sagts, skall han framställa invändningen så snart som möjligt efter det han erhöll kännedom om den omständighet som åberopas eller hindret upphörde. Försummar svaranden att göra invändning efter vad nu föreskrivits, har han förlorat sin rätt att framställa invändningen.

Fråga därom att rätten själmant skall avvisa mål skall upptagas, så snart rätten under förberedelsen eller senare får anledning därtill.

3.

När svaranden gjort invändning om måls avvisande eller fråga uppstår, att rätten själmant skall avvisa målet, skall rätten, innan frågan avgöres, lämna i förra fallet käranden och i senare fallet bägge parterna tillfälle att yttra sig i frågan.

Därest så finnes lämpligt, äger rätten, vare sig frågan uppkommer under förberedelsen eller senare, anordna särskild förhandling angående densamma och förordna, att med handläggning av själva saken skall anstå, till dess frågan om avvisande blivit slutbehandlad av rätten.

Beslut i fråga om måls avvisande skall meddelas så snart ske kan.

4.

Har rätten genom särskilt beslut ogillat invändning om måls avvisande och är det enligt reglerna om rättsmedlen tillåtet att fullfölja särskild talan mot beslutet, ankommer det på rätten att bestämma, huruvida handläggningen av huvudsaken skall uppskjutas, tills invändningsfrågan blivit genom laga kraft ägande beslut avgjord, eller handläggningen därav skall fortgå. Har rätten icke förordnat om dylikt uppskov, äger hovrätt, dit talan i invändningsfrågan fullföljts, förordna därom, när så prövas lämpligt.

7 KAPITLET.

Parts utevaro.

Den föregående framställningen rörande såväl målets förberedande behandling som huvudförhandlingen utgår ifrån att båda parterna äro tillstädes vid sammanträde inför rätten, där tvisten förberedes eller är föremål för huvudförhandling. Om part åter uteblir därvid, kommer målet i ett läge, som kräver en särskild undersökning och behandling. I synnerhet utevaro från den i målet instämde, svarandens, sida är av mycket stor praktisk betydelse, och lagstiftningens bedömande därav utgör en för rättegångsordningens hela gestaltning synnerligen viktig faktor.

Inledning.

Förfarandet vid parts utevaro har varit underkastat mycket skiftande regleringar under olika tider. Den väsentligaste olikheten har sammanhängt med den i äldre tid härskande uppfattningen, att tvisten icke kunde upptagas till saklig behandling, utan att båda parterna voro närvarande. Var svaranden frånvarande, måste alltså tvångsmedel tillgripas för att förmå honom till inställelse. I senare tider har gjort sig gällande en annan ståndpunkt, som möjliggör målets avgörande i sak trots parts utevaro. Denna ståndpunkt måste anses företräda ett högre utvecklingsskede, men den kräver också en mera utbildad process- teknisk utformning av förfarandet. Reglerna för avgörandet i detta fall innefatta ett mycket ömtåligt spörsmål. I nutida lagstiftningar hava dessa regler också ett tämligen skiftande innehåll.

I anslutning till tidigare preussisk rätt upptog den *tyska* civilprocesslagen ett system, som utmärkes av ett summariskt avgörande av målet i parts utevaro och därav, att utevaron på rättegångens olika stadier i underrätten alltid har samma påföljd. Den tillstädeskomne parten har alltid befogenhet att mot den uteblivne begära tredskodom. Uteblir kändan och yrkar svaranden tredskodom, ogillas käromålet. Någon förhandling med svaranden äger icke rum utan målet avgöres utan saklig prövning. Om svaranden uteblir och kändan yrkar tredskodom, skola de av kändan muntligen framförda sakuppgifterna, under förutsättning att svaranden förut erhållit del av dessa, anses godtagna av svaranden. Ingen hänsyn tages i någotdera fallet till vad som förut kan hava förekommit i målet. Medgivanden, som från svarandens sida förut må hava gjorts, föregående bestridanden från svarandens sida, resultatet av bevisupptagning, som ägt rum förut, sakna betydelse. Emot tredskodom finnes ett särskilt rättsmedel, Einspruch, och detta kan användas av den uteblivne, vare sig han för sin utevaro haft giltig anledning eller ej, samt föranleder målets återupptagande vid samma domstol, som meddelat tredskodomen.

Utländsk rätt.

Genom 1924 års reform har en jämkning i denna ordning ansetts böra göras på grund av följande förhållanden. Det betänkliga uppskovsväsen, som så småningom gjort sig gällande i den tyska civilprocessen, har i väsentlig utsträckning framkallats därav, att parterna tillsammans haft befogenhet att även mot

domstolens önskan få uppskov i målet, och att, när parterna företrädas av advokater, endera av dessa ofta av andra göromål är hindrad att iakttaga inställelse. Inom advokatkrötsar har därvid den uppfattningen utbildat sig, att det vore stridande mot kollegialitetskraven, att den för motparten tillstädeskomne advokaten i dylikt fall yrkade tredsdom. En annan form av avgörande kunde han icke få. För att bereda utväg för en annan lösning har genom 1924 års reform dels parternas befogenhet att bestämma om uppskov borttagits och dels vid ena partens utevaro åt den tillstädeskomne parten lämnats fritt att yrka tredsdom eller prövning, som det heter, »nach Lage der Akten». Denna senare prövning skall grunda sig på allt, som förekommer i de skriftliga inlagorna och i protokollen i målet. Däremot får den tillstädeskomne parten icke vid ifrågavarande rättegångstillfälle införa något material eller ens förhandla i målet. Ovisshet råder, huruvida domstolen vid prövningen får beakta sådant, som förut förekommit i målet men som icke finnes bevarat i annan form än genom domarens enskilda anteckningar eller blott i domarens minne. Det särskilda rättsmedlet Einspruch är icke medgivet mot en dom av detta slag.

Erfarenheterna rörande denna anordnings lämplighet äro ännu icke tillräckliga för ett säkert omdöme om dess verkningar i skilda riktningar, men utom allt tvivel är ställt, att den i hög grad är ägnad att befördra skriftligheten i processen.

Tredskoförfarandet i den *franska* rättegångsordningen har till sina väsentligaste drag utvecklats genom praxis; lagen saknar fullständiga bestämmelser i ämnet.

Den franska processen inför den ordinära underrätten inledes därmed, att käranden låter delgiva svaranden en stämning. Dag för målets handläggning inför rätten blir i samband därmed icke fastställd, utan delgivningen medför endast, att svaranden har att inom viss tid uppgiva den advokat han valt till ombud. Försummar han detta, gör han sig skyldig till vad som kallas »défaut faute de comparaitre», och käranden kan få tredsdom mot honom. Dylikt tredsdom förekommer emellertid mycket sällan, enär domstolarna i regel tillåta svaranden att dröja med att utse sin advokat ända till förhandlingen inför domstolen eller göra tredsdomens giltighet beroende av att han icke senast då utsett advokat.

Om käranden uteblir vid förhandlingen, kan på svarandens yrkande meddelas en »défaut-congé», vars innehåll är, att hans talan avskrivs med befogenhet för honom att inom viss tid föra talan däremot i samma eller högre rätt och därmed få målet återupptaget. Uteblir svaranden, kan käranden mot honom få tredsdom. Denna skall enligt lagen gå ut på bifall till kärandens talan, om, som det heter, hans yrkanden äro »justes et bien vérifiées». Avsikten härmed har varit, att käranden skulle styrka sin talan. I praxis ha emellertid anspråken härför från domstolarnas sida blivit betydligt jämkade. Numera torde i allmänhet en prövning av rättsfrågan äga rum och prövningen av saksammanhanget inskränkas till vad billighet och sannolikhet anses föranleda. Mot tredsdom står alltid ett särskilt rättsmedel, »opposition», till buds, varigenom målet återupptages av samma domstol.

Den *österrikiska* rättegångsordningen har slagit in på en delvis ny väg. Om endera parten uteblir från första sammanträdet under förberedelsen, erste Tagsatzung, samt tredskodom yrkas av den tillstädeskomne parten, skall den-nes framställning rörande sakförhållandet i tvisten hållas för sann, såvitt den-samma icke vederlägges av föreliggande bevis. Vid kärandens utevaro kommer alltså till stånd ett förhör med svaranden, som får klargöra sin ställning till saken. Uteblir svaranden, får käranden dom på grund av hans i stämning-*en* framställda sakuppgifter. Om svarande, som tillstädeskommit vid erste Tagsatzung, underlåter att avgiva det skriftliga svaromål, vartill han uppford-ras, efter det detta sammanträde hållits, kan käranden få tredskodom mot ho-nom enligt samma regler.

Vid utevaro från någondera partens sida vid huvudförhandlingen, kan den tillstädeskomne parten yrka att få målet avgjort i motpartens frånvaro. Men domstolen har vid målets prövning att taga hänsyn till ej mindre tidigare före-bragt bevisning än även förut avgivna förklaringar och av den uteblivne lämnade uppgifter om faktiska omständigheter av vikt i målet. Den tillstädeskomne parten äger därjämte förebringa också nytt material, som skall beaktas, när det icke strider mot innehållet i hans skriftliga inlagor eller mot hans tidigare för-klaringar och uppgifter, samt det förut delgivits motparten. Den *österrikiska* rättegångsordningen har sålunda strävat att även i ena partens utevaro en dom skall kunna meddelas, som motsvarar en efter förhandling mellan parterna i vanlig ordning på grund av prövning av materialet i målet given dom. I sam-manhang härmed står, att i Österrike, i motsats till andra länder, i regel icke finnes något rättsmedel, varigenom den uteblivne kan få målet återupptaget i samma instans för processmaterialets kompletterande. Vanligen står endast talan till högre rätt den uteblivne till buds, men som denna talan allenast medför en överprövning av samma processmaterial, som förelåg för underrätten, hjälper detta rättsmedel föga den uteblivne i sådana fall, då domens faktiska underlag är bristfälligt. Endast om utevaron föranletts av giltig anledning, kan den ute-blivne få målet återupptaget i samma domstol. Vid utevaro från båda parternas sida förklaras målet, utom i vissa undantagsfall, där utevaro icke inverkar på målets fortgång, vilande, vilket har den verkan, att återupptagande får ske först efter tre månader. Målet förklaras likaledes vilande, om part icke be-gagnar sig av sin rätt att yrka tredskodom.

Enligt den *danska* lagen skall käranden komma tillstädes vid första förbe-redande sammanträdet, første Tægtedag, och framlägga stämningen samt övriga dokument i målet. Försummar han detta, skall saken genast av rätten själv-mant avvisas och svaranden tillerkännas ersättning för rättegångskostnad, så-vida svaranden ej avstår därifrån. Att målet avvisas innebär allenast att målet avskrivs med rätt för käranden att på nytt instämma målet. Samma verkan har kärandens utevaro såväl vid senare rättssammanträden intill skriftväxlin-gens slut som vid själva huvudförhandlingen. Om svaranden uteblir vid første Tægtedag, kan käranden yrka tredskodom i enlighet med kärandens muntliga framställning av saken. Därvid skall emellertid iakttagas, att yrkande eller grund för käromålet, som ligger utanför stämningens innehåll, icke tages i be-

traktande, ävensom att målet skall avvisas, när av det framkomna visar sig, att de i stämningen intagna faktiska uppgifterna i väsentliga hänseenden äro oriktiga eller ofullständiga. Om käranden vill fullständiga sina uppgifter eller påståenden, kan han i stället för att yrka tredskodom begära uppskov till nytt förberedande sammanträde. Uteblir svaranden jämväl vid detta senare sammanträde, kan käranden yrka tredskodom i enlighet med den framställning, varav svaranden erhållit del. Om svaranden en gång avgivit svaromål under förberedelsen, kan under denna tredskodom icke meddelas mot honom. Den enda påföljd svarandens utevaro kan medföra är, att den faktiskt kan få en preklusiv verkan gentemot svaranden, i det hans utevaro kan avskära honom från ytterligare svaromål och därmed begränsa området för hans muntliga förhandling. Vid svarandens utevaro från huvudförhandling kommer tredskodomsförfarandet åter i tillämpning i överensstämmelse med de regler, som gälla beträffande svarandens utevaro vid første Tægtedag. Intet avseende fästes vid vad under förberedelsen förekommit. Däremot är det ovisst, huruvida, därest uppskov med huvudförhandlingen ägt rum och svaranden uteblir vid det senare sammanträdet, samt käranden begär dom i målet, hänsyn skall tagas till vad som förut förekommit vid huvudförhandlingen. Ehuru lagens ordalag närmast synas tala för att så icke får ske, anses det i allmänhet böra bero på rätten, i vad mån sådan hänsyn bör tagas. Om käranden icke yrkar tredskodom, när detta kan ske, avskrivs målet. Detsamma gäller om båda parterna utebliva från sammanträde under förberedelsen eller vid huvudförhandlingen. Mot tredskodom finnes ett särskilt rättsmedel, Genoptagelse, varigenom en utebliven svarande kan få målet återupptaget vid samma domstol. Tiden, inom vilken Genoptagelse får ske, är betydligt längre, när giltig anledning för utevaro funnits. Beträffande rätt till Genoptagelse för svarande, som icke har någon ursäkt för sin utevaro, gäller dessutom den viktiga begränsningen, att rätten till Genoptagelse bortfaller, om svaranden en gång avgivit svar i saken.

Den *norska* civilprocesslagen medger såväl under förberedelsen som vid huvudförhandlingen tredskodom mot utebliven part på yrkande av den tillstädeskomne parten. Vid tredskodom mot käranden meddelas i överensstämmelse med det tyska systemet frikännande dom. Vid tredskodom mot svaranden lägges kärandens framställning av sakens sammanhang till grund för domen, om framställningen förut bragts till svarandens kännedom och ej strider mot allmänt veterliga fakta. Tredskodom kan meddelas först och främst vid första sammanträdet under förberedelsen, under förutsättning att det vid inkallelsen till sammanträdet meddelats den uteblivne, att utevaron kan häva sådan påföljd. Svaranden kan vid detta sammanträde i stället för att begära tredskodom yrka målets avskrivning eller att målet förklaras vilande. Därest yrkande om tredskodom ej göres av den tillstädeskomne parten, eller, då endast svaranden iakttagit inställelse, begäran om målets avskrivning eller att detsamma skall förklaras vilande ej framkommer, uppskjutes målet till ytterligare förberedelse eller utsättes till huvudförhandling. Utebliva båda parterna, förklaras målet vilande. Vid senare sammanträde under förberedelsen kan jämväl tredskodom meddelas mot den uteblivne, dock ej om han förut

iakttagit inställelse. För sistnämnda fall har partens utevaro den påföljd, att målet uppskjutes till nytt förberedande sammanträde eller utsättes till huvudförhandling. Under denna inträda vid uteblivande tredskepåföljderna ånyo. Vid svarandens utevaro kan dock rätten på begäran av käranden medgiva uppskov för att käranden skall få tillfälle att rätta eller utfylla sin sakframställning. Då käranden uteblir, kan svaranden, i stället för att begära tredskodom, yrka målets avskrivning. Om tillstädeskommen part ej yrkar tredskodom och uppskov eller avvissning ej heller kommer i fråga, förklarar rätten målet vilande. Vid utevaro från ett senare sammanträde tages principiellt icke någon hänsyn till vad som förekommit vid ett föregående. Rätten kan emellertid vid parts utevaro vid ett senare rättegångstillfälle upptaga målet till förhandling och avgörande i vanlig ordning, när det är anledning antaga, att utevaron är uppsåtlig och rätten icke finner hans närvaro nödig för målets upplysande. Likaså blir prövningen av en del av målet, som förut blivit särskilt och slutligt handlagd, oberörd av partens senare utevaro. I nu nämnda fall kan endast vanlig talan till högre rätt föras mot avgörandet. Därest båda parterna utebliva från sammanträde för huvudförhandling, förklaras målet vilande. Mot tredskodom finnas två rättsmedel, Opfriskning och Anke. Opfriskning medför målets återupptagande vid samma domstol, som meddelat tredskodomen, och användes, då den uteblivne förmenar domen vila på ett oriktigt faktiskt underlag och därför vill hava processmaterialet rättat och fullständigt. Anke medför allenast en överprövning i högre instans av samma processmaterial, som förelegat för underrätten, och kommer till användning, då den tredskovis dömde icke har något att erinra mot de fakta motparten åberopar men däremot gör gällande, att målet bedömts oriktigt i rättsligt hänseende.

Av de *finska förslagen* hänföra sig rättegångskommitténs och lagberedningens bestämmelser om påföljd av parts utevaro till huvudförhandlingen. Vid utevaro från endera partens sida från första rättegångstillfället meddelas på yrkande av den tillstädeskomne parten tredskodom i målet. Är käranden borta, upptages detta till prövning och avgöres på grund av vad däri förekommit. Är svaranden borta, och finnes kärandens talan vara å lag och skäl grundad, må den bifallas, även om de sakförhållanden, som av honom åberopas, icke varda med bevis styrkta. Den som fått tredskodom mot sig äger söka återvinning vid samma rätt. Om dom ej yrkas, avskrives målet. Detsamma gäller, om båda parterna utebliva. Har part, då saken tidigare i rätten behandlats, uteblivit från sammanträde, vartill målet uppskjutits, skola de föreskrifter, som domstolen meddelat i uppskovsbeslutet, lända till efterrättelse. I detta fall skall vid målets avgörande hänsyn tagas till vad den uteblivne förut i saken anfört, såvitt det framgår av rättens protokoll. Domen blir icke tredskodom, och talan däremot skall således i vanlig ordning fullföljas. Enligt 1923 och 1925 års förslag, som upptagit fullständiga bestämmelser om förberedelse under rättens ledning, kan tredskodom meddelas jämväl under förberedelsen. Beträffande själva tredskodomen har i dessa förslag gjorts den avvikelse från de föregående förslagen, att vid kärandens utevaro någon förhandling i sak

med den tillstädeskomne svaranden ej skall äga rum, utan käromålet utan vidare genom tredskodom ogillas.

Svensk rätt. 1734 års lag upptager i 12 kap. rättegångsbalken bestämmelser om påföljd av parts utevarö. Enligt lagen äro båda parterna skyldiga att å den i stämningen utsatta tid iakttaga inställelse. Utevarö betraktas såsom en ohörsamhet mot rättens bud, och den uteblivne dömes till böter.

Enligt lagens ord gäller nyss nämnda regel även för det fall, att båda parterna utebliva vid första rättegångstillfället. I praxis ådömas emellertid icke böter i detta fall, utan målet avskrivs från vidare behandling med rätt för kāranden att när som helst ånyo stämma in saken.

Om kāranden uteblir första gången målet handlägges och svaranden kommer tillstädes, skall enligt lagen kāranden fällas till böter samt förpliktas ersätta svarandens rättegångskostnader, varjämte kāranden är underkastad den påföljd, att om han ej inom viss tid ånyo instämmer och fullföljer sin talan, svaranden är fri från käromålet. Böter torde dock numera ej utdömas.

Därest vid första rättegångstillfället kāranden tillstädeskommer men svaranden uteblir, skall enligt 12 kap. 3 § rättegångsbalken i dess ursprungliga lydelse rätten i alla mål döma i saken, efter ty som sanning däri utletas kan. Härmed har otvivelaktigt endast avsetts att stadga, att svarandens utevarö icke utgör hinder för processens fortgång och målets avdömande. Kāranden äger trots svarandens utevarö utföra sin talan, förebringa bevisning och erhålla dom i målet. Men svarandens utevarö skall icke medföra någon lättnad för kāranden i hans plikt att föra bevis för sin talan. Genom det tillägg till förenämnda lagrum, som gjordes genom lagen den 24 juli 1914, har med lagfästande av en vid ett flertal underrätter sedan längre tid tillämpad praxis för vissa slag av mål, nämligen sådana, som angå fordran i penningar och ej avse skadestånd, anordnats ett förfarande av annan karaktär. Under förutsättning att grunden för fordringen och tiden för dess tillkomst tydligt och fullständigt angivits i stämningen eller i räkning, som jämte stämningen delgivits svaranden, medför i dylikt mål svarandens utevarö från första rättegångstillfället den påföljd, att rätten, ändå att bevisning ej blivit förebragt, på kārandens yrkande dömer till betalning, såvitt ej uppenbart finnes, att kārandens anspråk icke är lagligen grundat. Regeln äger blott tillämpning med avseende å svarandens utevarö vid första rättegångstillfället. Blir målet ej avdömt vid detta utan uppskjutet till ett senare rättegångstillfälle, fällas svaranden till böter enligt förordningen den 6 oktober 1882 ang. böter för svarandeparts uteblivande från underrätt. Uteblir svarande å dag, till vilken saken blivit uppskjuten, och vållas av svarandens uteblivande ytterligare uppskov, dömes svaranden till böter enligt nämnda förordning, där ej särskilt vite av rätten förelagts. Vid senare rättegångstillfälle kan målet avgöras i parts utevarö endast under den förutsättningen, att parten förelagts att infinna sig vid äventyr att målet ändock avgöres. Målet prövas därvid i vanlig ordning. Mot dom, som meddelats vid första rättegångstillfället i svarandens utevarö, stå två rättsmedel svaranden till buds. Svaranden kan nämligen antingen efter vad fullfölja talan till hovrätt eller ock

genom återvinning få målet återupptaget vid samma underrätt, som meddelat domen.

Av de svenska reformförslagen är det endast nya lagberedningens principbetänkande av 1884, som erbjuder större intresse i förevarande hänseende. Enligt lagberedningen vilade hela det dåvarande kontumacialförfarandet på en oriktig grund. Det överensstämde icke med civilprocessens begrepp, att parts frånvaro betraktades såsom en olydnad eller tredska mot rättens bud. I allt fall lände även den största stränghet i bötesbestämmelser eller dylikt icke till gagn för den andra parten, vilket väl härvid borde vara huvudsaken. När svaranden funne med sin fördel förenligt att betala böterna, kvarstode saken på samma punkt som förut, och käranden uppehöles i sin rätt. I fråga om det praktiskt viktigaste fallet, nämligen svarandens utevaro, tog nya lagberedningen till utgångspunkt för sitt förslag svarandens skyldighet att avgiva förklaring över kärandens i stämningen meddelade sakuppgifter, å vilka denne grundade sitt anspråk, samt framhöll, att om man lämnade domaren öppet att enligt sunda förnuftets och erfarenhetens slutledning åt svarandens underlåtenhet att inställa sig och genmäla dessa uppgifter giva den enkla och naturliga förklaring, att han varken kunde eller ville bestrida dessas sanningsenlighet, vore uppenbarligen icke vidare behov vare sig av bötesansvar eller några andra dylika tvångsmedel för att förmå svaranden att inställa sig, därest han verkligen hade anledning att förneka uppgifternas riktighet. Saknade han åter sådan anledning, vore det lika onödigt som obilligt att tvinga honom till inställelse och därmed förenade kostnader. Ändamålet vunnes i allt fall. Lagen förhjälpde käranden till hans rätt, om den vore ostridig, eller förmådde svaranden att av omsorg för sitt eget intresse inställa sig till genmäle, om kärandens rätt vore stridig. Genom att ordna lagstiftningen enligt denna uppfattning undginge man helt och hållet behovet av ett särskilt kontumacialförfarande. Partens frånvaro utgjorde endast ett bland de flera skäl, ur vilka domaren kunde draga den slutsatsen, att hans tystnad innebure, att han icke kunde eller ville förneka sanningen av de mot honom åberopade sakförhållanden. Hade han däremot en gång förnekat dessa, måste detta nekande gälla till hans skydd, även om han vid ett följande rättegångstillfälle skulle utebliva. Men samma kraftiga skäl, som förmådde honom att komma tillstädes vid första rättegångstillfället, skulle även förmå honom att vid senare tillfälle inställa sig för att bevaka sin rätt, därest hans frånvaro ej utgjorde hinder för handläggningen och bevisnings förebringande samt doms meddelande. I överensstämmelse härmed upptog beredningen icke i sitt förslag några straffpåföljder för utevaro. Käranden skulle i svarandens utevaro alltid kunna påkalla målets aygörande. Mot utebliven svarande, som icke bestritt kärandens sakframställning, skulle tredska i enlighet med denna meddelas, under förutsättning att käranden icke i processen införde nya sakuppgifter, över vilka den uteblivne icke haft tillfälle att yttra sig. För sådant fall måste målet uppskjutas, för att svaranden skulle beredas tillfälle att svara härpå. Vid kärandens utevaro skulle tillstädeskommen sva-

Nya lagberedningen.

rande kunna fordra målets avdömande i befintligt skick. Svaranden hade nämligen genom stämningens delgivning erhållit ett berättigat anspråk på att få tvisten avdömd, och då parterna borde vara likställda inom rättegången och ingendera gynnas på den andras bekostnad måste härav följa, att käranden, som i regel vore bevisningsskyldig, finge skylla sig själv, om den under hans frånvaro i sakens befintliga skick meddelade domen utfölle till hans skada. Beträffande rättsmedel mot dom, som meddelats i partens frånvaro, föreslog beredningen att, då dom, som meddelats i partens frånvaro, vore i alla hänseenden lika tillförlitlig och grundad å lika samvetsgrann prövning som varje annan dom, rätt för part till återvinningstalan skulle upphöra och talan emot domen allenast få fullföljas på vanligt sätt.

*Processkommissionen.
Kritik av den nuvarande ordningen.*

Genom 1914 års lagändring på detta område blevo onekligen väsentliga olägenheter i vår rättegångsordning undanröjda. Denna ändring avsåg emellertid endast ett begränsat område inom rättegångsväsendet. Den hänförde sig endast till en viss grupp av mål och endast till det första rättegångstillfället i rättegången. Utanför området för 1914 års reform råder alltså den ordningen, att vid svarandens utevaro käranden har att förebbringa full bevisning för sin talan och, om han för målets utredning är i behov av svarandens närvaro, har att begära uppskov i målet och föreläggande för svaranden att komma tillstädes. I främsta rummet måste härför böters ådömande eller föreläggande och utdömande av viten användas; visa sig dessa tvångsmedel fruktlösa, återstår endast att återigen uppskjuta målet och förelägga svaranden att inställa sig vid äventyr att målet ändock avgöres, varvid käranden, oberoende av att svaranden tredskats att medverka till målets upplysning, har att förebbringa full bevisning för sin talan för att kunna få en dom till sin fördel.

Denna ordning lider uppenbarligen av allvarliga brister. Den förutsätter en mycket vid möjlighet att undan för undan uppskjuta målets handläggning, och den är tämligen vanmäktig inför en svarande, som hårdnackat vägrar att i sin mån lämna någon medverkan till målets utredning, så snart han kan befara, att denna kan lända till motpartens fördel. I bägge dessa hänseenden kommer denna ordning i bestämd strid med viktiga grunder för det föreliggande förslaget till rättegångsordning. Det är sålunda oundgängligt att företa en reglering av påföljderna av parts utevaro i överensstämmelse med denna rättegångsordnings allmänna grunder under samtidigt tillgodoseende av vad billig hänsyn till parterna och deras intressen kräver.

Allmänna synpunkter.

Vid övervägandet huru denna reglering bör göras har man att först och främst utgå därifrån, att ett måls anhängiggörande och fullföljande beror på parterna och icke på domstolen, men att efter ett måls anhängiggörande vardera parten även mot den andres önskan bör kunna fordra målets avgörande i sak. Detta innebär, att mot den ena partens yrkande på att målet prövas i sak motparten icke genom sitt förhållande bör kunna hindra detta. Av de allmänna grunderna framgår, att parterna hava förpliktelser i rättegången också däröver. Det åligger dem jämväl att i vissa former positivt medverka till må-

lets utredande. Sålunda är vardera parten pliktig att lämna erforderliga uppgifter angående sakförhållandet samt förklara sig över motpartens uppgifter. Vid sidan av dessa grundsatser, som båda måste öva ett bestämmande inflytande på förevarande spörsmål, måste i detta sammanhang också beaktas den i synnerhet i den muntliga rättegången framträdande nödvändigheten att såvitt möjligt undvika uppskov i målets handläggning.

Av vad nu anförts framgår oförtydligt, huru båda parternas samtidiga utevaro bör bedömas. Om ingen av parterna infinner sig och utför sin talan, finnes ingen anledning för domstolen att i någon form bevaka den ena eller den andra partens intressen. Målet bör därför avskrivas, och detta bör gälla vare sig det är fråga om domstolssammanträde under den förberedande behandlingen eller parterna uteblivit vid huvudförhandlingen.

Vida mera invecklat blir läget, när blott den ena parten uteblir, men den andre inställer sig.

Att som allmän grundsats uppställa, att målet vid ena partens utevaro skall uppskjutas, kan icke ifrågasättas. En sådan grundsats skulle förutsätta, att domstolen till sitt förfogande hade tvångsmedel för att förmå parten att inställa sig. Erfarenheterna från vår nuvarande rättegångsordning ådagalägga, huru föga verksam en sådan ordning är, och i vilken hög grad den inbjuder till målets förhållande. Ett upptagande av denna ordning i en ny rättegångslag är uteslutet. Vikten av att undvika den måste anses vara så stor för upprätthållande av en tillfredsställande rättsskipning, att icke ens på den tillstädeskomne partens yrkande uppskov bör kunna av denna anledning beviljas. Skulle detta medgivas, vore vägen öppnad för parterna att efter gemensam överenskommelse fritt föfoga över rättegångstillfällena. En viss olikhet mellan rättegångens skilda skeden synes dock kunna genomföras. Under målets förberedande behandling medför ett uppskov vida mindre olägenhet än vid huvudförhandlingen. Under det att vid denna uppskov på grund av ena partens utevaro måste vara uteslutet, torde däremot en viss begränsad möjlighet under den förberedande behandlingen böra öppnas att uppskjuta målet, om utsikterna att utreda det därigenom synas befrämjas.

Beträffande den verkan parts utevaro eljest bör tillerkännas synes till en början vara uppenbart, att om den tillstädeskomne parten avstår från att begära målets avgörande och i stället yrkar, att detta skall avskrivas, avgörande hinder härför icke från det allmännas sida kan anses föreligga. Målet kan då av käranden ånyo anhängiggöras i vanlig ordning.

Av naturliga skäl kommer det att höra till undantagen, att avskrivning yrkas. Regeln blir, att den tillstädeskomne parten begär målets avgörande. Den svåraste frågan i förevarande ämne rör också, huru detta avgörande bör ske.

Som av redogörelsen för främmande lagstiftningar framgår, är denna fråga, i vad den avser rättegångens början, innan ännu parterna å ömse sidor yttrat sig och utredning i målet blivit förebragt, löst efter huvudsakligen enhetliga grunder, om än vissa olikheter förefinnas. Grundtanken består däri, att avgörandet icke vilar på en prövning från domstolens sida av vad i målet kan anses bevisat, utan att det får en viss summarisk prägel. Är det käranden, som är

ifrava
s. 178

frånvarande, gives åt domen det innehållet, att hans talan ogillas. När åter svaranden är frånvarande, lägges kärandens framställning av de för målet avgörande faktiska omständigheterna till grund för målets prövning, i den mån svaranden fått del av densamma. Huruvida denna framställning av sakförhållandet i målet efter lag kan grunda kärandens anspråk, är åter en rättsfråga, vars avgörande i detta fall liksom i allmänhet i rättegången bör tillkomma domstolen. Om domen kommer att gå svaranden emot, beror alltså på i vad mån det av käranden åberopade sakförhållandet enligt lag är tillräcklig grund för kärandens anspråk.

Då dom av denna art icke vilar på en undersökning av vad som kan anses bevisat i målet, äger den uteblivne parten att genom ett särskilt rättsmedel mot domen få målet återupptaget vid samma domstol, utan hinder därav huruvida han haft giltig anledning för sin utevaro.

Denna form av tredskodom har ofta teoretiskt förklarats vila på den åskådningen, att den uteblivne parten genom sin utevaro visar, att han å sin sida uppger tvisten. En sådan åskådning motsvarar naturligen det verkliga förhållandet i det övervägande antalet fall, men detta sammanhang kan ingalunda sägas vara så bindande, att partens blotta utevaro skulle utgöra en tillräcklig grund att bibringa domstolen en övertygelse, att parten verkligen uppgivit tvisten. Den anförda tankegången måste hänföras till fiktionerna, och numera upprätthålles den i allmänhet icke. En tredskodom av denna typ är icke och utgives icke för att innebära en prövning av målet på grund av ett bedömande av vad som kan antagas vara sant däri. Den bör fattas som den ändamålsenligaste och naturligaste formen för tillgodoseende av den tillstädeskomne partens berättigade intresse att få dom i målet, oaktat motparten uteblivit.

Processkommissionen hyser intet tvivel om att i en ny rättegångsordning tredskoförfarandet på ifrågavarande skede av processen bör ordnas efter dessa grunder. Detta styrkes av erfarenheterna från vårt eget land, där genom 1914 års lagstiftning tredskoförfarandet inom ett betydande område med goda resultat anordnats efter samma grunder, men där förut i alla fall målets avgörande skulle vid svarandens utevaro vid första rättegångstillfället ske på grund av en prövning av vad däri vore styrkt.

Förevarande fråga gestaltar sig däremot något annorlunda beträffande uteblivande vid ett senare skede av rättegången, då båda parterna yttrat sig och utredning redan blivit förebragt. I vissa lagstiftningar har nyssnämnda form för målets avgörande vid endera partens utevaro icke ansetts lämplig för dessa fall. I stället hava strävandena gått ut på att finna en form för målets avgörande, som tar hänsyn till vad som förut förekommit och så mycket som möjligt söker bygga på den sålunda i målet förebagta utredningen om vad som är sant i målet. En dylik dom strävar sålunda att motsvara en efter avslutad fullständig förhandling mellan parterna och därvid förebragt utredning i vanlig ordning meddelad dom. Härvid upprätthålles vanligen också den regeln, att mot en dylik dom endast vanliga rättsmedel stå till buds, varemot icke medgives något särskilt rättsmedel, varigenom

kantra-
deltorsk
dau.

målet återupptages till fullständig handläggning vid samma domstol. Denna olikhet beror tydligen därpå, att domen i detta fall i stort sett har samma syfte som en i vanlig ordning på grund av prövning av det förebragta materialet given dom.

Strävandena att trots endera partens utevaro ernå ett avgörande av målet på grund av den förebragta utredningen kunna komma till uttryck i olika grad. En fullt följdriktig tillämpning av denna tanke medför, ej blott att den utredning, som redan förut blivit i målet gjord, skall beaktas, utan ock att den part, som i motpartens frånvaro tillstädeskommit, måste vara berättigad att vid detta rättegångstillfälle förebringa den nya utredning, som för honom då är tillgänglig och som kan ytterligare bidra till målets upplysande. I viss omfattning medger den österrikiska rättegångsordningen detta.

En sådan ordning strider mot den för en god rättsskipning viktiga grundsatsen, att material, som införes i rättegången, utan att båda parterna ha tillfälle yttra sig över det, städse måste betraktas som en mycket osäker grund för prövningen av sanningen i målet; det ger lätt en ensidig och bristfällig belysning av vad som är sant i målet. En dom, som i något väsentligt hänseende vilar på sådan grund, har endast skenbart samma halt som en på grund av en förhandling mellan parterna och därvid förebragt allsidig utredning given dom i målet.

Den i den tyska rättegångsordningen nyinförda formen att i ena partens utevaro pröva målet »nach Lage der Akten» medger icke den tillstädeskomne parten att förebringa nytt material. Prövningen sker endast på grund av det material, som förut blivit infört i målet. Även denna form är emellertid föga tillfredsställande. Det måste vara onaturligt att vid prövningen beakta tidigare framförd utredning i målet men avvisa utredning, som den tillstädeskomne parten är i stånd att omedelbart förebringa och som kanske till fullo vederlägger vad tidigare förekommit.

Med båda de nu angivna formerna blir följderna tydligen lätt, att utredningens tyngdpunkt blir förlagd till andra instans, dit talan fullföljes av den uteblivne parten, och där han önskar förebringa den utredning, som han icke förebragt i den lägre domstolen. En sådan förskjutning av rättegångens tyngdpunkt måste alltid vara olämplig, och anordningar, som äro ägnade att framkalla en sådan, böra såvitt möjligt undvikas.

Försöken att undgå nyssnämnda olägenhet ha gått i två skilda riktningar. Den österrikiska rättegångsordningen begränsar starkt möjligheten att vid talan i högre instans införa nytt material, varigenom åter partens intresse att redan i underrätten förebringa hela materialet blir skärpt. En dylik begränsning torde dock på goda grunder få anses utesluten hos oss. Under förarbetena till den norska civilprocesslagen ifrågasattes också en annan lösning. I ett förslag, där tredskeförfarandet ordnades i huvudsak efter nyss angivna linjer, var möjlighet det oaktat öppnad att få målet återupptaget vid samma domstol. Denna ordning blev emellertid förkastad, då den befarades lätt kunna leda till betänkliga missbruk. Den kunde innebära en frestelse för en part, som redan förebragt åtskilligt material, att därefter utebliva i hopp att vad han förebragt

skulle vara tillräckligt. Det äventyr, som han därvid skulle underkasta sig, vore obetydligt, om han kunde få målet återupptaget vid samma domstol. Det kan ock tilläggas, att ordningen skulle innebära en orättvisa mot den tillstädeskomne parten. Denne kan icke, när han begär målets avgörande, veta, om han vinner sin talan, men förlorar han den i någon del, står endast rättsmedel till högre instans honom till buds, under det att den uteblivne, om han förlorar, alltid har möjlighet att få målet återupptaget vid samma domstol.

De nu anförda grunderna hava också föranlett flera främmande lagstiftningar att jämväl beträffande rättegångens senare skeden vid parts utevaro be-
 gagna tredskoförfarande av det först nämnda slaget. Avgörande vikt har ej ansetts kunna tillmätas betänkligheterna mot att vid tredskodomens meddelande lämna utan beaktande vad den uteblivne parten tidigare anført eller styrkt. Då en dom, som toge hänsyn därtill, dock icke kunde tillförsäkra en materiellt tillfredsställande prövning av målet, har företräde ansetts böra tillerkännas ett mer summariskt avgörande, mot vilket ett särskilt rättsmedel för målets återupptagande vid samma domstol står till buds.

Med en modifikation, som senare omnämnes, har processkommissionen på grund av vad nu anförts funnit övertvägande skäl för att i detta förslag intaga samma ståndpunkt, om än inom processkommissionen ifrågasatts, att vid måls avgörande i parts utevaro ett beaktande av tidigare förebragt bevisning skulle ske i vidsträcktare mån än nämnda modifikation innefattar.

Med tillämpning av de allmänna grundsatser, som här förut blivit anförda, har processkommissionen att närmare undersöka, huru förfarandet gestaltar sig under rättegången.

*Båda par-
ternas ute-
varo.*

Redan förut har framhållits, att båda parternas utevaro bör leda till målets avskrivande. Detta bör gälla såväl vid muntlig förhandling under förberedelsen som vid huvudförhandlingen.

*Tredskodom
vid endera
partens ute-
varo.*

Är endera parten frånvarande från sammanträde för muntlig förhandling eller från huvudförhandling, ankommer det på den tillstädeskomne, om målet skall avgöras. Han skall i regel äga att fordra tredskodom mot den uteblivne.

Mot utebliven kärende synes tredskodomen böra givas den formen, att kärömålet förfaller och icke kan ånyo göras gällande, om käranden icke anhängiggör återvinningsstalan inom föreskriven tid.

Enligt de allmänna grunder, som förut angivits, bör tredskodomen mot svaranden grunda sig på kärandens framställning av de faktiska omständigheterna i målet. Detta bör dock, som redan framhållits, ske allenast i den mån denna framställning delgivits svaranden. Vid svarandens utevaro från första sammanträdet under förberedelsen blir alltså vad käranden i stämningen anført grundläggande härför. Vid hans utevaro senare under rättegången kan därtill komma vad käranden eljest i förberedande skrifter, som delgivits svaranden, anført, eller vad käranden vid rättssammanträde, vid vilket svaranden närvarit, kan hä åberopat. Ytterligare en begränsning torde böra göras. Domstolen har själmant att i varje process beakta allmänt

veterliga faktiska omständigheter. Någon anledning att sätta denna regel åsido i fråga om tredskodom föreligger icke. Strider någon av kåranden åberopad faktisk omständighet mot vad som är allmänt veterligt, bör domstolen alltså icke äga i denna punkt lägga kårandens sakframställning till grund för domen.

Som förut nämnts, skall rätten ha att tillämpa lagens regler på det sakförhållande, varifrån den sålunda skall utgå, och döma därefter. Finnes sakförhållandet icke lagligen kunna grunda kårandens anspråk, såsom om grunden för en penningfordran exempelvis uppgives vara spel, bör kårandens talan alltså ogillas.

Med hänsyn till den särskilda ställning tredskodomen i åtskilliga hänseenden intager i förhållande till andra domar, framför allt, såsom i det följande närmare skall beröras, i rättsmedelshänseende, är det lämpligt, att det av själva domens ordalydelse framgår, när domen är tredskodom. Meddelad tredskodom bör därför uttryckligen betecknas som sådan.

Tredskodom betecknas som sådan.

Den nu angivna huvudregeln om den tillstädeskomne partens befogenhet att gentemot den uteblivne erhålla tredskodom synes i ett par fall böra jämkas.

Har målet från ett förberedande sammanträde, där parterna närvarit, blivit uppskjutet till ett senare sammanträde, och är därvid endera parten frånvarande, torde det icke vara lämpligt att medgiva den tillstädeskomne en ovillkorlig rätt att erhålla tredskodom mot den uteblivne. Olägenheterna av ett uppskov under förberedelsen äro jämförelsevis så obetydliga, att, om den uteblivnes ytterligare hörande är nödvändigt för målets behöriga förberedande, det i allmänhet är lämpligast att uppskjuta målet till nytt förberedande sammanträde. För att icke missbruk härigenom skall uppstå, bör emellertid ett verksamt äventyr förenas med uppskovet. Parterna böra föreläggas att vid nästa sammanträde tillstädeskomma vid äventyr att, om endera parten uteblir, tredskodom meddelas på yrkande av den tillstädeskomne parten eller, om sådant yrkande ej framställes, att målet avskrivs. Rättens uppskofsbeslut bör delgivas den uteblivne parten.

Annan på följd än tredskodom vid endera partens utevaro. Under förberedelsen.

I nu förutsatta fall kan målets läge också vara sådant, att den uteblivnes vidare hörande under förberedelsen icke är erforderligt. Även då vore det olämpligt, att tredskodom meddelades mot denne. Det synes naturligare, att målet i sådant fall utsättes till huvudförhandling.

Även under huvudförhandlingen kan det under vissa särskilda omständigheter vara olämpligt att vid endera partens utevaro medgiva den tillstädeskomne en ovillkorlig befogenhet att erhålla tredskodom mot den uteblivne. Har huvudförhandling ägt rum men blivit uppskjuten till ett senare rättegångstillfälle, och är vid detta endera parten frånvarande, torde helt visst i vanliga fall läget vara sådant, att målets avgörande genom tredskodom är tjänligast. Men det är icke uteslutet, att den vid det förra rättegångstillfället förebragta utredningen är tämligen fullständig, och att vad vid detta rättegångstillfälle kan väntas förekomma är ägnat att tillfullo upplysa målet, även om den uteblivne

Vid huvudförhandlingen.

parten icke höres däröver. I sådant fall synas processekonomiska hänsyn böra föranleda, att förhandling äger rum trots ena partens frånvaro och målet i vanlig ordning prövas. Att närmare bestämma förutsättningarna för sådan förhandling torde knappast låta sig göra. Det torde vara lämpligast att överlämna åt domstolen att pröva, huruvida med hänsyn till skäl av den art, som nyss nämnts, förhandling i målet bör äga rum. Dom, som under nu angivna förutsättning gives, blir icke treskodom; och fullföljd av talan däremot sker efter vanliga regler.

Målet avskrivnes.

När förutsättningarna för treskodoms meddelande föreligga, bör det, som förut betonats, bero på den tillstädeskomne parten, om sådan dom skall givas. Möjligheten därtill är i främsta rummet beredd i denna parts intresse. Yrkar han icke treskodom, bör målet avskrivnas.

På motsvarande sätt bör ock i de två fall, då, enligt vad här ovan utvecklats, i ena partens utevaro uppskov eller förhandling i målet kan äga rum, den tillstädeskomne parten äga befogenhet att i stället få målet avskrivet, om han föredrar en sådan åtgärd framför att målet uppskjutes eller att förhandling däri äger rum. Något intresse från det allmännas sida att förhindra detta kan icke anses föreligga.

Avskrivet måls återupptagande på samma stämning.

Då ett måls avskrivning innebär, att någon prövning därav icke äger rum, måste käranden äga att när som helst ånyo instämma samma talan. Men den förra stämningen är förfallen. När kärandens rätt är beroende av att talan där- om utföres inom viss tid, kan därigenom en rättsförlust drabba honom. Under vissa förutsättningar skulle detta innebära en obillig stränghet mot käranden. Detta gäller, när hans utevaro från det domstolssammanträde, då målet avskrevs, berodde på giltigt förfall, som han icke var i stånd att anmäla för domstolen. I sådant fall bör han därför kunna få målet ånyo upptaget på samma stämning, om framställning därom göres hos rätten inom viss i lagen bestämd tid efter målets avskrivning.

Inskränkning med avseende å tillämpningen av förut angivna regler.

Tillämpningen av de här ovan angivna reglerna om påföljderna i olika fall av parts utevaro från domstolssammanträde bör naturligtvis begränsas till de fall, då det icke är anledning antaga, att utevaron är oförvållad. Visas det vid sammanträdet, att utevaron beror på giltig anledning, skall påföljden icke inträda, utan målet bör då uppskjutas till nytt sammanträde, till vilket den uteblivne parten kallas. Detsamma bör gälla, även om det eljest för rätten föreligger anledning antaga, att utevaron är oförvållad.

Vissa förhållanden likställas med utevaro.

När i det föregående talats om utevaro, har därmed avsetts fullständig utevaro från parts sida, sålunda att parten icke alls iakttager inställelse. Med fullständig utevaro pläga stundom likställas andra förhållanden, t. ex. att part avlägsnat sig före förhandlingens slut eller på grund av sitt beteende fräntages ordet eller utvisas, eller om part, oaktat han tillstädeskommit vid sammanträdet, icke alls förhandlar trots anmaning härom från rätten. Liknande bestäm-

melser synas böra upptagas jämväl hos oss. Med utformandet i detalj av sådana bestämmelser torde emellertid kunna anstå till lagtextens utarbetande.

Ett hithörande spörsmål synes dock böra något närmare beröras. Det förberedande förfarande, som föreslagits, omfattar ej blott en förberedelse, som äger rum vid sammanträden inför rätten, utan ock möjligheten att för förberedelsens åvägabringande anordna skriftväxling mellan parterna. Om part underlåter att härvid medverka, kunde ifrågasättas att, så som den norska och i visst avseende den österrikiska rättegångsordningen göra, likställa sådan tredska med utevaro från rättssammanträde. En sådan regel torde dock för att icke bli alltför sträng eller utan verkan förutsätta, att parternas talan i regel föres av advokater. Då detta förslag icke kan bygga på en sådan förut-sättning, är därför regeln icke på sin plats hos oss. Anordningen av det förberedande förfarandet erbjuder i stället en annan lämpligare utväg. Tredskas en part att inkomma med skriftlig inlaga, som är påkallad för målets behöriga förberedande, har rätten att anordna sammanträde för förberedelse i muntlig form och parterna bli då underkastade de vanliga tredskopåföljderna.

Med ett tredskoförfarande av den art, som här föreslagits, brukar, som förut återvinning. framhållits, alltid vara förenad möjlighet för den tredskovis dömde att genom Utländsk ett särskilt rättsmedel få målet återupptaget vid samma domstol, som meddelat tredskodomen, oavsett om giltig anledning till utevaron ådagaläggas. och svensk lagstiftning. Talan till högre rätt är däremot i allmänhet utesluten. Att en sådan ståndpunkt intagits av de rättssystem, där dylik talan allenast föranleder en överprövning av samma processmaterial, som förelegat för underrätten, är helt naturligt. Den tredskovis dömde måste hava möjlighet att i första instansen få processmaterialet fullständigt och justerat. Men även i de rättssystem, i vilka nytt materials införande i den högre instansen medgives i obegränsad utsträckning, har samma ståndpunkt intagits. Den främsta anledningen, varför man här avstängt omedelbar talan till högre rätt är, att man hyst farhågor för att, om den medgäves, tredskodomsförfarandet skulle kunna användas som ett enkelt medel att förbigå den första instansen.

Enligt svensk rätt äger tredskovis dömd svarande fullfölja talan mot domen efter vad. Dessutom står ett särskilt rättsmedel svaranden till buds, varigenom han kan få målet återupptaget vid samma domstol, som meddelat tredskodomen. Kärande, som erhållit tredskodom mot svarande, skall nämligen, sedan tid till vad är förbi, kungöra svaranden domen. Svaranden äger att hos den domstol, som dömt i målet, söka återvinning genom att dit instämma saken inom tre månader från det han erhöi del av domen.

Processkommissionen ansluter sig beträffande förevarande problem till den ståndpunkten, att för den tredskovis dömde bör finnas blott ett rättsmedel och att genom detta målet skall återupptagas vid samma domstol, som meddelat tredskodomen. Ur viss synpunkt kunde det visserligen finnas starka skäl för att, såsom fallet är i Norge, anordna två olika rättsmedel för den part,

Allmänna grunder.

mot vilken tredskodom meddelats, nämligen ett, varigenom han i samma instans, som dömt i målet, kunde få det sakliga underlaget för domen ändrat, och ett, som skulle komma till användning allenast då den tredskovis dömde icke hade något att erinra mot det faktiska grundlaget för domen men däremot förmenade, att domstolen bedömt detta oriktigt i rättsligt hänseende, och därför i högre rätt påkallade en ny prövning därutinnan. Praktiskt sett är det emellertid helt visst lämpligare att hava blott ett enda rättsmedel, vilket bör vara sådant, att det föranleder målets återupptagande i samma instans. Det kan lätt leda till osäkerhet och förvirring, om på dylikt sätt mot en och samma dom olika rättsmedel skola begagnas, allteftersom klagan mot domen har det ena eller det andra innehållet. Olägenheterna därav synas vara betydligt större än därav, att i något helt visst ganska sällsynt fall, då den tredskovis dömde verkligen åstundar allenast en rättslig överprövning, han nödgas gå en omväg. Part, mot vilken tredskodom är given, skall sålunda kunna väcka talan om återvinning hos den rätt, som meddelat domen.

Ansökan om återvinning.

Vad det närmare anordnandet av rättsmedlet angår bör i överensstämmelse med vad hos oss för närvarande gäller talan väckas inom viss i lagen bestämd tid efter domens delgivning. Talans väckande synes kunna ske helt enkelt, nämligen genom en skriftlig ansökan.

I syfte att få ett medel mot att part söker genom utevaro förhåla målets definitiva avgörande torde, i överensstämmelse med de nyare lagarna, såsom förutsättning för att återvinningstalan skall upptagas till prövning uppställas, att den som vill föra återvinningstalan styrker, att han till motparten guldit eller hos rätten eller offentlig myndighet nedsatt det belopp han förpliktats att i rättegångskostnad utgiva till motparten. Vid lagtextens utarbetande torde någon jämkning i denna regel böra övervägas för de fall, när parten av fattigdom icke är i stånd att gälda detta belopp, i överensstämmelse med det nu för ett motsvarande fall gällande undantaget i 30 kap. 20 § 2 stycket rättegångsbalken.

Processen.

Därest ansökan upptages, bör rättegången försättas i samma läge som före den försummade inställelsen. Genom en sådan bestämmelse vinnes den fördelen, att, om tredskodomen meddelas t. ex. på ett senare stadium av förberedelsen, den förberedande behandling av målet, som förut ägt rum, icke har skett förgäves utan kan komma till användning jämväl i återvinningsmålet. Målets vidare behandling sker sålunda, att rätten utsätter dag för fortsatt handläggning samt i övrigt förfar enligt de vanliga reglerna.

Skulle återvinningsökanden utebli i återvinningsmålet och tredskodom ånyo meddelas mot honom, bör han ej vidare hava rätt att söka återvinning, utan domen skall stå fast. Undantag från denna regel måste emellertid göras för det fall, att återvinningsökanden visar, att han för sin utevaro i det senare målet haft giltig anledning och ej kunnat anmäla detta å inställelsedagen. I sådant fall bör han kunna ånyo få målet återupptaget genom återvinning.

Om i återvinningsmålet rätten kommer till samma slut som tredskodomen innehåller, kommer återvinningsökanden i regel att få gälda såväl de rättegångskostnader, som tilldömts motparten i det första målet, som kostnaderna i återvinningsmålet. Skulle däremot i återvinningsmålet domen utfalla till förmån för återvinningsökanden, uppkommer spørsmålet, hur med rättegångskostnadsfrågan skall förfaras. Detta spørgsmål behandlas närmare i ett flertal främmande lagar. Enligt dansk rätt skall sålunda, även om tredskodomen upphäves beträffande huvudsaken och ny dom meddelas till förmån för återvinningsökanden, det i tredskodomen träffade avgörandet angående rättegångskostnad i regel stå fast. Undantag härifrån har stadgats endast för det fall, att återvinningsökanden visar, att han av giltig anledning uteblivit i det första målet. Frågan om rättegångskostnad avgöres då efter de allmänna reglerna. Enligt den norska lagen skall återvinningsökanden i regel bära ej allenast de kostnader, som kunna hava utdömts i tredskomålet, utan även kostnaderna i återvinningsmålet. Om emellertid i återvinningsmålet rätten finner, att tredskodomen meddelats med orätt eller det i återvinningsmålet visas, att giltig anledning för utevaron funnits, som icke i tid kunnat upplysas, skola de allmänna reglerna om rättegångskostnad gälla beträffande såväl tredskomålet som återvinningsmålet. Enligt gällande finsk rätt kan på grund av uttryckligt lagstadgande återvinningsökande, som vinner målet, förpliktas gälda de kostnader hans vederpart åsamkats av återvinningsökandens förfallolösa utevaro. Huruvida enligt vår gällande rätt en sådan skyldighet kan åvälvas återvinningsökanden torde, i saknad av bestämmelser härom, bära besvaras nekande. Enligt processkommissionens mening är denna ståndpunkt otillfredsställande och i stället bör stadgas att, även om i återvinningsmålet domen utfaller till förmån för återvinningsökanden, den tidigare givna tredskodomen i regel skall stå fast, i vad därigenom den tillstådeskomne parten tillerkänts ersättning för rättegångskostnad. Undantag härifrån synes bära göras för det fall att återvinningsökanden visar, att han för sin utevaro haft giltig anledning och ej kunnat anmäla detta i tid.

Rättegångskostnaden.

Det kan inträffa, att den som begärt tredskodom helt eller delvis får sitt anspråk underkänt. Vad käranden angår kan detta tydligen ofta förekomma, enär rätten skall hava att pröva, huruvida de av käranden åberopade omständigheterna rättsligen medföra den yrkade påföljden. I fråga om svaranden däremot kan det angivna förhållandet inträffa, endast i den mån hans anspråk på ersättning för rättegångskostnader icke bifallits. I nu avsedda fall bör parten på vanligt sätt kunna fullfölja talan till högre rätt genom vad. Med hänsyn till att den uteblivne parten kan söka återvinning mot domen, i den mån den gått honom emot, måste det emellertid tillses, att behandlingen av samma mål icke fortgår samtidigt i två instanser. Den mest praktiska utvägen att förekomma detta synes vara att låta återvinningstalan såsom det huvudsakliga rättsmedlet konsumera vadet och sålunda stadga att, om återvinningstalan föres och upptages, av motparten möjligen förd vadetalan förfaller och målet sålunda i dess helhet ånyo upptages vid underrätten.

Talan mot tredskodom av den som påyrkat densamma.

Sammanfattning.

1.

Äro båda parterna frånvarande från sammanträde för muntlig förberedande förhandling eller från huvudförhandling, skall målet avskrivas.

2.

Är endera parten frånvarande från sammanträde för muntlig förberedande förhandling eller från huvudförhandling, skall, med förbehåll för vad som stadgas i 3 och 4 punkterna, på yrkande av den tillstädeskomne parten tredskodom mot den uteblivne meddelas.

Tredskodom mot käranden skall gå ut på att käromålet förfaller och icke kan ånyo göras gällande, om käranden icke anhängiggör återvinningsstalan inom föreskriven tid.

Tredskodom mot svaranden skall grunda sig på kärandens framställning av de faktiska omständigheterna i målet, i den mån svaranden förut erhållit del därav och den ej strider mot sakförhållande, som är allmänt veterligt.

Meddelad tredskodom skall uttryckligen betecknas som sådan.

3.

Är endera parten frånvarande från sammanträde för muntlig förberedande förhandling, vartill målet från ett föregående sådant sammanträde uppskjutits, skall rätten, om den uteblivnes ytterligare hörande erfordras för målets förberedande, uppskjuta målet till nytt sammanträde med föreläggande för parterna att vid detta komma tillstädes vid äventyr att, om endera parten uteblir, tredskodom meddelas på yrkande av den tillstädeskomne parten. Rättens beslut härom skall delgivas den uteblivne parten.

Finnes i fall, som här förutsatts, den uteblivnes hörande icke erforderligt, skall huvudförhandling i målet utsättas.

4.

Har huvudförhandlingen i målet uppskjutits till ett senare rättegångstillfälle, och är vid detta endera parten frånvarande, må rätten besluta, att förhandling i målet skall äga rum och detsamma i vanlig ordning skall avgöras, om målet med hänsyn till den redan förebragta utredningen och vad vid detta rättegångstillfälle kan väntas förekomma finnes kunna utredas oaktat den ena partens utevaro.

5.

Föreligga förutsättningarna för tredskodoms meddelande, men framställer den tillstädeskomne parten icke yrkande därom, skall målet avskrivas. Det-

samma gäller, om i fall, som avses i 3 eller 4 punkten, den tillstädeskomne parten yrkar målets avskrivning.

6.

Har mål i kärandens utevaro avskrivits, skall han, om han haft giltig anledning för utevaron och ej kunnat anmäla detta å inställelsedagen, kunna få målet ånyo upptaget på samma stämning, om framställning därom göres hos rätten inom viss i lagen bestämd tid efter målets avskrivning.

7.

Om det finnes anledning antaga, att parts utevaro berott på giltig anledning, skall påföljd, som eljest är stadgad för utevaron, icke inträda utan målet uppskjutas till nytt sammanträde, till vilket parterna kallas.

8.

Vid lagtextens utarbetande utredes i vad mån vissa närmare angivna förhållanden, såsom om part, oaktat han tillstädeskommit, icke alls förhandlar eller avlägsnat sig före förhandlingens slut och liknande fall, böra bedömas lika med utevaro.

9.

Part, mot vilken tredskodom är given, äger att hos den rätt, som meddelat domen, skriftligen söka återvinning inom viss i lagen bestämd tid efter domens delgivning, såframt han styrker sig hava guldit eller nedsatt det belopp han förpliktats att i rättegångskostnad utgiva till motparten.

10.

Upptages ansökan om återvinning, försättes rättegången i samma läge som före den försummade inställelsen. Rätten bestämmer dag för fortsatt handläggning.

Uteblir återvinningssökanden från den fortsatta handläggningen och meddelas ånyo tredskodom mot honom, äger han ej vidare rätt till återvinning, utan skall domen stå fast, med mindre återvinningssökanden visar, att han för sin utevaro haft giltig anledning och ej kunnat anmäla detta å inställelsedagen.

11.

Även om den dom, som meddelas på grund av återvinningstalan, utfaller till förmån för återvinningssökanden, skall den tidigare givna tredskodomen, i vad genom densamma den tillstädeskomne parten tillerkänts ersättning för rättegångskostnad, stå fast, med mindre återvinningssökanden visar, att han för sin utevaro haft giltig anledning och ej kunnat anmäla detta i tid.

12.

Går tredskodom emot den, som påyrkat densamma, äger denne fullfölja talan mot domen genom vad.

Har han väddjat och upptages av motparten sökt återvinning, förfaller den genom vadet fullföljda talan.

8 KAPITLET.

Domen.

De grundsatser med avseende å rättens dom, vilka utvecklats vid behandlingen av detta ämne i straffprocessen (2 delen 11 kap.), äga i allt väsentligt tillämpning även å domen i tvistemålsförfarandet.

Ombyte av domare ej tillåtet.

En följd av att förfarandet anordnas såsom en muntlig förhandling, som omedelbart skall ligga till grund för domen, är uppställandet av regeln, att ombyte av domare under huvudförhandlingen ej må äga rum. Endast de lagfarna domare och nämndemän, som öfvervarit hela huvudförhandlingen, må deltaga i målets avgörande genom domen.

Tid och sätt för domens meddelande.

Liksom i brottmålsförfarandet är det nödvändigt, att domen beslutas, medan ännu vad som förekommit vid huvudförhandlingen är bevarat i domarens minne. Även i tvistemålen bör den vid underrätterna nu brukliga formen för domens meddelande nämligen dess offentliga avkunnande bibehållas. Som regel bör uppställas, att överläggning till dom skall företagas samt domen skriftligen uppsättas och muntligen avkunnas omedelbart efter det huvudförhandlingen i målet avslutats och innan nytt mål upptages till behandling. Med hänsyn till ett måls beskaffenhet kan dock i särskilda fall rådrum vara av behovet påkallat. Det bör därför stå rätten öppet att undantagsvis låta med domens beslutande och avkunnande anstå. Det rådrum, som sålunda må kunna lämnas ledamöterna, bör dock av lagen begränsas till viss kort tid, och om anstånd beslutas av rätten, bör den omedelbart lämna parterna besked om tiden för domens avkunnande. Processkommissionen anser nämligen, såsom i straffprocessen utvecklats, att bestämmelser ej böra införas om skyldighet för rätten att ombesörja delgivning av domen med part, som ej är tillstädes vid dess avkunnande. Däremot bör den vinnande parten ombesörja delgivning av tredskodom med motparten, enär tiden för återvinnings sökande räknas från domens delgivning. Denna bör på framställning också kunna ske genom rättens försorg.

Överläggningen.

Den överläggning, som i domstolar, vilka bestå av flera ledamöter, föregår domens beslutande, bör ej närmare regleras genom föreskrifter i lag utan fritt anpassa sig efter vad som är lämpligt i varje särskilt fall. Den enda ansevärdheten, för vilken lagen bör sörja, är att, då nämnd deltager i målets avgörande, denna av ordföranden erhåller nödig handledning. Liksom i brott-

målen bör härom gälla, att om någon i nämnden påyrkar det eller ordföranden själv anser det nödigt, ordföranden skall inleda överläggningen med att föredraga målet i erforderlig omfattning. Han bör därjämte underrätta nämnden om lagens stadganden i den till avgörande föreliggande frågan. Förekommer omröstning, bör ordföranden till nämndens ledning först yttra sin mening.

Den av processkommissionen föreslagna rättegångsordningen innebär, att endast vad som förekommit vid huvudförhandlingen är material för domen. Protokoll och andra handlingar från tidigare skeden av förfarandet kunna således endast beaktas, i den mån de genom att föredragas vid huvudförhandlingen gjorts till föremål för behandling vid denna.

Endast huvudförhandling material för domen.

I framställningen av de huvudsakliga grunderna för civilprocessen har framhållits, att processens omfattning begränsas av de av parterna framställda yrkandena och de faktiska omständigheter, som parterna gjort gällande till stöd för dessa. Tillämpad på domen innebär denna grundsats, att rätten ej må fälla dom över annat än sådant yrkande, som blivit behörigen väckt i målet, och att rätten i sin dom ej må taga hänsyn till andra fakta än dem, varpå parten stött sitt yrkande. Och detsamma gäller i fråga om motpartens invändningar mot ett framställt yrkande. Rätten får ej stödja sin dom på en faktisk omständighet, som motparten ej velat åberopa till grund för sitt bestridande. Om sålunda säljaren av en vara fordrat betalning av köparen och denne bestritt kravet, endast när varan enligt hans förmenande varit behäftad med ett fel, som berättigat honom att häva köpet, får rätten, om den finner denna invändning obestyrkt men av förhandlingen inhämtat, att köparen på grund av dröjsmål med leveransen ägt häva köpet, ej ogilla käromålet av denna grund. Faktiska förhållanden, som äro notoriska, bör dock alltid rätten kunna lägga till grund för sin dom.

Rätten bunden av parternas anspråk och de av dem åberopade fakta.

Beträffande mål, i vilka parterna icke äga förfoganderätt över tvistens föremål, måste nu angivna regler underkastas jämkningar.

Ett spørsmål, som för civilprocessens del äger särskild betydelse, är huruvida rätten, då flera anspråk föreligga till behandling i samma mål, skall äga avgöra något av dem, beträffande vilket förhandlingen tidigare förts till slut, genom en särskild dom, s. k. deldom, och därefter fortsätta handläggningen av det eller de återstående anspråken.

Deldom.

Enligt vår gällande rätt torde möjlighet att meddela deldom i allmänhet ej föreligga, ehuru i viss mån det praktiska syftet med detta institut kan tillgodses genom rättens befogenhet att uppdelat handläggningen på skilda mål. För några fall är emellertid rätt att avsäga deldom utryckligen stadgad. Detta är händelsen med avseende å vissa äktenskapsmål (15 kap. 13 § giftermålsbalken) och i fråga om vissa vattenmål (11 kap. 66 § vattenlagen). De utländska lagarna och förslagen medgiva som princip rätten befogenhet att meddela deldom över ett tidigare slutförhandlat anspråk. Även nya lagbered-

ningen tillstodde i sitt principbetänkande deldom över ett bland flera anspråk, under förutsättning att part yrkade därpå och anspråket ej stode i oskiljaktigt samband med de övriga och avskiljandet ej funnes vara förknippat med övervägande olägenheter i andra hänseenden.

Fördelarna av att då flera å ena eller andra sidan väckta anspråk handläggas i ett mål kunna särskilt avgöra det eller de anspråk, som tidigare än de övriga föreligga färdiga till dom, äro obestridliga. Det processmaterial, som parterna och domstolen hava att behärska, minskas i omfång, och särskilt i vidlyftiga och invecklade mål beredes därigenom en lättnad för dem, som taga befattning med rättegången. För parterna är det av värde, att tvistefrågorna avgöras, så snart möjlighet därtill föreligger. Det bör därför stå rätten fritt att genom deldom avgöra ett anspråk, som tidigare än de övriga behandlats till slut. Vid prövningen av frågan huruvida deldom skall givas, torde rätten ej böra vara beroende av att part framställt yrkande därom, och givet är, att rätten ej bör avkunna deldom, om därav olägenhet i andra avseenden än de processuella skulle uppkomma. Såsom ett praktiskt exempel, då deldom lätt kan leda till rättsförlust och därför ej bör meddelas, må nämnas deldom, varigenom käromålet bifalles i ett mål, däri svaranden yrkat kvittning. Vid ett fortsatt lagstiftningsarbete bör tagas i övervägande, huruvida särskilda bestämmelser erfordras härom.

Men lagen synes ej böra stanna vid att medgiva deldom endast i fråga om ett bland flera skilda anspråk eller motanspråk, som förenats i ett mål. Deldom bör kunna meddelas även över en del av ett och samma anspråk, nämligen om denna del genom motpartens medgivande ställts utom tvist. Därest sålunda käranden fordrat 1,000 kronor och svaranden medgivit 400, bör det ostridiga beloppet kunna utdömas genom deldom utan avbidan på förhandlingen om det tvistiga beloppet, om rätten finner detta kunna ske utan olägenhet.

Då deldom i enlighet med vad nu sagts meddelas, bör den i allo likställas med en slutlig dom. Den kan sålunda särskilt överklagas och vinner, där överklagande ej äger rum, laga kraft; den kan ock särskilt verkställas. Endast genom en sådan anordning uppnås till fullo de avsedda fördelarna av deldomen. Handläggningen av målet i övriga delar kan fortgå utan avbidan på att deldomen vinner laga kraft.

*Mellandom
införes ej.*

Då mellan parterna råder tvist om såväl ett anspråks grund som dess belopp, medgiva vissa lagar, såsom de tyska och österrikiska, att frågan om grunden avgöres genom en särskild s. k. mellandom (*Zwischenurteil*). Först sedan denna fråga blivit rättskraftigt avgjord, fortsättes förhandlingen om beloppet. Detta förfaringssätt kan alltså komma till användning exempelvis i ett mål, där käranden fordrar skadestånd på grund av att svaranden skulle hava brutit ett av parterna avslutat leveransavtal och svaranden bestrider, såväl att han brutit avtalet som, för den händelse detta likväl skulle antagas, att kärandens skada kan uppskattas till det av honom fordrade beloppet. Rätten kan då genom en mellandom avgöra huruvida svaranden brutit avtalet.

Med mellandomen har man åsyftat att uppnå enkelhet och reda i handläggningen. Man har också genom att först åstadkomma ett slutgiltigt avgörande om anspråkets grund velat förekomma, att bevisning i onödan förebringas i fråga om beloppet. Emellertid äro med anordningen förbundna åtskilliga olägenheter. Ej sällan åberopas samma vittnen eller sakkunniga om anspråkets grund och belopp, och när så är fallet, är en uppdelning av förhandlingen i två till tiden skilda avdelningar tydligen betungande och kostsam. Även måste det, då mellandom givits beträffande grunden, stundom inträffa, att vid handläggningen av frågan om beloppet yppa sig omständigheter, som komma den meddelade domen över grunden att framstå såsom oriktig, men detta spörsmål är då slutgiltigt avgjort och avgörandet måste av rätten följas. Dessutom äro med mellandomen förbundna vissa tekniska vanskligheter med avseende å såväl rättskraften som omröstningen i kollegiala domstolar. Institutets tillämpning ställer stora anspråk på domaren och parternas representanter. Uppfyllas ej dessa anspråk, kan mellandomen leda till rättsförlust. Processkommissionen har därför i likhet med nya lagberedningen icke ansett sig böra förordna införandet av detta slags domar. Även den nya norska civilprocesslagen liksom de finska förslagen ha avvisat tanken härpå.

Liksom i straffprocessen bör gälla, att den rätt, som avkunnat domen, skall, *Förklaring och rättelse.* då så erfordras, på parts ansökan giva förklaring av dom, vilken i något avseende är otydlig. Innan förklaring gives, måste tillfälle beredas motparten att framföra sina synpunkter på frågan.

Räknefel, skrivfel och andra sådana uppenbara felaktigheter i domen bör rätten själmant äga avhjälpa, efter det parterna lämnats tillfälle yttra sig.

Sammanfattning.

1.

I domen må ej deltaga någon domare, som ej övervarit hela huvudförhandlingen.

2.

Omedelbart efter det huvudförhandlingen i ett mål avslutats och innan nytt mål företages till handläggning, skall överläggning till dom företagas samt domen skriftligen uppsättas och offentligen avkunnas.

Finnes vid överläggningen rådrum för besluts fattande eller domens uppsättande oundgängligen erforderligt, må dock med domens beslutande och avkunnande anstå viss i lagen angiven kort tid. Beslutas anstånd, skall besked om tiden för domens avkunnande omedelbart givas parterna.

3.

Vid överläggning i domstol, däri nämnd deltagar, skall ordföranden, om någon i nämnden påyrkar det eller ordföranden själv anser det nödigt, inleda över-

läggningsen med att föredraga målet i erforderliga delar. Ordföranden har ock att underrätta nämnden om lagens stadganden i ämnet. Förekommer omröstning, skall ordföranden först yttra sin mening.

4.

Domen skall grundas uteslutande på vad som förekommer vid huvudförhandlingen i målet.

5.

Rätten må ej fälla dom över annat än sådant yrkande, som blivitt behörigen väckt i målet. Rätten må i domen ej taga hänsyn till faktiska omständigheter, vilka ej åberopats av parterna såsom grund för deras talan. Omständigheter, som äro allmänt veterliga, kunna dock alltid av rätten beaktas.

6.

Om i samma mål förekomma flera å ena eller andra sidan väckta yrkanden och förhandlingen rörande något av dem är slutförd, må rätten, där det finnes lämpligt för målets behandling och kan ske utan olägenhet i andra hänseenden, giva dom i den del av målet, som är färdig till avgörande, och därefter fortsätta förhandlingen i övrigt. Detsamma skall gälla, om ett yrkande av motparten till viss del medgivits.

7.

Erfordras förklaring av dom, skall den, på ansökan av part och sedan motparten lämnats tillfälle yttra sig, givas av den rätt, som meddelat domen.

8.

Rätten äger självmant verkställa rättelse av räknefel, skrivfel eller annan sådan uppenbar oriktighet i domen, sedan parterna lämnats tillfälle yttra sig.

9 KAPITLET.

Huvudgrunderna för rättsmedlens anordnande.

Inledning. Även i civilprocessen kräves, för att säkerheten i rättsskipningen må bliva tillgodosedd, att möjlighet beredes parterna att erhålla en förnyad prövning av domstolarnas avgöranden. Liksom i straffprocessen har i detta syfte ett system av rättsmedel inrättats. I vilken utsträckning begagnandet av rättsmedel skall vara tillåtet, är beroende av ett avvägande mellan å ena sidan nyssnämnda intresse av rättsskipningens säkerhet och å den andra angelägenheten av att förnyade omprövningar ej må leda till långsamhet i förfarandet och att det allmänna ej må över hövan betungas med utgifter för upprätthållande av domstolsorganisationen.

De olika arter av rättsmedel, som enligt framställningen av rättsmedelssystemet i straffprocessen (2 delen 13 kap.) förekomma i brottmålsförfarandet, användas även i tvistemålsrättsskipningen. Sålunda brukar man skilja mellan allmänna rättsmedel, för vilkas brukande några särskilda betingelser ej uppställas, och särskilda rättsmedel, som endast under vissa, i lagen angivna förutsättningar stå parterna till buds. De allmänna rättsmedlen medföra en förnyad prövning i en domstol av högre ordning och med starkare sammansättning än den, som meddelat det överklagade beslutet. För användande av de allmänna rättsmedlen pläga korta tider vara i lagen bestämda. Först då fristen för rättsmedlets begagnande gått till ända utan att parterna gjort bruk därav, eller då den högre rätten prövat den genom rättsmedlet fullföljda frågan, betraktas denna såsom slutgiltigt avgjord.

De särskilda rättsmedlen däremot stå, såsom nämnts, endast under bestämda förutsättningar till parternas förfogande. Den viktigaste omständigheten, som brukar öppna tillgång till särskilt rättsmedel, är, att efter avgörandet av ett mål nya skäl eller bevis yppats, som kunna föranleda en annan utgång. Den förnyade behandling, vartill ett särskilt rättsmedel giver anledning, äger ofta rum vid den rätt, som förut dömt i målet. Tillgången till särskilda rättsmedel är i allmänhet ej bunden vid viss tid, och det tidigare avgörandet betraktas såsom rättskraftigt, oavsett möjligheten att ett särskilt rättsmedel kan komma till användning.

Liksom i straffprocessen har man att bland de allmänna rättsmedlen skilja mellan sådana, som i princip avse att åvägabringa en prövning av målet i hela dess vidd (appell), och sådana, som endast möjliggöra en förnyad prövning av målets rättsliga sida, vartill även hänföras frågor om begångna rättegångsfel (revision). Förfarandet vid appell kan vara anordnat såsom en skriftväxling mellan parterna eller såsom en muntlig förhandling inför överrätten. I det förra fallet är det regel, att bevismaterialet, såvitt detta består av parts, vittnes eller sakkunnigs utsaga, tillföres överrätten genom däröver i underrätten förda protokoll. Även då muntlig appellförhandling äger rum, kan det nu angivna sättet för bevisningens förebringande brukas och muntligheten sålunda vara inskränkt till parternas utförande av deras talan. Men lagstiftningen kan även med avseende å bevisningen i överrätt upprätthålla kravet på muntlighet och omedelbarhet. Appellförfarandet får då mera naturen av en helt ny behandling av målet. Vid rättsmedel av revisionstypen kan ock själva förhandlingen gestaltas antingen såsom en skriftväxling eller såsom en muntlig partsförhandling. Bevisföring förekommer endast undantagsvis i revisionsprocessen.

För prövning av andra frågor i rättegång än huvudsaken brukar liksom i brottmålen ett allmänt rättsmedel av enklare slag vara inrättat.

Den engelska rätten bereder tillgång till en överprövning genom en mera kvalificerad domstol av första instansens dom med avseende å målens såväl faktiska som rättsliga sida. En ytterligare fullföljd av målet i hela dess vidd kan äga rum till landets högsta domstol, House of Lords. Här finnes sålunda möjlighet till en två gånger upprepad appell. Med hänsyn till de bestäm-

*Utländsk
rätt.
Appell och
revision.*

meler, som gälla om fullföljden till högsta domstolen, och kostnaderna för förfarandet därvid, äger dock fullföljd till denna instans endast i ringa omfattning rum.

Utmärkande för rättsmedelssystemet i övriga främmande länder, sådant detta gestaltats efter rättegångsreformernas genomförande, kan sägas vara, att mot första instansens dom i huvudsaken talan kan fullföljas medelst ett rättsmedel av appelltyp. Den av appelldomstolen givna domen kan sedan överklagas genom revision och är sålunda endast underkastad granskning såvitt angår rättsliga spörsmål. I enlighet härmed är rättsmedelssystemet anordnat i fransk, tysk och österrikisk rätt. Även den norska civilprocesslagen av 1915 anslöt sig till detta rättsmedelssystem. Detsamma är fallet med de finska reformförslagen.

Enligt dessa rättssystem gälla dock ofta vissa inskränkningar i fråga om fullföljdsrätten i mindre mål. Stundom har, såsom exempelvis i Tyskland, beträffande de ringaste målen varje allmänt rättsmedel uteslutits eller ock, såsom i 1915 års norska lag, rätten att appellera gjorts beroende av tillstånd, som endast beviljas under särskilda omständigheter. Vanligare är att möjligheten till ytterligare överprövning genom revision avskurits eller gjorts beroende av tillstånd då tvisteföremålets värde ej uppgår till visst belopp samt i vissa klasser av mål. Exempel härpå erbjuda de tyska, österrikiska och norska lagarna samt de senare finska förslagen.

En egendomlig anordning av rättsmedlen inträder i Tyskland, i det att, om första instansens dom överklagas endast i rättsfrågan, prövningen äger rum omedelbart i revisionsinstansen, därest parterna överenskomma att så skall ske. Denna instansordning överensstämmer med den, som enligt den norska straffprocessen gäller oberoende av överenskommelse mellan parterna.

Den danska lagen samt 1925 års provisoriska norska lag hava en väsentligen annan anordning av rättsmedlen. Dessa lagar inskränka principiellt rättsmedlen till en appell, varefter appelldomstolens avgörande blir slutgiltigt. I dessa länder gäller sålunda ett tvåinstanssystem. I Danmark är systemet så anordnat, att de ringare målen börja i underrätten och fullföljas till Landsretten, under det att de större målen först behandlas av Landsretten och fullföljas till högsta domstolen. Enligt den norska lagen börja alla mål i underrätten, och fullföljden går antingen till overretten eller omedelbart till högsta domstolen, allteftersom tvisteföremålet är av ringare eller större värde. I syfte att tillgodose enhetligheten i rättsskipningen genom att även ringare mål skola kunna underställas högsta domstolens prövning, har dock i båda länderna en möjlighet öppnats att i undantagsfall erhålla tillstånd till ännu en appell i sådana mål.

I avseende å förfarandet ha, såsom vid behandlingen av de allmänna grunderna för rättegången i tvistemål inledningsvis framhållits, de främmande rättegångsordningarna inom civilprocessen icke i lika stor utsträckning som i brottmålsförfarandet genomfört grundsatsen om muntlig förhandling och omedelbar bevisföring. Särskilt företer rättegångssättet i rättsmedelsinstanserna betydande avvikelser från muntlighets- och omedelbarhetsgrundsatserna, och framför

allt gäller detta i fråga om sättet för bevisningens förebringande. Under det att muntlig partsförhandling sålunda i allmänhet, om ock med betydande undantag, äger rum i rättsmedelsförfarandet, kan regeln sägas vara, att lagstiftningarna ansett sig ej kunna vidhålla kravet på omedelbar bevisföring i högre rätt.

Vad först angår processen i appellmålen, är i England förfarandet i de högre instanserna alltid anordnat som en muntlig partsförhandling, vid vilken parterna utföra sin talan och framlägga bevisningen. Om denna består av vittnens, sakkunnigas eller parters utsagor, tillföres den vanligen appelldomstolen genom anteckningar från den första instansen. Frånsett vissa särskilda grupper av mål, i vilka staten föranstaltar och bekostar stenografiska protokoll, måste parterna själva draga försorg om sådana protokoll för att därmed erhålla ett material, som kan begagnas i högre rätt. Eljest får denna kännedom om sådan bevisning endast genom de av domaren i första instans förda enskilda s. k. notes, vilka utgöra en mycket ojämn och växlande upplysningskälla.

Det franska appellförfarandet gestaltar sig väsentligen lika med rättegången i första instans. Det karakteriseras således av en muntlig förhandling, vid vilken parterna utföra sin talan och framlägga bevisningen. Bevisning genom utsagor av vittnen med flera föres, i den mån sådan över huvud är tillåten, alltid genom de däröver av särskild domare upptagna protokollen.

I Tyskland prövas appellmålen principiellt vid en muntlig förhandling, vid vilken parterna utveckla sin talan och framlägga bevisningen. Bevisning medelst utsagor av vittnen och sakkunniga förebringas regelmässigt genom de vid underrätten över förhören förda protokollen, som av parterna uppläsa. Denna ordning förutsätter alltså, att underrätten i sitt protokoll upptecknat innehållet av utsagorna. Vid sidan härav har på senare tid införts möjlighet till ett helt skriftligt appellförfarande. Denna form för förfarandet kan appelldomstolen anordna, när parterna samtycka till att så sker.

Enligt den österrikiska civilprocesslagen, som föreskriver protokollering vid underrätten ej blott av vittnens, sakkunnigas och parts i bevisningssyfte avgivna utsagor utan även i kort sammandrag av parts anförande till utveckling av hans talan, är appellförfarandet så inrättat, att målet ur akten föredrages av en ledamot av domstolen, som därvid redogör för nämnda material. Därefter äga parterna utveckla sin talan. Om parterna avstå från muntlig förhandling eller icke inställa sig vid densamma, prövas målet uteslutande på handlingarna.

I Danmark äger i appellmålen partsförhandling rum. Parterna utveckla muntligen sin talan. Bevisning, som består i muntliga utsagor, förebringas därvid regelmässigt genom protokoll, som upptagits i underrätten. Om det är av särskild betydelse för målets upplysning, att omedelbart förhör äger rum, må appelldomstolen dock förordna därom.

Den norska civilprocesslagen av 1915 uppställde fordran på muntlig förhandling i alla appellmål, så snart fullföljden avsåg sakfrågan. Parterna hade att

utföra sin talan muntligen på enahanda sätt som i underrätten. Bevisföringen i appellmålen skulle principiellt försiggå omedelbart vid huvudförhandlingen. Med avseende på vittnes- och sakkunnigbeviset medgavs dock vissa undantag av hänsyn till vittnes eller sakkunnigs bekvämlighet liksom i syfte att kostnaderna ej skulle stå i missförhållande till sakens och bevisets värde och parternas ekonomiska villkor.

Enligt den 1925 antagna lagen ha emellertid muntligheten och omedelbarheten i appellförfarandet blivit i högsta grad beskurna. I overretten är rättegången helt skriftlig. Sakkunniga men varken parter eller vittnen kunna höras omedelbart inför den dömande rätten. I högsta domstolen är rättegången muntlig, med rätt dock för ordföranden att anordna skriftlig behandling. I det förra fallet utföres talan av parterna var å sin sida. Har rättegången utförts skriftligen, kan en muntlig slutförhandling av rätten anordnas. Uppdragandet av bevisning att brukas vid högsta domstolen skall alltid ske vid underrätten. För genomförande av denna ordning i andra instans torde den norska lagstiftningen hava förutsatt, att en mera omfattande protokollering skall ske i underrätten än vad tidigare avsetts och att dessa protokoll skola begagnas i den högre domstolen.

De finska förslagen intaga växlande ståndpunkter till frågan om vadeförfarandets anordning. Enligt rättegångskommittén skulle förfarandet ha formen av en föredragning ur handlingarna, vilken verkställdes av en domstolsledamot. Tidigare förd vittnesbevisning förebragtes därvid genom uppläsning ur protokollet, om icke part äskade nytt förhör och domstolen prövade skäl därtill föreliggande. Efter föredragningen ägde parterna andraga vad de ansågo nödigt till utvecklande av sin talan och upplysning av saken.

Samma anordning bibehölls av lagberedningen, som emellertid vid sidan härav öppnade möjlighet till ett rent skriftligt förfarande. Detta skulle komma till användning, om den vädjande parten gjorde framställning därom och vederparten gav sitt samtycke. Appelldomstolen skulle dock äga förordna om muntlig behandling, därest den funne sådan nödig.

1923 års förslag bibehåller de båda formerna muntlig förhandling och skriftligt förfarande. Den muntliga förhandlingen skulle försiggå efter i viss mån olika regler, allteftersom lekmän hade plats i domstolen eller ej. Deltogo lekmän, började förhandlingen med att ordföranden i korthet redogjorde för yrkanden, invändningar och träffade avgöranden. Därvid kunde den överklagade domen, underrättens protokoll samt de i vadeförfarandet växlade skrifterna i erforderlig omfattning uppläsa. Efter denna inledning skulle målet föredragas av parterna. Om lekmän ej hade plats i domstolen, skulle den inledande framställningen genom ordföranden bortfalla. Enär protokollering av de vid underrätten hörda vittnenas och sakkunnigas utsagor i regel ej skulle äga rum, måste dessa vid målets fullföljd till högre rätt ånyo höras där eller med rättens begivande vid annan domstol.

Även 1925 års förslag upptager anordningen med antingen muntlig eller skriftlig behandling. Målets föredragning vid muntlig behandling skulle vara anordnad i överensstämmelse med 1923 års förslag med den modifikationen

att inledande föredragning kunde ankomma på annan ledamot än ordföranden. Med avseende på omedelbarhetsprincipens tillämpning torde förslaget däremot återgå till de äldre förslagens ståndpunkt. Då vittnens och sakkunnigas ut-sagor alltid skulle upptecknas i underrätten, lär det nämligen vara förutsatt, att dessa uppteckningar skulle kunna i överrätten användas som bevis. Någon uttrycklig föreskrift härom innehåller dock ej förslaget.

I österrikiska och danska lagarna finnas föreskrifter, som inskränka par-ternas rätt att i appelldomstolen förebringa nya omständigheter och bevis. Även den engelska rätten intager i princip en sådan ståndpunkt. Appellen får då karaktären av att utgöra en prövning av frågan, huruvida den första instan-sen rätt bedömt det processmaterial, som där förebragts. Eljest saknas i all-mänhet en sådan begränsning; appellförfarandet har till uppgift att åväga-bringa en av förhandlingen vid underrätten oberoende prövning av målet i hela dess vidd.

Förfarandet i revisionsinstansen är ganska skiftande.

I Frankrike företer förfarandet den egenheten, att en dubbel prövning av klagomålen ofta förekommer. Först äger nämligen en förhandling rum inför en domstolsavdelning (la chambre des requêtes), och, om denna ej ogillar kla-gandens talan, hänskjutes målet till den slutligen dömande avdelningen (la chambre civile). Den förra prövningen, som ursprungligen avsåg att avskilja uppenbart ogrundade klagomål, har kommit att utveckla sig till en prövning ur alldeles samma synpunkter som vid ett slutligt avgörande. Såväl inför la chambre des requêtes som inför la chambre civile är förfarandet muntligt med föredragning genom en domstolsledamot och rätt för part att därefter yttra sig.

I Tyskland har i revisionsförfarandet tidigare alltid muntlig förhandling med partsföredragning ägt rum. Enligt 1924 års lag kan emellertid dom-stolen med parternas samtycke pröva ett mål utan muntlig förhandling.

Den österrikiska civilprocesslagen föreskriver såsom det normala förfaran-det en prövning på grund av handlingarna utan muntlig förhandling. Domstolen kan dock självant eller på yrkande av part, därest det finnes erforderligt, an-ordna en muntlig förhandling. Vid denna föredrages målet av en domstolsleda-mot, varefter parterna äga yttra sig.

Enligt 1915 års norska civilprocesslag skulle, till skillnad från vad som är fallet i norsk straffprocess, endast undantagsvis ett sakligt avgörande i revi-sionsmål kunna träffas av en mindre avdelning inom högsta domstolen. I regel skulle målet gå till muntlig förhandling inför domstolen, därvid parterna utan ledamotsföredragning hade att utföra sin talan. På framställning av båda parterna kunde rättens ordförande emellertid förordna, att målet i stället skulle behandlas skriftligen, domstolen likväl obetaget att anordna en muntlig slut-förhandling. 1925 års lag har intet rättsmedel av revisionstyp.

De finska förslagen anordna förfarandet lika i tvistemål och i brottmål. I regel skola alltså målen avgöras på grund av de skriftliga handlingarna, vilka föredragas av en justitiesekreterare. Om högsta domstolen på parts yrkande

eller eljest finner muntlig förhandling nödig, skola parterna inkallas till sådan förhandling.

Besvär.

Vid sidan av de allmänna rättsmedel, som avse en överprövning helt eller delvis av ett avgörande i huvudsaken, har liksom i straffprocessen allmänt inrättats ett i enklare former arbetande rättsmedel för prövning av beslut, varigenom domstol skilt mål från sig utan dom i saken, och av beslut, som meddelats under rättegång.

Särskilda rättsmedel.

Därjämte förekomma överallt särskilda rättsmedel, vilkas väsentligaste uppgift är att öppna väg för ändring av laga kraft vunna domar, som i ljuset av senare uppdagade förhållanden framstå såsom sakligt oriktiga.

Svensk rätt.

Enligt 1734 års lag i dess ursprungliga lydelse funnos i civilmål tre instanser, till vilka talan genom appell kunde fullföljas. Mål, i vilka tvisteföremålet var av ringa värde,ingo dock stanna i den lägsta domstolen. Sedan lagmans- och kämnersrätterna år 1849 avskaffats, var rättsmedelssystemet så anordnat, att i alla mål, oberoende av deras beskaffenhet, tillgång fanns för en två gånger upprepad appell. Målen kunde beträffande såväl sakfrågan som rättsfrågan fullföljas från underrätten till hovrätten genom vad och från hovrätten till Konungen i högsta domstolen genom revision.

I fråga om fullföljd av talan till högsta instans var ursprungligen föreskrivet, att i allmänhet nya bevis ej skulle få där förebringas. Men denna inskränkning, som i praxis förlorat tillämpning, blev borttagen vid de ändringar i avseende å fullföljden, som 1901 företogos.

Genom 1915 års lagstiftning blev emellertid rätten till fullföljd av talan från hovrätten till Konungen såvitt angår mål, som från underrätt fullföljts till hovrätten, begränsad genom införande av en s. k. summa revisibilis. Hovrätts dom i dit fullföljt mål rörande penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, må ej överklagas hos Konungen, när värdet av vad parten i hovrätten tappat uppenbarligen icke uppgår till 1,500 kr. Dock kan i vissa fall dispens från regeln givas.

I båda appellinstanserna är förfarandet rent skriftligt. Materialet utgöres främst av underrättens protokoll, i vilket parternas sakframställning samt all bevisning antecknats. Härtill komma de av parterna i högre instans ingivna skriftliga inlagorna med därvid fogade handlingar. För vinnande av upplysning må förhör hållas med parterna eller med vittne eller sakkunnig. Förhör kan i hovrättsförfarandet äga rum omedelbart inför hovrätten men hålles i rättegång vid högsta domstolen inför nedre justitierevisionen. Sådana förhör äro dock tämligen sällsynta. Regeln är, att målen avgöras på grund av de ovan nämnda handlingarna.

Ett måls företagande till avgörande äger i båda instanserna rum i session, som ej är offentlig. Målet föredrages ur akten, i hovrätten av en ledamot eller en tjänsteman (fiskal) och i högsta domstolen av en tjänsteman (revisionssekreterare). Parterna äga ej närvara vid föredragningen.

Jämte nu angivna rättsmedel, som avse klagan över rättens slutliga dom, finnes ett annat rättsmedel, besvär, som användes, dels när domstol i vissa fall visat ett mål ifrån sig utan materiell prövning, dels för överklagande av vissa beslut under rättegången, dels ock för klagan över beslut, varigenom någon dömts ohörd eller dom fällts till förfång för någon, som ej varit part i målet (nullitetsbesvär). Proceduren i dessa mål är väsentligen densamma som i brottmålen.

Härutöver förekomma liksom i brottmålen särskilda rättsmedel för vinnande under särskilda omständigheter av rättelse i dom, som redan vunnit laga kraft.

I nya lagberedningens principbetänkande bibehölls från den då gällande rättsgrundsatsen om rätt för part att i alla mål söka appell först till hovrätten genom vad och sedan till högsta domstolen genom revision.

I avseende å målens behandling i hovrätten och högsta domstolen föreslogos däremot liksom i brottmålen betydande ändringar. Såsom i brottmålen skulle en muntlig och offentlig huvudförhandling äga rum. Vid denna skulle ombudet för den part, som fullföljt talan till den ifrågavarande instansen, föredraga målet ur handlingarna. Denna föredragning skulle vara fullt objektiv och fullständig. Den omfattade även den vid underrätten förebragta bevisningen, som skulle vara återgiven i underrättens protokoll. Efter föredragningens slut ägde parterna att muntligen förhandla och därvid anföra allt vad de ansågo nödigt till sakens upplysning och talans utveckling, varjämte i hovrätten kunde förekomma upptagande av ny bevisning.

För klagan över vissa under rättegången meddelade beslut skulle finnas ett i enklare former anordnat rättsmedel, besvär.

Dessutom skulle förekomma särskilda rättsmedel för vinnande av ändring i redan laga kraft vunna beslut.

Förstärkta lagberedningens majoritet förordade liksom beträffande brottmålen, att i hovrätten ej skulle förekomma någon föredragning med ovan nämnda uppgift utan parterna omedelbart börja förhandla men att i högsta domstolen förhandlingen skulle inledas med en föredragning av en revisionssekreterare.

Enligt det rättsmedelssystem, som processkommissionen för brottmålen del förordat, skall talan mot lagmansrätts dom i huvudsaken kunna föras i hovrätt genom ett allmänt rättsmedel, vad, som bereder tillgång till en omprövning av målet i hela dess vidd. För prövning av lagmansrätts beslut i vissa processuella frågor skall ett förenklat rättsmedel, besvär till hovrätten, vara inrättat. En prövning av hovrätts dom skall, genom revision, kunna åvägbringas i högsta domstolen, dock endast såvitt avser rättsfrågan, vartill då även hänföres spörsmål om rättegångsfel. För fullföljd till högsta domstolen av vissa med rättegången sammanhängande frågor skall ett besvärsförfarande stå parterna till buds. Genom besvär skall nullitetsklagan kunna föras såväl i hovrätten som hos högsta domstolen. Slutligen skall genom särskilda, vid bestämda förut-

Processkommissionen.

sättningar bundna rättsmedel ett förnyat upptagande av slutgiltigt avgjorda mål kunna ernås.

Detta rättsmedelssystem, vilket till sina huvuddrag ansluter sig till det hos oss för både tviste- och brottmål nu gällande, synes lämpligen i den nya rättegångsordningen kunna antagas även beträffande tvistemålen.

*Allmänna
rättsmedel
mot avgöranden av
lagmans-
rätt.
Vad.*

Vad först beträffar talan mot lagmansrätts dom i huvudsaken, synes tvekan ej kunna råda om att ett allmänt rättsmedel, som bereder tillfälle till en överprövning av ett av lagmansrätt avgjort mål beträffande såväl saksammanhanget som rättsfrågan, måste stå parterna till förfogande. Härförutan kan kravet på säkerhet i rättsskipningen ej anses vederbörligen tillgodosett. En rättegångsordning, som ej öppnade möjlighet till en förnyad prövning i alla avseenden av underrättens dom, skulle säkerligen med den hos oss rådande uppskattningen av en sådan prövnings värde anses otillfredsställande.

Ur en synpunkt kan behovet av ett sådant rättsmedel antagas bliva ännu större i civil- än i straffprocessen. Ett skäl för tillhandahållande av ett allmänt rättsmedel mot första instansens dom, omfattande jämväl sakfrågan, grundar sig såsom i straffprocessen anförts därpå, att part bör hava tillfälle att fullständiga sin talan med anledning av oväntade uppgifter, som framkommit vid huvudförhandlingen och som han icke därvid kommit att bemöta. En sådan situation kommer sannolikt att oftare inträda i civilprocessen. I de flesta och viktigaste brottmålen har nämligen innehållet i den bevisning, som kommer att förebringas vid huvudförhandlingen, blivit till sina huvuddrag bekant för parterna genom protokoll och anteckningar från den av polis- och åklagarmyndigheter verkställda förberedande undersökningen. I tvistemål däremot saknar i regel part kännedom om innehållet av de utsagor, som komma att avgivas av motparten och de vittnen och sakkunniga han åberopar. Ofta är också bevisningen i tvistemålen av den art och står i sådant sammanhang med rättsliga spörsmål, att det måste betecknas som ett viktigt rättsskipningsintresse, att bevisfrågan kan bringas under skärskådande av de såsom juristkollegier sammanatta hovrätterna.

Skälen för att bereda möjlighet till en överprövning i full omfattning av de i lagmansrätterna avgjorda målen äga otvivelaktigt giltighet oavsett värdet av det, varom tvisten rör sig. Att efter mönstret av några främmande rättegångsordningar utesluta de ringare målen från fullföljd till hovrätten synes därför ej böra ifrågakomma, med mindre grundad anledning föreligger att befara, att tillströmningen av mål till hovrätterna bleve så betydande, att det allmänna ej skäligen kan betungas med en däremot svarande organisation av dessa domstolar. Processkommissionen antager emellertid, att inskränkningar i fullföljdsrätten i detta syfte ej skola visa sig erforderliga. Liksom nu bör alltså en obegränsad rätt till fullföljd av talan mot underrättens dom i huvudsaken förefinnas.

Det allmänna rättsmedlet mot lagmansrätts dom i huvudsaken bör liksom motsvarande rättsmedel i gällande rätt benämnas vad. Benämningen skulle bli densamma i processens båda huvudarter, vilket med hänsyn till rättsmedlets

enahanda natur synes riktigast. Liksom vadet i straffprocessen bör rättsmedlet komma till användning, även om part endast i rättsfrågan fullföljer talan mot lagmansrättens dom. Tillräcklig anledning synes ej föreligga att inrätta skilda rättsmedel, allteftersom fullföljden riktas mot olika sidor av domen.

Vårt nuvarande förfarande i vademålen lider liksom hovrättsförfarandet i brottmålen av de olägenheter, som följa med saknaden av muntlighet, offentlighet och tillfälle till medverkan från domstolens sida vid processledningen och sanningsforskningen och vilka vid behandlingen av frågan om rättsmedelssystemet i brottmålen (2 delen 13 kap.) närmare utvecklats. Liksom i fråga om brottmålen måste alltså en väsentlig omdaning av hovrättsproceduren i tvistemålen äga rum.

Förfarandet i brottmålen skall enligt processkommissionens förslag gestaltas väsentligen överensstämmande med förfarandet i underrätten. Parterna skola sålunda hava att tillstädeskomma i hovrätten och vid en muntlig förhandling inför domstolen utveckla var sin talan. Därvid skola parterna jämväl omedelbart inför hovrätten förebringa sin bevisning. I regel skola således vittnen och sakkunniga, som hörts i underrätten, åter höras vid huvudförhandlingen i hovrätten, och jämväl nya vittnen och sakkunniga skola inställas därstädes till förhör. Omedelbarhetsgrundsatsen i avseende å bevisningen har dock icke ansetts kunna vidhållas lika strängt som med avseende å rättegången i underrätt. Beträffande mål, som avse ringare brott, har det medgivits, att bevisning genom vittnen och sakkunniga må tillhandahållas hovrätten antingen genom underrättens protokoll över deras hörande vid målets handläggning därstädes eller genom protokoll över deras hörande utom huvudförhandlingen i hovrätt, med rätt dock för hovrätten att påkalla deras omedelbara inställelse vid hovrätten under huvudförhandlingen.

De skäl, som beträffande brottmålen anförts för att även i hovrätten förfarandet bör gestaltas såsom en muntlig förhandling med förnyat upptagande av bevisningen, äga i och för sig giltighet även med avseende å tvistemålen. Behövde andra hänsyn ej tagas än de, som åsyfta, att rättegångssättet i såväl lagmansrätten som hovrätten må bliva för målens utredning och avgörande så ändamålsenligt som möjligt, skulle processkommissionen ej heller tveka att förorda, att förfarandet i de vädjade tvistemålen anordnades med en lika vidsträckt tillämpning av muntlighet och omedelbar bevisföring som i de viktigare brottmålen.

Detta betraktelsesätt kan emellertid icke få ensamt inverka på frågans lösning. Viktiga praktiska hänsyn göra sig gällande för en modifikation av de grundsatser, som ur förfarandets egen synpunkt äro de mest önskvärda. Liksom på många andra områden inom processlagstiftningen kunna hänsyn till rättsskipningens billighet åberopas till förmån för en annan anordning än den tekniskt mest fulländade. En fullständigt ny förhandling i hovrätten med förnyat omedelbart förebringande av bevisningen är på grund av den därmed förbundna nödvändigheten för parter, vittnen och sakkunniga att inställa sig ägnad att i hög grad öka de med talans fullföljande förenade besvär och kost-

nader. Fråga uppstår därför i främsta rummet, om en sådan inställelse skall krävas. Ur denna synpunkt har processkommissionen föranlåtits till det avsteg från omedelbarhetsprincipen med avseende å bevisningen i ringare brottmål, som ovan angivits. Liknande hänsyn ha, såsom framgår av översikten över främmande länders anordning av förfarandet i tvistemålen, lett till en större eller mindre begränsning av kravet på muntlighet och omedelbar bevisföring vid behandlingen i andra instans av dessa mål.

Detta spørsmål synes böra bedömas olika i fråga om parterna själva och rörande vittnen eller sakkunniga. Det kan ej anses obilligt att fordra av parterna, att de själva eller genom ombud inställa sig i hovrätten för att utföra sin talan. Ej mindre viktigt är det att såsom princip upprätthålla kravet, att då parts egen utsaga åberopas som bevis, denna skall avgivas inför hovrätten och part sålunda vara skyldig att inställa sig till personligt förhör. Med avseende å parts utsaga har den tanke, som ligger till grund för den omedelbara bevisföringen, den allra största betydelse. Ett personligt förhör med part är efter all erfarenhet i hög grad ägnat att kasta ljus över eljest dunkla punkter i utredningen. Om hovrätten vore hänvisad till protokoll över hans utsaga vid lagmansrätten, skulle detta innebära ett väsentligt försvagande av hovrättens möjlighet att bedöma sakens rätta sammanhang. Parterna kunna icke med fog begära att besparas de personliga uppoffringar, som följa av deras medverkan till målets utredning. Härvid bör ock beaktas, att den av processkommissionen förordade organisationen av hovrätterna avser att väsentligt underlätta inställeleplikten. Hovrätterna skulle i vida större utsträckning än nu fördelas på olika landsdelar, och i de större jurisdiktionsområdena förutsättas hovrätterna skola hålla ting jämväl å annan ort än hovrättsstaden.

Mera avseende förtjäna de betänkligheter, som kunna göras gällande mot att lagen anordnar vadeförfarandet så, att ett förnyat avhörande i hovrätten av vittnen och sakkunniga skulle bliva regeln. Det skulle ofta för vittnena och de sakkunniga innebära en stor uppoffring, och för parterna skulle det kunna medföra en så avsevärd ökning av kostnaderna, att användningen av rättsmedlet i hög grad försvårades. Särskilt i de talrika mål, där tvisten rör sig om ett obetydligt värde eller där parterna äro personer, som ej förfoga över större tillgångar, skulle kravet på omedelbara förhör kunna medföra, att rätten att vädja blott bleve en rätt på papperet. Skillnaden mot det nuvarande utomordentligt billiga hovrättsförfarandet skulle bliva betydande. I den mån fri rättegång äger rum, bör också beaktas, att statsverkets kostnader för ersättning åt vittnen skulle genom upprepade förhör betydligt ökas. Även i mera tätbefolkade och rikare länder har man ej ansett sig kunna ordna förfarandet sålunda. Vad vårt land beträffar skulle svårigheterna i dessa hänseenden bliva större än i de flesta andra länder. Kostnaden och besväret av vittnens och sakkunnigas inställelse skulle, trots hovrätternas utflyttning, i stora delar av landet bliva mycket tyngande.

En anordning, varigenom för tvistemålens del kravet på vittnes- och sakkunnigbevisningens omedelbara förebringande i hovrätten uppgives, är ock ur förfarandets egen synpunkt ägnad att möta mindre betänklighet än i brottmålen.

I brottmålen åsyftas ofta med vittnesbevisning att utreda det händelseförlopp, varom hela rättegången rör sig. Detta är mera sällan förhållandet i tvistemålen. Den väsentliga bevisningen utgöres i stället oftast av skriftliga bevis, medan vittnen vanligen åberopas till upplysning om mer fristående frågor. När så är fallet, kan ej sällan vittnets utsaga utan olägenhet tillföras hovrätten genom lagmansrättens protokoll.

Liksom med avseende å de mindre brottmålen måste det emellertid även be-
träffande tvistemålen anses medföra allt för stora olägenheter för hand-
läggningen i underrätten, om alla därstädes avgivna utsagor av vittnen och sak-
kunniga skola upptecknas i rättens protokoll. Skyldighet för underrätten att
uppteckna utsagorna synes därför liksom i fråga om de mindre brottmålen en-
dast böra föreligga, om det kan antagas, att målet kommer att fullföljas till
hovrätten och att, därest uppteckning skett, nytt förhör ej erfordras utan att
uppteckningen kommer att användas som bevis (1 delen 9 kap. 7 punkten).
Om uppteckning underlåtit och man till minskning av besvär och kostnader
vill undvika förhör under huvudförhandlingen i hovrätten, måste i stället den
utvägen anlitas, att förhör med vittnen och sakkunniga, efter det målet full-
följts till hovrätten, får äga rum utom huvudförhandlingen. Det kan då hållas
i närheten av den ort, där vittnet eller den sakkunnige vistas.

Den nu angivna ståndpunkten innefattar ej, att det skulle vara part förmenat
att på nytt låta höra vittne eller sakkunnig i hovrätten, om han finner anled-
ning därtill. Tvärtom kan det ofta vara önskvärt att så sker, och stundom
lär det väl inträffa, att parterna finna med sin fördel förenligt att i hov-
rätten upprepa den viktigaste bevisningen. Särskilt bör detta kunna ifråga-
komma i de mål, som inkomma till hovrätt från lagmansrätt i stad, där hov-
rätten sammanträder. Likaså bör hovrätten, om så prövas nödvändigt för en
fullständig utredning av målet, kunna själmant förordna, att vittne eller sak-
kunnig skall på nytt kunna höras vid huvudförhandlingen.

Angående frågan om och i vad mån även i avseende å annan bevisning av-
vikelse från omedelbarhetsprincipen må äga rum hänvisas till reglerna om de
särskilda bevismedlen.

Om man sålunda utgår ifrån, att en huvudförhandling skall äga rum, därvid
parterna i regel förutsättas vara tillstädes för att utföra sin talan men bevis-
ning genom vittnen och sakkunniga må kunna föras genom domstols däröver
förut gjorda uppteckningar, kunna dock skilda former för denna förhandling
anordnas.

Förhandlingen kan försiggå på samma sätt, som i brottmålen förutsattes,
d. v. s. att det ankommer på parterna att var å sin sida anföra allt vad de önska
skola beaktas av vad vid lagmansrätten förekommit och framlägga inför
hovrätten vad de önska omedelbart där förebringa. Hovrätten har då att pröva
målet på grund av vad parterna sålunda framföra. En förutsättning för att en
dylik ordning skall vara tillfredsställande är tydligen, att parterna å ömse si-
dor komma tillstädes och utföra sin talan. Enligt den tyska rättegångsordnin-
gen, där förhandlingen har denna karaktär, gälla också tredskopåföljder av
parts utevaro i andra instans, vilka väsentligen överensstämmer med de för un-

derrätten stadgade. Även 1915 års norska rättegångsordning intog i huvudsak samma ståndpunkt.

I tvistemålen förekommer emellertid också en annan anordning, enligt vilken förhandlingen inleds med en av en domstolsledamot verkställd objektiv fördragning av vad enligt handlingarna i målet förekommit samt parterna därefter anföra vad de ytterligare önska förelägga domstolen. Med denna anordning kan domstolen erhålla en grund för målets prövning även om parterna icke äro närvarande. En sådan ordning tillämpas i den österrikiska rättegångsordningen, där parternas utevaro alltså icke hindrar målets prövning på grund av handlingarna däri. En dylik ordning förordades av den svenska äldre lagberedningen.

Rättegången enligt det förra alternativet utmärkes i vida högre grad än den senare ordningen av de fördelar, som muntligheten i allmänhet medför. Förhandlingen blir livligare, friskare och naturligare och domstolen blir i stånd att utöva den erforderliga processledningen för målets upplysning. Men den ställer större anspråk på parterna att medverka vid målets handläggning och för dess utredning.

Det senare alternativet innebär en för parterna bekvämare process än den förra, men förhandlingen blir i stort sett en vida sämre grund för målets prövning. Föredragningen blir huvudsaken, och parternas intresse att medverka till målets utredning förslappas. Erfarenheterna från Österrike ådagalägga detta till fullo. Särskilt advokaternas intresse att lägga ner arbete å ett mål för förhandlingen i andra instans har där försvagats i betänklig grad. Inställesen betraktas ofta som blott en formalitet.

Enligt processkommissionens mening äro de processuella fördelar, som förernas med en rättegång av den förra typen, så värdefulla, att man icke bör avstå från dess införande. Handläggningen bör alltså icke inledas med en från domstolens sida verkställd fördragning av målet utan som vid lagmansrätten försiggå så, att parterna under domstolens ledning förhandla i tvisten och därvid var å sin sida utveckla sin talan och förelägga sin bevisning.

*Nya bevis i
vådeförfa-
randet.*

I den ovan givna översikten över appellens anordning i främmande rättssystem har angivits, att detta rättsmedel mestadels är anordnat så, att parterna äro oförhindrade att förelägga nya omständigheter och bevis till stöd för sin talan, men att stundom rättsmedlets omfattning begränsats i syfte att sådant nytt material ej skall få föreläggas.

Vår gällande rätt innefattar ej något hinder för part att i hovrätten förelägga nya omständigheter och bevis. Anledning att i det nya förfarande frågå denna ståndpunkt synes ej föreligga. Såsom ett av de viktigaste skälen för inrättande av ett allmänt rättsmedel omfattande såväl sak- som rättsfrågan har angivits behovet för part att i anledning av vad som förekommit vid huvudförhandlingen eller med hänsyn till innehållet av lagmansrättens dom fullständiga utförandet av sin talan. Så mycket nödvändigare är detta, som tvång att använda advokat icke skulle råda. Det synes då icke böra förmenas part att i hovrätten förelägga nya faktiska omständigheter och

bevis, som kunna leda till en förändrad uppfattning av det berättigade i hans talan. Vad nu sagts utesluter ej, att, på sätt förordats med avseende å under-rättsförfarandet, hovrätten kan böra tillerkännas befogenhet att avvisa material, som part undanhållit med beräkning att förhala rättegången eller överrumpla motparten.

På samma sätt som i straffprocessen bör ett enklare förfarande för prövning av talan mot vissa lagmansrätts beslut, som ej innefatta ett avgörande i själva saken, vara inrättat. Detta rättsmedel bör såsom i straffprocessen benämnas besvär. Det skall kunna användas mot beslut, varigenom lagmansrätt skilt mål från sig utan prövning av saken, liksom mot vissa under rättegången meddelade beslut. Då något rättsligt förfarande före målets anhängiggörande genom stämningen ej förekommer i tvistemålen, saknas motsvarighet till de vid ämnets behandling i straffprocessen omnämnda besluten före rättegången. På frågan i vilken omfattning lagmansrätts beslut under rättegången böra kunna överklagas, skall processkommissionen här ej närmare ingå. Såsom i straffprocessen framhållits, torde rätt att fullfölja talan böra föreligga i huvudsaklig överensstämmelse med vad som nu gäller med de modifikationer, som kunna föranledas av det nya rättegångssättet.

I överensstämmelse med vad nu gäller bör ock, när någon dömts ohörd eller då dom fällts till förfång för någon, som ej varit part i målet, klagan få föras genom besvär inom viss tid från det vederbörande fick kännedom om domen (nullitetsbesvär).

Förfarandet i besvärsmålen bör vara skriftligt och hovrättens prövning således grundas på föreliggande handlingar. Såsom i nuvarande rättegångsordning bör hovrätten äga befogenhet att vid behov anordna muntligt förhör.

För brottmålen del har processkommissionen förordat, att det allmänna rättsmedlet mot hovrätts dom i huvudsaken skulle till skillnad mot vad nu gäller inskränkas till en prövning av målets rättsliga sida och frågor om rättegångsfel. Denna ståndpunkt har motiverats i främsta rummet därmed, att för såvitt bevisningen angående sakförhållandet utgöres av parters, vittnens eller sakkunnigas utsagor, materialet för frågans bedömande i såväl lagmansrätten som hovrätten regelmässigt skulle utgöra omedelbart hållna förhör med dessa personer, under det att högsta domstolen av naturliga skäl måste vara hänvisad till skriftliga uppteckningar. Om högsta domstolen skulle pröva sakfrågan, komme detta därför att ske på ett mindre tillförlitligt material än det, som stått hovrätten till buds.

Denna tankegång är huvudsakligen tillämplig även på tvistemålen. Visserligen skulle, enligt vad ovan förordats, i dessa mål vittnens och sakkunnigas muntliga utsagor kunna bringas till hovrättens kännedom genom protokoll över vittnenas och de sakkunnigas hörande under rättegången i underrätt eller utom huvudförhandlingen i hovrätt. Och detta förfarande torde också kunna förväntas bli det vanliga. Men det får dock antagas, att omedelbara förhör med viktigare vittnen och sakkunniga ej sällan skola förekomma i hovrätten.

Besvär.

*Allmänna
rättsmedel
mot avgöranden
av hov-
rätt.*

Revision.

Och det är i varje fall mycket viktigt, att möjligheten härtill praktiskt står för domstolen och parterna öppen. I en rättegång i högsta domstolen skulle detta uppenbarligen bliva fallet endast i mycket ringa utsträckning. Beträffande det viktiga bevismedel, som parts utsaga utgör, har omedelbarhetsgrundsatsen ansetts böra upprätthållas i hovrätten, och i de mål, som anhängiggöras omedelbart i hovrätt, gäller detta även vittnes- och sakkunnigbevisningen. Det skulle tydligen bliva förenat med betydande svårigheter att upprätthålla samma omedelbarhet i högsta domstolen. Då högsta domstolen vid prövning av sakfrågan alltså skulle komma att vara nästan helt och hållet hänvisad till protokoll över den muntliga bevisningen, kan det även beträffande tvistemålen med fog påstås, att denna prövning ofta kunde befaras bliva mindre tillförlitlig än hovrättens.

Likaså kvarstå med oförminskad betydelse de övriga skäl, som i straffprocessen anförts för den föreslagna begränsningen av högsta domstolens uppgift i rättsskipningen. Sålunda måste det anses vara tillräckligt sörjt för säkerheten i rättsskipningen, om det i varje mål beredes parterna tillfälle till en dubbel prövning av sakfrågan jämte möjlighet att genom särskilt rättsmedel få målet på nytt upptaget, därest nya skäl och bevis komma i dagen. Frammande länder ha regelmässigt ej medgivit större möjligheter för prövning av sakfrågan, och ingenstädes har rättsskipningens säkerhet ansetts därigenom åsidosatt eller krav framställt på utbyggande av rättsmedelssystemet så, att sakfrågan ännu en gång skulle komma under bedömande.

Det måste också i och för sig betraktas som en fördel, att högsta domstolen såvitt möjligt sparas för den uppgift, som alltid måste vara dess förnämsta, att vårda rättsenheten och likformigheten i lagskipningen. Framläggandet inför högsta domstolen och bedömandet därstädes av bevismaterialet tager en betydande tid i anspråk. Än mer skulle detta bliva fallet, om förfarandet anordnas såsom muntlig partsförhandling, vilket är den lämpligaste metoden för en fullständig belysning av bevisfrågan. En följd härav skulle bliva, att högsta domstolen för att motsvara sin arbetsbörda måste besättas med ett stort antal ledamöter. Oavsett de kostnader, som därav skulle uppkomma, skulle svårighet med största sannolikhet yppas att upprätthålla de stränga fordringar på skicklighet, som böra gälla med avseende å domarna i högsta domstolen. För att undgå dessa olägenheter bleve det med säkerhet nödvändigt att i avsevärd utsträckning avstänga vissa grupper av mål från fullföljd till högsta domstolen, på sätt hos oss skett genom lagstiftningen av 1915. Frågan huruvida denna anordning bör bibehållas förtjänar ett särskilt övervägande.

Ett förbud mot talans fullföljande till högsta domstolen i vissa mål är oestridligen ur flera synpunkter föga tilltalande. Huru än gränsen drages mellan de mål, som få fullföljas, och dem, som uteslutas från fullföljd, kan det ej undgås, att ogynnsamma följder av förbudet måste uppkomma. Vid införandet av summa revisibilis hos oss övervägdes de olika möjligheter för en begränsning av fullföljdsrätten, som kunna ifrågasättas. Bland annat undersöktes, huruvida mål av viss beskaffenhet, t. ex. de, som avsåge vissa angivna rättsförhållanden, skulle kunna avskäras från fullföljd. Bortsett från andra

olägenheter skulle härav uppkomma den för enheten i rättsskipningen menliga följden, att de ifrågavarande rättsområdena ej komme under prövning av den högsta dömande myndigheten. Ej heller den ifrågasatta utvägen att förbjuda fullföljd i sådana mål, där de lägre instansernas domar sinsemellan överensstämde, visade sig vid närmare prövning ägnad att läggas till grund för en lagstiftning, syftande till en minskning av tillströmningen av mål till högsta domstolen. Man stannade därför 1915 vid den förut angivna lösningen, som innebär, att värdet av vad part tappat i hovrätten skall vara avgörande för hans rätt att söka ändring. Men ej heller denna ordning är fri från invändningar. Mot densamma har framställts den anmärkningen, att ett mindre penningvärde för många parter ofta har större betydelse än ett högre belopp för andra och att införandet av summa revisibilis vore ett avsteg från grundsatsen om allas likhet inför lagen. Även om ett sådant betraktelsesätt icke behöver vara avgörande, torde det icke vara tillrådligt att vidtaga en anordning, som sålunda lätt kan få sken av att man därmed upprättar en olikhet inför lagen. 1915 års lagstiftning infördes också endast såsom en av omständigheternas tvång föranledd åtgärd för åstadkommande av snabbare rättsskipning i högsta instans. Ej heller i en ny rättegångsordning bör förbud mot vissa måls fullföljande till högsta domstolen upptagas, om detta icke påkallas av hänsyn till domstolens arbetsbörda.

Huru förhållandena med avseende å högsta domstolens arbetsbörda komma att ställa sig efter processreformens genomförande, är utomordentligt vanskligt att beräkna. Sakfrågans uteslutande från fullföljd till högsta domstolen kommer säkerligen att medföra en begränsning av antalet fullföljda mål. Denna begränsning kan emellertid ej väntas bliva lika betydande med avseende å tvistemålen som i fråga om brottmålen. I tvistemålen är det långt vanligare, att en tvivelaktig rättsfråga föreligger, som kan föranleda part att söka högsta domstolens avgörande. Snarare kan det förväntas, att sakfrågans uteslutande från domstolens prövning kommer att visa sig innebära en tidsbesparing, därigenom att den nu erforderliga omständliga föredragningen ur protokollen av bevisningen kan ersättas med ett referat av hovrättens dom i erforderliga delar. Och för högsta domstolens arbete på de civila målen torde åtskillig tid vinnas genom bortfallandet av ett stort antal brottmål. Å andra sidan kan den muntliga förhandling, till vilken processkommissionens förslag öppnar möjlighet, komma att taga längre tid i anspråk än föredragning genom en revisionssekreterare.

Det är emellertid önskvärt att kunna nedbringa det nuvarande, med hänsyn till våra förhållanden väl höga antalet ledamöter i högsta domstolen. Då fem ledamöter alltid skulle utgöra domfört antal, kommer en nedsättning ej att medföra en däremot svarande minskning i domstolens arbetskapacitet.

Vid överbägande av dessa och andra omständigheter har processkommissionen trots sig våga det antagandet, att det skulle bliva högsta domstolen möjligt att även med en ej obetydlig nedsättning i ledamöternas antal medhinna sin arbetsbörda utan att bestämmelser om summa revisibilis behöva upptagas. Men ett villkor härför är att högsta domstolens prövning, på sätt som föresla-

gits, inskränkes till rättsfrågan. Vid valet emellan denna inskränkning och förbud mot fullföljande över huvud av vissa mål till högsta domstolen bör tvekan ej råda, att den förra lösningen är att föredraga.

I avseende å förfarandet synes den i straffprocessen förordade anordningen väl lämpa sig även i civilprocessen. Målet bör sålunda prövas på grund av handlingarna utan muntlig förhandling mellan parterna. Dock bör det vara part eller domstolen obetaget att påkalla sådan förhandling.

För det allmänna rättsmedel mot hovrättens dom i huvudsaken, som sålunda skulle förefinnas, torde den nuvarande benämningen revision böra bibehållas. Därmed skulle överensstämmelse råda mellan motsvarande rättsmedel i straff- och civilprocessen.

Besvär. Vid sidan av revisionen bör på samma sätt som i fråga om lagmansrätts beslut finnas ett enklare förfarande för prövning dels av talan mot vissa hovrätts beslut, som ej angå själva saken, dels av s. k. nullitetsklagan. Rättsmedlet bör benämnas besvär.

Särskilda rättsmedel. Även för tvistemålens del föreligger härutöver ett behov av särskilda rättsmedel för att under säregna omständigheter åvägabringa ny prövning av rättskraftigt avgjorda mål.

Sammanfattning.

1.

För fullföljd av talan mot lagmansrätts dom i själva saken anordnas ett allmänt rättsmedel, vad till hovrätt, som avser en förnyad prövning av saken i hela dess vidd.

Hovrätts prövning av sådan talan sker vid muntlig förhandling. Vittnes- och sakkunnigbevis må därvid föras medelst protokoll över bevisningens upptagande under handläggningen i lagmansrätten, eller, efter det talan fullföljts till hovrätten, utom huvudförhandlingen därstädes.

Parterna må i hovrätten förebringa nya skäl och bevis för sin talan.

2.

För fullföljd av talan mot lagmansrätts beslut, varigenom domstolen skilt mål från sig utan prövning av själva saken eller i vissa fall under rättegången avgjort uppkommen fråga, anordnas ett allmänt rättsmedel, besvär till hovrätt.

Detta rättsmedel användes även, då någon blivit dömd ohörd eller dom fällts till förfång för någon, som ej varit part i målet.

Hovrätts prövning i dessa fall sker i regel endast på grund av de i målet tillgängliga handlingarna.

3.

För fullföljd av talan mot hovrätts dom i själva saken anordnas ett allmänt rättsmedel, revision, varigenom beredes tillfälle till prövning i högsta domstolen av rättsliga spörsmål.

Nu gällande regler, enligt vilka vissa mål ej må fullföljas till högsta domstolen, bortfalla.

Högsta domstolens prövning av revisionstalan sker på grund av handlingarna i målet utan muntlig förhandling mellan parterna. Sådan förhandling skall dock företagas, om part påkallar det eller högsta domstolen finner det erforderligt.

4.

För fullföljd av talan mot hovrätts avgöranden i fall, motsvarande de i 2 punkten nämnda, anordnas ett liknande rättsmedel, besvär till högsta domstolen.

5.

Vid sidan av de allmänna rättsmedlen anordnas särskilda rättsmedel i erforderlig omfattning.

10 KAPITLET.

Rättegången i hovrätt i vädjade mål.

I fråga om anordnandet av det allmänna rättsmedlet mot lagmansrätts dom i själva saken har av processkommissionen i det föregående kapitlet angivits följande huvudgrunder. Talan fullföljes genom vad, som avser att öppna utväg för en förnyad prövning av saken i hela dess vidd. Vid utförandet av sin talan är part icke utesluten från att åberopa jämväl andra skäl och bevis än de i lagmansrätten anförda. Hovrättsens prövning av den fullföljda talan sker vid muntlig förhandling. Bevisning genom vittnen och sakkunniga må i hovrätten föras medelst underrättens protokoll, om utsagorna där antecknats, eller genom protokoll över förhör med dem, som, efter det målet fullföljts till hovrätten, hållits utom huvudförhandlingen. Vid det närmare utförandet av det sålunda i dess allmännaste drag angivna förfarandet torde kunna givas väsentligen samma regler som i avseende å brottmålen föreslagits.

Inledning.

Liksom i brottmålen skall den, som vill föra talan mot lagmansrätts dom, inom viss tid från det domen gavs avlämna skriftlig vadeinlaga, vilken bör avlämnas icke till hovrätten utan till den lagmansrätt, mot vars dom talan föres.

*Vadetalans
anhängig-
görande.*

I fråga om brottmålen har processkommissionen föreslagit, att vederparten till den, som inom föreskriven tid anhängiggjort vadetalan mot lagmansrätts dom, skall äga att inom viss ytterligare tid också för sin del söka ändring i domen i vad honom emot gått. Syftet med en dylik anordning är att förhindra onödig fullföljdstalan. Har en dom icke helt och hållet utfallit till någondera partens fördel, kan en part, som är benägen att nöja sig med den givna domen, lätt förmås att fullfölja talan av det skälet, att han antager, att motparten för sin del kommer att fullfölja. Låter motparten samma tankegång vara för sig

*Anslutning
till vadet.*

avgörande, kan det inträffa, att båda parterna fullfölja talan, ehuru egentligen ingendera av dem önskat det. Detta gäller onekligen om tvistemålen i än högre grad än om brottmålen. Genom inrättandet av anslutningsrätt kan den tveksamme parten utan att därigenom löpa någon fara att försitta möjligheten att fullfölja talan göra sitt beslut därom beroende av om motparten för sin del fullföljer klagan. Liksom i brottmålen bör anslutningsrätten så till vida vara villkorlig, att, om det första vadet återkallas eller den genom detsamma fullföljda talan eljest förfaller, jämväl det senare vadet skall vara förfallet.

Vadeinlagans innehåll.

Vadeinlagan bör äga ett sådant innehåll, att den kan tjäna som grundval för rättegången i hovrätten. Först och främst bör den sålunda ange den dom, mot vilken talan föres. För att föremålet för rättegången i hovrätten må bli tillbörligen angivet, måste den därjämte innehålla bestämd och tydlig förklaring i vilka avseenden domen överklagas jämte uppgift å klagandens yrkande och grunderna därför. Liksom i straffprocessen bör klaganden ej heller i civilprocessen därmed avskäras från att senare i hovrätten till stöd för sin vadetalan åberopa jämväl andra skäl än de i vadeinlagan anförda, men under vissa omständigheter kan han genom dröjsmål därutinnan bli pliktig betala därav orsakade särskilda rättegångskostnader.

Klaganden bör jämväl ange de bevismedel han vill åberopa i hovrätten och vad han avser att styrka med varje särskilt bevismedel. Genom målets fullföljd till hovrätten förändras icke den vardera parten åliggande bevisskyldigheten. Den part, som är bevisskyldig för en viss omständighet, måste således även i hovrätten förebringa bevis därför men kan därvid i fråga om vittnens och sakkunnigas utsagor nöja sig med att åberopa underrättens protokoll över bevisningens upptagande, därest utsagornas innehåll upptecknats i protokollet (17 kap. 15 punkten, 18 kap. 8 punkten). Har sådan uppteckning icke skett eller vill klaganden ändock ånyo höra vittnet eller den sakkunnige, måste han göra framställning därom. Jämväl angående rättens iakttagelser vid syn och under viss förutsättning parts avhörande under straffansvar må underrättens protokoll i hovrätten åberopas (19 kap. 6 punkten, 20 kap. 4 punkten). Åberopas förut ej företett skriftligt bevis, bör det bifogas.

Handlingarnas insändandetill hovrätten och det förberedande förfarandet där.

Som i brottmålen bör vadeinlagan jämte därtill fogade handlingar tillika med den vid lagmansrätten förvarade akten i målet genom lagmansrättens försorg insändas till hovrätten. Avgörandet om vadetalan skall upptagas till prövning och målets förberedande till huvudförhandling böra av enahanda skäl som de i avseende å brottmålen anförda förläggas till hovrätten.

Sedan handlingarna inkommit till hovrätten, skall där för målet utses viss ledamot av rätten att som referent utöva särskild tillsyn och befattning med målet. Angående dennes uppgift hänvisas till vad som anförts beträffande brottmålen. Är anledning att till särskild behandling upptaga frågan, om klagandens talan blivit i behörig ordning fullföljd, bör detta av referenten anmälas för rätten. Finner hovrätten, att talan icke blivit så fullföljd, skall talan avvisas. Vanligen bör beslut därom kunna fattas utan parternas vidare

hörande. Skulle deras hörande finnas nödigt, skall hovrätten föranstalta om skriftväxling i frågan. Handläggningen i hovrätten sker genom referentens föredragning av handlingarna, varpå hovrätten överlägger och fattar sitt beslut. Handläggningen bör alltid kunna äga rum vid sammanträde, som icke är offentligt. Om avvisningsbeslut böra parterna underrättas.

Innan målet vidare behandlas, bör tillses, huruvida vadeinlagen lider av sådan brist eller otydlighet med avseende å vad den bör innehålla, som icke är av beskaffenhet att föranleda avvisande av klagandens talan. Är detta förhållandet, skall hovrätten förelägga klaganden att inom viss tid råda bot därför. Liksom i straffprocessen bör äventyret för klaganden, om han icke ställer sig ett dylikt föreläggande till efterrättelse, begränsas till förpliktelse att ersätta av försummelsen förorsakade kostnader.

För målets behöriga beredande till huvudförhandlingen måste vadeinlagen jämte därtill fogade handlingar delgivas motparten. Denne bör därvid anmanas att inom viss tid avgiva skriftligt genmäle och att å sin sida angiva de bevismedel han må vilja åberopa och vad han avser att styrka med varje särskilt bevismedel. Han bör därvid särskilt uppgiva, vilka vittnen och sakkunniga han önskar skola höras i hovrätten. Åberopar han skriftligt bevis, som förut ej företetts, bör det ock fogas vid genmälet. Denna delgivning av vadeinlagen med motparten bör liksom i straffprocessen alltid ske. Det torde icke vara lämpligt att öppna någon utväg för hovrätten att, utan att hava berett motparten tillfälle att yttra sig, på grund av handlingarna i målet ogilla klagandens talan.

Sedan genmälet inkommit till hovrätten, skall det jämte därtill fogade handlingar delgivas klaganden. Under vissa omständigheter kan ytterligare skriftväxling för målets förberedande till huvudförhandling vara lämplig. Det bör ankomma på hovrätten att pröva, huruvida skäl därtill föreligger. Hovrätten har då att utöver vad nu stadgats infordra yttranden från parterna i den utsträckning, som finnes erforderlig. Yttrande från part skall alltid delgivas den andra parten.

Om vadeinlagen ej i behörig tid avlämnas, kommer lagmansrättens dom att stå fast. Betydelsen av genmälet å vadeinlagen och av de övriga förberedande skrifter, som kunna ifrågakomma, kan däremot icke vara densamma. Någon omedelbar inverkan på parts talan bör icke underlåtenhet att avgiva sådan skrift utöva. I viss anslutning till vad som föreslagits beträffande den skriftliga förberedelsen vid lagmansrätten har hovrätten, om part icke medverkar vid förberedelsen, att utsätta huvudförhandling. Den försumlige parten kan däremot enligt allmänna grundsatser ådömas kostnadspåföljd av försummelsen.

Som i 9 kap. framhållits, äger part att i hovrätten förebringa viss bevisning genom åberopande av lagmansrättens protokoll däröver. Det är lämpligt, att part redan under förberedelsen uppgiver, vad han i detta hänseende önskar.

Vid behandling av frågan om bevisningen föreslår processkommissionen, att i vissa fall bevisning må upptagas före huvudförhandlingen (16 kap. 7 punkten, 17 kap. 15 punkten, 18 kap. 8 punkten, 19 kap. 3 punkten). Vill part begagna sig härav, bör han liksom vid underrätten under förberedelsen göra

framställning därom. Med avseende å den lättnad i förevarande hänseende, som föreslagits beträffande vittnen och sakkunniga, kan sådant bliva rätt ofta förekommande. Om hovrätten självmant finner, att bevisning bör upptagas före huvudförhandlingen, bör rätten naturligen ock föranstalta därom. Liksom i rättegången i underrätt bör ock under förberedelsen vidtagas åtgärd, därest part vill begagna sig av rätten att få skriftlig handling, som innehas av motparten eller annan, framlagd (16 kap).

*Utsättande
av huvud-
förhandling.*

Sedan målets förberedande avslutats, skall hovrätten utsätta tid för huvudförhandlingen i målet. Rörande den tid, inom vilken denna skall äga rum, böra särskilda föreskrifter lämnas för förhindrande av dröjsmål. I fråga om huvudförhandlingen vid lagmansrätten såväl i tvistemål som i brottmål liksom beträffande huvudförhandlingen vid hovrätten i brottmål har processkommissionen föreslagit, att förhandlingen i regel skall utsättas att äga rum inom viss tid och att, om domstolen nödgas i något fall utsätta den senare, anmälan därom skall ske, när det gäller lagmansrätten, till hovrätten och, när det gäller hovrätten, till Konungen. Motsvarande regler böra tillämpas också i fråga om huvudförhandlingen vid hovrätten i tvistemål.

*Kallelse till
huvudför-
handlingen.*

Till huvudförhandlingen skola genom rättens försorg kallas parterna, vittnen och sakkunniga, som skola höras i målet. I överensstämmelse med vad nyss anfördes om underlåtenhet från klagandens sida att avgiva skriftligt genmäle eller eljest låta avhöra sig under förberedelsen bör dylik underlåtenhet icke hindra rätten att inkalla jämväl denna part till huvudförhandlingen. Finnes parts personliga närvaro erforderlig för målets utredning, bör det i kallelsen föreläggas honom att inställa sig personligen.

*Uppgifter
om nya
bevis.*

Liksom i lagmansrätten bör gälla, att om part utöver de av honom redan under förberedelsen åberopade bevismedel vill åberopa ytterligare bevismedel, som han ämnar begagna i hovrätten, han skall omedelbart giva rätten och motparten underrättelse om sådana bevis och om vad därmed skall styrkas. Är det tid att låta genom rätten inkalla någon, vars hörande sålunda påkallats, skall sådan kallelse ske. Eljest ankommer det på parten att själv taga honom med sig till rätten.

*Hinder för
huvudför-
handlingen.*

Beträffande hinder, som uppstår för huvudförhandlingens företagande å utsatt tid, bör likaledes gälla detsamma som vid lagmansrätten. Finner någon, som kallats att infinna sig vid huvudförhandlingen, att han ej kan hörsamma kallelsen, skall anmälan därom alltså omedelbart göras hos rätten. Prövar rätten, att denna omständighet kommer att utgöra hinder för målets slutliga handläggning vid det utsatta rättegångstillfället, skall rätten inställa huvudförhandlingen och bestämma annan dag därför. Förutsättningen är naturligtvis, att hinder för inställelsen utgjorts av ett giltigt förfall. Finner rätten själv annat liknande hinder för målets handläggning vid det utsatta rättegångstillfället, skall huvudförhandlingen likaledes inställas och annan dag därför bestämmas. Kan huvudförhandlingen enligt de regler, som skulle gälla

därom, trots hindret företagas, bör det överlämnas åt rätten att avgöra, om så bör ske.

Såsom vid behandlingen av huvudgrunderna för rättsmedlens anordnande blivit utvecklat, bör målet, i den omfattning, vari det är föremål för hovrättens prövning, handläggas huvudsakligen efter enahanda grunder som de för huvudförhandlingen vid lagmansrätten stadgade.

Huvudförhandlingen.

Med avseende å målets ändrade läge påkallas dock vissa jämkningar i de i 5 kap. för huvudförhandlingen vid lagmansrätt upptagna reglerna, vilka jämkningar hänföra sig till 6—8 punkterna i nämnda kap. De jämkade bestämmelserna torde kunna givas följande innehåll.

Förhandlingen inledes med att den överklagade domen uppläses. Därefter angiver klaganden i vilket avseende domen överklagas och vilken ändring han yrkar. Sedan vederparten fått tillfälle yttra sig, i vad mån han medger eller bestrider ändringsyrkandet, skola parterna var i sin ordning vidare utveckla sin talan. I avseende å brottmål har föreslagits, att parterna, utan hänsyn till vilken av dem är klagande, skola intaga samma ställning som vid lagmansrätten. En motsvarande regel har icke ansetts påkallad för tvistemålen, i vilken det vida oftare än i brottmålen torde inträffa, att rättegången i hovrätten rör sig om blott en del av vad som utgjort tvisteföremålet i underrätten. Det blir således klaganden, som först har att vidare utveckla sin talan, varefter vederparten får tillfälle att närmare angiva sin ståndpunkt. Parterna skola därvid jämväl förebringa bevisningen i målet, för vilket syfte de först från handlingarna i målet föredraga den bevisning, som återfinnes i lagmansrättens protokoll och som de vilja åberopa, och därefter omedelbart för hovrätten förebringa den ytterligare bevisning, de vilja framföra. Då referenten vid domstolen skall förut hava genomläst akten i målet, är han i tillfälle att rätta parternas uppgifter om innehållet i lagmansrättens protokoll. Efter bevisningsförfarandets avslutande skola parterna i samma ordning, som nu angivits, äga ytterligare uttala sig.

En förutsättning för en förhandling i hovrätten sådan som den här avsedda är, att parterna inställa sig därvid. Vanligen torde de finna med sin egen fördel förenligt att infinna sig och bevaka sin rätt, men det kan ej tillstädjas, att detta helt och hållet får bero på deras eget gottfinnande, enär fara då skulle föreligga, att part underlåte att inställa sig, om han därigenom trodde sig bäst gagna sina egna intressen. Lika litet som i lagmansrätten bör part i hovrätten kunna genom sin utevaro hindra motparten från att få sin rätt. Av samma skäl som de i fråga om förfarandet vid lagmansrätten anförda böra några omedelbart verkande tvångsmedel för åvägabringande av parts inställelse vid hovrätten icke förekomma. Som vid lagmansrätten består den naturligaste och lämpligaste anordningen däri, att part, som inställt sig, får möjlighet att trots motpartens utevaro få dom i målet. En viss svårighet bereder emellertid spörsmålet, efter vilka grunder denna dom skall meddelas.

Parts utevaro.

Utebliva båda parterna från huvudförhandlingen, bör målet avskrivas, vilket innebär, att lagmansrättens dom står fast.

Uteblir klaganden, utan att anledning antaga giltigt förfall föreligger, torde det icke vara för strängt, om han därmed förlorar sin talan i hovrätten och lagmansrättens dom sålunda får gälla, varvid han dock skall äga befogenhet att få målet återupptaget vid hovrätten, om han inom viss tid visar, att han av giltig anledning var hindrad att infinna sig och ej kunnat anmäla detta å inställeledagen. Det kunde möjligen ifrågasättas, att påföljden skulle drabba klaganden först efter det ett uppskov i målet ägt rum och han uteblivit även från det senare rättegångstillfället. Detta synes dock innebära en alltför stor fördel på motpartens bekostnad och bereda rum för ett farligt uppskovssystem. I Danmark och i de finska förslagen, där den nyss angivna regeln rörande påföljden av klagandens utevaro upptagits, har en sådan fördel icke ansetts böra beredas klaganden.

Om klaganden infinner sig men hans vederpart uteblir, är läget icke lika klart. Huvudproblemet är här, om sådana förutsättningar föreligga, att hovrätten kan pröva målet på det föreliggande materialet och avkunna dom däri i vanlig ordning, eller om en summarisk tredskodom mot den uteblivne skall meddelas. Med en dom i förra fallet kan icke förenas möjlighet för den uteblivne att få målet återupptaget vid hovrätten, såvida han icke visar giltigt förfall. Mot dom av senare slaget bör han däremot äga söka återvinning oberoende av om han haft giltigt förfall.

Undersökas förutsättningarna för en prövning av det förra slaget, visar det sig, att det här föreslagna förfarandet i många fall bereder möjlighet för hovrätten att företaga en dylik prövning.

Enligt de föreslagna reglerna rörande protokollering i lagmansrätten av där förd vittnes- och sakkunnigbevisning torde i de flesta tvistemål, i vilka talan föres till hovrätten, protokoll över sådan bevisning vara förda och tillgängliga för hovrätten oberoende av parts inställelse där. Vidare bör beaktas, att, även om klagandens vederpart uteblir i hovrätten, till förhör i hovrätten återopade vittnen och sakkunniga dock kunna hava blivit inkallade till huvudförhandlingen. Hava de också inställt sig, är möjlighet beredd för hovrätten att höra dem trots partens uteblivande. Slutligen må erinras om att skriftliga bevis, som återopas, i regel bliva tillgängliga också för hovrätten genom översändande dit av lagmansrättens akt i målet eller genom de skriftliga bevisens inlämnande till hovrätten. Då dylika bevis ofta äga en avgörande betydelse i tvistemål, är därmed också beredd tillgång för hovrätten av bevisning oberoende av parts inställelse.

Av vad nu anförts framgår, att för hovrätten icke sällan bör kunna vara tillgängligt så mycket material i målet, att domstolen bör vara i stånd att, även om klagandens vederpart uteblivit, företaga en tillfredsställande materiell prövning av målet i vad talan däri fullföljts. Det vore icke lämpligt, om hovrätten i alla dessa fall nödgades avgöra målet genom en summarisk tredskodom. Förhandling i målet bör äga rum och målet därefter prövas på grund av vad vid förhandlingen förekommer och handlingarna i målet innehålla. Å refe-

renten kommer därvid närmast att vila ansvaret för att från handlingarna bringas till domstolens kännedom vad som är av vikt och icke blir eljest anfört. Denna rättegångsform innebär icke särskilda undantag från de eljest gällande reglerna om bevisomedelbarhetsgrundsatsens upprätthållande i hovrätten utan endast, att innehållet i akten skall beaktas, i den mån det enligt allmänna grunder får tjäna som bevis i hovrätten, även om det icke skulle bliva föredraget vid huvudförhandlingen.

I andra fall torde åter förutsättningar för en materiell prövning icke föreligga i samma grad. Vittnes- eller sakkunnigbevis, som förts i lagmansrätten, kan icke säkert beräknas i varje mål, som kommer till hovrätten, vara upptagen i protokollet. Om den i hovrätten uteblivne parten till stöd för sin talan fört dylik bevisning i lagmansrätten utan att densamma där protokollerats och utan att den vid målets upptagande till huvudförhandling i hovrätten där finnes tillgänglig, skulle tydligen, om den uteblivne vunnit sin talan i lagmansrätten just på grund av nyssnämnda bevisning, en prövning av det i hovrätten förefintliga materialet leda till att lagmansrättens dom ändrades till den uteblivnes nackdel. Ett sådant resultat skulle ofta finnas stötande och innebära en alltför stor hårdhet mot den uteblivne parten. En för honom mindre sträng regel, som på samma gång tar behörig hänsyn till den andre partens intressen, synes vara att i ett dylikt och liknande fall den part, som inställt sig, kan äga att få en summarisk tredsokod mot den uteblivne med rätt för denne att, liksom vid tredsokod i underrätten, söka återvinning utan hänsyn till om han kan visa giltig anledning för sin utevaro. Åt denna tredsokod torde i analogi med tredsokoförfarandet i lagmansrätten naturligast böra givas det innehållet, att den grundas på den tillstädeskomne partens framställning av de faktiska omständigheterna i målet, i den mån motparten förut i hovrätten erhållit del därav och den ej strider mot sakförhållande, som är allmänt veterligt. Att i stället för en dylik tredsokod tillgripa uppskov i målet synes ej vara lämpligt. Man skulle därmed lätt öppna en möjlighet för ett omfattande och onödigt uppskovsväsen i hovrätten. I de fall, när uppskov vore befogat, tillgodoser för övrigt den möjlighet att söka återvinning, som står den uteblivne parten öppen, i sak samma syfte.

Att i förväg uppdraga bestämda gränser kring de fall, där en materiell prövning kan förväntas vara möjlig, torde icke kunna ske. Förhållandena äro alltför olikartade i skilda fall. Det synes därför vara mest välbetänkt, om det överlämnas åt hovrätten att avgöra, när målet med hänsyn till det för hovrätten tillgängliga materialet finnes kunna utredas, oaktat klagandens vederpart uteblivit. Givetvis måste härvid upplysningar av den tillstädeskomne parten vara av stor vikt.

Finnes anledning antaga, att parts utevaro beror på giltigt förfall böra icke de nu nämnda påföljderna av utevaron inträda utan målet uppskjutas till nytt sammanträde, till vilket parterna kallas.

I fråga om rätt för klagandens vederpart att vinna återvinning, när tredsokod på grund av hans utevaro meddelats, torde böra gälla huvudsakligen samma regler som föreslagits angående dylik återvinning i underrätten. Angående

rätt att eljest få mål återupptaget, som blivit avgjort i parts frånvaro, hänvisas till 14 kap. 7 punkten.

*Prövningen
av målet.*

I tvistemålen är det uppenbart, att hovrätten skall pröva målet endast i de avseenden, i vilka talan blivit förd i hovrätten. Klaganden kan sålunda icke i hovrätten vinna mera än han där begärt. Ej heller kan lagmansrättens dom på klagandens talan ändras till hans nackdel.

På sätt vid behandlingen av straffprocessen utvecklats, bör jämväl i civilprocessen, om part till stöd för sin vadetalan åberopar fel i den formella behandlingen av målet, och sådant fel styrkes, felet likväl icke beaktas, med mindre det kunnat hava inflytande på målets utgång. Vissa fel, som i lagen närmare angivas, böra dock, därest de åberopas, alltid beaktas. Och några grova rättegångsfel böra av hovrätten uppmärksammas, även om part ej grundat sin talan därpå.

Följden av att ett rättegångsfel beaktas av hovrätten blir närmast, att lagmansrättens handläggning och dom helt eller delvis undanröjas. Huruvida återförvisning skall bliva nödvändig får hovrätten pröva efter omständigheterna.

Vid målets prövning i hovrätten kan även eljest under vissa omständigheter uppkomma fråga, huruvida hovrätten bör omedelbart upptaga målet till fullständig behandling eller i stället återförvisa det till lagmansrätten till ny behandling. Denna fråga uppkommer till exempel, när lagmansrätten i följd av sin uppfattning om de för målets bedömande ur rättslig synpunkt avgörande omständigheterna icke upptagit bevisning om vissa omständigheter, vilka hovrätten däremot finner betydelsefulla och tarva bevisning. Det bör i hithörande fall ankomma på hovrätten att efter föreliggande omständigheter pröva, huruvida hovrätten lämpligen bör upptaga målet till fullständig handläggning eller återförvisa det till lagmansrätten.

I övrigt bör beträffande dom i hovrätten i tillämpliga delar gälla vad som är stadgat rörande lagmansrättens dom.

Sammanfattning.

1.

Part, som vill vädja mot lagmansrätts dom, skall inom viss tid från det domen gavs hos lagmansrätten avlämna vadeinlaga.

2.

Har å endera sidan vädjats mot lagmansrätts dom, skall det stå vederparten öppet att inom viss tid, räknad från den ordinarie vadetiden, också för sin del vädja mot domen. Återkallas det första vadet, eller förfaller eljest den genom detsamma fullföljda talan, skall jämväl det senare vadet vara förfallet.

3.

Vadeinlagan skall jämte uppgift å den dom, mot vilken talan föres, innehålla bestämd och tydlig förklaring i vilka avseenden domen överklagas med angi-

vande av klagandens yrkande och grunderna därför. Därjämte skola uppgivas de bevismedel klaganden vill åberopa till styrkande av sin talan och vad han avser att styrka med varje särskilt bevismedel. Åberopas förut ej företett skriftligt bevis, skall det biläggas.

4.

Vadeinlagan jämte därtill fogade handlingar skall tillika med akten i målet genom lagmansrättens försorg insändas till hovrätten.

5.

För varje mål, som inkommit till hovrätten, utses viss ledamot av rätten att som referent utöva särskild tillsyn och befattning med målet.

6.

Finner hovrätten, att klagandens talan icke blivit i behörig ordning fullföljd, skall hans talan avvisas.

Beslut om avvisande må av hovrätten fattas utan parternas vidare hörande. Finnes deras hörande nödigt, skall hovrätten föranstalta om skriftväxling i frågan. Fråga om avvisande handlägges vid sammanträde, som icke är offentligt.

7.

Föreligger i vadeinlagan brist eller otydlighet med avseende å vad den enligt 3 punkten bör innehålla, skall hovrätten förelägga klaganden att inom viss tid råda bot därför.

8.

Vadeinlagan jämte därtill fogade handlingar skall delgivas vederparten med anmaning till denne att inom viss tid avgiva skriftligt genmäle och därvid särskilt angiva de bevismedel, han må vilja åberopa och vad han avser att styrka med varje särskilt bevismedel. Vid genmålet skall fogas skriftligt bevis, som förut ej företetts, men som åberopas i hovrätten.

Sedan genmålet inkommit till hovrätten, skall detsamma jämte därtill fogade handlingar delgivas klaganden. När skäl därtill föreligger, må hovrätten för målets förberedande till huvudförhandling infordra yttranden från parterna utöver vad nu stadgats. Sådant yttrande skall alltid delgivas den andra parten.

9.

Vill part förebringa bevisning genom åberopande av lagmansrättens protokoll, då sådant är tillätet, skall han göra anmälan därom hos hovrätten.

Föreligger sådant fall, att bevisning må upptagas utom huvudförhandlingen, och vill part att bevisning skall sålunda upptagas, skall framställning därom göras hos hovrätten, som beslutar i frågan. Finner hovrätten självmant, att bevisning bör upptagas utom huvudförhandlingen, skall hovrätten föranstalta därom.

Vill part, att motparten eller annan, som innehar skriftlig handling, skall åläggas förete handlingen, skall jämväl därom framställning göras hos hovrätten, som beslutar i frågan.

10.

Sedan målets förberedande avslutats, skall hovrätten utsätta tid för huvudförhandling i målet.

Angående den tid, inom vilken förhandlingen skall äga rum, skola gälla motsvarande regler som beträffande huvudförhandlingen vid lagmansrätten. Den för denna i visst fall föreskrivna anmälan om förhandlingens utsättande till senare tid än i allmänhet skall iakttagas skall här göras till Konungen.

11.

Till huvudförhandlingen skall hovrätten kalla parterna, vittnen och sakkunniga.

Finnes parts personliga närvaro erforderlig för målets utredning, skall det i kallelsen föreläggas honom att inställa sig personligen.

12.

Vill part utöver de bevismedel, som han redan uppgivit, åberopa ytterligare bevismedel, skall han omedelbart giva hovrätten och motparten underrättelse om sådant bevis och om vad därmed skall styrkas. Är det tid att genom hovrätten inkalla någon, vars hörande sålunda påkallats, skall sådan kallelse ske. Eljest ankommer det på parten att själv taga honom med sig till hovrätten.

13.

Finner någon, som kallats att infinna sig vid huvudförhandlingen, att han ej kan hörsamma kallelsen, skall anmälan därom omedelbart göras hos hovrätten. Prövar hovrätten, att han har giltigt förfall och att hans utevaro kommer att utgöra hinder för målets slutliga handläggning vid det utsatta rättegångstillfället, skall hovrätten inställa huvudförhandlingen och bestämma annan dag därför, såvida icke anledning finnes, att huvudförhandlingen på grund av det också för hovrätten gällande medgivandet i 5 kap. 1 punkten 3 stycket trots hindret bör företagas. Detsamma skall gälla, om hovrätten finner annat liknande hinder för målets slutliga handläggning vid det utsatta rättegångstillfället.

14.

Angående huvudförhandlingen skall tillämpas vad i 5 kap. är stadgat om huvudförhandlingen vid lagmansrätten med följande jämkningar beträffande reglerna i 6—8 punkterna nämnda kap.

Förhandlingen inledes med att den överklagade domen uppläses, varefter klaganden angiver i vilket avseende domen överklagas och vilken ändring han yrkar. Sedan vederparten, om han är tillstädes, fått tillfälle yttra sig, i vad mån

han medger eller bestrider ändringsyrkandet, skola parterna var i sin ordning vidare utveckla sin talan och därvid jämväl från protokollen föredraga den bevisning de därur vilja åberopa. Därefter förebringas den ytterligare bevisning, som skall omedelbart inför hovrätten framföras. Slutligen skola parterna i nyss angiven ordning äga ytterligare uttala sig.

15.

Äro båda parterna frånvarande från huvudförhandlingen, skall målet avskrivras.

Uteblir klaganden, skall han hava förlorat sin talan i hovrätten.

Infinner sig klaganden, men uteblir vederparten, skall förhandling i målet äga rum, om målet med hänsyn till det för hovrätten tillgängliga materialet finnes kunna utredas, oaktat vederparten uteblivit. Målet skall därvid prövas på grund av vad vid förhandlingen förekommer och handlingarna i målet innehålla. I annat fall skall tredskodom mot denna part givas. Denna dom skall grunda sig på den tillstädeskomne partens framställning av de faktiska omständigheterna i målet, i den mån vederparten erhållit del därav i hovrätten och den ej strider mot sakförhållande, som är allmänt veterligt.

Finnes anledning antaga, att parts utevaro beror på giltigt förfall, skall målet uppskjutas till nytt sammanträde, till vilket parterna kallas.

16.

Part, mot vilken tredskodom enligt 15 punkten givits, äger att däremot söka återvinning. Härom gälla motsvarande regler som rörande återvinning vid lagmansrätten. Angående rätt att eljest få mål upptaget, som blivit avgjort i parts frånvaro, hänvisas till 14 kap. 7 punkten.

17.

Hovrätten har med det i 18 punkten nämnda undantag att pröva målet endast i de avseenden, i vilka talan blivit förd i hovrätten.

18.

Åberopar part i sin vadetalan fel i rättegången, skall sådant fel icke beaktas, såvida icke felet kunnat hava inflytande på målets utgång.

I lagen angivas likväl vissa fel, som, därest de av part åberopas, alltid skola beaktas.

Har visst i lagen närmare angivet grovt rättegångsfel förelupit, skall det beaktas, även om det av part icke åberopats.

19.

Då rättegångsfel vinner beaktande, skall hovrätten i nödig omfattning undanröja lagmansrättens handläggning och dom samt, om så erfordras, återförvisa målet till lagmansrätten till ny handläggning.

20.

När hovrätten vid målets prövning på grund av föreliggande omständigheter icke anser sig kunna giva dom i saken, äger hovrätten återförvisa målet till lagmansrätten till ny handläggning.

21.

I övrigt skall om dom i hovrätten i tillämpliga delar gälla vad som är stadgat rörande lagmansrättens dom.

11 KAPITLET.

Rättegången i hovrätt i besvärsmål.

Inledning. I kapitlet om huvudgrunderna för rättsmedlens anordnande har uttalats, att liksom i brottmålen ett allmänt rättsmedel av enklare typ, benämnt besvär, bör vara inrättat för fullföljd till hovrätt av talan mot vissa av lagmansrätt meddelade beslut. Förfarandet i besvärsmålen skulle vara skriftligt och hovrättens prövning alltså grunda sig på de vid målets handläggning i lagmansrätten förda protokollen och ingivna handlingarna ävensom i besvärsmålet ingiva skrifter. Reglerna om detta förfarande kunna i allt väsentligt utformas i överensstämmelse med vad som skulle gälla om motsvarande rättsmedel i straffprocessen.

Besvärstalans anhängiggörande. Detta gäller till en början sättet för besvärstalans väckande. Rättsmedlets anmälade bör således ske genom en till lagmansrätten avlämnad skrift, besvärslagan. För besvärslagens avlämnande bör i lagen stadgas viss tid med utgångspunkt från det lagmansrättens ifrågavarande beslut meddelades. Vid s. k. nullitetsklagan bör besvärstiden räknas från det vederbörande fick kännedom om domen.

Besvärslagens innehåll. På besvärslagens innehåll måste uppställas vissa fordringar, i syfte att den skall individualisera den förda talan och motsvara sin uppgift att utgöra grundval för besvärförfarandet. Inlagen bör sålunda innehålla uppgift å det beslut, som överklagas, samt bestämd och tydlig förklaring i vilka avseenden ändring sökes i beslutet, därvid klagandens yrkande och de grunder, på vilka han stödjer detta, skola angivas. Önskar klaganden föra bevis, bör det åligga honom att uppgiva vilka bevismedel han åberopar och vad som skall styrkas med varje särskilt bevismedel. Skriftligt bevis, som förut ej företetts, skall bifogas inlagen.

Handlingarnas insändandet till hovrätten. Erforderlig prövning av frågan huruvida besvärstalan rätteligen fullföljts bör verkställas av hovrätten, och på dess åtgärd bör även ankomma att förordna om sådan förberedande skriftväxling, som må vara påkallad för målets

utredande. Då besvär anförts, bör det därför åligga lagmansrätten att insända besvärshandlingarna till hovrätten. Därvid bör lagmansrätten i huvudskrift eller avskrift bifoga akten i målet i de delar, som äro av betydelse för den fullföljda tvistefrågan. Stundom kan lagmansrätten finna anledning att avgiva eget yttrande över besvären. Är detta händelsen, bör sådant yttrande samtidigt insändas.

Varje besvärsmål bör tilldelas någon av hovrättens ledamöter, vilken såsom referent har att utöva särskild tillsyn och befattning med målet.

Referent i hovrätten.

Om besvären icke anförts i behörig ordning, har hovrätten att avvisa klagandens talan. Föreligger brist eller otydlighet med avseende å besvärsskriftens innehåll, bör klaganden föreläggas att inom viss tid avhjälpa felet.

Formell prövning.

Någon ovillkorlig föreskrift om motpartens hörande över besvären bör lika litet som i brottmålen givas. I överensstämmelse med vad nu är fallet i besvärsmålen, bör en ogrundad talan utan omgången av motpartens hörande kunna omedelbart ogillas. Skyldighet att inhämta förklaring från motparten bör endast föreligga så till vida, att ändring i lagmansrättens beslut, som inverkar på motpartens rätt, ej må göras, utan att honom lämnats tillfälle att förklara sig.

Förberedande skriftväxling.

Om hovrätten finner anledning att höra annan än part över besvären, bör den gå i författning därom.

Föreligger anledning att höra klaganden över motpartens förklaring eller att höra denne över inlaga, som klaganden må ha ingivit efter besvärslagens kommunicering, bör hovrätten äga förordna härom.

Såsom ovan framhållits, skall förfarandet i besvärsmålen vara skriftligt. Parterna skola alltså ej inkallas att utföra sin talan utan målet prövas på grund av handlingarna efter föredragning av referenten. Liksom i brottmålen synes tillräcklig anledning ej föreligga att kräva offentlighet vid handläggningen. Denna bör alltså ske i session, som ej är offentlig.

Föredragning och avgörande.

I besvär förfarandet kan det tydligen ej sättas i fråga att uppställa krav på att den muntliga vittnes- och sakkunnigbevisning, som må åberopas, skall föras omedelbart inför hovrätten. Sådan bevisning blir regelmässigt att föra genom förmedling av lagmansrättens däröver hållna protokoll. Om ytterligare bevisning erfordras, bör hovrätten äga förordna om upptagande därav. I sådant hänseende bör gälla, att hovrätten äger uppdraga åt lagmansrätt att hålla förhöret, i vilket fall lagmansrättens protokoll därom kommer att tjäna till bevis. Vad nu sagts bör dock ej utgöra hinder för hovrätten att, då så finnes lämpligare, anställa förhöret omedelbart inför hovrätten.

Bevisning och partsförhör.

Den redan enligt gällande lag hovrätterna till buds stående möjligheten att till vinnande av utredning anordna förhör med parterna bör även framdeles förefinnas i besvär förfarandet.

Då, enligt vad nu är sagt, bevisning upptages i hovrätt eller muntligt förhör där äger rum, skall enligt de allmänna bestämmelserna i 1 delen 7 kap. hovrättens session vara offentlig.

Sammanfattning.

1.

Den, som vill anföra besvär över lagmansrätts beslut, skall hos lagmansrätten avlämna besvärslagan inom viss tid från det beslutet gavs eller, därest klagan föres över att någon dömts ohörd eller att dom fällts till förfång för någon, som ej varit part i målet, från det han fick kännedom om domen.

2.

Besvärslagan skall jämte uppgift å det beslut, mot vilket talan föres, innehålla bestämd och tydlig förklaring i vilka avseenden beslutet överklagas med angivande av klagandens yrkande och grunderna därför. Vill klaganden förebringa bevisning i hovrätten, skall han ock uppgiva de bevismedel han åberopar och vad han avser att styrka med varje särskilt bevismedel. Åberopas förut ej företett skriftligt bevis, skall det biläggas.

3.

Besvärslagan jämte därtill fogade handlingar skall tillika med huvudskrift eller avskrift av lagmansrättens akt, i vad den fullföljda frågan angår, genom lagmansrättens försorg insändas till hovrätten. Lagmansrätten må ock bilägga det utlåtande över besvären, som den finner anledning avgiva.

4.

För varje mål, som inkommit till hovrätten, utses viss ledamot av rätten att såsom referent utöva särskild tillsyn och befattning med målet.

5.

Finner hovrätten, att klagandens talan icke blivit i behörig ordning fullföljd, skall hans talan avvisas.

6.

Föreligger i besvärslagan brist eller otydlighet med avseende å vad den enligt 2 punkten bör innehålla, skall hovrätten förelägga klaganden att inom viss tid råda bot därför.

7.

Finnes någon böra höras över besvären, ankommer på hovrätten att förordna därom. Med mindre tillfälle lämnats vederparten att förklara sig, må ej ändring i lagmansrättens beslut, som inverkar på dennes rätt, göras.

Prövar hovrätten tillfälle böra lämnas klaganden att avgiva yttrande över förklaring, som vederparten avgivit, eller finnes nödigt, att denne höres över inlaga, som efter det besvären inkommit blivit av klaganden ingiven, må hovrätten förordna därom efter ty tjänligast finnes.

8.

Målet företages av hovrätten till prövning på grund av handlingarna efter föredragning av referenten. Finner hovrätten nödigt, att till målets upplysning muntligt förhör med parterna hålles, eller att bevisning upptages, äger hovrätten förordna därom efter som lämpligt finnes.

Hovrätts sammanträde vid behandling av besvärsmål är ej offentligt, med mindre muntligt förhör därvid äger rum eller bevisning upptages.

12 KAPITLET.

Rättegången i hovrätt i mål, som upptages av hovrätten som första instans.

Vid behandlingen av domstolsförfattningen har processkommissionen (1 delen 3 kap. 6 punkten) angivit den omfattning, vari hovrätten enligt detta förslag skall vara behörig att som första instans upptaga tvistemål till behandling. Förutsättningen därför är, att båda parterna överenskommit, att målet skall där anhängiggöras, varvid dock vissa grupper av mål helt och hållet undantagits från parternas prorogationsrätt och sålunda alltid skola i första instans upptagas av lagmansrätten.

För rättegången i de mål, som upptagas av hovrätt som första instans, böra i tillämpliga delar gälla samma regler som för de vid lagmansrätten anhängiggjorda. Skäl för avvikelser därifrån föreligga icke.

I ett hänseende är en särskild för hovrätten anpassad föreskrift nödvändig. Liksom i fråga om de värdjade målen bör också för de omedelbart i hovrätten anhängiggjorda en viss ledamot i hovrätten utses att som referent utöva särskild tillsyn och befattning med målet. Denna referent torde, såsom vid behandlingen av hovrätternas organisation (1 delen 3 kap. 3 punkten) antytts, kunna tillerkännas befogenhet att ensam företaga vissa till målets förberedande hörande åtgärder, såsom anmaning till klaganden att komplettera vadeinlagan, kallelser till parterna, handlingars utställande till delgivning m. m. När mera viktiga avgöranden ifrågakomma, torde däremot rätten i sin helhet böra fatta beslut. Med utformning av närmare regler i detta ämne kan anstå till lagtextens utarbetande.

Sammanfattning.

1.

I mål, som upptages omedelbart av hovrätt som första instans, skall vad om rättegången vid lagmansrätt gäller äga motsvarande tillämpning.

2.

För varje sådant mål skall i hovrätten utses viss ledamot att som referent utöva särskild tillsyn och befattning med målet.

13 KAPITLET.

Allmänna rättsmedel mot hovrätts beslut och rättegången i högsta domstolen.

*Allmänna
rättsmedel
mot hovrätts
beslut.*

Vid behandlingen av huvudgrunderna för rättsmedlen (9 kap.) har framhållits, att rättsmedlen mot hovrätts beslut av olika slag böra i civilprocessen anordnas i väsentlig överensstämmelse med vad som skulle gälla för straffprocessen. Två allmänna rättsmedel skola sålunda finnas. Genom det ena av dessa, revision, skall beredas möjlighet till en överprövning av hovrätts dom i huvudsaken, dock endast såvitt angår rättstillämpningen och tilläventyrs förelupna rättegångsfel. Det andra rättsmedlet, besvär, skall avse vissa andra av hovrätt meddelade beslut och liksom besvärsförfarandet i hovrätt i en enkel form leda till prövning från högsta domstolens sida av dessa.

*Revision.
Rättsmed-
lets omfatt-
ning.*

Då omfattningen av den överprövning av hovrätts dom, som revisionen åsyftar, är begränsad till rättstillämpningen, måste närmare undersökas, var gränsen går emellan detta område och det, som skulle vara uteslutet från prövningen.

Lämnas frågan om prövningen av rättegångsfel tills vidare åsido, brukar det område, där överprövning sålunda kan ske, helt allmänt betecknas som rättsfrågan i motsats till sakfrågan, där ny prövning är utesluten.

Innehållet i en dom grundar sig på en prövning, huruvida de faktiska omständigheter, som i det föreliggande fallet visats vara för handen, enligt rättens regler giva upphov till den rättsverkan, som påståtts i målet. Domaren har alltså att först undersöka vilka faktiska omständigheter kunna anses bevisade i målet och att därefter på det händelseförlopp, som sålunda intygats, tillämpa rättens regler och därav draga den slutsats, som må följa.

Om käranden påstår, att han av svaranden på leverans köpt vissa varor och han i rättegång mot svaranden yrkar leveransens fullgörande, skola sålunda först de faktiska omständigheter, som av käranden åberopas till stöd för att leveransavtalet slutits, bevisas, varefter domaren har att pröva, om dessa omständigheter utgöra leveransavtal enligt rättens regler. Domaren har vidare att undersöka de rättsliga följder, som uppstå av ett leveransavtal, och slutligen tillämpa vad rätten sålunda bjuder å det föreliggande fallet.

Prövningen av vilka faktiska omständigheter förelupit i målet hör till sakfrågan. Är det tvist mellan parterna vilka förklaringar, skriftliga eller muntliga, som växlats vid förhandlingarna om det påstådda leveransavtalet, rör undersökningen därav sakfrågan. Höras vittnen eller företes skriftliga handlingar till styrkande av vilka de sålunda växlade förklaringarna varit, utgör prövningen av denna bevisning en uppgift, som blir undandragen revisionsdomstolens överprövning. Endast i den mån därvid vissa rättsregler, som röra bevismedlen, deras företeende eller uppskattning, skola tillämpas, t. ex. regler om att vissa personer icke få höras som vittnen eller att vissa

skriftliga handlingar under vissa förutsättningar presumeras vara sanna, kommer domaren in på rättsfrågan.

Så snart domaren går att undersöka vilken rättslig betydelse tillkommer det sålunda bevisade eller ostridiga faktiska förloppet, beträder han rättsfrågans område. Huruvida en av den ena parten avgiven förklaring varit ett bindande anbud och huruvida en av motparten i sin ordning avgiven förklaring varit ett antagande eller ett nytt anbud, utgöra prövningar, som röra rättsfrågan och alltså tillkomma revisionsdomstolen. Därvid kunna uppstå spörsmål att tillämpa vissa sedvänjor eller kutymer inom en handelsbransch beträffande uttryckssätt och innebörden därav. Även prövningen rörande dessa sedvänjor eller kutymer och jämväl rörande bevisningen om vad därutinnan kan gälla tillkommer revisionsdomstolen.

Till rättsfrågan hör naturligtvis också undersökningen av innehållet i de rättsregler, som äro tillämpliga och tolkningen av dessa. Undantagsvis kan bevisning i ett mål ifrågakomma i detta hänseende. Om utländsk rätt skall tillämpas i målet, är domstolen ej pliktig att självmant förskaffa sig kunskap härom; det är parternas sak att bevisa innehållet av den främmande rätten. Då prövningen av den tillämpade rättens innehåll tillkommer revisionsdomstolen, kan alltså i ett dylikt fall bevisning komma att förebringas inför denna domstol.

Av vad nu anförts framgår, att området för rättsfrågan är långt vidsträcktare än man vid en ytlig betraktelse kan vara benägen förmoda.

Därmed att inordnandet av det i målet bevisade faktiska händelseförloppet under rättens begrepp och regler tillkommer revisionsdomstolen, får denna den i vanliga fall i tvistemålen viktigaste uppgiften. Därigenom kommer under revisionsdomstolen prövningen huruvida de i målet bevisade faktiska omständigheterna exempelvis konstituera köp eller icke; utgöra dröjsmål å säljarens sida med rättslig verkan; visa, att ett åberopat fel i en vara är att anse som ringa eller att utkrävandet av ett utfäst vite är uppenbart obilligt; innebära, att den som för annan handlat, haft fullmakt därtill; visa uppsåtligt eller vårdslöst handlingssätt eller svikligt förfarande o. s. v.

På en punkt torde ett uttryckligt förtydligande kunna ifrågasättas.

Om parterna i ett mål tvista huruvida en viljeförklaring, vid vilken endera parten vill knyta vissa rättsverkningar, blivit avgiven eller ej, eller om tvisten avser lydelsen av den avgivna viljeförklaringen, äro, såsom av det ovan anförda framgår, dessa spörsmål att hänföra till sakfrågan och kunna icke genom ett rättsmedel av revisionstyp underkastas ny prövning. Avser åter tvisten huru en avgiven viljeförklaring skall förstås, kan det sättas i fråga, om det skall tillkomma högsta domstolen att pröva ett sådant tolkningsspörsmål. Besvaras denna fråga, som i tvistemålen har stor praktisk betydelse, jakande, tillkommer det högsta domstolen att avgöra exempelvis huruvida hovrättens prövning av innebörden i en testamentsbestämmelse eller i en avtalsklausul är riktig eller ej. Enligt den motsatta ståndpunkten blir hovrättens tolkning i dessa fall den slutgiltiga.

Tolkning av viljeförklaring.

De flesta främmande lagar innehålla ej något bestämt uttalande om rättsmedlets omfattning i detta fall. Den norska lagen av 1915, enligt vilken rättsmedlet till högsta domstolen skall vara av revisionstypen, stadgar emellertid, att frågor om tolkning av viljeförklaring kunna bliva föremål för högsta domstolens prövning. Då i de länder, där uttryckligt lagstadgande saknas, åtskillig tvekan gjort sig gällande i rättstillämpningen, torde det vara lämpligt, att lagstiftningen angiver sin ståndpunkt till detta spörsmål.

Med de i vår rätt tillämpade grundsatzerna för tolkning av viljeförklaring torde rent teoretiskt sett det riktigaste vara att ej betrakta tolkningen såsom ett led i fastställandet av saksammanhanget i målet utan såsom en till rättsfrågan hänförlig prövning. Starka praktiska skäl tala ock för att tolknings-spörsmål skola kunna bringas under högsta domstolens prövning. För rätts-tillämpningen och rättslivet i dess helhet är det otvivelaktigt ett viktigt önskemål, att den högsta instansens avgörande kan påkallas. Särskilt framträder behovet härav, då fråga uppstår om rätta innebörden av allmänt brukade kontraktsbestämmelser. Det av processkommissionen föreslagna rättegångsförfarandet lägger ej heller hinder i vägen för en prövning från högsta domstolens sida av tolkningsfrågor. Processkommissionen har därför ej tvekat, att spörsmål om tolkning av viljeförklaring böra genom revision kunna dragas under högsta domstolens prövning.

*Rättegångs-
fel.*

Med rättegångsfel förstås fel i sakens behandling, som förelupit vid lagmansrätten eller hovrätten. Det ligger i sakens natur, att fel, som förelupit i lagmansrätten, endast under särskilda omständigheter kunna återopas i högsta domstolen vid fullföljd av talan där.

*Beslut, som
kunna över-
klagas ge-
nom revi-
sion.*

Liksom motsvarande rättsmedel i straffprocessen skall revision alltid riktas mot en av hovrätt meddelad dom, d. v. s. ett beslut, varigenom hovrätten ingått i sakligt avgörande av parts talan. I den mån andra av hovrätt meddelade beslut kunna bliva föremål för särskilt överklagande, skall det tillämpliga rättsmedlet icke vara revision utan besvär. Härutinnan skall således överensstämmelse råda mellan revision och vad från lagmansrätt till hovrätt.

Revision skall vara det enda tillgängliga allmänna rättsmedlet mot hovrätts dom. Någon åtskillnad med avseende å tillämpligt rättsmedel bör ej råda mellan de mål, som inkommit till hovrätt genom vad och de, som omedelbart anhängiggjorts där. Även i de senare målen bör rättsmedlet avse en prövning allenast av rättsliga spörsmål och frågor om rättegångsfel, och sakfrågan blir alltså här prövad av hovrätten såsom första och sista instans. Då det ansetts böra medgivas parterna att anhängiggöra vissa mål omedelbart i hovrätt, har därmed icke avsetts att bereda dem tillgång till en prövning av sakfrågan även i högsta domstolen.

*Ej anslut-
ningsrätt.*

I överensstämmelse med vad som förordats för brottmålen del, synes i fråga om revision s. k. anslutningsrätt ej böra tillkomma klagandens vederpart.

Av brottmålen natur ha föranletts särskilda regler, som i viss mån modifiera eller begränsa åklagarmaktens och målsägandens rätt att fullfölja talan genom revision. Någon motsvarighet härtill är ej påkallad med avseende å tvistemålen. Parternas likställighet föranleder, att rättsmedlet i samma utsträckning bör stå till deras förfogande.

*Parterna å
ömse sidor
berättigade
att söka
revision.*

De grunder för förfarandet i revisionsmålen, som processkommissionen förordat vid behandlingen av detta rättsmedel i straffprocessen, synas ägnade att vinna tillämpning även i de civila revisionsmålen. Detta gäller till en början det förberedande förfarandet.

*Det förbere-
dande för-
farande.*

För rättsmedlets begagnande bör alltså gälla en viss i lagen bestämd tid, räknad från det hovrättens dom gavs. Formen för revisionstalan väckande bör vara avlämnande till hovrätten av en skriftlig inlaga, revisionsinlagan.

På dennas innehåll böra uppställas samma fordringar, för vilka redogjorts i straffprocessen. Jämte det inlagan skall angiva vilken dom som överklagas, bör den innehålla bestämd och tydlig förklaring i vilka avseenden talan föres med angivande av klagandens yrkande och grunderna därför. Noggrannhet härutinnan är av särskild betydelse med hänsyn till den begränsade uppgift, som tillkommer revisionen såsom rättsmedel. Då, såsom undantagsvis kan bliva fallet, klaganden vill förebbringa bevisning, skall han i inlagan uppgiva sina bevismedel och vad han vill styrka med varje särskilt bevismedel. Hänföra han sig till skriftligt bevis, som förut ej företetts, bör det åligga honom att bifoga detta.

Då den förberedande granskningen av målet och erforderlig skriftväxling bör ske vid högsta domstolen, skulle hovrätten ej ha att vidtaga annan åtgärd i målet än att till högsta domstolen insända revisionsinlagan jämte handlingarna i målet och hovrättens dom.

Så snart handlingarna inkommit, bör varje mål tilldelas en revisionssekreterare för beredning, varjämte en ledamot av högsta domstolen skulle ägna särskild tillsyn åt målet och genomgå handlingarna.

Efter det handlingarna inkommit till högsta domstolen, bör en granskning ur formell synpunkt äga rum. Finnes revisionsinlagan ej vara inlämnad inom föreskriven tid eller har klagan förts endast i en fråga, som icke må dragas under högsta domstolens prövning genom revision, eller har eljest klagandens talan icke behörigen fullföljts, bör sålunda efter anmälan av revisionssekreteraren domstolen avvisa revisionstalan. Beslut om avvisande bör kunna fattas utan att offentlig förhandling anordnas.

Det nu angivna förfarandet bör dock ej komma till användning, annat än då grunden för avvisandet finnes uppenbar. I vissa fall, särskilt då tvekan råder huruvida den grund, som klaganden åberopat för sitt ändringssökande, är att hänföra till rätts- eller sakfrågan, kan högsta domstolens avgörande vara av sådan principiell betydelse, att prövningen ej bör försiggå i denna förenklade form. Om uppenbar grund för avvisande ej föreligger, är det därför

lämpligare, att målets förberedande och frågans prövning sker i vanlig ordning och sålunda eventuellt efter muntlig partsförhandling.

Avvisas icke klagandens talan på sätt nu sagts, bör revisionsinlagan jämte därvid fogade handlingar genom revisionssekreterarens försorg delgivas vederparten med anmaning till honom att inom viss tid inkomma med skriftligt genmäle.

Om part påkallar bevisnings upptagande eller högsta domstolen själv inom de gränser, som för domstolarnas eget initiativ i detta hänseende skulle gälla (15 kap. 7 punkten), finner bevisupptagande erforderligt, bör domstolen, på anmälan av revisionssekreteraren, förordna härom och därvid giva de föreskrifter, som betingas av omständigheterna.

Muntlig förhandling.

I enlighet med vad vid behandlingen av huvudgrunderna för rättsmedlen (9 kap. 3 punkten) anförts, skall revisionsmål i regel prövas på grund av handlingarna i målet. Muntlig förhandling skall emellertid anordnas, så snart någondera parten begär det eller högsta domstolen självant finner det erforderligt. Anledning för högsta domstolen att fatta beslut om muntlig förhandling kan givas genom en anmälan från revisionssekreteraren eller den ledamot, som genomgår handlingarna. Det kan ock inträffa, att högsta domstolen vid målets företagande till avgörande finner sig föranlåten att utsätta muntlig förhandling.

Skall muntlig förhandling hållas, böra parterna genom revisionssekreterarens försorg få kallelse att inställa sig vid denna.

Vid förhandlingen skola parterna från början själva utföra sin talan och förhandlingen gestaltas huvudsakligen såsom i de vädjade målen i hovrätten. Klaganden skall alltså erhålla ordet först och därvid utveckla sin talan, varefter vederparten får bemöta denna.

Parts utelämnande från muntlig förhandling.

Med den ställning den muntliga förhandlingen i revisionsmålen skulle intaga, bör det ej ifrågakomma att vid parts utelämnande från denna förhandling knyta några tredskopåföljder för honom. Liksom i straffprocessen bör målet företagas till avgörande, oavsett att endera eller båda parterna uteblivit. Målet bör då föredragas av revisionssekreteraren, varefter den part, som må ha kommit tillstädes, erhåller tillfälle att närmare utveckla sin talan. Såsom i straffprocessen redan framhållits, medför denna ordning, att revisionssekreteraren alltid måste vara beredd att föredraga målet.

Skriftligt förfarande.

När icke enligt vad ovan sagts muntlig partsförhandling skall äga rum, skall målet avgöras på grundval av hovrättens dom och övriga handlingar samt parternas inlagor i revisionsinstansen. Liksom för närvarande är brukligt, bör målet föredragas för högsta domstolen av revisionssekreteraren.

Förhandlingen i revisionsmålen bör vara offentlig. Då muntlig förhandling äger rum, kan tvekan ej råda att så bör vara förhållandet. Ej heller med avseende å det skriftliga handläggningssättet synes det vara anledning att frångå den allmänna regeln om offentlighet vid domstolarnas sammanträden. Allmänheten bör alltså äga tillträde vid föredragningen och domens avkunnande.

Såsom regel bör gälla, att högsta domstolen vid prövning av revisionsmål är bunden av den hos domstolen förda talan. Är denna grundad på rättegångsfel, bör felet ej förtjänä avseende med mindre det kunnat inverka på målets utgång. En del i lagen angivna fel skola dock, liksom i straffprocessen, alltid beaktas, om part åberopar dem. Och några särskilt viktiga rättegångsreglers iakttagande bör högsta domstolen själmant övervaka. Då rättegångsfel beaktas, medför detta, liksom i brottmålen, att lagmansrättens och hovrättens behandling av målet i erforderlig omfattning undanröjes. Oftast lär det väl vara nödigt att återförvisa målet till lägre rätt, och detta bör då ske, därvid högsta domstolen efter omständigheterna, får avgöra, till vilken domstol återförvisning skall ske.

*Prövningen
av målet.*

I fråga om högsta domstolens befogenhet att vid bifall till revisionstalan, där denna grundats på oriktig rättstillämpning, giva ny dom bör samma grundsats gälla som förordats för brottmålen del. Återförvisning bör alltså så vitt möjligt undvikas och högsta domstolen äga själv avgöra saken, då förutsättningarna härför föreligga.

*Ny dom
eller åter-
förvisning.*

Vad slutligen beträffar förfarandet i besvärsmålen, böra de grunder, som gälla för besvärsmålen i hovrätt, väsentligen äga tillämpning. Förfarandet skall alltså vara skriftligt. I högsta domstolen böra besvärsmålen föredragas av en revisionssekreterare i session, som icke är offentlig.

Besvär.

Sammanfattning.

Om revision.

1.

Talan mot hovrätts dom i själva saken må grundas allenast på att hovrätten bedömt målet oriktigt i rättsligt hänseende eller att vid målets behandling förelupit rättegångsfel. Hovrättens prövning av vad som skall anses såsom bevisat angående de faktiska omständigheterna må icke dragas under högsta domstolens prövning. Till målets bedömande i rättsligt hänseende skall hänföras tolkning av viljeförklaring.

2.

Den som vill yrka revision skall inom viss tid, från det hovrättens dom gavs, avlämna revisionsinlaga till hovrätten.

3.

Revisionsinlagan skall, jämte uppgift å den dom, mot vilken talan föres, innehålla bestämd och tydlig förklaring, i vilka avseenden domen överklagas, med angivande av klagandens yrkande och grunderna därför. Vill klaganden förebriaga bevisning beträffande fråga, som kan komma under bedömande, skall han ock uppgiva de bevismedel han åberopar och vad han avser att styrka med varje särskilt bevismedel. Åberopas förut ej företett skriftligt bevis, skall det biläggas.

4.

Revisionsinlagan skall tillika med handlingarna i målet och hovrättens dom genom hovrättens försorg insändas till högsta domstolen.

5.

Varje mål, som inkommit till högsta domstolen, tilldelas en revisionssekreterare för beredning. En av domstolens ledamöter skall därjämte genomgå handlingarna i målet.

6.

Finnes klagandens talan icke hava blivit i behörig ordning fullföljd eller fullföljes talan allenast i fråga, som enligt 1 punkten icke må dragas under högsta domstolens prövning, skall, på anmälan av revisionssekreteraren, klagandens talan avvisas.

Beslut om avvisande må av högsta domstolen fattas utan parternas vidare hörande och gives vid sammanträde, som icke är offentligt. Finnes parternas hörande erforderligt, behandlas målet enligt nedan upptagna regler.

7.

Om klagandens talan icke avvisas, skall revisionsinlagan jämte av klaganden därvid fogade handlingar genom revisionssekreterarens försorg delgivas vederparten med anmaning att inom viss tid avgiva skriftligt genmäle.

8.

Finnes i anledning av parts framställning eller eljest att viss bevisning bör upptagas, äger högsta domstolen, på anmälan av revisionssekreteraren, att förordna därom efter som finnes lämpligt.

9.

I revisionsmål skall muntlig förhandling äga rum, om part i revisionsinlagan eller genmälet framställt begäran därom.

Högsta domstolen må ock, på anmälan av revisionssekreteraren eller den ledamot, till vilken handlingarna lämnats för genomgående, eller vid måls företagande till avgörande förordna, att muntlig förhandling skall äga rum.

10.

Till muntlig förhandling kallas parterna genom revisionssekreterarens försorg.

Vid den muntliga förhandlingen hava parterna att var för sig utföra sin talan; och skall beträffande förhandlingen i tillämpliga delar gälla vad som stadgats i avseende å huvudförhandling i hovrätt.

11.

Uteblir endera eller båda parterna från muntlig förhandling, utgör detta ej hinder för att målet företages till avgörande. Målet föredrages då för högsta domstolen av revisionssekreteraren, varefter part, som är tillstädes, äger yttra sig.

12.

Skall muntlig förhandling icke äga rum, företages målet till avgörande utan parternas vidare hörande. Målet föredrages därvid av revisionssekreteraren.

13.

Aberopar part i sin revisionstalan fel i rättegången, skall sådant fel icke beaktas, såvida icke felet kunnat hava inflytande på målets utgång.

I lagen angivas likväl vissa fel, som, därest de av part aberopas, alltid skola beaktas.

Har visst i lagen närmare angivet grovt rättegångsfel förelupit, skall det beaktas, även om det av part icke aberopats.

14.

Då rättegångsfel vinner beaktande, skall högsta domstolen i nödig omfattning undanröja lagmansrättens och hovrättens handläggning och dom samt, om så erfordras, återförvisa målet för ny handläggning.

15.

Vid målets prövning ankommer det på högsta domstolen att efter föreliggande omständigheter avgöra, huruvida dom i saken skall givas eller målet återförvisas till lägre rätt för ny handläggning.

Om besvär.

16.

Förfarandet i besvärsmål skall anordnas efter huvudsakligen samma grunder, som skola gälla med avseende å förfarandet i hovrätt i där handlagda besvärsmål (11 kap.).

14 KAPITLET.

Särskilda rättsmedel.

Vid behandlingen av huvudgrunderna för rättsmedlen (9 kap.) har framhållits, att i civilprocessen likaväl som i straffprocessen erfordras särskilda rättsmedel, varigenom kan uppnås upphävande eller ändring av ett avgörande, som eljest betraktas såsom slutgiltigt. Anordnandet av sådana rättsmedel påkallas av strävan att resultatet av rättsskipningsorganens verksamhet skall

*Inledning.
Systemet av
särskilda
rättsmedel.*

bliva såvitt möjligt riktigt och att den, som utan sin förskyllan blivit förhindrad att bevaka sina intressen i en rättegång, må erhålla tillfälle att bota förelupna brister. Samtidigt gör sig å den andra sidan gällande det för rättstillståndet inom samhället viktiga kravet, att vad som fastställts såsom rätt skall vara bestående och slutligt avgjorda tvister ej upptagas på nytt. Härav betingas nödvändigheten att binda användandet av de särskilda rättsmedlen vid angivna omständigheter, som måste visas vara för handen i varje särskilt fall. En växelverkan inträder också mellan de allmänna och de särskilda rättsmedlen. I den mån möjligheten att använda allmänna rättsmedel begränsas, måste åt de särskilda rättsmedlen givas ett större utrymme.

De omständigheter, som kunna ifrågasättas böra föranleda inrättandet av ett särskilt rättsmedel för att ett laga kraft vunnet domstolsavgörande må bli upphävt eller ändrat, låta sig i huvudsak hänföras till två grupper, den ena avseende fel vid handläggningen av målet och den andra nya upplysningar, som berättiga till antagandet, att målet blivit i sak oriktigt avgjort. Vid sidan härav kan det tänkas, att den möjlighet, som varje rättegångsordning måste bereda part, vilken av giltig anledning varit förhindrad att iakttaga en processuell frist, att få ny tid till sitt förfogande, anordnas i formen av ett särskilt rättsmedel.

*Utländsk
rätt.*

Den franska civilprocesslagen har två särskilda rättsmedel. Det ena (tierce opposition) är avsett för den, vilkens rätt blivit kränkt genom en dom, som meddelats i ett mål, däri han ej varit part. Det andra rättsmedlet (requête civile) riktar sig mot laga kraft vunnen dom, då vid handläggningen förelupit vissa grövre rättegångsfel liksom då nya faktiska upplysningar kommit i dagen.

Eljest är den i utländsk rätt vanliga anordningen av de särskilda rättsmedlen den, att ett rättsmedel avser processuella fel, därtill även hänföres det fallet att någon dömts ohörd, och ett annat rättsmedel avser nya upplysningar, som materiellt kunna föranleda en annan utgång. Så äro de särskilda rättsmedlen anordnade i *Tyskland, Österrike* och enligt de *finska* förslagen. Enligt de finska förslagen skulle det med tanke på nya upplysningar av materiell betydelse inrättade rättsmedlet vara tillämpligt även för part, som vill söka återställande av en försutten rättsmedelsfrist.

Den norska civilprocesslagen har ett gemensamt rättsmedel (gjenoptagelse) för såväl processuella felaktigheter som nya upplysningar i sak. Den danska lagens särskilda rättsmedel hänför sig allenast till omständigheter av sistnämnda slag.

Bortsett från de finska förslagen anordnas i främmande länder den erforderliga möjligheten för part att uppnå återställande av försutten tid ej såsom ett särskilt rättsmedel, utan det härför inrättade förfarandet behandlas av lagarna i sammanhang med reglerna om frister i rättegång.

De processuella felaktigheter, som enligt lagarna och förslagen berättiga part eller annan att använda ett särskilt rättsmedel, äro givetvis sådana av grövre slag, vilka medföra, att den meddelade domen bör betraktas såsom ogil-

tig eller som äro ägnade att betaga någon hans rätt. Hit hör i främsta rummet, att målet handlagts av en domstol, som ej varit behörigen sammansatt, och det ovan berörda förhållandet att någon dömts ohörd. De materiella förhållanden, som giva upphov till ett särskilt rättsmedel, äro enligt civilprocesslagarna desamma, som äga liknande verkan i straffprocessen. Sålunda upptaga lagarna, dels att en oriktig utgång förorsakats av att part, vittne, sakkunnig, domare eller tjänsteman vid rätten gjort sig skyldig till ett brottsligt eller eljest oriktigt förfarande, som kunnat inverka på domen, och dels att eljest nya omständigheter och bevis framkommit, som kunna föranleda annan utgång.

Gällande svensk rätts systematiska anordning av det ifrågavarande ämnet *Svensk rätt.* avviker i viss mån från vad i främmande lagar är brukligt. Vår lag upptager, lika för tvistemål och brottmål, ett särskilt rättsmedel, återbrytande av dom, avsett att begagnas, då någon funnit nya skäl varmed han menar att en laga kraft vunnen dom kan hävas. Ett likaledes för processens båda huvudarter gemensamt rättsmedel är resning, varigenom möjlighet beretts den, som försuttit laga tid, att få tiden återställd, om han visar synnerlig orsak och skäl.

Till de särskilda rättsmedlen räknar vår lag icke den väg, som anvisas, när någon blivit dömd ohörd eller dom meddelats till förfång för någon, som ej är part i målet. Rättelse häri kan sökas genom besvär (nullitetsbesvär), angående vilka gälla samma regler som om besvär i allmänhet, endast med den skillnaden att besvärstiden bestämts olika.

De svenska reformförslagen behålla väsentligen den gällande rättens reglering av ämnet. Enligt nya lagberedningens principbetänkande skulle resning, efter omständigheterna avseende ändring eller upphävande av dom, kunna ernås på grund av nytt skäl, varmed åsyftades skäl av såväl formell som materiell natur. Resning kunde också beviljas, när part, som försuttit laga tid, kunde visa att han haft förfall, så att han ej kunnat iakttaga den stadgade tiden. Vid sådana förhållanden, som nu giva anledning till nullitetsbesvär, skulle på ansökan den meddelade domen kunna undanröjas.

Lagförslagen.

Ej heller processkommissionen har funnit anledning att föreslå mera genomgripande ändringar i vår lags anordning av de särskilda rättsmedlen. Såsom i straffprocessen framhållits, erfordras däremot en utförligare reglering av ämnet. Sålunda böra de omständigheter, som giva upphov till särskilda rättsmedel, fullständigare än nu är fallet angivas i lagen, och förfarandet bör närmare utformas. Därvid lämpa sig i allt väsentligt de för brottmålen del förordade grundsatserna även för de särskilda rättsmedlen i tvistemålen.

Processkommissionen.

Det viktigaste särskilda rättsmedlet skall sålunda vara resning, motsvarande den gällande rättens återbrytande av dom. Rättsmedlets uppgift skall vara att bereda tillgång till ett nytt upptagande av rättskraftigt avgjorda

mål, då vissa grövre rättegångsfel förelupit liksom då avgörandet kan antagas vara oriktigt i sak och detta beror antingen på att någon, som tagit befattning med rättegången, gjort sig skyldig till ett brottsligt eller oriktigt förfarande eller på att eljest nya omständigheter och bevis kommit i dagen.

Vid sidan härav skall genom ett särskilt rättsmedel den, som av giltig anledning hindrats att iakttaga tid för fullföljd av talan, äga få tiden återställd.

Det rättsmedel, som skall användas, när någon blivit dömd ohörd eller dom meddelats till förfång för någon, som ej varit part i målet, skall fortfarande, enligt vad förut nämnts, vara nullitetsbesvär och upptages således icke här utan bland de allmänna rättsmedlen (9 kap.).

*Resning.
Resnings-
grunderna.*

Liksom övriga särskilda rättsmedel avser resning att åvägabringa ändring i ett eljest slutgiltigt avgörande. Det riktar sig endast mot en laga kraft vunnin dom. Så länge möjlighet finnes att angripa en dom med ett allmänt rättsmedel, har part att använda denna utväg för att uppnå den ändring, som han eftersträvar. En ytterligare självklar förutsättning för att resning må kunna sökas är, att domen gått den part emot, som söker resning.

Det närmare angivandet av de felaktigheter med avseende å rättegången, vilka böra utgöra resningsgrund, torde kunna anstå till det lagtext utarbetas. Såsom exempel på en omständighet av denna art, vilken bör berättiga part till resning, må nämnas, att den domstol, som sist dömt i målet, icke varit lagligen sammansatt.

De materiella resningsgrunderna ha i straffprocessen angivits olika, allteftersom resning sökes till förmån eller nackdel för den tilltalade. De skäl, som föranleda uppställandet av särskilt stränga betingelser för resnings beviljande till skada för den, som varit tilltalad för brott, göra sig ej gällande med avseende å parterna i tvistemål. Kravet på att verklig rätt skall skipas mellan parterna föranleder, att resning må beviljas under de mindre stränga förutsättningar, som i straffprocessen skulle gälla i fråga om resning till den tilltalades fördel.

De materiella resningsgrunder, som hänföra sig till ett förelupet brottsligt eller eljest otillbörligt förfarande av någon, som tagit befattning med rättegången, synas i enlighet härmed böra angivas så, att resning må beviljas, då skriftligt bevis, som åberopas i målet, varit falskt eller vittne eller sakkunnig avgivit oriktig utsaga eller då motparten, hans laglige ställföreträdare eller fullmäktig eller partens egen laglige ställföreträdare eller fullmäktig eller ledamot eller tjänsteman i rätten eller tolk gjort sig skyldig till brottsligt förfarande med hänsyn till målet. För att resning på någon nu angiven grund må beviljas, bör därjämte fordras, att ett visst kausalsammanhang föreligger mellan det förelupna felet och utgången i målet. I sådant avseende synes böra gälla, att resning gives, om felet skäligen kan antagas ha medverkat till att målet fått en oriktig utgång.

Därjämte böra även andra nya skäl och bevis kunna åberopas såsom resningsgrund. Ej heller i detta fall lära större krav på kausalsammanhanget

böra uppställas än att det skulle kunna skäligen antagas, att, därest det nya skälet eller beviset förebragts i målet, detta skulle ha lett till en annan utgång.

Sådana omständigheter av betydelse för handläggningen och avgörandet av ett mål, om vilka parterna äga kännedom medan rättegången ännu pågår, böra uppenbarligen av dem göras gällande i rättegången. Lagen bör icke bereda part tillfälle att genom en ny rättegång upphjälpa det bristfälliga sätt, varpå han utfört sin talan. Kan det antagas, att part, som söker resning, haft vetenskap om den av honom åberopade resningsgrunden så tidigt, att han omedelbart eller genom ett allmänt rättsmedel kunnat göra den gällande i rättegången, bör därför resning icke kunna beviljas.

Av skäl som närmare utvecklats i straffprocessen torde prövningen av resningsfrågor allt fortfarande böra tillkomma högsta domstolen.

Ansökan om resning bör göras skriftligen i högsta domstolen. Den bör innehålla tydlig uppgift om den åberopade resningsgrunden och de bevis varmed den skall styrkas.

Prövningsmyndighet. Ansökans form och innehåll.

Förfarandet vid högsta domstolens behandling av resningsärenden bör gestaltas på det sätt, som skildrats i straffprocessen. En uppenbarligen ogrundad ansökan om resning bör alltså kunna avslås, utan att anstalt behöver vidtagas för motpartens hörande. I annat fall däremot bör motpartens yttrande inhämtas.

Resningsärendets handläggning.

För att en tillräckligt säker grundval för bedömandet av ansökningens berättigande må föreligga, lär det ej sällan vara nödvändigt, att ytterligare utredning verkställas. Härom bör högsta domstolen förordna på det sätt som finnes mest ändamålsenligt.

Bifalles en ansökan om resning, innebär detta i regeln, att en ny förhandling i målet skall äga rum. I allmänhet lär denna förhandling böra äga rum vid den rätt, som sist dömt i målet. Stundom kan det dock vara lämpligare, att en lägre rätt upptager målet till behandling. Detta är händelsen, då det tidigare målet avgjorts i högsta domstolen och grunden för resningen hänför sig till sakfrågan. Den nya förhandlingen bör då äga rum i hovrätten, som är den sista instansen för sakfrågans prövning. Stundom kan det ur utredningens synpunkt vara påkallat, att ett till hovrätt eller högsta domstolen fullföljt mål på nytt handlägges i lagmansrätten, och detta bör då kunna ske. Högsta domstolen bör därför vid resnings beviljande förordna var den nya förhandlingen skall försiggå och efter omständigheterna hänskjuta denna till den rätt, som sist dömt, eller till underlydande rätt.

Den nya förhandlingen.

Likaväl som i brottmålsförfarandet erfordras i civilprocessen ett rättsmedel, varigenom part, som försuttit laga tid för fullföljande av talan mot dom eller beslut, kan få tiden återställd, om han visar, att han av giltig anledning varit hindrad att iakttaga tiden. Rättsmedlet kan anordnas i överensstämmelse med motsvarande rättsmedel i straffprocessen. Grunderna för rätts-

Återställande av fatalier.

medlet liksom förfarandet skulle alltså bliva väsentligen desamma som nu gälla enligt 31 kap. 2 § rättegångsbalken.

Oavsett huruvida fråga är om fatalier för fullföljd från lagmansrätt till hovrätt eller från hovrätt till högsta domstolen, bör alltså ansökningen prövas av högsta domstolen. I lagen bör stadgas, att sådan ansökan skall göras inom viss tid, sedan det hinder, som mött mot fatalietidens iakttagande, upphört.

*Återupp-
tagande av
mål som
avgjorts i
parts från-
varo.*

När ett tvistemål i lagmansrätt eller hovrätt i parts frånvaro avgöres, sker det oftast i form av en summarisk tredskodom, med rätt för den uteblivne att vid samma rätt söka återvinning, oberoende av om han haft giltig anledning för utevaron (7 och 10 kap.). I vissa fall skall emellertid i en parts utevaro kunna meddelas en dom, som skall innefatta en materiell prövning av tvisten eller, när klaganden i hovrätten uteblivit, förklara honom hava förlorat sin talan (7 kap. 4 punkten, 10 kap. 15 punkten). För sådana fall har, såsom redan angivits, ansetts erforderligt giva den uteblivne rätt att få målet ånyo upptaget vid samma rätt, om han kan visa att han haft giltig anledning för sin utevaro men ej kunnat anmäla detta å inställelsedagen.

Vill part begagna sig av honom sålunda medgiven rätt, bör han såsom i brottmålen inom viss tid från det han fick kunskap om domen göra ansökan om målets återupptagande hos den domstol som dömt.

Liksom i brottmålen synes behov ej föreligga att giva part, som ej varit tillstädes vid måls företagande till muntlig förhandling i högsta domstolen, tillfälle att på nu angivet sätt få målet återupptaget.

Över lagmansrätts eller hovrätts beslut angående ansökan om återupptagande bör klagan genom besvär hos högre rätt kunna föras.

Sammanfattning.

1.

I mål, som blivit avgjort genom laga kraft vunnne dom, må på ansökan av part, som domen gått emot, resning beviljas:

- 1) *om i målet förelupit visst grövre rättegångsfel;*
- 2) *om skriftligt bevis, som åberopats i målet, varit falskt eller om part, som hörts under straffansvar, eller vittne eller sakkunnig avgivit oriktig utsaga eller om motparten, hans laglige ställföreträdare eller fullmäktig eller partens egen laglige ställföreträdare eller fullmäktig eller ledamot eller tjänsteman i rätten eller tolk gjort sig skyldig till brottsligt förfarande med hänsyn till målet, samt sådan omständighet, som nu är nämnd, skäligen kan antagas hava medverkat till en oriktig utgång av målet; eller*
- 3) *om nytt skäl eller bevis yppats, varom det skäligen kan antagas, att det, därest det blivit förebragt i målet, skulle lett till en annan utgång.*

Resning må dock icke beviljas, om det är anledning antaga, att sökanden känt den omständighet, varom fråga är, å sådan tid, att han kunnat göra den gällande i rättegången.

2.

Ansökan om resning skall göras skriftligen hos högsta domstolen. Ansökningen skall innehålla uppgift å den grund, varpå den stödjer sig, och de bevis, som åberopas.

3.

Är ansökningen uppenbarligen ogrundad, skall den utan vederpartens hörande genast avslås.

I annat fall skall vederparten höras över densamma.

4.

Finnes för prövning av ansökningen ytterligare utredning erforderlig, ankommer det på högsta domstolen att förordna därom efter som tjänligast finnes.

5.

Bifalles ansökningen, skall högsta domstolen förordna om målets upptagande till ny handläggning antingen vid den rätt, som sist dömt i målet, eller vid därunder lydande rätt.

6.

Har part försuttit laga tid för fullföljande av talan mot dom eller beslut, och har han av giltig anledning hindrats att iakttaga tiden, äger han få den försuttna tiden återställd, om han inom viss tid efter hindrets upphörande hos högsta domstolen gör ansökan därom.

7.

Har lagmansrätt eller hovrätt avgjort mål i parts frånvaro annorledes än genom tredskodom, och har parten av giltig anledning varit frånvarande men ej kunnat anmäla detta å inställedagen, äger han få målet vid samma rätt återupptaget, om han inom viss tid efter det han erhöll kunskap om domen hos rätten gör ansökan därom.

Beslut över sådan ansökan må i vanlig ordning överklagas i högre rätt genom besvär.

15 KAPITLET.

Allmänna regler om bevisningen.

Vid redogörelsen för de allmänna grunderna för civilprocessen har processkommissionen framhållit, att den fria bevisprövningens grundsats bör gälla lika väl i tvistemål som i brottmål. De för närvarande stadgade reglerna för uppskattning av bevisning, som förebragts genom olika slags bevismedel, skulle således principiellt upphöra att gälla. Såsom förut framhållits, innebär detta icke, att domarens godtycke blivit satt i de äldre reglernas ställe eller att

Bevisprövningen.

domaren skall kunna grunda sin dom på ett instinktivt försanthållande. Meningen är, att domaren, med noggrant beaktande och övertvägande av allt vad i målet förekommit, skall söka bilda sig en objektivt giltig övertygelse om vad som är sant.

För särskilda fall kommer emellertid även framdeles att förefinnas behov av stadganden om verkan av förebragt bevisning. Såsom exempel må nämnas vad i det följande skall anföras om verkan av erkännande och av en tidigare meddelad straffdom. En särskild bevisregel föreligger ock i de fall, då en legal bevispresumtion stadgats. Ett exempel härför är den i lagen om äktenskaplig börd förekommande regeln, att ett barn, som födes under äktenskap, skall anses vara mannens, så vida det ej visas, att det icke kan vara avlat av honom.

Bevisbördan.

Även med fri bevisprövning kan det inträffa, att domstolen i fråga om någon faktisk omständighet av betydelse för prövningen av det omtvistade rättsförhållandet icke kan komma till någon bestämd övertygelse huru det förhåller sig. I brottmålen skall en dylik ovisshet om vad som förekommit lända till den tilltalades förmån, vilket uttryckes så, att åklagaren eller målsäganden har hela bevisbördan. I civilprocessen gälla däremot andra grundsatser härutinnan. På grund av den ställning parterna intaga i civilprocessen är bevisbördan där fördelad mellan dem, så att käranden bär bevisbördan i fråga om vissa omständigheter och svaranden i fråga om andra. Detta innebär alltså, att om domstolen stannar i ovisshet beträffande någon omständighet detta länder den part till förfång, som har bevisbördan för densamma.

De grunder, efter vilka bevisbördan är fördelad mellan parterna, kunna svårigen återföras till någon allmän regel, tillämplig på alla olika fall och situationer. Fördelningen torde kunna sägas ske efter en naturlig billighet, så att den part har bevisbördan för en omständighet, vilken det är skäligt och billigt att pålägga den. Ofta kan detta taga sig uttryck däri, att den, som påstår en avvikelse från det regelbundna förhållandet i det föreliggande fallet eller som har lättare att förebringa bevisning rörande en viss omständighet, bär bevisbördan med avseende därå.

I största allmänhet torde fördelningen kunna sägas ske på följande sätt. Den part, som i målet gör gällande ett privaträttsligt rättsförhållande, såsom äganderätten till en sak, en fordringsrätt eller dylikt, d. v. s. i regeln alltså käranden, har bevisbördan för de omständigheter, som enligt normala förhållanden äro tillräcklig grund för rättsförhållandets uppkomst, exempelvis att saken köpts eller det fordrade penningbeloppet blivit försträckt till gäldenären. Dessa omständigheter bruka kallas rättsverkande. Om motparten åter påstår någon brist med avseende å de allmänna förutsättningar, som städse måste vara förhanden för att de rättsverkande omständigheterna i det föreliggande fallet skola hava den avsedda rättsverkan, bär han bevisbördan därför. Påstår svaranden exempelvis, att han blivit svikligen förledd till det avtal, som käranden åberopar, har svaranden att bevisa detta. Dylika omständigheter bruka kallas rättshindrande. Likaså bär den part, som i rättegången påstår, att det åberopade en gång existerande rättsförhållandet på grund av en seder-

mera inträffad omständighet upphört, bevisbördan med avseende å denna omständighet. Om en svarande, som krävts på en penningfordran, påstår, att han betalt gälden, är det sålunda han, som bär bevisbördan därför. Dessa omständigheter bruka benämnas rättsupphävande.

Nu angivna allmänna grunder kunna tydligen endast tjäna till vägledning för bedömning av de mest schematiskt enkla fallen. Någon säker hjälp för avgörande av fall av mera sammansatt eller invecklad natur giva de icke. Ty deras tillämpning förutsätter en uppdelning av de i ett mål betydelsefulla omständigheterna i ovannämnda kategorier, och en sådan uppdelning kan ofta vara svår. Vid tvist om ett vidlyftigt avtal, vid vilket skilda bestämmelser och förbehåll under avtalsförhandlingarna undan för undan influtit, är det, om dessa grunder skola tillämpas, icke alltid lätt att avgöra vilka omständigheter som skola anses som rättsverkande och vilka som rättshindrande. Ej heller erbjuda nyssnämnda grunder någon säker vägledning för bevisbördans fördelning, om exempelvis svaranden i ett mål krävs på köpeskillingen för en av honom köpt och bekommen sak men påstår, att det icke varit kreditköp utan att han kontant erlagt köpeskillingen.

Endast genom att behandla alla olika privaträttsliga rättsförhållanden och undersöka de olika lägen, som i tvister om dem kunna uppkomma, kan en uttömmande redogörelse för frågan om bevisbördans fördelning åvägbringas. Ett försök härtill gjordes under ett skede av förarbetena till den tyska Bürgerliches Gesetzbuch men måste övergivas. Ingenstädes har lagstiftningen sökt genomföra en dylik reglering.

Ej heller för svensk rätts del torde detta böra ifrågasättas. Vår lag stadgar i 17 kap. 33 § rättegångsbalken, att käranden har att lagligen styrka sitt käromål, samt att, om svaranden åberopar någon omständighet för att därmed värja sig, han har att styrka denna. Detta stadgande är mycket allmänt avfattat och dess praktiska värde därför obetydligt. Det torde enligt processkommissionens mening ej föreligga skäl att i lag bibehålla en dylik allmänt hållen regel om bevisbördans fördelning och att söka giva mera ingående regler skulle helt säkert vara fruktlöst.

Såsom i straffprocessen framhållits bör det icke vara erforderligt, att parterna förebraga bevis om fakta, som äro allmänt veterliga.

*Notoriska
fakta.*

I tvistemål av sådan beskaffenhet, att parterna äga förfoga över det, varom rättegången rör sig, står det uppenbarligen part fritt att medgiva det anspråk, som hans motpart framställt mot honom, med den verkan att vidare rättsliga förhandlingar äro obehövlige och rätten lägger medgivandet till grund för en dom, varigenom anspråket bifalles.

*Erkännan-
de.*

Från sådant medgivande av anspråk bör skiljas erkännande från en parts sida av en faktisk omständighet, vilken är av betydelse för saken. Vid behandlingen av bevisningen i straffprocessen har framhållits, att ett sådant erkännande i brottmål bör bedömas efter den fria bevisprövningens grundsats. Rätten fäster alltså det avseende vid erkännandet, som detta vid övervägande

av samtliga omständigheter anses förtjäna. Alldeles uteslutet är icke, att rätten, ehuru ett erkännande av en omständighet föreligger, i domen betraktar omständigheten såsom obestyrkt. Vad sålunda gäller om brottmålen, torde i allmänhet böra tillämpas även med avseende å sådana tvistemål, i vilka parterna ej äga fritt förfoga över det, som är föremål för rättegången. Då sådan förfoganderätt ej tillkommer parterna, beror detta därpå, att det allmänna har ett självständigt intresse i det rättsförhållande, som bragts å bane i målet. Om detta allmänna intresse icke skall äventyras, måste det stå rätten fritt att bedöma värdet av ett under rättegången avgivet erkännande av viss omständighet. Denna synpunkt har också kommit till uttryck i svensk rätt. Sålunda innehåller den nyare lagstiftningen på familjerättens område bestämmelser om att rätten ej skall vara bunden av parts erkännande.

Även i tvistemål, där parterna äga full frihet att förfoga över det varom tvistas, kan annan betydelse än den nu angivna i regel ej tillkomma ett erkännande, som part avgivit utom rättegången. Såvitt däremot angår ett av part i rättegången avgivet erkännande av en faktisk omständighet, har det allmänt antagits, att man ej kan stanna härvid. Ett sådant erkännande får i dessa mål den verkan, att bevisning om den erkända omständigheten ej vidare erfordras. Omständigheten lägges till grund för domen, även om rätten genom erkännandet ej blivit övertygad om dess sanning. Härom har i teori och praxis väsentligen rätt endräkt, ehuru särskilt tidigare tvistats om vad förklaringsgrunden vore till denna erkännandets verkan. På detta problem, som är av övervägande teoretiskt intresse, föreligger ej anledning att här ingå. Fasthållas bör endast, att i de mål, som nu avses, ett erkännande inför rätta utövar den verkan, att den erkända omständigheten utan vidare lägges till grund för domen. Ytterligare utredning bör ej den erkännandes motpart betungas med att förebringa, lika litet som rätten bör själmant vidtaga mått och steg för upplysning av förhållandet.

Den sålunda angivna ståndpunkten överensstämmer med vad nu hos oss gäller. Då lagen i 17 kap. 36 § rättegångsbalken säger, att känd sak är så god som vittnad, har genom denna legala regel erkännandet åsatts ett bevisvärde, som gör ytterligare bevisning obehövligen. De utländska lagarna liksom de svenska och finska reformförslagen fastslå erkännandets bevisparande verkan i dessa mål. Den danska lagen innehåller visserligen icke något särskilt stadgande härom; anledningen härtill torde emellertid vara, att en riktig tillämpning av de allmänna grundsatserna för bevisningen ansetts leda till samma resultat.

Regeln att det erkända sakförhållandet skall läggas till grund för domen bör emellertid ej komma till användning, om rätten finner det uppenbart, att saken förhåller sig annorlunda än parten erkänt. Det bör icke tillåtas, att parterna genom samstämmiga uppgifter tvinga domstolarna att bygga sina domslut på uppenbart falska förutsättningar. Förhåller sig saken otvivelaktigt ej så, som erkännandet angiver, bör rätten lämna erkännandet utan avseende. De svenska förslagen upptaga också stadganden i denna riktning.

Ett, särskilt tidigare, omstritt spörsmål är, vilken betydelse bör tillmätas

en återkallelse av erkännandet. Den lösning, som bäst överensstämmer med rättsskipningens ändamål att träffa sakligt riktiga avgöranden, synes vara att icke uppställa särskilda förutsättningar för att en återkallelse skall rubba den verkan, som enligt vad nyss sagts bör tillkomma erkännandet i de dispositiva tvistemålen. Då ett erkännande återkallas, bör därför rätten återfå sin befo-genhet att med hänsyn till samtliga omständigheter i målet pröva erkännandets bevisvärde. Därvid kommer rätten uppenbarligen att särskilt överväga halten av de skäl, som parten förmår anföra för återkallelsen.

Ofta förekommer det, att en part till sitt erkännande av en utav motparten åberopad omständighet fogar uppgift om någon omständighet, som ändrar eller minskar erkännandets betydelse. Man talar i sådana fall om kvalificerat erkännande.

Det s. k. kvalificerade erkännandet kan vara av olika slag. Det kan innebära, att parten erkänner riktigheten av vissa av de moment, som skulle grundlägga rättsförhållandet, men bestrider andra sådana. Exempel därpå är, att en svarande, som är stämd att betala en skuld på grund av en å viss tid mottagen försträckning av penningar, erkänner, att han å angivna tiden av käranden mottagit omstämda beloppet men påstår, att detta lämnats såsom betalning av en skuld eller såsom gåva. Parten kan ock till sitt erkännande foga uppgift om att vid den åberopade rättshandlingens företagande avtalats om villkor eller inskränkningar, som skulle göra motpartens påstående oberättigat. Vidare kan parten göra gällande, att vid handlingens företagande förelupit något fel, som gör den ogiltig, såsom att han blivit tvungen eller förledd eller att han varit otillräknelig. Slutligen kan han ock invända, att det rättstillstånd, som uppkommit genom det av motparten åberopade rättsfaktum, blivit ändrat eller upphävt genom ett senare tillkommet rättsfaktum.

För alla dessa fall uppställer den franska lagen den regeln, att ett erkännande ej må delas till skada för den, som avgivit det. Därmed menas, att käranden måste antingen godtaga svarandens uppgift i dess helhet eller också bevisa den erkända omständigheten.

Syftet med en sådan bestämmelse är tydligen att lätta bevisbördan för den erkännande parten. Önskvärldheten härav framträder särskilt, då ett rättsförhållande varit grundat på ömsesidigt förtroende och parterna därför underlåtit att förse sig med bevis om vad som förelupit. Ett strängt upprätthållande av kravet på att svaranden skall bevisa sin invändning skulle i sådana fall kunna föranleda honom att mot sanna förhållandet förneka de omständigheter, för vilka käranden har bevisbördan, emedan han eljest kunde befara en materiellt oriktig utgång av målet. Den franska regeln har emellertid ej funnit efterföljd i andra rättssystem. Den står i nära samband med den franska rätstens ståndpunkt att i viktigare civilmål utesluta bevisning genom vittnen. Det är också tydligt, att den kan leda till oriktiga avgöranden, särskilt då part till sitt erkännande fogar sanningslösa uppgifter.

I själva verket föreligger vid det s. k. kvalificerade erkännandet en situation, som ofta uppstår utan att parts erkännande spelar någon roll. Det gäller i ena som i andra fallet att avgöra, vem bevisbördan för en viss omständighet

åligger. Detta bör även i nu avsedda fall ske med tillämpning av de grundsatser, som eljest gälla för bevisbördans fördelning. Kravet på materiellt riktiga domstolsavgöranden kan säkerligen bäst tillgodoses, om domstolen sålunda under beaktande av det omtvistade rättsförhållandets natur efter rättvisa och billighet utmäter och fördelar bevisbördan. Större möjligheter att träffa det rätta öppna sig genom det nya förfarandet med dess muntliga förhandling, dess utsträckta användning av omedelbara förhör med parterna och en fullt fri bevisprövning.

I överensstämmelse härmed anser processkommissionen, att något stadgande om kvalificerat erkännande ej skall vara erforderligt i lagen. Denna ståndpunkt intog också nya lagberedningens förslag till lag om bevisning inför rätta och riksdagspropositionerna i samma fråga.

Parts underlåtenhet att medverka till utredningen.

Såsom i de allmänna grunderna för rättegången i tvistemål framhållits, bör det åligga parterna å ömse sidor att medverka till en sannfärdig utredning av de sakförhållanden, som äro av betydelse för rättegången. Sålunda skall part vara skyldig att inställa sig personligen på rättens kallelse, och det åligger honom att avgiva yttrande angående faktiska omständigheter, då sådant påkallas. Underlåter parten att fullgöra sina skyldigheter härutinnan, kunna ofta värdefulla slutsatser dragas med avseende på bedömandet av sakförhållandet. Sålunda kan säkerligen mången gång partens vägran att besvara en fråga eller ett undvikande svar från hans sida vara ett fullgott kännetecken på att parten ej vågar bestrida motpartens sakuppgift. Men så behöver ej vara fallet; partens förtegenhet kan härleda sig av andra motiv. I varje fall är det domstolens uppgift att med tillämpning av den fria bevisprövningen så gott sig göra låter värdesätta partens beteende och därvid bedöma, huruvida han skall anses hava vidgått riktigheten av motpartens uppgift eller ej.

Denna domstolens prövningsrätt fastslås ofta av lagarna. Detta är exempelvis fallet i Österrike, Danmark och Norge. Även de finska förslagen liksom nya lagberedningens principbetänkande upptogo stadganden av denna innebörd, medan nya lagberedningen i sitt förslag till lag om bevisning förklarade sig anse särskilt stadgande obehövt, då fråga endast vore om en tillämpning av regeln om fri bevisprövning. Några lagar och förslag, t. ex. den danska lagen och de finska förslagen, uttala särskilt, att rätten äger i vissa fall bedöma partens underlåtenhet till motpartens förmån. Detsamma torde hava avsetts skola gälla i Norge. Nya lagberedningen framhöll i sitt principbetänkande särskilt det fall, att part utan giltigt skäl undandragit sig att på rättens fråga avgiva svar om sanningen av viss omständighet, och betonade, att partens beteende då borde kunna antagas innebära ett erkännande att omständigheten vore sann.

Om det befogade i sådana stadganden som de nu omnämnda hava knappast rätt delade meningar. Stadgandena innebära endast en tillämpning på ett särskilt fall av domstolens rätt att i bevisningshänseende tillgodogöra sig vad vid förhandlingen förekommit.

Det kunde emellertid sättas i fråga att ej stanna härvid utan låta lagen vid

partens uraktlåtenhet att medverka till utredningen knyta en för honom ofördelaktig påföljd, som domstolen hade att tillämpa, även om den fria bevisprövningen ej skulle hava lett till ett så strängt resultat. Under den skriftliga processens herravälde var det vanligt, att i lag föreskrevs, att allt vad part icke uttryckligen bestred, skulle anses av honom erkänt. Den tyska lagen intar alltså samma ståndpunkt, något modifierad. Faktiska omständigheter, som part icke uttryckligen bestrider, skola nämligen anses såsom erkända, med mindre avsikt hos parten att bestrida framgår av hans övriga förklaringar. Och enligt ett av de norska reformförslagen skulle uraktlåtenhet att efterkomma vad rätten förelagt en part med avseende på besvarande av frågor eller personlig inställelse under vissa förutsättningar medföra, att motpartens uppgifter i det ifrågavarande avseendet betraktades såsom erkända av parten.

Såsom grund för sådana och liknande lagbud brukar anföras, att en förenkling av förfarandet skulle vinnas, om detta begränsades till de av vardera parten lämnade sakuppgifter, som å motsidan uttryckligen bestridas. För en part skulle det också vara av värde att med säkerhet veta, att han kan inskränka sin bevisning till sådana fakta, som av motparten uttryckligen bestritts.

Å den andra sidan måste det erkännas, att ett lagbud, som tvingar domaren att såsom erkänd betrakta en omständighet, vilken han, om lagen ej inskränkt hans fria prövningsrätt, snarare haft anledning att anse såsom bestridd, är föga tilltalande för rättsmedvetandet och kan leda till materiellt oriktiga avgöranden. Om, det oaktat, en sådan regel skall stadgas, måste detta kunna försvaras med att stora praktiska fördelar därav skulle bliva en följd genom rättegångarnas förenklande och koncentrerande kring ett fåtal punkter. Men det kan betvivlas, att regeln skulle i någon nämnvärd mån förenkla processföringen. Den, vilkens motpart underlåtit att yttra sig om en saklig uppgift, kan ej förlita sig på, att icke motparten sedermera bestrider uppgiftens riktighet. Han måste därför alltid vara beredd att föra bevis. Snarare kan det befaras, att regeln skulle föranleda parterna att i största utsträckning bestrida varandras uppgifter och därmed giva rättegångarna ett onödigt omfång. Och då det, såsom hos oss, måste räknas med att rättegångar i ganska stor utsträckning komma att utföras av parter utan juridiskt biträde, skulle regeln lätt kunna bliva en snara för den oerfarne.

Processkommissionen har därför icke ansett sig böra förorda ett stadgande, varigenom vid parts underlåtenhet att medverka till utredningen angående viss omständighet skall läggas den ovillkorliga påföljden, att omständigheten anses av parten erkänd. Det bör överlåtas åt rätten att pröva vilken verkan såsom bevis bör tillmätas partens förhållande.

Ett problem, som företrädesvis har avseende å behandlingen av en målsägandes privaträttsliga anspråk på grund av brott, bör i detta sammanhang upptagas till närmare granskning. Enligt processkommissionens förslag skulle svars- och ersättningstalan på grund av brott kunna, såsom för närvarande,

*Straffdoms
bindande
verkan.*

utföras antingen i samma eller i skilda rättegångar. Föres talan i skilda rättegångar, skulle rättegången angående det privaträttsliga anspråket betraktas såsom ett tvistemål. Har talan om ansvar tidigare förts och blivit avgjord genom laga kraft ägande dom, uppstår frågan, huruvida denna dom skall hava bindande verkan för domstolen i ett av målsäganden mot den tilltalade därefter anhängiggjort tvistemål. Att tillerkänna domen denna verkan kan ifrågasättas när, såsom ofta är händelsen, delvis samma fakta äro av grundläggande betydelse i båda rättegångarna. Sålunda gäller det i regel för domstolarna i såväl brottmålet som tvistemålet att taga ståndpunkt till frågan, huruvida en viss gärning blivit förövad av svaranden. Därest bindande verkan i tvistemålet skulle tillerkännas den förut meddelade domen i brottmålet, kan detta endast gälla med avseende å frågan huruvida och under vilka omständigheter svaranden förövat den brottsliga gärningen. Andra med avseende å skadeståndsanspråket föreliggande tvistepunkter måste kunna i tvistemålet fritt prövas.

Olika meningar ha i teori och lagstiftning yppats om lösningen av detta spörsmål.

Den tyska rätten tillerkänner under inga omständigheter straffdomen bindande verkan i det civila målet, och denna ståndpunkt intager även finska rättegångskommitténs förslag. Den franska rätten däremot låter i stor utsträckning straffdomen ha bindande verkan med avseende å tvistemålet. Den härskande uppfattningen i Frankrike synes vara, att en fällande dom är avgörande för frågan om gärningens förövande av svaranden och att även en friande dom utövar motsvarande verkan, för så vitt av domen framgår, att frikännandet grundats på att gärningen ej ansetts förövad av den tilltalade. Straffdomen anses utöva bindande verkan, även om målsäganden ej varit part i brottmålet. En medelväg gå de österrikiska och norska lagarna samt finska lagberedningens och senare finska förslag. De tillerkänna den fällande men ej den friande domen bindande kraft.

I svensk lag finnes ej något stadgande i denna fråga, men praxis torde gå i riktning att tillerkänna straffdomen bindande verkan, under förutsättning att målsäganden varit part i det mål, däri ansvarsfrågan prövats.¹ Enligt nya lagberedningens principbetänkande och lagförslag av 1884 skulle laga kraft vunnit dom i ansvarsfrågan, i vad den innefattade prövning av brottets verklighet och den tilltalades skuld, äga bindande verkan i fråga om målsägandens privaträttsliga anspråk, oavsett huruvida målsäganden varit i målet hörd eller ej.

Att en fällande straffdom får bindande verkan jämväl i avseende å ett senare framställt civilt anspråk, synes icke vara annat än tillbörligt. Därigenom undgås ett upprepande av bevisningen och förebygges att med varandra oförenliga domar meddelas i de båda målen. Straffprocessen avser att skapa alla garantier för ett materiellt riktigt avgörande, och det bör därför ej vara ur rättssäkerhetens synpunkt äventyrligt att lägga straffdomens prövning, varigenom den tilltalade ansetts hava begått den ifrågavarande handlingen, till grund för avgörandet i det civila målet.

¹ Jfr N. J. A. avd. I 1906 sid. 515, 1908 not. B 325, 1916 sid. 594 och 1917 sid. 583.

I fråga om verkan av en frikännande dom ställer sig saken annorlunda. Om ansvarstalan föres av allmän åklagare och målsäganden ej i brottmålet utför sin civila talan, blir han enligt de av processkommissionen förordade grundsatserna icke att anse såsom part i målet och har sålunda icke tillfälle att göra gällande de grunder han kan hava för den tilltalades fällande till ansvar. Billigheten synes vid sådant förhållande kräva, att en frikännande dom i ansvarsålet icke blir bindande i fråga om målsägandens civila anspråk. Det bör icke betagas honom rätten att i särskild rättegång om den civila påföljden av brottet söka styrka brottets verklighet. Återstår således endast det fall, att målsäganden själv fört talan allenast om ansvar men icke lyckats få den tilltalade fälld. Det kan synas naturligt, att målsäganden då icke skulle äga att göra sin civila talan gällande. Detta möter emellertid hinder därutinnan, att en frikännande dom i ansvarsfrågan i många fall på grund av sitt innehåll icke är av beskaffenhet att utesluta bifall till ett civilt anspråk. Grundar sig domen exempelvis på att det åtalade förfarandet ej är belagt med straff, att en särskild straffrihetsgrund, såsom sinnessjukdom, föreligger eller att åtalet är preskriberat, kan den ej ha någon betydelse för den civila frågan. Även om åtalet blivit ogillat på den grund, att det ej blivit styrkt, att den tilltalade begått den åtalade gärningen, kunna förhållandena vara sådana, att civil påföljd icke är utesluten. Om t. ex. åtalet avsett ansvar för enkel skadegörelse och den tilltalade i domen anses icke vara förvunnen därtill, kan detta bero därpå, att det icke ansetts ådagalagt, att den tilltalade uppsåtligt förbrutit sig. Då vållande till enkel skadegörelse icke är belagt med straff, har i sådant fall den tilltalade måst frikännas, men det kan vara möjligt, att han på grund av vållande är skyldig utgiva ersättning. En regel om den frikännande domens bindande verkan i fråga om det civila anspråket skulle alltså nödvändigt medföra en prövning av domens motiv, som i många fall bleve alltför vansklig, för att den skulle kunna med framgång utföras. Vid sådant förhållande och då det i praxis sällan lär komma att inträffa, att en målsägande, som anser sig hava ett civilt anspråk, underlåter att göra detta gällande i en rättegång, som han anställer om ansvar, har det synts säkrast att icke heller för detta fall låta en i ansvarsfrågan frikännande dom utöva ovillkorligen prejudicierande verkan i fråga om målsägandens civila anspråk. I sakens natur ligger emellertid, att den föregående domens innehåll kommer att få en stor betydelse, då det gäller att i det senare målet pröva bevisningen.

Vad nu sagts har närmast haft avseende å de fall, då målsägandens privaträttsliga anspråk på grund av brott utföres i särskild rättegång. Även eljest då ett avgörande i tvistemål beror på huruvida en brottslig gärning blivit begången, bör en fällande men ej en friande straffdom vara bindande mot den, som varit tilltalad i brottmålet.

De i straffprocessen utvecklade skäl, som tala för att domstolarna böra äga

Bestämmande av skadeståndsbelopp.

en befogenhet att efter bästa förstånd uppskatta beloppet av en skadeersättning, då skadans förhandenvaro är styrkt men bevisningen om dess storlek ofullständig, äga tydligen giltighet även för tvistemålen. Även i civilprocessen

bör således gälla, att då rätten finner part vara berättigad till skadestånd men fullständig utredning angående skadans storlek icke förebragts, rätten skall äga bestämma skadeståndet till belopp, som med hänsyn till omständigheterna kan anses skäligt.

Parternas och rättens ställning till bevismaterialets införskaffande.

Vid framställningen av de allmänna grunderna för förfarandet i tvistemål har betonats, att bevisningens förebringande liksom nu bör i främsta rummet ankomma på parterna. På dem faller det närmaste ansvaret för att de omständigheter, varpå de grunda sin talan, bliva styrkta genom erforderlig bevisning. Om verksamhet för bevisnings införskaffande anses böra utövas av rätten, måste denna i varje fall bliva av mera supplerande art. Även med avseende å brottmålsförfarandet har processkommissionen intagit den ståndpunkten, att bevisföringen främst är en parternas angelägenhet.

Frågan huruvida rätten skall äga att till förekommande av ett otillbörligt förhållande av rättegången hindra förebringandet av bevisning, som i och för sig kunde vara ägnad att bidra till utredningen, har behandlats vid redogörelsen för civilprocessens allmänna grunder och huvudförhandlingen. En begränsad befogenhet i sådant avseende har därvid ansetts böra tillkomma rätten. Vid sidan härav lär rätten böra hava makt att avstyra en bevisföring, som är utan betydelse för målet vare sig därför att den avser en omständighet utan inflytande på målets utgång eller därför att det förhållande, som skulle utgöra föremål för det påkallade beviset, genom annan bevisning är fullt utrett. En sådan befogenhet skulle tillkomma rätten i brottmål, och den kan ej gärna undvaras i tvistemålen, särskilt med hänsyn därtill, att det ej med säkerhet kan påräknas, att parterna eller deras ombud förstå att bedöma målet.

Med avseende å spörsmålet i vad mån rätten bör äga att självant införskaffa bevisning till komplettering av de brister, som må vidlåda parternas verksamhet för målets utredning, har för brottmålets del en vidsträckt befogenhet för rätten ansetts oumbärlig. Rätten skulle principiellt kunna gå i författning om införande av varje slag av bevis, som anses nödvändigt för en fullständig utredning. Vid behandlingen av de allmänna grunderna för civilprocessen ha angivits de skäl, som föranleda, att rättens initiativ i tvistemålen ej bör vara lika oinskränkt. En åtskillnad bör göras mellan olika bevismedel. Sålunda bör otvivelaktigt rätten äga tillkalla sakkunnig, då den finner behov därav vara för handen. Likaså bör rätten alltid ha tillgång till den uppsyningskälla, som består i rättens egen iakttagelse av ett omtvistat förhållande, och den bör därför kunna besluta att hålla syn. Liksom för närvarande bör rätten äga självant kalla part att personligen inställa sig vid rätten för att höras. Likaledes bör rätten äga att oberoende av yrkande besluta förhör med part under straffansvar. Vad angår skriftliga bevis synes rätten böra äga dels förelägga part att förete åberopad skriftlig handling, dels själv införskaffa offentlig urkund, som för sakens prövning finnes nödvändig. Däremot har, såsom förut framhållits, något initiativ ansetts icke böra tillkomma rätten i fråga om inkallande av vittnen. Den nu senast angivna begränsningen i rättens befogenhet bör dock ej upprätthållas i sådana mål, där ett allmänt intresse

utesluter parterna från att fritt förfoga över tvistens föremål. I dessa mål är det givet, att utredningens omfattning och fullständighet ej får vara beroende av parternas vilja. Med avseende å de viktigaste bland hithörande mål, såsom äktenskapsmålen och vissa andra mål av familjerättslig natur, har det också i gällande lag ålagts rätten att sörja för en fullständig utredning.

Såsom en av huvudgrunderna för rättegången har angivits förfarandets muntlighet och bevisningens åvägbringande omedelbart inför den dömande rätten. De skäl, som betinga denna ståndpunkt, ha utförligt framställts vid behandlingen av de grundläggande problemen inom straff- och civilprocessen. Den omedelbara bevisföringens väsentligaste företräde består däri, att den skapar en tillförlitligare grundval för domen än ett genom skriftliga uppteckningar förmedlat bevismaterial.

*Omedelbar
bevisföring.*

Liksom i straffprocessen måste man emellertid räkna med att omedelbarhetsgrundsatsen ej alltid kan genomföras. Antingen kunna omständigheterna vara sådana, att en omedelbar bevisföring omöjligen låter sig åvägbringa, eller ock möta så stora svårigheter eller olägenheter härför, att kravet på omedelbar bevisföring ej skäligen bör vidhållas. Härav föranledas undantag från regeln att bevisningen skall förebringas omedelbart inför den dömande rätten. Redogörelse för de undantag, som funnits påkallade, skall processkommissionen lämna vid behandlingen av varje bevismedel.

Sammanfattning.

1.

Nu gällande regler för uppskattning av bevisning, som förebragts genom olika slags bevismedel, skola upphöra att gälla. I den mån icke annat stadgas, skall rätten äga att, efter noggrant övervägande av allt som i målet förekommit, bedöma vad som skall anses bevisat.

2.

Omständigheter, som äro allmänt veterliga, behöva icke bevisas.

3.

I mål, däri parterna äga förfoga över tvistens föremål, skall vid part inför rätten erkänner gälla mot honom, om icke rätten finner uppenbart att saken förhåller sig annorlunda.

Återkallar part sitt erkännande, skall rätten med avseende å de skäl, som anföras för återkallelsen, och övriga omständigheter i målet pröva, vilken verkan som bevis må tillmätas erkännandet.

4.

Om part undandraget sig att efter rättens bud iakttaga personlig inställelse eller att avgiva påkallat yttrande, äger rätten att med avseende å allt vad som

förekommit i målet pröva, vilken verkan såsom bevis må tillmätas partens förhållande.

5.

Beror ett avgörande i tvistemål på huruvida en brottslig gärning blivit begången, skall dom, varigenom tilltalad fallts till ansvar för gärningen, i tvistemålet äga bindande verkan mot honom.

6.

Då rätten finner part vara berättigad till skadestånd men fullständig utredning angående skadans storlek icke förebragts, äger rätten bestämda skadeståndet till belopp, som med hänsyn till omständigheterna kan anses skäligt.

7.

Bevisningens förebringande ankommer i främsta rummet på parterna.

Rätten må vägra att upptaga bevisning, som av part åberopas men finnes vara utan betydelse i målet.

Anser rätten att för målets utredning inhämtande av yttrande av sakkunnig eller utsättande av syn eller hållande av förhör med part är nödvändigt, må rätten föranstalta därom, även om part icke framställt yrkande därom. Likaledes må rätten förelägga part att förete åberopad skriftlig handling, samt själv införskaffa offentlig urkund, som för sakens prövning finnes nödvändig. I mål, däri parterna ej äga förfoga över tvistens föremål, äger rätten införskaffa även annan bevisning.

8.

All bevisning skall förebringas omedelbart inför rätten vid huvudförhandlingen, om ej annat är särskilt medgivet.

16 KAPITLET.

Skriftliga bevis.

Särskilda bestämmelser om äkthetsbevis och beviskraft, erfordras ej.

Vår nu gällande lag, som eljest i fråga om värderingen av den i rättegång förebragta bevisningen i allmänhet ansluter sig till den vid tiden för dess tillkomst härskande legala bevisteorien, lämnar vid skriftliga bevis rätten fri prövning. Företer någon, stadgas det i 17 kap. 1 § rättegångsbalken, skriftliga bevis att sin talan därmed styrka, pröve domaren noga deras beskaffenhet och riktighet, så ock vad vitsord och verkan de i saken äga.

Denna lagens ståndpunkt är så mycket anmärkningsvärdare, som beviset genom skriftliga handlingar eljest brukar anses mest av alla ägnat för en i lagen genomförd uppskattning av dess värde. Många främmande lagar, som i princip hylla den fria bevisprövningen, ha just med avseende på bedömandet av frågorna om äktheten av skriftliga bevis och om deras beviskraft

bundit domstolarna vid vissa regler. Man har därvid utgått från att skriftliga handlingar såsom kontrakt, slutsedlar, affärskorrespondens m. m. vid en mera fortskriden utveckling av det ekonomiska livet spela en stor roll såsom ett medel, varigenom man på förhand kan försäkra sig om bevisning i händelse av rättstvist. Det har då ansetts önskligt, att lagen, i den mån det låter sig göra, giver regler för bedömandet inför rätta av de sålunda åvägbragta bevisen, och därigenom lämnar en ledning för dem, som i skriftlig form träffa ett avgörande av sina angelägenheter.

En legal reglering av frågorna om skriftliga handlingars äkthet och beviskraft har i större eller mindre omfattning företagits av, bland andra, de tyska, österrikiska och norska civilprocesslagarna. Även den franska lagen behandlar utförligt ämnet, som emellertid väsentligen betraktas såsom tillhörande den materiella rätten. Den danska lagen har däremot inga bestämmelser i denna fråga utöver den allmänna regeln om fri bevisprövning. Att den nya danska lagstiftningen intagit denna ståndpunkt är av intresse, då i äldre dansk lag ämnet reglerats genom särskilda bestämmelser. Det ligger i sakens natur, att från offentliga myndigheter härrörande skriftliga handlingar lättare kunna göras till föremål för legislativ behandling än de av enskilda upprättade med deras växlande beskaffenhet och bevisvärde. Flertalet bestämmelser i de främmande lagarna hänföra sig också till de offentliga handlingarna. Såsom exempel på regler, som uppställas i fråga om äkthetsbevis och beviskraft, må, huvudsakligen efter den tyska lagen, anföras stadganden om att handlingar, som enligt sin form och sitt innehåll framstå såsom utfärdade av offentlig myndighet, skola antagas vara äkta med rätt för part att föra bevis om motsatsen; att part skall tillfrågas om äktheten av enskild handling, som vederparten åberopar och att, om därvid äktheten bestrides, den måste bevisas. En av behörig offentlig myndighet i föreskriven form utfärdad handling, varigenom konstateras, att en viss förklaring avgivits inför myndigheten, utgör fullt bevis om att en sådan förklaring avgivits, men bevis om att förloppet ej rätt antecknats må föras. Även andra offentliga handlingars bevisvärde regleras, och om enskilda handlingar stadgas, att handling, som undertecknats av dess utställare, innefattar fullt bevis att den förklaring, som handlingen innehåller, avgivits av utställaren.

Såsom redan framhållits, har 1734 års lag icke företagit sig att reglera dessa frågor genom för domaren bindande regler utan överlätit åt hans omdöme och erfarenhet att träffa den rätta lösningen. Endast med avseende å ett särskilt slag av skriftliga bevis nämligen handelsböcker upptog lagen närmare regler, som sedermera ersatts av bestämmelserna i förordningen den 4 maj 1855 angående handelsböcker och handelsräkningar. För vissa andra särskilda slag av handlingar finnas också regler om deras bevisvärde. De äldre svenska reformförslagen innehöllo utförliga stadganden om huru spörsmål angående äktheten och beviskraften hos skriftliga bevis borde bedömas, varjämte särskilda regler om handelsböcker föreslogos. Nya lagberedningen däremot hävdade i sitt principbetänkande, att den i 17 kap. 1 § rättegångsbalken stadgade regeln om fri bevisprövning borde bibehållas väsentligen oförändrad. Bestämmelserna

om handelsboks vitsord skulle underkastas revision, i den mån de strede mot den nya rättegångslagen eller genom denna gjordes överflödiga. Samma ståndpunkt tillämpade beredningen i sitt förslag till lag om bevisning, som åtföljdes av ett förslag om upphävande av 1855 års bestämmelser om handelsboks vitsord. De riksdagen förelagda propositionerna ansluta sig även till den fria bevisprövningen. Ej heller de finska reformförslagen avse införande av legala regler i dessa ämnen.

Processkommissionen delar den mening, som sålunda fått sitt uttryck såväl i gällande lag som i de senare reformförslagen, nämligen att det bör överlåtas åt rätten att pröva de skriftliga bevisens beskaffenhet och riktighet samt deras verkan som bevis, utan att därvid vara bunden av regler, som lagstiftaren uppställt. Något behov av legala bevisregler torde ej hava visat sig. Under den långa tid, som domstolarna varit hänvisade att efter eget bästa förstånd komma till rätta med de svårigheter, vilka någon gång kunna yppa sig, torde de i stort sett hava löst sin uppgift i överensstämmelse med en god rättskipnings krav. Ej heller lär det kunna påstås, att rättslivet i allmänhet haft olägenhet av frånvaron av legala bevisregler. Såsom nya lagberedningen framhöll, utgöras de främmande lagarnas stadganden till en stor del av självklara satsar, som en förnuftig domare även utan lag ej tvekar att tillämpa, och i övrigt kunna lagbuden ofta ej tillräckligt smidigt anpassas efter de växlande förhållanden, under vilka bevismedlet kan framträda. Den faran föreligger därför, att domaren genom de legala reglerna tvingas att avvika från vad rättvisa och billighet i det särskilda fallet kräva. Samma skäl, som tala för att den fria bevisprövningens grundsats över huvud skall gälla, påkallar således, att även de skriftliga bevisen skola överlämnas åt domstolarnas obundna bedömande. Tänkans kan, att beträffande något särskilt slag av skriftliga bevis legala regler kunna vara lämpliga, exempelvis i fråga om handelsböcker. Frågan härom synes emellertid kunna anstå till lagtextens utarbetande.

*Editions-
plikt. Dess
omfattning.*

Om sålunda särskilda stadganden om skriftliga handlingars äkthet och beviskraft ej böra införas, har däremot erfarenheten visat behovet av en legal reglering av ett annat spørsmål med avseende å de skriftliga bevisen. Vår lag stadgar i 14 kap. 4 § rättegångsbalken, att då part till stöd för sin talan företett en avskrift av en handling, huvudskriften bör av honom uppvisas, om rätten eller vederparten äskar det. Däremot saknar lagen allmänna bestämmelser om den vida viktigare och svårlostare frågan, huruvida part, som åberopar ett för honom ej tillgängligt skriftligt bevis, skall kunna av rätten utverka ett föreläggande för den, som har beviset i sin värjo, vare sig denne är motparten eller annan, att förete det i rättegången. För ett visst slag av skriftliga bevis, handelsböcker, finnas bestämmelser om en sådan s. k. editionsplikt. Bestämmelserna gälla emellertid blott handelstvister mellan köpmän, och editionsplikt är endast föreskriven för vederparten. Trots saknaden av allmänna lagbestämmelser har det av ålder i teori och praxis antagits, att en editionsplikt enligt svensk rätt består såväl för vederparten till den, som åberopar det skriftliga beviset, som för tredje man. Huru omfattande denna är,

har emellertid varit föremål för olika meningar. Genom lagbestämmelser bör ovissheten härutinnan avhjälpas.

Den part, som vill i en rättegång till bevis åberopa en i annans värjo befintlig handling, kan stundom äga ett i den materiella rätten grundat anspråk på att den hålles honom tillhanda. I sådant fall är parten, oberoende av den rättegång, vari han befinner sig, berättigad att kräva tillgång till handlingen, vare sig den innehaves av motparten eller tredje man, och hans anspråk härpå måste kunna förverkligas. Tvekan kan egentligen endast råda, huruvida editionsyrkandet må prövas i rättegången eller hänvisas till särskild tvist. Den rätt, som part sålunda kan äga till den av honom åberopade men för honom ej tillgängliga handlingen, kan vara antingen en sakrätt t. ex. äganderätt eller en fordringsrätt t. ex. gäldenärens rätt att återbekomma ett av honom inlöst skuldebrev, den kan grundas på stadgande i lag, t. ex. köparens av fast egendom rätt att av sin hemulsman utfå handlingar av betydelse för försvaret i en ägotvist (11 kap. 7 § jordabalken) eller på avtal. Ofta låta lagarna den materiellrättsliga editionsplikten omfatta även handlingar, till vilka den editionssökande parten ej har en sådan rätt, som nu angivits, men vilkas innehåll är sådant, att grundad anledning föreligger att betrakta handlingen såsom gemensam för honom och innehavaren. Detta kan sägas vara fallet med en handling, som upprättats i partens intresse eller för att tjäna till efterrättelse i ett rättsförhållande, som avser honom. I enlighet härmed skulle exempelvis en kontrahent, som förlorat sitt kontraktsexemplar, kunna påkalla, att medkontrahenten lämnar tillgång till sitt exemplar. Samma tanke har också lett till att den materiellrättsliga editionsplikten ansetts böra omfatta korrespondens, som förts angående något den editionssökande partens rättsförhållande mellan honom och den, som med honom deltagit i rättsförhållandet, eller mellan någon av dessa och en person, som förmedlat rättsförhållandet.

Härvid kan emellertid lagstiftningen svårigen stanna. Kravet på sannings utforskande och sakligt riktiga avgöranden i rättegångarna måste anses berättiga att uppställa en av de materiella rättsförhållandena oberoende editionsplikt. Såväl av editionssökandens motpart som av tredje man kan det begäras, att han främjar rättsskipningen genom att ställa till dess tjänst skriftliga bevis, över vilka han förfogar. En sådan processuell editionsplikt måste dock, om den ej skall kännas obillig i sina verkningar, genomföras under beaktande av innehavarens av handlingen befogade intressen av ett eller annat slag. Den processuella editionsplikten bör därför ej göras alldeles oinskränkt, och det är därvid naturligt, att en utom processen stående innehavare av ett skriftligt bevis kan göra större anspråk på undseende än editionssökandens motpart.

Den *engelska* rätten tillämpar, såvitt part angår, en omfattande editionsplikt. På parts yrkande kan rätten förelägga vederparten att ingiva en förteckning å samtliga de skriftliga handlingar i hans besittning, som ha betydelse för rättegången. Dessa handlingar skola under bestämd tid hållas tillgängliga för editionssökanden. Under vissa omständigheter äger editionsplikt likväl ej rum. Sådana undantag gälla till skydd för hemliga statshandlingar

samt meddelanden mellan en advokat och hans klient. Från editionsplikten äro ock uteslutna handlingar, vilkas yppande kunde medföra, att innehavaren bleve straffad för ett av honom förövat brott. Ett för engelsk rätt egendomligt undantag från editionsplikten föreligger, i det part anses icke vara skyldig att tillhandahålla en handling, som styrker sådana omständigheter, för vilka han har bevisbördan. För att undgå editionsplikten skall parten försäkra, att handlingen icke kan tjäna som bevis i annat avseende. Beträffande annan än part äger domstolen efter fri prövning utfärda föreläggande för honom att inställa sig inför rätta medförande viss handling, som är av vikt för målet.

Den *franska* civilprocesslagen innehåller endast ett stadgande om skyldighet för part, som i rättegången åberopat ett skriftligt bevis, att på motpartens yrkande förete detta. Men enligt fransk doktrin och praxis anses part vara skyldig att för rättegången tillhandahålla skriftliga bevis, som äro i hans värjo och av motparten åberopas. Ett undantag har antagits gälla med avseende på förtroliga meddelanden, vilka endast med avsändarens begivande skulle kunna tillhandahållas.

Den *tyska* lagen intager med avseende på såväl part som tredje man den ståndpunkten, att editionsplikt endast föreligger, då den kan stödjas på en materiell rätt till handlingens företeende. Därvid är emellertid att märka, att den tyska civillagen i vid omfattning låter ett gemensamt intresse i en viss handling grunda rätt att taga del av dess innehåll. I denna mening betraktas sålunda affärskorrespondens mellan två kontrahenter eller mellan någon av dem och en förmedlare av avtalet såsom gemensam. Beträffande köpmäns handelsböcker stadgas en omfattande editionsplikt. Domstol kan alltid, oberoende av yrkande, ålägga en köpman att förete sin handelsbok.

Den *österrikiska* lagen ansluter sig i fråga om tredje mans editionsplikt till den tyska. Editionsplikten sträcker sig alltså ej längre än som motiveras av materiellträttsliga synpunkter. För part däremot stadgar lagen en processuell editionsplikt, ehuru med vissa inskränkningar i partens eller annans intresse. Rätten kan, då part påstår, att en för hans bevisföring betydelsefull handling befinner sig i motpartens värjo, förelägga denne att förete handlingen. Edition kan ej av motparten vägras, om den editionskrävande parten har materiell rätt till handlingen. Eljest kan edition vägras, om handlingens innehåll rör angelägenheter beträffande familjelivet, om motparten genom editionen skulle kränka en hedersplikt, om handlingens framläggande skulle lända hans eller annans ära till men eller medföra fara för åtal för brott, eller om editionen skulle innebära överträdelse av en av lagen erkänd tystnadsplikt eller röjande av konst- eller yrkeshemlighet. Vid sidan härav upptager lagen det allmänna undantaget, att edition må vägras, om andra lika viktiga skäl som de nyss nämnda föreligga för ett bestridande av editionsskyldigheten.

Den *danska* lagen uppställer för part en till synes obegränsad editionsplikt. Om part vill åberopa en handling, som är i motpartens värjo, och denne icke vill på anmaning tillhandahålla den, kan parten yrka, att rätten skall förelägga motparten edition. I själva verket torde det likväl bero på rätten, i vilken omfattning editionsplikten skall realiseras. Lagen föreskriver nämli-

gen, att en obefogad underlåtenhet att efterkomma föreläggandet kan av rätten tolkas på det för editionssökanden gynnsammaste sättet. Det är alltså överlämnat åt rätten att beakta de skäl, som motparten må anföra för sin vägran att efterkomma ett föreläggande. Beträffande tredje man stadgar lagen editionsplikt, då den har sin grund i en partens materiella rätt till handlingens brukande som bevis. Därjämte föreskriver lagen även för tredje man en allmän processuell editionsplikt, som dock lider undantag för det fall, att handlingens företeende kan skada honom eller ådraga honom utgifter eller betydande olägenhet.

Enligt den *norska* lagen är editionsplikten i princip lika för part och tredje man. Den är, då den grundas på materiell rätt, obetingad och omfattar även skriftliga förhandlingar och andra för den editionssökande och innehavaren gemensamma skrifter. Därutöver föreskriver lagen en allmän processuell editionsplikt, som dock ej inträder, då sådant fall föreligger, som skulle berättigat handlingens innehavare att vägra vittnesmål. Härigenom uteslutes editionsplikt bl. a. beträffande handlingar, som innehålla sådant, varom det åligger tjänsteman att iakttaga tystnad, sådant, som anförtrotts präster, advokater, läkare m. fl., meddelanden från part till hans närmare anhöriga, något vars uppenbarande kunde utsätta innehavaren eller hans närmare anhöriga för straff eller förlust av medborgerlig aktning, samt yrkeshemlighet.

Finska rättegångskommittén förordade en ganska omfattande editionsplikt såväl för part som för tredje man. Rätten skulle, då part åberopade en handling, som funnes i motpartens värjo, kunna ålägga denne att förete handlingen, om det vore sannolikt, att den innehölle något som inverkade på saken. Även för tredje man stadgades en av hans materiella rättsförhållanden oberoende editionsplikt. Den var emellertid mera inskränkt än partens så till vida, att den inträdde först om handlingens framvisande kunde väsentligen inverka på partens rätt och upplysning i det ifrågavarande hänseendet ej annorledes kunde vinnas. Och editionsplikten var utesluten, om dess fullgörande skulle lända handlingens innehavare eller någon av hans närmare anhöriga till skada eller synnerlig olägenhet eller strida mot en honom åliggande tystnadsplikt.

De senare finska förslagen överensstämman, såvitt angår parts editionsplikt, härmed. Tredje mans editionsplikt har däremot inskränkts till de fall, då den grundas på den materiella rättens regler.

De talrika *svenska* förslag, som alltifrån lagkommitténs år 1822 avgivna betänkande och till den kungl. propositionen till 1902 års riksdag med förslag till lag om ändring i vissa delar av rättegångsbalken behandlat spörsmålet om edition, förete inbördes mer eller mindre väsentliga skiljaktigheter. För över-skådlighetens skull torde redogörelsen böra inskränkas till två av förslagen, som återgiva i viss mån skilda synpunkter på problemet, nämligen nya lagberedningens förslag till lag om bevisning (1889) och propositionen till 1902 års riksdag i samma ämne.

Nya lagberedningen behandlade icke i sitt lagförslag den editionsplikt, som enligt materiellrättsliga regler kan förefinnas. Om handling, som part åberopade, funnes i motpartens värjo och det vore anledning att av handlingen

kunde vinnas upplysning i målet, som eljest ej vore att tillgå, skulle den part, som innehade handlingen, vara skyldig att på rättens anmaning förete den. Några inskränkningar i den sålunda föreslagna editionsplikten för part ifrågasatte beredningen ej, bortsett från vissa lindringar i sättet för editionsplikts fullgörande, varom i det följande skall bliva tal. För annan än part skulle editionsplikt inträda, blott om partens rätt väsentligen berodde av handlingens företeende och den ej annorledes vore att tillgå. Vore anledning att handlingens företeende kunde lända innehavaren eller vissa hans närmaste anhöriga till skada eller synnerlig olägenhet, kunde editionsföreläggande ej meddelas.

1902 års proposition gjorde åtskillnad emellan sådana handlingar, till vilka den, som åberopade dem, hade en materiell rätt, och sådana, beträffande vilka detta icke vore fallet, och ville starkare begränsa editionsplikten i fråga om de senare. Då handling, som part åberopade, funnes i annans värjo och parten såsom ägare av handlingen eller delägare däri eller på grund av avtal eller särskilt stadgande vore berättigad till handlingens utbekommande eller skärskådande och handlingen kunde antagas innehålla upplysning rörande målet, skulle den som innehade handlingen, vare sig han vore part eller icke, vara pliktig att på rättens anmaning förete den i målet. Detsamma skulle gälla, om handling, som av part åberopades, vore upprättad att lända till efterrättelse i något rättsförhållande, som rörde parten, eller innefattade meddelande, som i fråga om något parternas rättsförhållande av endera parten avlåtits till den andra eller till någon, som förmedlat rättsförhållandet, eller av sådan person till någondera parten. Vid propositionens behandling upptog lagutskottet bland handlingar, som hänfördes under nu omförmälda regel, även handelsböcker. I fråga om andra handlingar stadgades att, om anledning vore, att av sådan handling kunde vinnas upplysning i målet, som eljest ej vore att tillgå, rätten ägde förelägga innehavaren, vare sig motparten eller annan, att förete handlingen vid rätten. Föreläggande skulle dock ej kunna givas i fråga om brev eller annat enskilt meddelande eller då skäl funnes att antaga, att handlingens företeende kunde oberoende av målets utgång lända innehavaren eller vissa hans närmare anhöriga till skada eller synnerlig olägenhet.

Om part åberopar en handling, som han själv innehar, ligger det naturligen i hans intresse att förete den vid rätten. Gör han icke det, skall rätten enligt 15 kap. 7 punkten äga förelägga parten inkomma med handlingen. Skulle han underlåta fullgöra sådant föreläggande, kommer detta i regel att vid bevisprövningen lända honom till men. Några vidare regler om parts förpliktelse att förete av honom själv åberopad handling synas ej erforderliga.

Däremot måste i lagen givas närmare bestämmelser om den editionsplikt, som skall åligga den editionsökande partens motpart och den som ej är part samt om denna plikts utkrävande.

Såsom förut antytts, torde en ur rättsskipningens synpunkt tillfredsställande lösning av detta spörsmål ej stå att vinna genom att begränsa editionsplikten till de fall, då en sådan plikt kan härledas ur den materiella rätten. Ej ens med ett utsträckt bruk av den tanke, som innebär, att en person bör äga utfä

en handling, som genom sitt innehåll framstår såsom gemensam för honom och handlingens innehavare, är det möjligt att tillgodose det krav på medel till sanningens utforskande, som måste uppställas även för civilprocessens del. Såsom av det ovan anförda framgår, ha också de svenska förslagen i likhet med flertalet utländska lagar med avseende å såväl editionssökandens motpart som utom rättegången stående personer uppställt en av materiella rättsförhållanden oberoende, processuell editionsplikt. Processkommissionen delar den åsikten, att en sådan editionsplikt ej kan undvaras.

När det gäller att närmare bestämma innehållet av editionsplikten, synes det av naturliga skäl otvivelaktigt, att densamma bör kunna göras strängare för part än för annan innehavare av den handling, som ifrågakommer, och vid begränsningen av den senares plikt synes hänsyn lämpligen böra tagas bland annat till den omständigheten, huruvida han på grund av materiellt-rättsligt förhållande har förpliktelse att tillhandahålla handlingen åt den part, som åberopar densamma.

Om skriftligt bevis, som part åberopar, finnes i motpartens besittning, bör det sålunda kunna åläggas denne att förete handlingen, så snart den kan antagas innehålla upplysning av betydelse för målets avgörande och detta oberoende av om någon materiellt-rättslig förpliktelse i sådant hänseende föreligger eller ej. Att, såsom nya lagberedningen föreslog, låta editionsplikten inträda, först då genom en handling kunde erhållas en upplysning, som eljest ej vore att tillgå, synes ej vara att förorda. Skriftliga bevis utgöra ofta en vida säkrare grund för ett domslut än annan bevisning. Därför är det ej lämpligt att genom en begränsning av editionsplikten giva de skriftliga bevisen ställningen av ett sekundärt bevismedel.

För den, som står utom rättegången, bör en lika vidsträckt editionsplikt gälla beträffande handlingar, vilka han på materiellt-rättslig grund har skyldighet att tillhandahålla den part, som åberopar handlingen. Ett stadgande av sådant innehåll medför för honom icke annan påföljd än att han har att i rättegången fullgöra en förpliktelse, som i allt fall åligger honom.

I avseende å handlingar, som innehavas av tredje man och till vilka parten icke har någon materiell rätt, synes däremot editionsplikten lämpligen kunna begränsas så, att den inträder, allenast om den editionssökande partens rätt är väsentligen beroende av att handlingen företes. Innehavarens berättigade intresse att en handlingens innehåll icke blir känt kan emellertid påkalla, att han även, när detta är fallet, befrias från edition. Sådan befrielse synes böra äga rum, om handlingens företeende skulle medföra skada eller synnerlig olägenhet för innehavaren eller vissa hans närmare anhöriga eller strida mot en honom enligt lag åliggande tystnadsplikt.

Önskemålet att en i rättegång uppkommen fråga om editionsskyldighet må skyndsamt och med minsta omgång avgöras tillgodoses bäst, om processdomstolen berättigas att inom den pågående rättegången genom beslut pröva frågan. Processdomstolen har genom sin kännedom om saken bättre förutsättningar än andra domstolar att bedöma vikten av att den åberopade handlingen blir

Editionsfrågan prövas i rättegången.

företedd. Några främmande lagar ha dock, särskilt när editionsyrkandet rik-
tas mot tredje man, ansett sig böra föreskriva eller åtminstone öppna möjlighet
till att yrkandet prövas i särskild rättegång. Detta är fallet exempelvis i
Tyskland, Österrike och Norge. Den danska lagen däremot och de svenska
och finska förslagen låta editionsfrågan alltid prövas av processdomstolen.
Då någon anledning ej torde föreligga, att en prövning i denna ordning skulle
leda till mindre tillfredsställande resultat och såsom ovan anförts praktiska skäl
tala därför, har processkommissionen anslutit sig till förslagets ståndpunkt i
denna del.

*Parts hö-
rande under
straffansvar
om innehav
av skriftligt
bevis.*

Om part åberopar skriftlig handling, som uppgives vara i motpartens eller
annans besittning, måste för att rätten skall kunna ålägga denne att förete
handlingen förutsättas, att det styrkes, att handlingen finnes i hans besittning.
Det ligger i sakens natur, att mot hans bestridande ett sådant bevis ofta måste
vara synnerligen svårt att förebbringa, och att utkrävandet av editionsplikten
fullgörande ej sällan skulle kunna stranda därpå.

För förekommande av att editionsplikten sålunda i stor omfattning skulle i
praktiken bli illusorisk hava åtskilliga främmande lagstiftningar upptagit be-
stämmelser om utkrävande av ed från den, mot vilken yrkande om handling
företeende framställes. Längst i detta hänseende går den *engelska* rättegångs-
ordningen, som bereder möjlighet för en part under målets förberedande att av
motparten begära en under edsansvar upprättad förteckning på alla i hans be-
sittning befintliga handlingar av betydelse i målet eller en under samma ansvar
avgiven förklaring, om han innehar en viss grupp av handlingar eller en viss
handling. Denna upplysningsskyldighet avser dock endast sådana handlingar,
i fråga om vilka enligt vad förut nämnts editionsplikt föreligger. Den *tyska*
rättegångsordningen föreskriver, att part, som förnekar, att han innehar åbero-
pad skriftlig handling, skall åläggas att med ed intyga, att han efter noggrann
undersökning kommit till den övertygelsen, att handlingen ej är i hans besitt-
ning, att han icke avhänt sig densamma i syfte att beröva motparten dess be-
gagnande, och att han icke vet, var den finnes. Går han icke eden, och har
motparten företett en avskrift av den åberopade handlingen, tages denna av-
skrift för god, och i annat fall kunna motpartens uppgifter rörande handlingens
beskaffenhet och innehåll anses som styrkta. Den *österrikiska* civilprocessen
har i stället för den nu nämnda formen av ed upptagit ett fritt edligt förhör med
parten rörande samma frågor. Enligt den fria bevisprövningens grundsats prö-
var därvid rätten vilken verkan som bevis tillkommer partens därvid avgivna
utsaga eller hans vägran att underkasta sig förhör eller att besvara viss fråga.
Dessa lagar kräva icke för nu nämnda förelägganden, att någon bevisning om
att parten innehar handlingen blivit förebragt. De *finska* förslagen hava där-
emot som förutsättning för åläggande av ed uppställt, att det kan antagas, att
handlingen undandrages parten. Ed kan därvid krävas ej blott av part utan
ock av annan, som påstås vara innehavare av en åberopad handling. Dessa
förslag anknyta i dessa hänseenden till den svenska *äldre lagberedningens* för-
slag, där ed kunde åläggas den, som vore pliktig förete handling i rättegången,

om skäligen misstanke visade sig, att handlingen undanhölls. Den *norska* civilprocesslagen öppnar utväg att under målets förberedelse höra part eller annan, mot vilken editionsyrkande framställts och som förnekat, att han innehar den åberopade handlingen. Är det motparten, höres han i den för förhör med part vanliga ordningen, d. v. s. i regel på heder och samvete och alltid under det stadgade straffansvaret för falsk utsaga inför rätta. Är det annan än part, höres han som vittne. Den *danska* lagen innehåller inga bestämmelser i nu avsedd riktning, men det anses, att en viss lättnad i bevisningen om att part innehar åberopad handling är oundgänglig.

Obestriddligen uppstå ofta betydande svårigheter för den part, som i en rättegång av motparten eller annan kräver en editionsplikts fullgörande men därvid mötes av påståendet, att handlingen icke finnes i dens besittning, mot vilken editionsyrkandet framställles. Genom de av processkommissionen föreslagna bevisningsreglerna torde dessa svårigheter i vissa fall kunna övervinnas, så att bevisning kan i vanlig ordning förebringas i detta hänseende. Genom att motparten underkastas förhör under straffansvar eller tredje man höres som vittne torde tillförlitliga upplysningar kunna av dem vinnas rörande handlingar, som de innehava. I fråga om part är emellertid förhöret knutet till vissa alldeles särskilda förutsättningar. Vidare är möjligheten till sådant förhör enligt de allmänna grunderna i regel begränsad till huvudförhandlingen, under det att part vanligen redan under målets förberedande behandling måste bli satt i tillfälle att ta del av skriftlig handling, som han vill åberopa vid huvudförhandlingen, vartill kommer, att om det ej förrän vid huvudförhandlingen kan uppenbaras, huruvida en åberopad handling finnes i dens besittning, mot vilken part framställt editionsyrkande, ett uppskov med huvudförhandlingen vanligen måste följa, om handlingen skall företes inför rätten.

På grund av dessa skäl synes en utväg böra beredas för att kunna stödja en part, som från den, mot vilken ett editionsyrkande framställles, mötes av förnekande, att han innehar handlingen. Behovet härav gör sig i främsta rummet gällande i fråga om motparten, och det framträder i synnerhet under förberedelsen men torde i undantagsfall kunna uppstå även vid huvudförhandlingen.

Utvägen synes bäst kunna anordnas så, att på begäran av part, som mot motparten framställer editionsyrkande, rätten må, där så finnes lämpligt, förordna, att motparten höres under straffansvar. Detta förhör bör anordnas efter samma grunder, som gälla för sådant förhör i allmänhet (20 kap.). Parten skall sålunda avgiva försäkran på heder och samvete, att han i sin utsaga skall hålla sig till sanningen, och för falsk utsaga drabbas han av straff. Förhöret bör avse frågan, om den hörde besitter handlingen, samt i nekande fall om han vet var den finnes. Att som särskild förutsättning kräva, att en viss sannolikhet visats för att han innehar handlingen, torde ej vara välgrundat. Om editionsyrkandet är riktat mot annan än part, kan denne alltid vid huvudförhandlingen höras som vittne jämväl rörande denna fråga, utan att sannolikhet för att han innehar handlingen behöver visas, och skäl kunna ej anses föreligga för att härutinnan vara strängare i fråga om editionsyrkande riktat mot

part, då dennes editionsplikt är ojämförligt mera omfattande än den som åligger annan än part.

En anordning av nyss nämnda beskaffenhet innebär onekligen en betydande förpliktelse till medverkan till sanningens utredande. Den kan dock ej sägas vara för tung, när den träffar parten. Om lagen ålägger denne en obegränsad skyldighet att på motpartens begäran förete handling, som kan antagas innehålla upplysning för målets avgörande, synes det icke vara obilligt att ålägga honom att höras i nu nämnd ordning, om han förnekar, att han innehar viss åberopad handling. Häri kan icke inläggas ett uttryck för misstroende i högre grad än vad förhållandet är exempelvis med det krav på ed, som kan framställas mot den, som efter död person uppgivit dennes bo vid boets uppptecknande.

Beträffande annan än part synes däremot läget vara ett annat. Betänkligheterna mot att under förberedelsen kräva en särskild inställelse av honom för detta ändamål kunna icke avvisas. För honom betyder en sådan inställelse ett offer av en helt annan betydelse än för part, vars inställelse under förberedelsen även oavsett denna anordning ofta torde förekomma. Härtill kommer, att det praktiska behovet av en dylik anordning gentemot annan än part måste anses vara vida svagare än gentemot part. Editionsplikten är här avsevärt mindre omfattande än den parten åliggande. Och annan än part saknar vanligen anledning att under förberedelsen förneka, att han innehar en handling, som han besitter och är pliktig förete, då han ju vid huvudförhandlingen utan särskilda förutsättningar kan bli hörd som vittne därom. Hänsynen till den utanför tvisten stående synes därför böra föranleda, att det ifrågavarande edliga förhöret bör avse endast part.

Av de allmänna reglerna om förhör med part under straffansvar följer, att rätten äger fritt pröva vilken verkan som bevis må tilläggas ej mindre partens vid förhöret avgivna utsaga än även den omständigheten, att han undandrar sig förhöret eller vid detsamma vägrar besvara viss fråga. Något tvångsmedel mot parten bör alltså ej förekomma. Blir rätten övertygad om att han innehar handlingen, bör han föreläggas att utgiva densamma.

Verkan av underlåtenhet att fullgöra editionsföreläggande.

Om den, vilken rätten förelagt att förete ett skriftligt bevis, utan giltig anledning undandrar sig att efterkomma föreläggandet, uppkommer spørsmålet, vilka påföljder ett sådant beteende bör medföra. Svaret härpå måste bliva olika, beroende på huruvida den, som undandrar sig att åtlyda föreläggandet, är part i rättegången eller annan. Parts underlåtenhet att efterkomma ett editionsföreläggande utgör väl oftast ett bevisdatum, som jämfört med vad eljest förekommit i målet rätten har att bedöma enligt den fria bevisprövningens grundsats. Av skäl, som utvecklats i närmast föregående kapitel vid behandlingen av frågan om verkan av parts uraktlåtenhet att medverka till utredningen, kan det ej förordas att knyta en lagbestämd, processuell påföljd vid partens förfarande, vilken skulle under alla omständigheter av domstolarna tillämpas, exempelvis att handlingens innehåll skulle antagas vara sådant som motparten uppgivit.

I allmänhet torde domstolarnas befogenhet att i bevishänseende uppskatta

partens förfarande giva en tillfredsställande lösning av den situation, som uppstår genom parts uraktlåtenhet att fullgöra ett editionsföreläggande. Vissa lagar såsom de tyska, österrikiska och danska begränsa också verkningarna av partens tredska härtill. Emellertid torde någon gång behov av ett tvångsmedel mot parten kunna föreligga. Såsom nya lagberedningen framhöll, kan en granskning av handlingens innehåll vara nödvändig för målets utredning. Särskilt i sådana mål, där parterna ej äga förfoga över föremålet för tvisten, kan det allmännas intresse i ett rätt domslut föranleda, att ett medel tillhandahålles domstolen för att bryta den editionspliktige partens motsträvighet. Med hänsyn till dessa och liknande fall synes rätten böra tillerkännas befogenhet att genom vite tillhålla honom förete handlingen eller föreskriva, att den må genom exekutors försorg föreläggas rätten. Då editionsföreläggande riktas mot annan än part, kan underlåtenhet att fullgöra föreläggandet icke få något direkt inflytande på målets bedömande. Det är så mycket viktigare att föreläggandet genom andra påföljder göres verksamt. I sådant syfte synes rätten böra kunna förelägga innehavaren av handlingen vite eller föreskriva, att handlingen må genom exekutors försorg föreläggas rätten.

I huvudsaklig överensstämmelse med vad nu gäller synes böra stadgas, att skriftlig handling i allmänhet skall ingivas i huvudskrift, med befogenhet för rätten att medgiva dess företeende allenast i bestyrkt avskrift. *Sättet för handlingens företeende.*

Det kan emellanåt inträffa, att en handling endast i vissa delar är av betydelse för rättegången, och i övrigt innehåller sådant, vars uppenbarande för innehavaren eller annan kan vara mycket olägligt. Att då framtvunga handlingens företeende i dess helhet vore en onödig hårdhet; att på grund av innehållet i de målet ovidkommande delarna av handlingen helt eftergiva editionsplikten kunde innebära ett uppoffrande av ett viktigt rättsskipningsintresse. En utväg bör alltså sökas, som leder till att handlingen i erforderliga delar kan tillgodogöras i rättegången men dess innehåll i övrigt ej blir uppenbarat. Nya lagberedningen förordade i sitt förslag till lag om bevisning, att handlingen skulle i sin helhet ingivas, men att rätten skulle tillse, att därav ej uppenbarades mera än som vore nödigt. Med anledning bland annat av tvivelsmål huruvida ett sådant stadgande läte sig förenas med tryckfrihetsförordningens bestämmelser om handlingars offentlighet, ändrades bestämmelsen i de riksdagen förelagda propositionerna sålunda, att innehavaren ägde ingiva utdrag av handlingen jämte intyg, som av rätten godkändes, att intet, som anginge saken, uteslutits. Ett sådant stadgande synes böra upptagas.

En följd av omedelbarhetsgrundsatsen beträffande bevisningen är, att i regel alla skriftliga bevis böra företes inför den dömande rätten. I vissa fall kan det emellertid inträffa att det möter synnerligt hinder för ingivande till denna rätt av skriftlig handling i huvudskrift. Om huvudskriftens företeende finnes erforderligt, bör det då kunna av rätten medgivas, att handlingen uppvisas vid annan rätt, vars iakttagelser genom protokollsutdrag få meddelas den dömande rätten.

Handlingens upprästande vid annan domstol.

*Ersättning
till tredje
man.*

De kostnader, som kunna drabba part vid fullgörande av editionsplikten, skola uppenbarligen betraktas såsom ingående i hans rättegångskostnader och kunna sålunda efter allmänna regler komma att bliva honom ersatta av motparten. Om annan än part företer ett skriftligt bevis, bör han äga att utan avvaktan på rättegångens utfall få ersättning för sina kostnader och sitt besvär av den part, som påkallat bevisets företeende. Har tredje mans editionsplikt sin grund i en honom enligt den materiella rätten åliggande skyldighet att tillhandahålla det skriftliga beviset, kan han tydligen ej göra anspråk på ersättning annat än i den mån sättet för bevisets företeende för honom medfört besvär och kostnad utöver vad han eljest varit skyldig underkasta sig. I domen får avgöras, vilken av parterna ersättningen slutligen skall drabba.

Sammanfattning.

1.

Företer part skriftlig handling för att därmed styrka sin talan, skall rätten pröva handlingens beskaffenhet och riktighet samt dess verkan såsom bevis.

2.

Åberopar part handling, som finnes i motpartens besittning, skall denne vara skyldig att på rättens anmaning förete handlingen, om den kan antagas innehålla upplysning, som är av betydelse för målets avgörande.

3.

Innehaves av part åberopad handling av någon, som ej är part i målet, och har den som åberopat handlingen en materiell rätt att den hålles honom till handa eller får skärskådas av honom, skall det åligga innehavaren av handlingen att på rättens anmaning förete densamma, om den kan antagas innehålla upplysning, som är av betydelse för målets avgörande.

Har parten ej materiell rätt till handlingen, skall innehavaren vara pliktig förete densamma, allenast om partens rätt finnes väsentligen beroende på att handlingen företes. Dock skall även i sådant fall innehavaren vara befriad från att förete handlingen, om dess företeende skulle medföra skada eller synnerlig olägenhet för innehavaren eller vissa hans närmare anhöriga eller strida mot en honom enligt lag åliggande tystnadsplikt.

4.

Yrkar part, att handling skall av motparten företes, men bestrider denne, att han innehar handlingen, må rätten, oavsett om eljest förutsättningarna för förhör med honom under straffansvar föreligga, såväl under förberedelsen som vid huvudförhandlingen förordna, att förhör med honom under straffansvar skall hållas därom, huruvida han innehar handlingen eller vet var den finnes.

5.

Undandraget sig part att efter rättens anmaning förete handling, prövar rätten, vilken verkan såsom bevis må tilläggas hans förfarande. Rätten äger ock, om så finnes nödigt, genom vite tillhålla honom att förete handlingen eller föreskriva, att den må genom exekutors försorg föreläggas rätten.

Om någon, som ej är part, skall förete handling, må vite föreläggas honom eller föreskrift meddelas, att handlingen må genom exekutors försorg föreläggas rätten.

6.

Skriftlig handling skall i allmänhet ingivas i huvudskrift, såvida ej rätten finner bestyrkt avskrift tillräcklig. Om handlingen innehåller jämväl sådant, som icke rör målet och som innehavaren ej vill hava kunnigt, må innehavaren ingiva utdrag av handlingen jämte intyg, som av rätten godkännes, att intet, som angår saken, uteslutits.

7.

Möter synnerligt hinder för ingivande till rätten av handling, som skall företes i huvudskrift, må rätten medgiva, att handlingen uppvisas vid annan rätt.

8.

Om annan än part skall förete handling, skall han äga att av den part, som påkallat handlingens företeende, erhålla ersättning för besvär och kostnad, vilka icke åligger honom på grund av materiell förpliktelse att tillhandahålla handlingen.

17 KAPITLET.

Vittnen.

Såsom en av de viktigaste reformer, vilka böra genomföras i fråga om bevisningen inför rätta, har för straffprocessens del angivits vittnesjävens avskaffande. De skäl, som där anförts för denna åtgärd, äga samma giltighet med avseende på tvistemålen. De nuvarande vittnesjäven böra alltså upphävas. Såsom erinrats vid behandlingen av denna fråga i straffprocessen, komma emellertid de nuvarande jäven allt framgent att äga den betydelsen, att förefintligheten av en av den äldre lagen såsom jäv angiven omständighet liksom över huvud sådant, som kan inverka på ett vittnes trovärdighet, måste beaktas av rätten, då den enligt den fria bevisprövningen bedömer värdet av vittnes utsaga.

Enligt engelsk rätt höres även part såsom vittne. I övriga europeiska länder kan part däremot ej vara vittne. Processkommissionen skall i det följande upptaga till behandling frågan om formen för parts hörande i tvistemål. Så-

*Vittnesjäven
avskaffas.
Parterna
kunna ej
höras såsom
vittnen.*

som där kommer att närmare utvecklas, bör part ej höras såsom vittne utan i annan ordning.

Förbud mot vittnesförhör angående vissa omständigheter.

Vid redogörelsen för vittnesbeviset i brottmål har framhållits, att den allmänna vittnesplikten så till vida bör begränsas, att vittnesförhör ej må äga rum angående vissa omständigheter. Så är fallet, då ett intresse kräver, att en viss omständighet hålles hemlig, och detta intresse är av den betydelse, att samhället ej bör vägra det sitt erkännande. Denna synpunkt föranleder, att i tvistemålen liksom i brottmålen förbud bör enligt regler, som närmare utformas i lagen, stadgas mot vittnesförhör angående vad som åligger en tjänsteman såsom tjänsteplikt att ej uppenbara och vad som i förtroende erfarits av vissa personer t. ex. präster, läkare och advokater.

Undantag från vittnesplikten.

I straffprocessen har förordats, att vissa närmare anhöriga till den tilltalade ej skulle mot sitt bestridande kunna förpliktas att avlägga vittnesmål. För tvistemålens del bör en sådan rätt att vägra vittnesmål tillerkännas båda parternas närmare anhöriga.

Enligt vad som utvecklats vid behandlingen av vittnesbeviset i straffprocessen skall vittne ej vara pliktigt att avgiva utsaga, varigenom skulle yppas, att vittnet eller någon av dess närmaste anhöriga begått en brottslig eller vanärande handling. Samma grundsats bör tydligen tillämpas i tvistemål.

För tvistemålens del synes det påkallat att medgiva ännu ett undantag från skyldigheten att avgiva vittnesutsaga. Om ett vittne nödgades yppa en konst- eller yrkeshemlighet, varom han äger kännedom, skulle ofta härav för honom eller annan kunna uppkomma en ekonomisk skada, som vida överstiger värdet av det, varom tvistas i målet. Det synes därför billigt att tillerkänna vittne rätt att vägra utsaga, varigenom en konst- eller yrkeshemlighet skulle röjas. Stadganden i denna riktning äro ej ovanliga i de främmande civilprocesslagarna. De tyska, österrikiska och norska lagarna skydda sålunda de nu angivna intressena mot att bekantgöras i rättegång.

Vittneseden.

Överensstämmande med vad som förordats för brottmålsförfarandet bör gälla, att vittne, då han höres, skall avlägga en sanningsed enligt av lagen stadgad avfattning. Hyser vittne på grund av sin åskådning i religiöst hänseende betänklighet mot eden, må denna kunna ersättas av en försäkran på heder och samvete att avge en sann utsaga.

Däremot synes den med avseende å brottmålen uppställda grundsatsen, att parterna ej kunna eftergiva ed eller försäkran, ej behöva i civilprocessen vidhållas. För närvarande kan i alla tvistemål eden eftergivas av parterna. Detta bör även framdeles kunna få ske. Men det kan icke anses lämpligt att rätten, som har att pröva den framförda bevisningen, saknar möjlighet att tillse, att denna, då så erfordras, förebringas i den mest betryggande form. Rätten bör därför, även om parterna eftergiva eden, kunna förordna, att ed eller försäkran skall avläggas. Denna ståndpunkt överensstämmer med den, som intogs av nya lagberedningen i dess förslag till lag om bevisning inför rätta och de riks-

dagen förelagda propositionerna i samma ämne. Att eden eftergives, skall lika litet som nu inverka på det straffrättsliga ansvaret för falsk utsaga.

Då vittne har att avlägga ed eller försäkran, bör detta, liksom i brottmålsförfarandet, ske innan vittnet höres.

Överensstämmande med förfarandet i brottmål bör gälla att vittne, som ej fyllt femton år eller är sinnessjuk eller sinnesslö, skall höras utan ed eller försäkran. *Vittnen, som skola höras utan ed eller försäkran.*

De skäl, som anförts för att vittne ej må åhöra vad som förekommer vid rätten innan han avger sin utsaga, äga tydligen giltighet även med avseende å tvistemålen. Det bör alltså stadgas, att vittne ej må övervara den del av förhandlingen i målet, som går före vittnets hörande. *Förbud för vittne att åhöra förhandlingen.*

Liksom i brottmålen är det av vikt, att vittnesberättelsen får karaktär av en verkligt muntlig utsaga. Det bör alltså fordras, att vittne avger sin berättelse muntligt utan att anlita skriftliga anteckningar, annat än då han har behov därav till stöd för sitt minne. *Muntlig utsaga.*

I fråga om sättet för vittnesförhörets utförande intaga de främmande civilprocesslagarna olika ståndpunkt, i allmänhet överensstämmande med den, som tillämpas i varje lands brottmålsförfarande. Sålunda kännetecknas det engelska förfarandet av vittnesförhörets överlämnande i största utsträckning åt parternas verksamhet. Den franska rätten däremot låter förhöret helt ske genom domaren; endast genom honom äga parterna framställa frågor till vittnena. Enligt den tyska lagen skall förhöret åsyfta, att vittnet ger en sammanhängande berättelse. Frågor framställas av domaren, men partsombuden skola på begäran tillåtas att fråga omedelbart. Liknande regler gälla i Österrike. De danska och norska lagarna däremot intaga principiellt den ståndpunkten, att förhöret ankommer på parterna. En sammanhängande berättelse bör åvägbringas. På parts begäran skall enligt den norska lagen domaren förhöra vittne för honom, och detsamma gäller i Danmark med avseende på de mål, som avgöras i underrätten. Enligt gällande svensk och finsk rätt höras vittnen av domaren. Sedan han slutat sitt förhör, äga parterna genom honom framställa frågor. De finska förslagen intaga samma ståndpunkt. Enligt finska lagberedningens förslag kunde dock domaren tillåta part att omedelbart ställa frågor till vittnet. 1923 och 1925 års förslag ha i denna fråga återgått till gällande rätt. Även de svenska reformförslagen bibehålla domarförhöret. *Vittnesförhöret.*

Beträffande brottmålen har processkommissionen förordat, att förhöret skall ledas av rättens ordförande, som därvid skall söka åvägbringa, att vittnet avlägger en sammanhängande berättelse. Därvid skall ordföranden äga till vittnet ställa de frågor, som han anser erforderliga för utredningen i målet. Sedan skola parterna vara berättigade att utan förmedling av ordföranden rikta frågor till vittnet. Även bisittarna i rätten skola kunna framställa frågor, om de finna sig föranlättna därtill. Ordföranden skall avvisa frågor, som ej höra till saken eller äro förvirrande eller eljest otillbörliga.

Dessa grunder för vittnesförhöret böra tillämpas även i tvistemålen. Visserligen kunna här liksom i straffprocessen skäl anföras, som tala för att förhöret i mål där parterna företrädas av rättsbildade ombud skulle i första hand överlåtas åt dessa. Då processkommissionen stannat för en anordning, som närmare ansluter sig till vad hos oss nu tillämpas, har detta väsentligen sin grund i den vid överläggningarna med de sakkunniga vunna övertygelsen, att vittnesförhör genom ordföranden bättre överensstämmer med den i vårt land rådande rättsuppfattningen.

*Tvångs-
medel för
vittnesplik-
tens genom-
förande.*

Vid vittnes utevaro utan giltig anledning böra samma påföljder och tvångsmedel tillämpas som i straffprocessen. Om vittne, som behörigen kallats, uteblir utan giltig anledning, skall han således fällas till böter, och rätten må förordna om hans hämtande till samma rättegångstillfälle, om detta låter sig göra. Blir uppskov med målet nödvändigt, äger rätten förelägga vittnet vid vite att komma tillstädes å uppskovsdagen. Kommer vittnet ej heller å uppskovsdagen, utdömes vitet och rätten kan förordna om hämtning. När tredska på förhand kan befaras, bör rätten äga förordna, att vittnet skall genom polisens försorg inställas på uppskovsdagen.

För brytande av sådan tredska, som består däri att ett vittne undandraget sig att avlägga ed eller försäkran eller att avgiva vittnesutsaga, böra samma tvångsmedel ställas till rättens förfogande som i straffprocessen. I första hand bör sålunda föreläggande vid vite givas, och vid fortsatt vägran bör rätten i viktigare fall äga besluta, att vittnet skall hållas i häkte, tills det fullgör sin skyldighet. Häktets egenskap av tvångsmedel föranleder, att det ej må utsträckas utöver den tid målet är anhängigt i samma instans, och under inga omständigheter bör vittne få hållas i häkte mer än tre månader.

Försumligt eller tredskande vittne kan drabbas av kostnadspåföljd (22 kap. 9 punkten).

*Vittnes-
ersättning.*

I fråga om skyldighet att utgiva ersättning till vittne för dess inställelse skall otvivelaktigt gälla den nu lagstadgade regeln, att det åligger den part, som påkallat vittnet, att utgiva sådan ersättning. Tvekan kan endast uppstå för det fall, att rätten självant inkallat ett vittne. Med hänsyn till att detta endast i jämförelsevis ringa utsträckning skulle förekomma i tvistemålen, har processkommissionen ej funnit anledning att nu ingå på frågan om vittnesersättningens gäldande i sådant fall. En från huvudregeln avvikande bestämmelse föreligger enligt gällande rätt, när part åtnjuter fri rättegång. Vittnesersättningen utgår då av allmänna medel. Ej heller detta fall lär nu behöva upptagas till behandling.

I fråga om bestämmandet av ersättningens belopp och huru därvid skall förfaras gäller i vår rätt, att vittne är berättigat till ersättning för resekostnad och tärning efter vittnets värdighet. Sämjas vittnet och den part, som påkallat vittnet, utdömer rätten ersättning i enlighet därmed. Eljest skall rätten lägga dem emellan, som skäligt prövas. I huvudsak synas dessa grundsatser ägnade att bibehållas även framdeles. Sålunda bör det i tvistemål stå vittne och den

part, som påkallat vittnet, fritt att överenskomma om vittnesersättningens belopp. Åsämjas de härom, har rätten endast att utdöma detta belopp. Om däremot överenskommelse ej kan träffas, måste rätten bestämma hur stor ersättning skall utgå. Därvid bör gälla, att rätten skall tillerkänna vittnet gottgörelse för nödiga utgifter till resa och uppehälle samt för mistad lön eller annan arbetsförtjänst. Däremot bör vittnet, lika litet som i brottmål, ha anspråk på ersättning för tidsspillan, om denna ej varit förenad med ekonomisk uppoffring.

Även i tvistemålsförfarandet måste det sörjas för att vittnes anspråk på förskott å vittnesersättningen skäligen tillgodoses.

I domen kommer vid prövningen av övriga frågor om rättegångskostnaden att avgöras i vad mån endera parten skall gottgöra den andra för utgivna vittnesersättningar. Har ersättningen till ett vittne utgått enligt åsämjande mellan part och vittnet, måste motparten äga påkalla, att en prövning efter nyss angivna grunder sker beräffande det belopp, varmed han skall kunna förpliktas återgälda ersättningen (3 delen 22 kap. 5 punkten).

Såsom processkommissionen flerstädes framhållit är en av de viktigaste grundsatzerna för en god rättsskipning, att bevisningen förebringas omedelbart inför den dömande rätten. I enlighet med denna tanke skulle vittnesförhör, då sådant ifrågakommer, i allmänhet äga rum vid huvudförhandlingen. Då denna regel emellertid stundom ej kan genomföras eller dess tillämpning skulle medföra uppoffringar, som ej stå i skäligt förhållande till den fördel för rättsskipningen, som en omedelbar bevisföring innebär, måste det tillåtas, att under vissa förutsättningar ett vittnes kännedom om förhållandena i målet tillgodogöres på annat sätt. För civilprocessens del kommer därvid huvudsakligen i fråga antingen att låta det omedelbara vittnesförhöret ersättas av protokoll från ett med vittnet inför rätta hållet förhör, vare sig detta anordnats såsom ett led i förfarandet i det förevarande målet eller vittnet hörts i annat mål eller utom rättegång, eller ock att tillåta att ett av vittne avgivet intyg brukas som bevis.

Vid ett övervägande av frågan, i vilken utsträckning undantag må medgivas från omedelbarhetsgrundsatsen med avseende å vittnesbeviset, har det syntts icke erforderligt att lika strängt upprätthålla kravet på omedelbarhet som i straffprocessen.

Såvitt förfarandet i lagmansrätt angår, torde den erforderliga lättningen kunna vinnas inom ramen för de bestämmelser, som förordats beträffande vittnesbevis i brottmål, varför lika lydande regler lära böra upptagas även för tvistemålens del. I vadeförfarandet åter erfordras större möjligheter till avsteg från omedelbarhetsgrundsatsen. Såsom vid behandlingen av huvudgrunderna för rättsmedlen (9 kap. 1 punkten) anförts, bör såsom regel vittnesbeviset här kunna föras genom protokoll över i målet hållna förhör.

I enlighet med vad nu sagts skulle sålunda förutsättningarna för vittnesförhörs hållande utom huvudförhandlingen i lagmansrätt bestämmas så, att dylikt

Omedelbarhetsprincipen beträffande vittnesbeviset och undantag därför.

I lagmansrätten.

Vittnesförhör utom huvudförhandlingen.

förhör må av lagmansrätten tillåtas, om det kan antagas, att vittne av sjukdom, bortresa eller annan orsak ej skall vara i stånd att inställa sig vid huvudförhandlingen eller om vittnes inställelse vid denna skulle medföra kostnader eller besvär, som äro oskäligen i förhållande till målets beskaffenhet och vittnets betydelse för utredningen. Såsom nyss antytts, bör den sistnämnda regeln jämförelsevis oftare komma i tillämpning i tvistemålen än i de grövre brottmålen. I tvistemålen förekommer det ej så sällan, att de omständigheter, om vilka ett vittne skall höras, kunna tillfredsställande utredas utan omedelbar bevisföring; och det är naturligt, att i dessa mål större avseende fästes vid parternas önskan att besparas kostnader liksom vid vittnenas anspråk på lindring i inställelseplikten.

Förfarandet.

Då vittnesförhör äger rum utom huvudförhandlingen, böra de regler tillämpas, som förordats för motsvarande fall i straffprocessen. Förhöret kan alltså efter omständigheterna komma att hållas antingen vid den rätt, där målet är anhängigt, eller vid annan rätt. Och om ett vittne av sjukdom är förhindrat att bege sig till domstolen, bör rätten hålla förhöret, där vittnet vistas.

Parterna å ömse sidor böra alltid kallas till sammanträde för bevisningens upptagande, men parts utevaro kan ej få förhindra ärendets handläggning.

Vittnesförhörsprotokollens användande som bevis.

När vittne, enligt vad nu sagts, hörts utom huvudförhandlingen, bör såsom regel gälla, att det vid förhöret förda protokollet må begagnas som bevis i målet. Omständigheterna kunna dock vara sådana, att rätten finner för utredningen nödvändigt, att nytt förhör anställles med vittnet vid huvudförhandlingen. Är detta fallet och är vittnets förnyade hörande praktiskt möjligt, bör nytt vittnesförhör komma till stånd.

I hovrätten.

Med avseende å rättegången i hovrätt har det, såsom i 9 kap. närmare utvecklats, ansetts nödvändigt att inskränka fordringarna på omedelbarhet. Till en början innebär detta, att villkoren för att hovrätten må förordna om vittnesförhör utom huvudförhandlingen böra eftergivnas. Här möter ock frågan, om och under vilka förutsättningar lagmansrättens protokoll över innehållet av där hörda vittnens utsagor må få begagnas som bevis i hovrätten. I överensstämmelse med vad som i nämnda kapitel anförts, bör i fråga om rättegången i hovrätt gälla, att lagmansrätts protokoll över vittnesförhör, som hållits under rättegången därstädes, må tjäna som bevis i hovrätten ävensom vittne höras utom huvudförhandlingen och protokollet över sådant förhör tjäna som bevis i målet, allt såvida ej nytt förhör vid huvudförhandlingen i hovrätten kan anställas och hovrätten finner sådant förhör nödvändigt för målets utredning. När vittnesförhör hålles utom huvudförhandlingen, bör om förfarandet gälla detsamma, som föreslagits för motsvarande fall i lagmansrättsprocessen.

Vittne, som hörts i annat mål eller utom rättegång.

Även då vittnesförhör, som har betydelse för målet, hållits inför rätta i annat mål eller utom rättegång, synes lagen böra tillåta, att part får använda det vid förhöret hållna protokollet som bevis. Detta bör utan inskränkning

få ske, om vittnet avlidit eller av annan orsak ej kan höras på nytt. Kan nytt förhör äga rum, måste däremot i motpartens intresse ett förbehåll göras. Denne har i regel ej haft tillfälle att vid det hållna förhöret vara tillstädes och genom frågor till vittnet eller eljest få förhållandet belyst ur sin synpunkt. Det synes därför riktigast att, så snart möjligheten att anställa nytt förhör ej är utesluten, göra protokollets användande som bevis beroende av medgivande från motparten. Lämnar motparten ej sitt medgivande, blir det alltså nödvändigt att höra vittnet i målet. Huruvida förhöret skall äga rum vid huvudförhandlingen eller ej, får avgöras enligt ovan angivna regler.

Samma grundsatser, som förordats beträffande protokoll över förhör med vittnen i annat mål eller utom rättegång, torde kunna tillämpas, då fråga väckes att såsom bevis bruka vittnesintyg. Part skulle sålunda alltid äga åberopa vittnesintyg, om den som utfärdat intyget ej kan höras i målet, men eljest blott under förutsättning att motparten medger det.

Vittnes-
intyg.

Sammanfattning.

1.

Såsom vittne må höras envar, som ej är part i målet.

2.

Enligt bestämmelser, som närmare utformas vid lagtextens utarbetande, stadgas förbud mot vittnesförhör angående sådant, som det åligger tjänsteman såsom hans tjänsteplikt att ej uppenbara eller som i förtroende erfarits av vissa personer (t. ex. präst, läkare, advokat).

3.

Vissa närmare anhöriga till part må icke mot sitt bestridande avfordras vittnesmål.

Vittne är ej pliktigt avgiva utsaga, varigenom skulle yppas, att vittnet eller någon av dess närmare anhöriga begått brottslig eller vanärande handling.

Likaledes kan vittne undandra sig att avgiva utsaga, som skulle innefatta röjande av konst- eller yrkeshemlighet.

4.

Vittne skall avlägga vittnesed.

Hyser vittne på grund av sin åskådning i religiöst hänseende betänklighet mot att avlägga vittnesed, skall vittnet i stället avgiva försäkran på heder och samvete.

Eftergiva parterna ed eller försäkran, må vittne höras utan ed eller försäkran, om rätten finner det kunna tillåtas.

Ed eller försäkran avlägges före vittnesmålet.

5.

Den som ej fyllt femton år och den som är sinnessjuk eller sinnesslö må ej avlägga ed eller försäkran.

6.

Vittne må ej övervara förhandlingen, innan förhöret med vittnet äger rum.

7.

Vittne skall avgiva sin utsaga muntligen.

Vid förhör med vittne må vittnesattest ej åberopas, men vittnet må anlita skriftliga anteckningar till stöd för sitt minne.

8.

Vittne förhöres av rättens ordförande. Denne bör uppmana vittnet att själv i ett sammanhang avgiva sin berättelse i saken. Under vittnets berättelse och efter denna äger ordföranden ställa frågor till vittnet, som han anser erforderliga för utredningen i målet. Parterna äga, efter det ordföranden avslutat sitt förhör, ställa frågor till vittnet. Även bisittarna i rätten äga framställa frågor. Rättens ordförande skall avvisa frågor, som ej höra till saken eller som äro förvirrande eller eljest otillbörliga.

9.

Uteblir vittne, som blivit behörigen kallat, utan giltig anledning, skall vittnet fällas till böter, och rätten äger förordna om vittnets hämtande till samma rättegångstillfälle, därest så kan ske. Bliu uppskov nödvändigt, äger rätten förelägga vittnet vid vite att inställa sig å uppskovsdagen. Uteblir vittnet å uppskovsdagen, utdömes vitet och rätten äger förordna om vittnets hämtande. Om det är anledning, att vittnet ej skall inställa sig å uppskovsdagen, kan rätten redan förut förordna, att vittnet skall hämtas till rätten.

Undandraget sig vittne att avlägga vittnesed eller försäkran eller att avgiva vittnesmål, äger rätten vid vite förelägga vittnet att fullgöra sin skyldighet. Vid fortsatt vägran äger rätten i viktigare fall besluta, att vittnet skall hållas i häkte, till dess vittnet fullgör sin skyldighet. Vittnet får ej hållas i häkte längre än målet är anhängigt i samma instans och i varje fall ej över tre månader.

10.

Den part, som åberopar ett vittne, är skyldig att utgiva ersättning till vittnet för dess inställelse.

Rätten meddelar beslut om ersättning till vittne. Sämjas den part, som har att gälda ersättningen, och vittnet om beloppet, fastställes ersättningen i enlighet därmed. Eljest bestämmes ersättningen så, att vittnet erhåller gottgörelse för nödiga kostnader till resa och uppehälle samt för mistad arbetsförtjänst.

Bestämmelser meddelas om rätt för vittne att före inställelsen få förskott för sina kostnader.

11.

Förhör med vittne i lagmansrätt må äga rum utom huvudförhandlingen, om det kan antagas, att vittne av sjukdom, bortresa eller annan orsak ej skall vara i stånd att inställa sig vid huvudförhandlingen eller om vittnes inställelse vid denna skulle medföra kostnader eller besvär, som äro oskäligen i förhållande till målets beskaffenhet och vittnets betydelse för utredningen.

12.

Vittnesförhör enligt 11 punkten kan äga rum vid den rätt, där målet är anhängigt, eller vid annan rätt. Kan vittnet av sjukdom ej inställa sig vid rätten, må det höras där det vistas.

13.

Då vittnesförhör enligt 11 punkten hålles utom huvudförhandlingen, skola parterna kallas till rättens sammanträde. Parts utevaro utgör ej hinder för vittnesförhörets hållande.

14.

Har vittne enligt 11 punkten hörts inför rätta utom huvudförhandlingen, må protokollet över vittnesförhöret begagnas som bevis i målet, såvida icke rätten för målets utredning finner nödvändigt, att förhör anställes vid huvudförhandlingen, och detta kan ske.

15.

Vid rättegång i hovrätt må i varje fall protokoll över vittnesförhör, som hållits i lagmansrätt, tjäna såsom bevis ävensom vittne höras utom huvudförhandlingen och protokollet vid förhöret tjäna som bevis i målet, såvida ej hovrätten för målets utredning finner nödvändigt, att förhör anställes vid huvudförhandlingen, och detta kan ske. I öfrigt skall å vittnesförhör utom huvudförhandlingen tillämpas vad i 12 och 13 punkterna sagts.

16.

Har förhör med vittne, som har betydelse för målet, hållits i annat mål eller utom rättegång, må protokoll över förhöret användas som bevis i målet, om vittnet ej kan höras ånyo eller motparten medger det.

17.

Bevisning genom vittnesintyg må föras, allenast om den, som utfärdat intyget, ej kan höras inför rätta eller motparten medger det.

18 KAPITLET.

Sakkunniga.

Inledning. Samma grundsatser för sakkunnigbevisets reglering, som förordats med avseende å straffprocessen, äga i allt väsentligt giltighet även för förfarandet i tvistemål. Det behov av sakkunnigt bistånd åt domstolen, som stundom gör sig gällande, kan i vissa fall tillgodoses genom att i domstolen inrymmas plats åt sakkunniga bisittare. För handelsmålen har en sådan organisationsform i viss utsträckning kunnat förordas med hänsyn såväl till dessa måls beskaffenhet som därtill att handelsmålen förekomma i jämförelsevis stort antal. I de största städerna finnes ock en så talrik grupp av erfarna handelsidkare, att svårighet för sakkunnigelementets rekrytering i dit förlagda domstolar ej behöver befaras. Men bortsett från dessa mål och vissa grupper av egenartade mål, som i den förevarande utredningen lämnas å sido, låter det sig ej lämpligen göra att organisera domstolarna så, att den erforderliga sakkunskapen företrädes av en eller flera bisittare. Härtill äro de förekommande spörsmålen allt för skiftande, och tillgång på sakkunniga skulle även mångenstädes saknas. I stället måste anlitas den utvägen, att sakkunniga från fall till fall tillkallas för att tjäna som bevismedel vid målets utredande.

Rättens sakkunniga. Även om det för tvistemålens del får antagas, att parterna i stor utsträckning komma att finna sig föranlåtna att själva tillhandagå med att anskaffa utredning genom sakkunniga, kan rätten ej ställas beroende av parternas verksamhet i detta hänseende. Detta följer redan av sakkunnigbevisets uppgift att utfylla en brist på fackinsikter hos domstolens ledamöter. Finner rätten sig sakna erforderliga förutsättningar för att bedöma en fråga, som tarvar särskilda insikter av vetenskaplig eller annan art, bör den äga sjölvant uppdraga åt sakkunnig att avgiva yttrande. Lika litet som i straffprocessen bör rätten därvid vara bunden vid att anlita viss sakkunnig. Den bör efter omständigheterna avgöra, om den föreliggande frågan är sådan, att den bäst utredes genom hänvändelse till myndighet, tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande i ämnet, eller om det är lämpligare att uppdraga åt en eller flera enskilda sakkunniga att belysa spörsmålet. Någon bestämmelse om att de sakkunniga i sistnämnda fall skola utgöra visst antal, synes ej påkallad.

Valet av sakkunnig. Liksom för brottmålen del bör det stadgas, att rätten ej må utse till sakkunnig någon, som står i sådant förhållande till saken eller någon av parterna, att hans tillförlitlighet kan anses förringad. Och innan rätten utser sakkunnig, bör den bereda parterna tillfälle att framföra sina önskingar i fråga om valet av den sakkunnige. I tvistemålen torde emellertid ett större inflytande på frågan böra tillkomma parterna. Ena sig parterna om viss sakkunnig, bör rätten i regel ej förbigå denne, för vilken parterna å ömse sidor visat sig hysa

förtroende. Endast om han är olämplig för uppdraget eller om annat hinder möter mot att uppdraget lämnas honom, bör rätten utse annan till sakkunnig.

På skäl, som närmare utvecklats vid behandlingen av sakkunnigbeviset i straffprocessen, bör någon skyldighet för sakkunniga att åtaga sig uppdrag ej stadgas. Endast i de fall, då en offentligrättslig förpliktelse härtill består, såsom med avseende å tjänstemän och andra, som satts att tillhandagå med sakkunnigutlåtagande, bör sakkunnigplikt råda. Har någon frivilligt åtagit sig uppdraget att vara sakkunnig, bör han ej utan giltigt skäl äga undandraga sig dess fullgörande. Om det anses lämpligt, bör rätten då kunna förelägga honom vite.

*Sakkunnig-
plikt stad-
gas ej.*

Den sakkunniges uppgift i rättegången kan bestå uteslutande i att meddela rätten en så att säga teoretisk kunskap, varav han genom sin fackutbildning är i besittning. Ett sådant fall föreligger, om den sakkunnige tillkallas för att giva domstolen del av de grundsatser av vetenskaplig eller teknisk art, som fordras för att bedöma tvistefrågorna i ett mål. Men ofta kan den sakkunniges uppdrag icke fullgöras, utan att han får göra en undersökning av ett föremål, som har betydelse för tvisten. Han kommer i sådant fall att få för rätten redogöra för undersökningens resultat samt eventuellt framställa de slutsatser, som han anser sig kunna draga därav. Så är förhållandet, då den sakkunnige skall undersöka en försäld vara för att fastställa, huruvida den företer en viss av ena parten uppgiven egenskap och, om han finner detta vara förhållandet, angiva huruvida egenskapen kan anses vara ett fel hos varan.

*Skyldighet
att tillhan-
dahålla sak-
kunnig före-
mål för un-
dersökning.*

Skall den sakkunnige utföra en undersökning av ett föremål, måste, för den händelse detta ej godvilligt ställes till hans förfogande, någon utväg finnas att bereda honom tillgång till föremålet. För tvistemålens del synes detta syfte enklast kunna vinnas genom en tillämpning av huvudsakligen de grundsatser, som skulle gälla beträffande skyldigheten att förete skriftliga bevis i rättegång (16 kap. 2 och 3 punkterna). Under det att editionsplikten med avseende å skriftliga bevis innebär en förpliktelse att vid rätten förete den ifråga varande handlingen, skulle motsvarande förpliktelse i fråga om sakkunnigs undersökningsobjekt bestå i föremålets tillhandahållande åt den sakkunnige på sådant sätt, att undersökningen kan försiggå. Efter omständigheterna får det avgöras, om detta kan ske på den plats där föremålet befinner sig eller om föremålet skall av innehavaren sändas till annan plats, exempelvis den sakkunniges laboratorium. Det bör därvid såvitt angår tredje mans skyldigheter beaktas, att enligt grundsatserna för editionsplikten den omständigheten att föremålet skulle försändas till annan ort ävensom möjligheten att föremålet vid en undersökning kommer att skadas, kunna föranleda, att innehavaren ej är skyldig att tillhandahålla föremålet. Och i varje fall har han anspråk på ersättning för besvär och kostnad. Liksom med avseende å skriftliga bevis bör innehavarens skyldighet i det särskilda fallet fastställas genom ett av rätten meddelat beslut.

För parterna kan det stundom vara av intresse att själva eller genom ombud vara tillstädes, då sakkunnig gör sin undersökning. Dennas resultat kan bero av upplysningar om faktiska förhållanden, som part kan lämna den sakkunnige. Men den sakkunniges undersökning kan också vara av sådan natur, att parternas närvaro skulle vara olämplig. Vid lagtextens utarbetande bör det övervägas, under vilka förutsättningar och i vilken ordning tillfälle må beredas parterna att komma tillstädes vid undersökningen.

*Sakkunnigs
utlåtande.*

Då sakkunnig avgiver yttrande å tjänstens vägnar, bör detta såsom nu ske skriftligen i den form, som må vara påbjuden eller vedertagen. Även i fråga om annan sakkunnig bör gälla den för straffprocessens del förordade regeln, att han skall avfatta sitt utlåtande i skrift. Den skriftliga formen för utlåtandet bereder möjlighet för domstolarna i de olika instanserna liksom för parterna att mera grundligt intränga i och överväga de spörsmål, som den sakkunnige behandlat. För särskilda fall torde kravet på skriftligt utlåtande kunna eftergivnas, och rätten bör då äga befogenhet därtill.

För att den sakkunniges skriftliga utlåtande skall kunna av rätten och parterna utnyttjas vid förhandlingen och för att det må kunna bedömas, om muntligt förhör med honom erfordras, bör iakttagas, att utlåtandet avlämnas till rätten i god tid före huvudförhandlingen och hålles tillgängligt för parterna.

Omedelbarhetsgrundsatsens tillämpning.

I fråga om omedelbarhetsgrundsatsens tillämpning synes med avseende å sakkunnigbeviset avsevärda eftergifter kunna göras och liksom beträffande vittnesbevisningen eftergifterna kunna göras större vad angår rättegången i hovrätt än beträffande rättegången i underrätt.

I lagmansrätten.

I fråga om rättegången i lagmansrätt har för brottmålen del förordats den regeln, att sakkunnig, vare sig han avgivit ett skriftligt utlåtande eller ej, skall muntligen höras över den till honom hänskjutna frågan. Om mot förhöret skulle möta hinder eller det skulle medföra oskäligen kostnader eller besvär, skall emellertid rätten kunna besluta, att den sakkunnige skall höras utom huvudförhandlingen eller, om han avgivit skriftligt utlåtande, att muntligt förhör med honom ej skall äga rum.

Med avseende å tvistemålen synes det ej nödvändigt att såsom huvudregel fordra muntligt förhör med en av rätten utsedd sakkunnig, då ett skriftligt utlåtande från honom föreligger. Ofta nog lär det finnas, att tillräcklig upplysning kan hämtas av utlåtandet, och rättegången bör då ej belastas med kostnad för ett förhör, liksom den sakkunnige bör besparas det därmed förbundna omaket. Men om någon av parterna anser sig föranlåten att genom frågor till den sakkunnige få spörsmålet ytterligare belyst eller det avgivna utlåtandet i något avseende rättat, bör ett muntligt förhör äga rum. Särskilt kan det för part vara önskvärt att framställa frågor till den sakkunnige, då dennes utlåtande går i annan riktning än ett av partens egen sakkunnige avgivet yttrande. Då part yrkar, att den sakkunnige skall höras muntligen, bör därför rätten vara skyldig att villfara partens begäran. Likaså måste rätten själv-

mant äga föranstalta förhör, om den finner detta nödvändigt för frågans utredande. Föreligger ej skriftligt utlåtande från den sakkunnige, måste alltid förhör med honom äga rum.

Liksom i brottmålen bör det endast i oundgängligen nödvändiga fall få förekomma, att ledamöterna i ett ämbetsverk eller annan offentlig institution inkallas till förhör. Hava flera deltagit i ärendets behandling, bör endast en representant för varje mening, som yttrats, få inkallas.

Då muntligt förhör skall hållas med sakkunnig, bör förhöret enligt omedelbarhetsprincipen i allmänhet äga rum vid huvudförhandlingen. Om det kan antagas, att den sakkunnige av sjukdom, bortresa eller annan orsak ej kan inställa sig vid denna, bör dock förhöret få hållas utom huvudförhandlingen. Likaså bör hänsyn få tagas till kostnaderna för förhöret och den sakkunniges bekvämlighet, så att förhör må hållas utom huvudförhandlingen, om därav skulle uppkomma kostnader eller besvär, som äro oskäligen i förhållande till målets beskaffenhet och den sakkunniges betydelse för utredningen.

Har rätten icke förordnat om muntligt förhör eller har sakkunnig hörts utom huvudförhandlingen, bör det skriftliga utlåtandet eller förhørsprotokollet få tjäna som bevis vid huvudförhandlingen.

I avseende å rättegången i hovrätt torde i nära anslutning till vad om vitt- *I hovrätten.* nen är sagt böra gälla, att i varje fall protokoll över förhör med sakkunnig, som hållits i lagmansrätten, må tjäna som bevis ävensom sakkunnig höras utom huvudförhandlingen eller beslut meddelas, att sakkunnig, som avgivit skriftligt utlåtande, ej skall muntligen höras och protokollet över förhöret eller det skriftliga utlåtandet tjäna som bevis i målet. Det bör dock alltid stå hovrätten öppet, att om den finner det för målets utredning nödvändigt, att omedelbart förhör med den sakkunnige hålles och sådant kan ske, förordna därom. I övriga avseenden bör om sakkunnigbevisets förebringande i hovrätt i tillämpliga delar gälla, vad förut sagts om lagmansrätten.

Då förhör med sakkunnig skall hållas utom huvudförhandlingen, bör det kunna äga rum antingen vid särskilt sammanträde med den rätt, där målet är anhängigt, eller vid annan rätt. Om den sakkunnige är sjuk, må han kunna höras där han vistas. Då förhör hålles utom huvudförhandlingen, måste parterna beredas tillfälle att närvara, och de böra fördenskull kallas till förhöret, men endera eller båda parternas utevaro bör ej få utgöra hinder för att förhöret hålles.

Förhör utom huvudförhandlingen.

Beträffande tillvägagångssättet vid det muntliga förhöret böra i huvudsak samma regler gälla som i straffprocessen. Sålunda bör den sakkunnige bekräfta sin utsaga med ed, vilken han dock, därest han på grund av sin uppfattning i religiösa frågor har betänklighet mot edgång, bör få utbyta mot en försäkran på heder och samvete. Liksom vittneseden skulle kunna eftergivnas i tvistemål, synes det kunna tillåtas parterna att eftergiva ed eller försäkran av den sakkunnige, med rätten förbehållen befogenhet att, om så prövas nödigt, vidhålla kravet på ed eller försäkran.

Tillvägagåendet vid muntligt förhör.

Har den sakkunnige avgivit skriftligt utlåtande, kan det ofta vara lämpligt, att detta genom att helt eller delvis uppläsas lägges till grund för förhöret, och detta bör då få ske.

*Ersättning
åt sakkun-
nig.*

Har den sakkunnige utfört sin utredning å tjänstens vägnar, blir frågan om hans rätt till ersättning att bedöma efter vad som för olika fall gäller med avseende å fullgörandet av sådana funktioner. Beträffande övriga sakkunniga har för brottmålen del förordats, att de skulle erhålla en skälig gottgörelse av allmänna medel för sitt arbete och sin inställelse vid rätten, om sådan förekommit. Samma grundsats kunde ifrågasättas även för tvistemålen med hänsyn därtill, att den av rätten tillkallade sakkunniges verksamhet åsyftar att fylla en brist i statens rättsskipningsorgans förmåga att fullgöra sin uppgift. Det måste dock möta betänklighet att åvälva statskassan utgifter för sakkunniga i tvistemål. För parterna måste det anses vara en angelägenhet av vikt, att rätten sättes i stånd att riktigt uppfatta och avgöra den tvist de bragt under dess prövning. Om staten sörjer för rättsskipningen genom inrättande och underhållande av domstolar, kan det ej anses obilligt, att parterna få vidkännas kostnaden för tillhandahållande av sakkunnigt biträde åt domstolarna, då sådant i särskilda fall erfordras. Utomlands har det ej heller ansetts, att det allmänna bör betungas med utgifterna för sakkunniga, som rätten tillkallar i tvistemål.

Processkommissionen anser, att kostnaden för rättens sakkunniga bör bäras av parterna. Har endera parten begärt att rätten skall tillkalla sakkunnig, synes kostnaden i första hand böra åläggas honom. När rätten självmant tillkallat sakkunnig, kunde det sättas i fråga att käranden, som driver saken, skulle i första hand få vidkännas kostnaden. Men ofta kunna förhållandena vara sådana, att åtgärden får anses företagen mera i svarandens än i kärandens intresse, såsom då sakkunnig erfordras för att utreda om en vara är behäftad med ett fel, för vars förhandenvaro svaranden har bevisbördan. Det riktigaste synes vara att, när rätten självmant tillkallat sakkunnig, kostnaden härför i första hand ålägges den av parterna, i vars intresse åtgärden vidtagits. Kan detta sägas vara förhållandet med avseende å båda parterna, bliva de sålunda gemensamt ansvariga.

Ersättningens storlek måste tydligen bliva olika allt efter det arbete och de kostnader, som utredningen förorsakat den sakkunnige. Härom kan ej givas någon närmare regel, än att den sakkunnige bör få skälig ersättning. Det tillkommer rätten att träffa avgörande om ersättningens storlek.

Liksom vittne bör sakkunnig ha anspråk på förskott på sin ersättning. Betydelsen härav framträder särskilt, då ersättningen skall gäldas av part och visshet ej finnes att han fullgör sin betalningsskyldighet.

På vem ersättningen slutligen skall stanna blir en fråga, som inneslutes i frågan huruvida och i vilken omfattning part skall ersätta den andres kostnader å rättegången.

*Parternas
sakkunniga.*

Såsom redan framhållits, är det naturligt, att parterna i större omfattning än i brottmålen finna det påkallat att genom sakkunniga, som de själva an-

skaffa, bidraga till utredningen. Då flertalet av de regler, för vilka ovan redogjorts, förestavas därav, att de avse sakkunniga, som rätten kallat till sitt bistånd, kan lika litet som i straffprocessen förordas, att dessa regler göras tillämpliga även på parternas sakkunniga. Med avseende å dem bör huvudsakligen tillämpas, vad som skall gälla om vittnen. I vissa avseenden, såsom i fråga om edens eller försäkringens avfattning, ersättningens belopp m. m. böra säkerligen andra regler gälla, men dessa särskilda spörsmål skola ej här behandlas. Skyldighet att tjänstgöra såsom sakkunnig åt part kan tydligen endast ifrågakomma så till vida, att den som på parts begäran godvilligt utfört en utredning eller tillfälligtvis iakttagit något, varom han utan arbete kan avgiva ett sakkunnigt omdöme, må förpliktas att i rättegången meddela vad han uttrönt och avgiva sitt omdöme. Däremot bör ingen kunna åläggas att åt part verkställa undersökning eller att inställa sig vid rätten för att avgiva omdömen av vetenskaplig eller annan fackmannamässig art, vartill förhandlingen kan giva anledning.

En tillämpning av reglerna för vittnesbeviset synes även påkallad vid besvarandet av frågan under vilka förutsättningar av parts sakkunnig avgivet skriftligt utlåtande må brukas som bevis i stället för muntligt förhör med den sakkunnige. Att något strängare regler i detta fall uppställas för parternas än för rättens sakkunniga har sin naturliga förklaring däri, att samma opartiskhet ej alltid kan påräknas hos de förra.

Sammanfattning.

1.

Om det finnes nödigt att för prövning av viss fråga inhämta yttrande av sakkunnig, äger rätten över frågan höra myndighet, tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande i ämnet, eller ock uppdraga åt en eller flera andra sakkunniga att avgiva yttrande.

2.

Till sakkunnig må ej utses någon, som till saken eller någondera parten står i sådant förhållande, att hans tillförlitlighet kan anses förringad.

Såvitt möjligt skall tillfälle beredas parterna att uttala sig om valet av sakkunnig. Ena sig parterna om viss sakkunnig, bör rätten utse denne, om han är lämplig och hinder eljest ej möter.

3.

Den, som icke å tjänstens vägnar är skyldig att tjänstgöra såsom sakkunnig eller är satt att tillhandagå med yttrande, må ej mot sin vilja förpliktas att utföra sakkunniguppdrag. Har han åtagit sig uppdraget men tredskas att fullgöra det, må rätten förelägga honom vite.

4.

Om det för fullgörande av sakkunnigs uppdrag erfordras, att den sakkunnige har tillgång till föremål, som innehaves av part eller annan, må rätten, under enahanda förutsättningar, som enligt 16 kap. skulle gälla beträffande skyldighet att förete skriftlig handling, ålägga innehavaren att hålla föremålet den sakkunnige till handa.

5.

Sakkunnig, som har att yttra sig å tjänstens vägnar, skall avgiva skriftligt utlåtande, avfattat i överensstämmelse med vad som må vara särskilt föreskrivet eller eljest vedertaget.

Jämväl annan sakkunnig skall, om rätten ej förordnar annorlunda, avgiva skriftligt utlåtande.

Skriftligt utlåtande bör avlämnas i god tid före huvudförhandlingen och hållas tillgängligt för parterna.

6.

I rättegång vid lagmansrätt skall sakkunnig, som ej avgivit skriftligt utlåtande, höras muntligen inför rätten. Har sakkunnig avgivit skriftligt utlåtande, skall, om part påyrkar det eller rätten prövar det nödigt, rätten inkalla honom till muntligt förhör. Har utlåtande avgivits av ämbetsverk eller offentlig institution, må muntligt förhör med den eller dem, som deltagit i ärendets behandling, ej anställas, därest det icke prövas oundgängligen nödvändigt. Hava flera deltagit i behandlingen, må endast en representant för varje mening inkallas att höras.

Skall sakkunnig höras muntligen och kan det antagas, att han av sjukdom, bortresa eller annan orsak ej skall vara i stånd att inställa sig vid huvudförhandlingen eller är hans inställelse vid huvudförhandlingen förenad med kostnader eller besvär, som äro oskäligen i förhållande till målets beskaffenhet och den sakkunniges betydelse för utredningen, må rätten besluta, att förhöret skall äga rum utom huvudförhandlingen.

7.

Därest, enligt vad i 6 punkten är sagt, sakkunnig hörts utom huvudförhandlingen eller han ej blir muntligen hörd, må i förra fallet protokollet över förhöret och i senare fallet det skriftliga utlåtandet tjäna som bevis i målet.

8.

Vid rättegång i hovrätt må i varje fall protokoll över förhör med sakkunnig, som hållits i lagmansrätten, tjäna såsom bevis ävensom sakkunnig höras utom huvudförhandlingen eller beslut meddelas, att sakkunnig, som avgivit skriftligt utlåtande, ej skall muntligen höras och protokollet över förhöret eller det skriftliga utlåtandet tjäna som bevis i målet. Finner hovrätten för målets utredning nödvändigt, att förhör med den sakkunnige företages vid huvudförhandlingen och kan detta ske, må hovrätten förordna därom. I övrigt skall vad i 6 punkten sagts om rättegång i lagmansrätt gälla med avseende å rättegången i hovrätt.

9.

Förhör med sakkunnig utom huvudförhandlingen kan äga rum vid den rätt, där målet är anhängigt, eller vid annan rätt. Kan den sakkunnige av sjukdom ej inställa sig vid rätten, må han höras, där han vistas.

Då förhör med sakkunnig hålles utom huvudförhandlingen, skola parterna kallas till rättens sammanträde. Parts utevaro utgör ej hinder för förhörets hållande.

10.

Då sakkunnig höres, skall han avlägga ed. Hyser den sakkunnige på grund av sin åskådning i religiöst hänseende betänklighet mot att avlägga ed, skall han i stället avgiva försäkran på heder och samvete.

Eftergiva parterna ed eller försäkran, må den sakkunnige höras utan ed eller försäkran, om rätten finner det kunna tillåtas.

Vid förhör med sakkunnig må, om rätten prövar det lämpligt, av honom afgivet skriftligt utlåtande helt eller delvis uppläsas.

11.

Beträffande ersättning åt sakkunnig, som fullgjort sitt uppdrag å tjänstens vägnar, gäller vad särskilt må vara stadgat.

Åt annan sakkunnig fastställer rätten skälig ersättning. Ersättningen skall gäldas av part, som påyrkat sakkunnigs tillkallande, eller, om rätten själmant tillkallat den sakkunnige, av part, i vilkens intresse åtgärden vidtagits.

Bestämmelser meddelas om rätt för sakkunnig att få förskott å sin ersättning.

12.

Vill part åberopa någon såsom sakkunnig, skall beträffande denne huvudsakligen tillämpas vad som föreskrivits om vittne.

19 KAPITLET.

Besiktning och syn.

För tvistemålen lika väl som för brottmålen gäller det, att då beskaffenheten av ett föremål är av betydelse för avgörandet av ett mål, rättens egen iakttagelse av föremålet ofta är mer än andra bevismedel ägnad att giva rätten en säker ledning för dess domslut. Det bör därför tillkomma rätten att, om det erfordras och kan ske, på sådant sätt skaffa sig kännedom om ett visst faktum.

Mången gång kan tillfälle beredas rätten att göra erforderliga iakttagelser *Besiktning.* av det ifrågavarande föremålet därigenom, att detta av part eller annan bringas

inför rätten vid dennas handläggning av målet. Sker detta, har rätten att taga föremålet i besiktning. För utförandet av en sådan besiktning tarvas ej särskilda regler; den försiggår i den ordning, som i varje fall finnes lämplig. Om rätten anser sakkunnigt biträde erforderligt vid besiktningen, äger den enligt reglerna i näst föregående kapitel tillkalla sakkunnig att närvara vid rättens sammanträde.

*Editions-
plikt.*

Däremot föreligger behov av regler i lag, om vilka medel skola kunna användas för att vid behov göra föremål tillgängligt för besiktning, då detta påkallas av part men föremålets innehavare ej vill lämna erforderlig medverkan. I straffprocessen kommer i detta hänseende främst i betraktande tvångsmedlet beslag. Därjämte skulle (2 delen 6 kap. 4 punkten) rätten äga förelägga innehavare av föremål, som är underkastat beslag, att förete eller utlämna föremålet.

För tvistemålen vidkommande kan ett så ingripande medel som beslag ej ifrågasättas, annat än då lagen för särskilda fall infört detta institut. Såsom i näst föregående kapitel utvecklats, har frågan om åtgärder för att bereda sakkunnig tillgång till föremål, som skall undersökas av honom, ansetts kunna lösas genom en tillämpning av grundsatserna om editionsplikt med avseende å skriftliga bevis. Samma tanke torde böra följas även i det föreliggande fallet, som erbjuder flera beröringspunkter med editionsplikten i fråga om skriftliga bevis. I överensstämmelse härmed bör alltså rätten på parts yrkande kunna utfärda föreläggande för motparten eller annan, som innehar ett föremål, vilket lämpligen kan flyttas till rätten och som rätten aktar nödigt skärskåda, att förete detta vid rättens sammanträde. Editionsplikten för annan än part skall liksom vid skriftliga bevis vara begränsad av hänsyn till det berättigade intresse, som han stundom kan hava i att föremålet ej varder företett.

Syn.

När det är nödigt att besiktiga en fastighet eller ett föremål, som icke lämpligen på nyss angivet sätt kan flyttas till rätten, måste syn hållas på stället. För sådan syn böra i huvudsak samma grundsatser äga tillämplighet, som förordats beträffande syn i brottmål.

*Omedelbar-
hetsgrund-
satsen och
undantag
därifrån.*

Givet är, att den bästa uppfattning om syneföremålet vinnes av rätten, om den själv håller synen vid huvudförhandlingen. Önskemålet att anordna målets handläggning så att detta kan ske, har processkommissionen sökt tillgodose genom att förorda, att huvudförhandlingen skall kunna hållas på annan ort inom domkretsen än tingsstället (1 delen 6 kap. 4 punkten). Stundom kan det emellertid bliva nödvändigt, att syn hålles utom huvudförhandlingen. Rätten bör då äga besluta, att syn skall hållas utom huvudförhandlingen. Huruvida synen kommer att hållas av den rätt, där målet är anhängigt, eller av annan lagmansrätt, blir beroende av var föremålet för synen befinner sig. Är detta inom rättens domkrets eller dock ej långt därifrån, bör rätten själv hålla synen. Eljest måste synens hållande uppdragas åt lagmansrätten i orten. Därest högre rätt vid handläggning av ett mål finner syn erforderlig,

bör den kunna uppdraga åt lagmansrätten i orten att hålla synen, även om föremålet för synen finnes inom den högre rättens jurisdiktionsområde.

Då lagmansrätt håller syn vid huvudförhandlingen, får den givetvis den sammansättning, som den i allmänhet skall hava vid avgörandet av tvistemål. I tingslag, som består endast av en stad, skall sålunda rätten bestå av en lagfaren domare och i andra tingslag av en lagfaren domare såsom ordförande och fem nämndemän. Såsom i kapitlet om lagmansrätterna (1 delen 2 kap. 3 punkten) anförts, skall lagmansrätt städse bestå av en lagfaren domare ensam vid handläggning av åtgärder, som falla utom huvudförhandlingen. En tillämpning av denna regel skulle alltså innebära, att vid syn utom huvudförhandlingen rätten alltid utgjordes av en ensamdomare. Såsom i avdelningen om straffprocessen framhållits, är dock nämndemäns medverkan vid syn i regel av stort värde. Det torde därför böra stadgas, att då en lagmansrätt, där nämnd över huvud medverkar vid handläggning av tvistemål, håller syn utom huvudförhandling, nämnd skall deltaga. Liksom för motsvarande fall i brottmålsförfarandet bör antalet nämndemän bestämmas till två. Skulle omröstning inom rätten någon gång bliva oundgänglig, skall domarens mening råda, såvida icke båda nämndemännen äro ense om annan mening.

Lagmansrätts sammansättning vid syn.

Om rätten finner biträde av sakkunnig erforderligt vid syn, kan den enligt reglerna för sakkunnigbeviset tillkalla sakkunnig för att denne må få tillfälle att göra iakttagelser och yttra sig i anledning av dem.

Liksom då eljest bevisning upptages utom huvudförhandlingen, måste det vid syn, som hålles utom huvudförhandlingen, sörjas för att parterna kallas att infinna sig. Parts utelämnande bör ej få utgöra hinder för synens företagande.

Parternas närvaro.

Liksom i brottmål synes det böra vara tillåtet att såsom bevis bruka de anteckningar om sina iakttagelser rätten gjort vid en utom huvudförhandlingen hållen syn. Likaledes bör protokollet från en syn, som lagmansrätten hållit, kunna användas såsom bevis vid målets behandling i hovrätten.

Syneprotokollets användande såsom bevis.

Samma grunder, som förordats med avseende å skyldigheten att utgiva ersättning till rättens sakkunniga, torde äga giltighet även i fråga om kostnaden för syn, som hålles av rätten. Syn företages för att rätten må bliva i stånd att riktigt bedöma omtvistade faktiska förhållanden. I tvistemålen synes det ej skäligen kunna begäras, att kostnaden för denna åtgärd i första hand skall drabba det allmänna. Har syn påkallats av part, bör denne vara omedelbart ansvarig för synekostnaden. Har rätten enligt sin befogenhet gått i författning om syn utan att någondera parten påkallat det, bör kostnaden erläggas av den part, i vilkens intresse åtgärden närmast vidtagits. Ofta torde det få anses, att synen är påkallad i båda parternas intresse, och de bliva då gemensamt ansvariga för kostnaden. Vid prövning av frågan om ersättning för rättegångskostnaden kommer rätten att bedöma på vilken av parterna synekostnaden slutligen skall stanna.

Kostnaden för syn.

Sammanfattning.

1.

Rätten har att, när det för utredningen erfordras, besiktiga föremål, som under målets handläggning bringas inför rätten.

Vad i 16 kap. är sagt om skyldighet för den, som innehar skriftlig handling, att förete den vid rätten, skall i tillämpliga delar gälla i fråga om annat föremål, som lämpligen kan flyttas till rätten.

2.

Finner rätten nödigt att besiktiga fastighet eller föremål, som ej lämpligen kan flyttas till rätten, skall syn å stället hållas.

3.

Finnes det, att syn ej lämpligen kan hållas vid huvudförhandlingen, må rätten besluta, att synen skall hållas utom huvudförhandlingen.

Skall syn hållas utom den lagmansrätts domkrets, där målet är anhängigt, eller medan målet är anhängigt i högre rätt, må rätten uppdraga åt lagmansrätten i den ort, där synen skall äga rum, att hålla densamma.

4.

Då lagmansrätt i tingslag, som ej omfattar allenast stad, håller syn utom huvudförhandling, skall rätten bestå av en lagfaren domare såsom ordförande och två nämndemän.

5.

Då syn hålles utom huvudförhandlingen, skola parterna kallas till synen. Parts utevaro utgör ej hinder för synens hållande.

6.

Därest syn hållits utom huvudförhandlingen, må det över synen förda protokoll användas såsom bevis i målet.

Har lagmansrätt hållit syn, må det vid synen förda protokollet tjäna såsom bevis i hovrätten.

7.

Kostnaden för syn skall gäldas av part, som påkallat synen, eller, om rätten självmant beslutat syn, av part, i vilkens intresse åtgärden vidtagits.

20 KAPITLET.

Förhör med part.

Vid behandlingen av de allmänna grunderna för rättegången i tvistemål har angivits, hurusom det bör åligga part att yttra sig för sakens upplysning dels för att tvistens föremål må bliva närmare bestämt, dels för att full utredning må vinnas om de faktiska omständigheter, som äro av relevans i målet, och i kapitlet om den förberedande behandlingen och huvudförhandlingen hava upptagits närmare regler härom. *Inledning.*

Vid redogörelsen för de allmänna grunderna ha jämväl omnämnts vissa anordningar, som pläga vidtagas i syfte att göra parts sålunda angivna sanningsskyldighet mera effektiv, nämligen regler om parts personliga avhörande, om parts ed och om straff för falsk utsaga. I avseende å de särskilda lagstiftningarnas ställning till nu omnämnda problem må här anmärkas följande.

Fransk rätt har två slag av personligt förhör med part: *comparution personnelle des parties* och *interrogatoire sur faits et articles*. *Comparution personnelle des parties* är ett personligt förhör med parterna, varom domstolen kan ex officio besluta och som hålles av den dömande domstolen själv. Närmare föreskrifter om sådant förhör äro icke givna, utan domstolen äger därvid förfara efter sitt eget omdöme. *Interrogatoire sur faits et articles* anordnas endast på yrkande av ena parten och består däri, att den andra parten höres till besvarande av vissa noggrant formulerade frågor, vilka angivits av den part, som yrkat förhöret. Detta äger i regel rum inför en delegerad domare. Något tvångsmedel mot tredskande part förekommer icke, och ansvar för falsk uppgift vid dessa förhör är ej stadgat. Dessutom har den franska rätten tillgång till ed, antingen i den formen att den ena parten erbjuder den andra att med ed intyga sanningen av sin uppgift angående ett visst sakförhållande med rätt för den, till vilken anbudet skett, att återbjuda eden till den som givit anbudet (bjuden ed), eller ock såsom en av domstolen ena parten ålagd förpliktelse att med ed bekräfta sin sakuppgift. I bägge fallen fastställs ett bestämt edstema, som skall följas vid edens avläggande, och målets avgörande blir beroende på huruvida part går eden eller brister däråt (normerad ed).

*Utländsk
rätt.*

Den *tyska* lagen giver domstolen en allmän befogenhet att förordna om parts personliga inställelse för sakens upplysning. Enligt de bestämmelser, som givits vid den senaste reformen, kan domstolen, om parten ej hörsammar kallelse, mot honom använda samma tvångsmedel som mot vittnen (böter, fängelse, hämtning). Några närmare regler, huru part, som kommit personligen tillstädes, skall avhöras, äro ej givna. Straff för osann uppgift vid avhörandet är icke stadgat. Härutöver förekommer parts ed i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller enligt fransk rätt.

I den *engelska* processen vet man ej av något av domstolen anordnat personligt förhör med part. Men enligt en lagstiftning, som avslutades i medlet av

1800-talet, hör man här parterna såsom vittnen. Vardera parten äger rätt att påkalla vittnesförhör såväl med sig själv som med motparten. Parterna höras då under ed och i övrigt i samma former som vittnena, d. v. s. parten förhöres först av den parts advokat, som påkallat förhöret, och sedermera av den andra partens advokat. Domstolen har full frihet att bedöma bevisvärdet av parternas vittnesutsagor. I praxis gestaltar sig parternas hörande så, att i så gott som varje rättegång vardera sidan först åberopar parten själv såsom vittne. Denna ordning är så vanlig att, om en part icke är tillstädes för att vittna, en förklaring om anledningen härtill, t. ex. resa eller dylikt, anses nödvändig för att förekomma, att domstolen skall draga för parten ogynnsamma slutsatser därav.

Enligt den *österrikiska* lagen kan rätten, redan när den utsätter saken till muntlig förhandling, uppfordra parterna att komma personligen tillstädes, och parterna äro förpliktade att svara på frågor, som kunna framställas av rätten eller motparten. Dessutom upptages förhör med parterna såsom ett särskilt bevismedel angående omstridda, för sakens prövning relevanta faktiska omständigheter. Sådant förhör kan anordnas såväl av domstolen självant som på yrkande av part, men det har karaktären av ett subsidiärt bevismedel, som kan användas blott om tillräcklig utredning annorledes icke kunnat vinnas. Något tvångsmedel för att bringa tredskande part tillstädes förekommer icke. Förhöret skall avse visst i beslutet därom angivet sakförhållande, varom part, som ej är personligen tillstädes, vid kallelse till förhöret underrättas. Först skall företagas ett förhör utan ed, och därvid skola i regel bägge parterna höras, om de äro tillstädes. Förhöret äger rum i samma fria form som ett vittnesförhör; falsk utsaga straffas icke. Om domstolen genom detta förhör icke finner sig övertygad om sanningen eller osanningen av den omständighet, som förhöret avsett, kan domstolen besluta, att edligt förhör skall äga rum. Men sådant förhör får icke angående samma omständighet hållas med mera än ena parten. Även det edliga förhöret är ett fritt förhör såsom med vittnen, dock med rätt för domstolen att närmare formulera den utsaga, som parten skall taga på sin ed. Domstolen äger alltid frihet att uppskatta bevisvärdet av såväl den obeedigade som den beedigade utsagan liksom av den omständigheten att part undandrager sig giva utsaga.

Partsförhöret har en mycket framträdande betydelse i den *österrikiska* processen. Utvecklingen har emellertid gått i den riktningen, att domstolen endast sällan skrider till det senare stadiet, förhör under ed, utan den nöjer sig med båda parternas hörande utan ed. Anledning härtill har säkerligen i icke ringa grad legat däri, att när domstolen på grund av det icke edliga förhöret med båda parterna haft att bestämma vilkendera parten därefter borde höras på ed, den ansett den mest trovärdige böra väljas. Då den sålunda valde parten så gott som undantagslöst med ed bekräftat vad han förut utan ed sagt, har resultatet blivit, att målet faktiskt redan avgjorts genom valet av den part, som skall höras på ed. Det edliga förhöret har sålunda blivit obehöfligt. Domstolen lägger i stället omedelbart till grund för domen utsagan av den part, som eljest skulle fått gå ed.

I *Danmark* har icke givits domstolen rätt att ex officio förordna om parts personliga inställelse eller förhör med honom personligen för vinnande av upplysning i saken; för beslut därom fordras yrkande av motparten. Dessutom är vardera parten berättigad att bliva personligen avhörd. Något tvångsmedel för att förmå part hörsamma beslut, som gives på yrkande av motparten, användes icke, men rätten har befogenhet att till partens nackdel tolka uteblivande eller underlåtenhet att besvara fråga. Falsk utsaga vid personligt förhör är belagd med straff, dock icke lika strängt som vid mened. Rätten kan jämväl förelägga endera parten edgång angående viss i beslutet angiven omständighet (normerad ed). Eden ålägges i en alternativt avfattad dom i målet, vars utgång alltså blir beroende på om parten går eden eller brister däråt.

Den nya *norska* civilprocesslagen gör icke någon bestämd skillnad mellan de utsagor av part, som innefatta hans utförande av sin talan, och de upplysningar, som kunna avfordras honom till sanningens utforskande. Vid muntlig förberedelse skola parterna i regel vara personligen tillstädes, under förutsättning att de icke bo på visst längre avstånd från domstolens säte. Jämväl till huvudförhandlingen skola de under nämnda förutsättning kallas att infinna sig personligen, såvida det icke finnes onödigt eller medför oskäligt besvär. Om den ena parten begär den andres personliga inkallelse, skall sådan begäran i regel efterkommas. Underlåtenhet att hörsamma kallelse är belagd med straff men föranleder ej hämtning till rätten. Part, som är personligen tillstädes vid rätten, är skyldig svara på framställda frågor. Sedan en parts personliga förklaring avgivits under huvudförhandlingen eller avgivits annorstädes för att brukas vid denna förhandling, skall den i regel bekräftas med en försäkran på heder och samvete. Edgång av part förekommer däremot icke. Falsk utsaga, som bekräftats med försäkran på heder och samvete, skall enligt en genom promulgationslagen till rättegångsordningen i tvistemål införd ändring i strafflagen straffas efter samma regler som mened. Därjämte kvarstår den i strafflagen redan förut upptagna bestämmelse, som med lindrigare straff belägger falsk förklaring inför rätta, avgiven utan ed eller högtidlig försäkran.

De *finska* förslagen hava alla från 1734 års lag upptagit bestämmelsen, att part väl är berättigad att låta sin talan föras av ombud men att han dock är pliktig att efter rättens föreskrift iakttaga personlig inställelse. De tidigare förslagen bibehöllo jämväl en normerad partsed i former, som i de olika förslagen företedde vissa skiljaktigheter. Förslagen av 1923 och 1925 hava gått ett steg vidare. De upptaga bland reglerna om bevisningen även parts förhör och ed. Domstol skall äga att för vinnande av klarhet i målet självmant eller efter parts yrkande inkalla part till personligt förhör. Underlåtenhet att hörsamma kallelse till sådant förhör medför ej straff eller hämtning. Några närmare bestämmelser angående sättet för verkställande av sådant förhör äro icke givna. Därjämte kan rätten ålägga part att avgiva sina upplysningar på avlagd ed eller att medelst ed betyga riktigheten av givna uppgifter. Eden skall användas, allenast om erforderlig utredning i målet ej annorledes är att vinna och rätten finner det för sanningens uppdragande lämpligt att ålägga edgång. Den åläg-

ges blott endera parten och förelägges genom särskilt beslut. Begränsas dess föremål till visst sakförhållande, bör den omständighet, som skall bekräftas eller förnekas i edgångsbeslutet, noga angivas. Den edliga utsagans bevisvärde är underkastat rättens fria prövning. Likaledes äger rätten pröva verkan därav att part undandraget sig inställelse till personligt förhör eller vägrar underkasta sig sådant eller besvara särskild fråga eller med ed besanna sina uppgifter.

Svensk rätt. Enligt svensk rätt, som i allmänhet medger part i tvistemål att föra talan genom ombud, är emellertid domstolen befogad föreskriva, att parten skall personligen tillstädeskomma. För uteblivande äger rätten sätta vite, men hämtning förekommer icke. Ändamålet med inkallelsen är naturligtvis att parten skall personligen yttra sig om sakförhållandet, men några närmare bestämmelser om sådant förhör äro icke givna.

Lagen meddelar bestämmelser om flera slags eder, nämligen ed ålagd av domstolen i form av värjemålsed, bjuden ed, uppskattningssed, samt (i överdomstol) vrångeod. Praktisk betydelse har numera endast värjemålsseden. Den får anlitas, då åtminstone halv bevisning för en på sakens utgång inverkan omständighet blivit förebragt och full bevisning annorledes ej kan åvägbringas. Den ålägges den part, som icke bär bevisbördan för den ifrågakommande omständigheten. Edstemat är noga formulerat, och målets utgång är beroende på huruvida parten går eden eller brister däråt. En viktig ändring i bestämmelserna om partseden har gjorts genom 1917 års lag om barn utom äktenskap. Enligt denna lag äger domstolen i mål om fastställande av faderskap till sådant barn efter omständigheterna bestämma vilkendera parten ed skall åläggas (värjemålssed eller fylnadsed).

Nya lagberedningen i dess principbetänkande ställde sig ganska betänksam mot att låta domstolen inkalla part att personligen höras. I första rummet skulle vid behov kunna infordras yttrande från part angående viss omständighet, ett yttrande som kunde avgivas skriftligen eller muntligen. Sådant infordrande skulle kunna äga rum, om parten icke vore tillstädes eller om han företräddes av ombud, som icke vore vederbörligen underrättat om sakens sammanhang. Om i nu angivna fall det avsedda ändamålet ansågs uppenbarligen icke kunna vinnas annorledes än genom partens personliga inställelse, skulle domstolen kunna förordna därom. Detta skulle även kunna ske i vissa speciella fall. Vid förordnande om inställelse skulle domstolen äga förelägga parten vite eller låta hämta honom till rätten. Jämväl angående bibehållande av partsed var beredningen tveksam men föreslog dock en sådan i väsentligen reformerad gestalt. Liksom för närvarande skulle eden användas endast när bevisning eljest icke kunnat vinnas, den skulle ifrågakomma allenast då parterna vore ense därom eller den ena parten yrkade det och den ifrågakomna omständigheten väl funnes sannolik men ej utan vidare bevisning kunde hållas för sann. Angående samma omständighet skulle blott endera parten höras, i regel den som förnekat den omständighet, varom upplysning söktes. Något normerat edstema förelades

icke parten utan han skulle förhöras fritt såsom vittnena. I enlighet med den fria bevisprövningens allmänna grundsats skulle domstolen äga fritt bedöma vilket bevisvärde borde tilläggas partens utsaga eller den omständigheten, att han undandrog sig förhöret eller vägrade yttra sig därvid.

De senare svenska förslagen, vilka icke behandlat frågan om parts inkallande till personligt förhör utan ed, hava i fråga om edsinstitutet intagit skilda ståndpunkter. Förstärkta lagberedningens pluralitet förordade principbetänkandets bestämmelser. Nya lagberedningens förslag till bevisningslag av 1889 innehöll olika alternativ, av vilka det ena bibehöll den normerade eden, huvudsakligen såsom värjemålsed men med möjlighet dock för rätten att, om den som skulle åläggas sådan ed ansåges sakna kunskap om sakförhållandet i fråga eller ej finge gå ed, i stället använda fyllnadsed, samt det andra avsåg införande av fritt edligt förhör, huvudsakligen ordnat efter samma grunder som i lagberedningens principbetänkande. Det för riksdagen 1893 framlagda förslaget till bevisningslag byggde på det senare alternativet, men lagutskottet uttalade sig för det förra. De för riksdagarna 1897 och 1902 framlagda förslagen i ämnet intogo samma ståndpunkt som lagutskottet 1893.

Vid övervägande av frågan, vilka bestämmelser i en ny rättegångsordning böra givas i syfte att göra parts sanningsplikt effektiv, synes tvekan icke böra råda därom att rätten bör tillerkännas befogenhet att, när den finner det lämpligt eller erforderligt, höra part personligen. Det är uppenbart, att ett sådant förhör ofta skall lämna vida bättre resultat än genom att blott höra ett ombud. Och någon betänklighet mot att utkräva en sådan personlig medverkan av part till utredningen synes icke kunna göras gällande. Nya lagberedningen grundade sin tvekan huvudsakligen därpå att åtgärden ej skulle väl låta sig förenas med förhandlingsprincipen. Med processkommissionens uppfattning angående förhållandet mellan domstolens och parternas verksamhet i processen, synes hinder icke böra möta för ett stadgande av antytt innehåll. Icke heller synes skäl föreligga att, såsom i Danmark, göra anlitande av partsförhör beroende av partens eget erbjudande eller motpartens yrkande. Rätten bör kunna självmant företaga åtgärden.

För att ett avhörande av part må kunna äga rum, måste det givetvis tillkomma rätten att kalla part till personlig inställelse vid målets handläggning. Att, såsom i vissa främmande länder är fallet, använda tvångsåtgärd (vite eller hämtning) för att vid tredska åvägabrinda en inställelse synes icke erforderligt. På sätt i kapitlet om allmänna regler angående bevisningen är framhållet, giver grundsatsen om den fria bevisprövningen domstolen möjlighet att tolka parts tredska i förevarande hänseende på ett för honom ofördelaktigt sätt. Han bör därför i regel av sitt eget intresse manas att efterkomma rättens föreskrift om personlig inställelse.

Vad nu är sagt om parts tredska att på kallelse inställa sig vid rätten har även tillämpning på det fall att part, som är tillstädes, undandragit sig att svara på framställda frågor.

*Parts personliga
hörande.*

*Ytterligare
medel för
sannings-
plikens ut-
krävande.*

Mera tveksamt är det, huru lagstiftningen bör ställa sig till frågan om användning av de ytterligare medel till sanningens utforskande, som i civilprocessen pläga förekomma: parts avhörande under ed eller annan högtidlig försäkran och stadgande av straff för falsk utsaga av part. Med användande av den rätten tillkommande fria bevisprövningen kan rätten ofta genom ett förhör med part i enlighet med vad nu sagts erhålla värdefullt bidrag till prövningen av sakförhållandet, liksom den fria bevisprövningen även i övrigt lämnar rätten ökad möjlighet att vinna tillförlitlig utredning angående de faktiska omständigheterna i målet. Erfarenheten visar dock behovet av ytterligare medel för att sanningen må komma fram.

Parts ed.

Vad då först eden angår, har processkommissionen vid behandlingen av frågan om vittnens hörande framhållit, att, även om åtskilligt antyder, att eden ej längre har samma betydelse för sanningspliktens inskräpande som den fordom ägt, det dock ej kan bestridas, att eden alltjämt i detta hänseende har en sådan verkan, att dess avskaffande skulle innebära ett försvagande av samhällets medel att framkalla sannfärdiga vittnesmål. Detsamma kan nog sägas om ed såsom medel för att förstärka trovärdigheten av parts utsaga. Uppfattningen av edens betydelse är ännu sådan, att eden skärper känslan av förpliktelse att tala sanning, och den omständigheten, att part vet med sig att han kan åläggas beediga sin utsaga, är ock ägnad förmå honom att redan från början hålla sig till sanningen.

Med edsinstitutet äro dock förenade åtskilliga olägenheter, och dessa framträda synnerligen skarpt vid den form eden hos oss fått. Såsom förut erinrats användes eden hos oss i regel såsom värjemålsed. När den för ett visst faktum beviskyldige parten förebragt omständigheter, som göra hans uppgifter sannolika utan att dock medföra full visshet, åläggas den andra parten att under ed förneka riktigheten av det ifrågakomna faktum. Eden avfattas i ett noga formulerat edstema. Målets prövning är beroende på huruvida parten går eden eller ej. Det ifrågakomna faktum anses i förra fallet såsom icke bevisat, i senare fallet såsom bevisat.

Denna ordning lider av betänkliga olägenheter. Domaren skulle vara bunden av om parten går eden eller ej, oaktat i själva verket detta är föga ägnat att bibringa honom en övertygelse om huru saken förhåller sig. Går parten eden, har han likväl emot sig den bevisning, som föranlett edgången. Det är därför ingalunda säkert, att domstolen genom edgången blir övertygad om obefintligheten av det faktum, som edgången avser att förneka. Medvetandet, att målets avgörande beror på edgång, innebär lätt en frestelse att inför utsikten att vinna målet dagtinga med sitt samvete. Brister parten åt eden, är det likaledes ovisst, om därav verkligen kan dragas den slutsatsen, att det ifrågakomna faktum existerar. Det kan hända, att part, som vet, att han genom att gå eden ådrager sig misstanke om mened, hellre än att utsätta sig därför underlåter att gå eden, oaktat han med gott samvete kunnat gå den.

Dessa olägenheter skulle väl minskas, om man icke fasthölle vid att eden skulle vara värjemålsed utan tillåte domaren att bestämma, åt vilken av par-

terna eden skulle anförtros. Han kunde då välja den, av vilken han väntade den tillförlitligaste utsagan. Men vare sig man använder värjemålsed eller fyllnadsed, följa stora olägenheter därav att föremålet för eden skall fastställas i ett edstema, som parten skall bestyrka eller förneka. Betydande svårigheter möta att formulera ett sådant tema så noggrant och fullständigt, att det varken blir för trångt eller för vitt och således ålägger parten för stort tvång eller lämnar honom för stor frihet. Men även om temat är rätt avfattat, kan det lätt hända, att parten av missförstånd däri inlägger en annan betydelse än domaren åsyftat. Och domaren saknar möjlighet att genom närmare utfrågning pröva de grunder, på vilka parten stöder sin uppgift, och sålunda kontrollera uppgiftens riktighet. Detta medför ock att den, som vill under eden betyga vad som icke är sant, kan utan svårighet göra detta. Den normerade eden står i avgörande strid med principen om bevisprövningens frihet. Då domaren blir bunden av huruvida parten går eden eller ej, överlämnas i själva verket åt parten att avgöra målet, under det att den fria bevisprövningens princip kräver, att domaren skall äga pröva värdet av parts ed lika väl som värdet av annan bevisning.

Vad nu senast anförts gäller i allt väsentligt även om den ed, som enligt fransk och tysk rätt kan förekomma antingen såsom bjuden ed eller såsom ed ålagd av domstolen, ävensom om den ed, som enligt dansk rätt kan åläggas av domstolen. De äro alla av den normerade edens typ och lida av de med sådan ed förbundna, förut angivna olägenheter.

Bättre gestalta sig förhållandena under den i engelsk och österrikisk rätt tillämpade ordningen, enligt vilken parten höres i ett fritt förhör på samma sätt som vittnena. Parten är då icke bunden av något visst formulerat tema, som han har att bekräfta, utan får berätta vad han vet angående det sakförhållande, som är i fråga, varvid han på samma sätt som ett vittne kan i sina uttalanden göra förbehåll och jämkningar, vilket i allmänhet är oförenligt med den normerade eden. Domaren sättes i stånd att genom frågor kontrollera partens uppgifter, varigenom bättre garanti vinnes för att hans utsagor bli fullständiga och tillförlitliga. Möjlighet beredes att tillämpa den fria bevisprövningen också i fråga om detta bevismedel. Domaren blir icke vid sin prövning av sakförhållandet bunden av att parten gått eden eller brustit däråt utan står i prövningen av den beedigade utsagan lika fri som med avseende å den övriga bevisningen.

Dock är icke heller en sådan anordning utan sina betänkligheter. Även om vittnesjäven borttagas, är parten i regel på helt annat sätt intresserad i målets utgång än fallet kan vara med något vittne. För parten är således frestelsen att avvika från sanningen vida större och faran för mened vida allvarligare än vad fallet är med vittnena. Därtill kommer att även med ett fritt edligt förhör svårighet möter att tillfredsställande ordna proceduren. Allvarliga anmärkningar kunna göras mot både det engelska och det österrikiska systemet. Det engelska systemet, enligt vilket edligt förhör med part kan användas utan hänsyn till huruvida annorledes bevisning kan åstadkommas och som i praxis visat sig medföra, att bägge parterna börja sitt bevisförfarande med att de

själva avgiva edlig utsaga, skulle helt visst för oss verka synnerligen främmande. Man anser här i landet, och det utan tvivel med rätta, att ed är en så allvarlig sak, att man bör i möjligaste mån söka förekomma missbruk därav, och att användningen av parts ed därför i varje fall icke bör förekomma, med mindre det finnes omöjligt att annorledes uppdaga sanningen. Systemet medför ock, att parternas beedigade utsagor ofta skulle komma att stå emot varandra, något som säkerligen åtminstone enligt mångas uppfattning skulle finnas stötande. Nu angivna olägenheter vidlåda icke det österrikiska systemet, som gör användningen av partsed beroende på att bevisning ej annorledes kan åstadkommas samt ej tillåter att mera än ena parten får höras på ed angående samma omständighet. Men att ed sålunda ålägges blott ena parten medför, att denna kommer i åtnjutande av ett företräde framför motparten. Han får ett tillfälle att öva inflytande på domarens övertygelse, som icke gives motparten. Och systemet innebär, att domstolens rätt att fritt pröva verkan även av detta bevismedel blir illusorisk; domstolen blir i regel nödsakad att lägga den beedigade utsagan till grund för domen. Då parten sålunda i de flesta fall måste inse, att målets avgörande blir beroende av vad han under eden utsäger, måste det liksom vid väremålseden för honom uppkomma en stark frestelse att under eden avlägga en berättelse till sin egen fördel, även om därigenom sanningen skulle trädas för nära.

De olägenheter, som sålunda vidlåda partseden, huru man än ordnar detta institut, äro så betydande, att processkommissionen stannat för att föreslå fullständigt avskaffande av partseden. Den riktning, vari vår praxis utvecklats sig, synes ock peka på att lagstiftningen bör gå denna väg. På senare tider har användningen av partseden högst betydligt avtagit. Det torde väl i viss mån vara beroende av den friare bevisprövning, som domstolarna tillämpa, samt av de särskilda brister, som vidlåda vår nuvarande ordning för parts hörande på ed, men till resultatet har säkert även kraftigt medverkat en uppfattning om olämpligheten över huvud av detta bevismedel. Processkommissionen har vid sina överläggningar med de sakkunniga fått detta bestyrkt och är därför övertygad om att dess ståndpunkt i frågan skall finnas överensstämma med den allmänna rättsuppfattningen i landet.

*Partsförhör
under straff-
ansvar.*

Om således parts hörande under ed icke skall förekomma, återstår frågan, huruvida falsk utsaga av part, ändå att den ej är beedigad, bör beläggas med straff och under vilka villkor straffansvar må inträda.

Såsom av den förut givna översikten framgår, gäller numera i den utländska rätten i allmänhet att falsk partsutsaga, som avgivits utan ed eller annan högtidlig försäkran, icke drabbas av straff. Undantag utgöra Danmark och Norge, vilkas lagstiftningar innehålla bestämmelser om visst lindrigare straff för sådan utsaga. Vår rättegångsbalk stadgar ock ett obetydligt straff för osanning inför rätta, och detta stadgande, som ännu gäller även i Finland, hava de finska förslagen bibehållit. Hos oss har emellertid bestämmelsen länge sedan upphört att tillämpas, och det har synts processkommissionen icke finnas anledning att återuppliva densamma. Regeln skulle antagligen bliva föga

verksam, men om man, såsom nedan föreslås, inför ett särskilt förhör med part under högtidlig försäkran och med strängt straffansvar, skulle regeln kunna vara till skada. Det är, såsom under förarbetena till den österrikiska lagen framhölls, att befara, att frestelsen att vid ett sådant förhör vidhålla vad parten förut sanningslöst kunde hava uppgivit skulle vara större, om även denna förut lämnade falska uppgift skulle vara belagd med straff. Om ej parten ville ådraga sig sådant straff, måste han vid det mera högtidliga förhöret i allo vidhålla vad han förut uppgivit.

En annan ståndpunkt synes däremot böra intagas till ett system, som i likhet med det norska låter part avkrävas en högtidlig försäkran om sanningsenligheten av hans under huvudförhandlingen avgivna utsagor och strängt bestraffar falsk utsaga, som avgivits under sådan försäkran.

Såsom förut framhållits, är det helt visst av behovet påkallat att anordna något medel, som kan vara ägnat att inskarpa den sanningsplikt, som bör åligga part. Främst bör härvid komma i fråga en försäkran på heder och samvete i förening med avsevärt straff för brytande av försäkringen. De olägenheter, vilka häfta vid edsinstitutet och väsentligen hänföra sig till edens religiösa innebörd, skulle icke vidlåda en sådan anordning.

Att, såsom fallet är i Norge, låta part först höras, kanske vid flera tillfällen, och sedan avkräva honom en högtidlig försäkran om sanningen av allt vad han under huvudförhandlingen angående sakförhållandet uppgivit såväl vid utförande av hans talan som på framställda frågor torde dock icke vara lämpligt. Särskilt för de fall då part själv utför sin talan skulle en sådan ordning vara betänkelig och lätt kunna medföra, antingen att parten bleve så försiktig i sina uttalanden, att en tillfredsställande utredning äventyrades, eller att partens känsla för nödvändigheten att iakttaga sanningsplikten avtrubbad. För att vinna vad som äsyftas med en högtidlig försäkring om sanningsenlighet i utsagan med straff för brytande av försäkringen synes det vara lämpligast, att partens sålunda avgivna utsaga på klart och tydligt sätt avgränsas från det övriga processmaterialet. Ordningen bör således bliva väsentligen densamma som nu gäller i fråga om parts ed, det vill säga att partsförhör, varom nu är fråga, företages först efter beslut av rätten och såsom en särskild del av förfarandet.

Någon tvekan kan icke råda därom, att parten icke bör föreläggas att avgiva en normerad utsaga utan bör höras i ett fritt förhör.

När det gäller att giva närmare regler om ett partsförhör under straffansvar, möter först den frågan, huruvida sådant förhör skall kunna av parterna fritt användas på samma sätt som andra bevismedel eller om det endast skall vara ett subsidiärt bevismedel, om vars användande rätten förordnar, när den i övrigt förda bevisningen befinnes icke vara tillräcklig att bibringa rätten en bestämd övertygelse om något på prövningen inverkan sakförhållande. Oaktat ed icke vid ifrågavarande förhör skall ifrågakomma, synes det vara välbetänkt att söka minska användningen av detta bevismedel. I regel måste övriga bevismedel vara i högre grad ägnade att övertyga domaren om sanningen

Förhör under straffansvar användes blott subsidiärt.

i målet. Finnas sådana, böra de därför i främsta rummet användas. Genom att icke i alltför stor utsträckning anlitas får partsförhör under straffansvar också ett större värde, när det kommer till begagnande. Förhör med part under straffansvar skall således icke användas, med mindre rätten, efter det övrig bevisning blivit förebragt, finner ytterligare upplysning om något på sakens prövning inverkan sakförhållande erforderligt och tillika antager, att sådan upplysning kan vinnas genom parts avhörande på angivet sätt. Att det sålunda lagts i rättens hand att bedöma, huruvida förhör skall äga rum, hindrar naturligtvis icke, att part kan framställa yrkande att förhör må hållas med honom eller med andra parten; men förhörets hållande beror på rättens bifall till detta yrkande. Även oberoende av sådant yrkande bör rätten äga självantagelse besluta om förhöret.

Endera eller båda parterna höras.

En anordning med fritt förhör med part under straffansvar fordrar, om den skall kunna genomföras med verklig fördel, att båda parterna kunna höras. Om endast en av dem får höras, kommer den, som höres, i åtnjutande av ett företräde framför den andre. Han får ett tillfälle att påverka domstolens övertygelse, som icke bjudes den andre. Som förut antytts, leder detta lätt därtill, att i och med att den ena parten får detta tillfälle, blir målet faktiskt avgjort till dennes fördel. Och då han vet, att motparten icke därefter kan få samma tillfälle, ligger däri en frestelse att till egen fördel utnyttja det företräde, som bjudits honom. Vida pålitligare måste ett dylikt förhör bliva, om den, som höres, vet, att också motparten därefter kan i samma ordning bliva hörd om enahanda omständigheter. När båda parterna sålunda ställas emot varandra, är detta ägnat att förmå dem att icke avvika från sanningen. Domstolens möjligheter att vinna upplysning i målet bliva sålunda därigenom väsentligen ökade. Då de betänkligheter, som yppats mot att medgiva ed från båda parternas sida, grundats därpå, att båda parternas edfästande skulle innebära något för edens helgd nedsättande, i det att ed skulle kunna komma att stå emot ed, är det tydligt, att betänkligheterna falla, om eden utbytes mot en högtidlig försäkran utan edskaraktär. Processkommissionens förslag i denna riktning bereder sålunda möjlighet att utan tveksamhet genomföra den ordningen, att båda parterna kunna höras.

Förhållandena kunna emellertid vara sådana, att rätten med fog anser sig kunna begränsa förhöret till den ena parten. Om rättens tvivelsmål rör en fråga, om vilken blott den ena parten kan ha en säker kännedom, är det tydligt, att förhöret bör begränsas till denne. Likaså om motparten på goda grunder kan förmodas i följd av minnessvaghet eller bristande uppfattningsförmåga icke kunna meddela bestämda uppgifter därom. Anledningen till att höra blott den ena parten kan någon gång också vara av annan art. Dennes uppgifter kunna, jämförda med motpartens, vara så mycket trovärdigare och sannolikare, att, ehuru de icke av den förebragta bevisningen kunna anses till fulla styrka, rätten dock kan utgå ifrån att, om parten vid förhöret bestyrker dem, målet blir tillfredsställande upplyst.

Har rätten sålunda inskränkt förhöret till endera parten, bör detta givetvis

icke få utgöra hinder för rätten att, om skäl därtill yppa sig, därefter höra också motparten. För att denne skall erhålla ett skydd mot att den part, som rätten i första hand beslutar höra, därigenom erhåller en obehörig fördel, synes den icke hörda parten alltid böra äga befogenhet att påkalla, att förhör anställes också med honom.

Vid ett fritt förhör med part har visserligen icke det noggranna angivandet av föremålet för förhöret den betydelse, som det äger vid föreläggandet av normerad partsed. Också vid parts hörande under straffansvar synes dock böra angivas vad partsförhöret skall avse, på samma sätt som fallet nu är, då muntligt förhör med parterna anordnas i hovrätt. Ett sådant angivande är av vikt för att fästa partens uppmärksamhet på vad som är i fråga. Det kan också få en särskild betydelse, då, såsom senare skall nämnas, parts underlåtenhet att inställa sig till förhör endast bör medföra, att domstolen därav drager de slutsatser i fråga om sakens sammanhang, som grundsatsen om den fria bevisprövningen tillstodder. Ju noggrannare domstolen i beslutet angivit vad förhöret skulle avse, dess större blir i allmänhet möjligheten för domstolen att tolka partens uttalande som bevisdatum.

Ett dylikt angivande av föremålet för förhöret får naturligtvis icke utgöra hinder för domstolen att låta detta omfatta också annat, om det under förhöret visar sig nödigt.

Då förhör under straffansvar blir att anse såsom ett särskilt bevismedel och detta medel icke skall komma till användning, såvida det ej visar sig, att den eljest förebragta bevisningen är otillräcklig till sanningens utredande, kan sådant förhör uppenbarligen icke förekomma under den förberedande behandlingen av ett mål.

För att förekomma uppskov med huvudförhandlingen bör rätten, där så kan ske, redan före denna undersöka, huruvida förhör med part under straffansvar sannolikt blir nödigt, och träffa sitt avgörande därefter. Är parten på grund av föreläggande eller självmant tillstades vid huvudförhandlingen, bör förhör, som rätten finner erforderligt, i allmänhet kunna omedelbart hållas. I annat fall måste uppskov ske för förhörets hållande och parten kallas till det samma.

I fråga om vittnesbeviset har förut angivits, under vilka omständigheter vittne må kunna med avvikelse från huvudregeln höras utom huvudförhandlingen. Beträffande part kunna givetvis också skäl föreligga för medgivande av liknande undantag, men förutsättningarna måste därvid vara vida strängare än vid vittnesförhör. Endast om synnerligt hinder möter för parten att inställa sig vid huvudförhandlingen, bör rätten äga förordna, att förhöret skall hållas utom denna. Förhöret må då kunna äga rum antingen vid samma rätt, där målet är anhängigt, eller vid annan rätt. Till dylikt förhör utom huvudförhandlingen bör kallelse utgå till bägge parterna. Uteblir motparten, bör detta dock ej hindra förhöret. Hålles förhör utom huvudförhandlingen, måste protokollet över förhöret få tjäna till bevis i målet, såvida ej rätten för målets utred-

*Förhörets
föremål.*

*Förhörets
plats i rättegången.*

ning finner nödvändigt, att förhör anställes vid huvudförhandlingen, och detta kan ske.

Har part hörts under straffansvar vid huvudförhandlingen i lagmansrätten, skall undantagsvis hans utsaga protokolleras. Har förhöret med honom ägt rum utom huvudförhandlingen, skall hans utsaga alltid upptecknas i protokollet. I dessa fall uppkommer frågan, huruvida sådant protokoll bör få brukas som bevis i hovrätten. I regel bör detta ej få ske utan nytt förhör med parten anställas vid huvudförhandlingen.

Vikten av omedelbarhetsgrundsatsens upprätthållande i detta hänseende har i annat sammanhang (9 kap.) starkt betonats. Skulle emellertid synnerligt hinder möta för parten att inställa sig vid huvudförhandlingen i hovrätten, bör det vara tillåtet att använda protokollet som bevis.

Högtidlig försäkran.

I olikhet med vad som gäller om vittnen bör part icke vara skyldig att under straffansvar meddela allt vad han känner i målet. Hans skyldighet bör inskränka sig till att rörande den omständighet, som är föremål för förhöret, hålla sig till sanningen. Hans försäkran bör därför endast innehålla en förklaring av sådan innebörd. Och denna försäkran bör liksom vittneseden lämpligen avgivas före förhöret.

Själva förhöret.

Förhör med part under straffansvar bör ledas av rättens ordförande. För att förhöret skall rätt fylla sin uppgift, är det dock nödvändigt, att också från parternas sida frågor må få riktas till den, som höres. Efter det ordföranden avslutat sitt förhör, böra därför den hördes eget ombud eller biträde samt motparten äga framställa frågor till parten. Även bisittarna i rätten böra äga framställa frågor. Rättens ordförande skall dock avvisa frågor, som ej höra till saken eller som äro förvirrande eller eljest otillbörliga.

Domstolens prövning av bevisvärdet.

I överensstämmelse med den förut angivna allmänna regeln om den fria bevisprövningen bör rätten pröva, vilken verkan som bevis bör tilläggas partens vid förhör under straffansvar avgivna utsaga. Detsamma bör gälla, om part undandrar sig förhöret eller vid förhöret vägrar besvara viss fråga. Användande av tvångsmedel gentemot part vare sig för att förmå honom till inställelse eller till att yttra sig är icke på sin plats och ej heller behöfligt. Partens tredska utgör en omständighet av betydelse för bedömande av vad som är sanning i målet.

Vissa detaljfrågor rörande förhörets anordnande.

Åtskilliga detaljfrågor, som äro av betydelse för ordnandet av partsförhör under straffansvar, torde icke böra här upptagas till behandling, t. ex. ordningen när å endera sidan äro flera parter eller när parten icke kan själv föra talan utan företrädes av legal ställföreträdare.

Straff för falsk utsaga.

När eden utbytes mot försäkran på heder och samvete, uppstår det särskilda spörsmålet, huruvida såsom enligt norsk rätt menedsstraff det oaktat skall drabba den, som avger falsk utsaga, eller om en lägre straffsats bör tillämpas.

Processkommissionen har icke ansett sig här böra närmare gå in på denna fråga utan förutsätter, att i strafflagen införes straffbestämmelse i detta syfte. Vid anordnandet av detta bevismedel har processkommissionen dock själfvallet utgått ifrån, att detta straff blir för sitt ändamål tillräckligt strängt och att dess minimum därför icke bör understiga frihetsstraff.

Det område, där parts ed i vår nuvarande rättegångsordning är av en väsentlig betydelse, utgöres av målen om faderskap till barn utom äktenskap. De särskilda svårigheter för anskaffande av bevisning, som vanligen känneteckna dessa mål, synas böra föranleda ett närmare öfvervägande, huruvida eden där bör bibehållas eller om den här föreslagna ordningen kan utsträckas också till dem. En undersökning därav torde dock kunna anstå till lagtextens utarbetande.

Mål om faderskap till barn utom äktenskap.

Sammanfattning.

1.

För vinnande av sanningsenlig utredning äger rätten höra part personligen; och må för sådant ändamål rätten själfmant eller på yrkande kalla part att personligen inställa sig vid rätten.

2.

Finnes, efter det övrig bevisning blivit förebragt, att ytterligare upplysning om visst sakförhållande erfordras, må rätten förordna, att förhör under straffansvar skall hållas därom med endera parten eller bägge.

Har rätten förordnat om sådant förhör med ena parten, äger den andre påkalla, att förhör anställes även med honom.

3.

I beslut om förhör med part under straffansvar skall angivas den omständighet, om vilken parten skall höras.

4.

Förhör under straffansvar skall i regel äga rum vid huvudförhandlingen. Sådant förhör må dock hållas utom huvudförhandlingen, om synnerligt hinder möter för parten att personligen inställa sig vid denna; och må förhöret i sådant fall äga rum vid den rätt, där målet är anhängigt eller vid annan rätt. Då förhör hålles utom huvudförhandlingen, skola bägge parterna kallas till sammanträdet. Uteblir motparten, skall detta ej utgöra hinder för förhöret. När förhör hållits utom huvudförhandlingen, må protokollet öfver förhöret tjäna till bevis i målet, såvida ej rätten för målets utredning finner nödvändigt, att förhör anställes vid huvudförhandlingen, och detta kan ske.

Har part vid förfarandet i lagmansrätten hörts under straffansvar och hans utsaga upptecknats i protokollet, må detta tjäna såsom bevis i hovrätten, om

synnerligt hinder möter mot partens inställelse vid huvudförhandlingen därstädes.

5.

Innan förhör med part under straffansvar hålles, skall parten avgiva försäkran på heder och samvete, att han i sin utsaga skall hålla sig till sanningen.

6.

Vid förhör med part under straffansvar höres parten av rättens ordförande. Efter det denne avslutat förhöret, må frågor till parten göras av hans rättegångsombud eller biträde samt av motparten. Även bisittarna i rätten äga framställa frågor. Rättens ordförande skall avvisa frågor, som ej höra till saken eller som äro förvirrande eller eljest otillbörliga.

7.

Rätten äger enligt den allmänna regeln om fri bevisprövning bedöma, vilken verkan såsom bevis må tilläggas parts vid förhör under straffansvar avgivna utsaga. Likaledes äger rätten bedöma betydelsen i bevisningshänseende därav att part undandrager sig sådant förhör eller vid förhöret vägrar besvara viss fråga.

8.

I strafflagen införes bestämmelse om straff av minst fängelse för falsk utsaga vid förhör, som avses i 2 punkten.

9.

Vid utarbetande av lagtexten tages i övervägande, huruvida parts ed bör behållas i mål angående faderskap till barn utom äktenskap.

21 KAPITLET.

Bevisning till framtida säkerhet.

Inledning. Den i de föregående kapitlen givna redogörelsen för bevisningen har avsett bevisnings upptagande i en vid domstol anhängig rättegång. Vid sidan härav förefinnes ej sällan ett behov att, oberoende av om rättegång är anhängig, upptaga bevisning till framtida säkerhet. Ej alltid föreligger möjlighet att omedelbart anställa rättegång om ett rättsförhållande, även om det kan antagas vara eller bliva tvistigt. Såvitt angår den, vilken i en rättegång skulle intaga ställning såsom svarande, är detta givet, men även käranden är ofta nödsakad att avvakta en kommande tidpunkt, då hans anspråk förfaller till betalning eller eljest försättningarna för att anhängiggöra en rättegång inträda. Möjligheten att under vissa omständigheter väcka fastställelsetalan gör härutinnan icke till fyllest. Och även om en part rättsligen sett kan omedelbart skrida till rättegång, kun-

na omständigheterna vara sådana, att han har ett befogat intresse att avbida en senare tidpunkt för stämningen. Ett för hans sak avgörande vittne kan befinna sig å avlägsen utrikes ort och först senare väntas återkomma. I vissa fall kan den omständigheten, att bevis i förväg upptagits, tjäna till att förekomma rättegång.

Behovet av en möjlighet att upptaga bevisning till framtida säkerhet har också allmänt beaktats av civilprocesslagarna. Även vår lag innehåller med avseende å vittnesbeviset ett stadgande om förhör till framtida säkerhet. Detta stadgande har i praxis fått stor tillämpning särskilt vid s. k. vittnesförhör för dödsfalls skull med vittnen å testamente.

Reglerna för bevisnings upptagande i rättegång, sådana dessa i de föregående kapitlen angivits, äro avsedda att fullständigt tillgodose parts behov att, sedan rättegångsförfarandet begynt, försäkra sig om bevis. De bestämmelser om bevisning till framtida säkerhet, om vilka nu är fråga, böra alltså i likhet med nuvarande stadgande om vittnesförhör för dödsfalls skull äga tillämpning, endast då någon vill upptaga bevisning i sak, varom ännu rättegång ej är anhängig.

Förutsättningar för bevisupptagande.

Även om av naturliga skäl bevisnings upptagande till framtida säkerhet har sin största betydelse med avseende å vittnesbeviset, torde möjlighet böra föreliggande att i denna ordning upptaga även annan bevisning. Principiellt bör varje slag av bevisning, som kan tänkas eljest gå förlorat, kunna förebringas. Sålunda bör innehållet i en skriftlig handling få till framtida säkerhet intagas i rättens protokoll och sakkunnig höras. Vid behov bör besiktning eller syn kunna ske, även om sådant sällan lär vara påkallat. Uppenbarligen vore det dock icke lämpligt, att förhör med part finge hållas, innan ett rättegångsförfarande inledes. Av den anordning, som processkommissionen föreslagit med avseende å förhör med part, följer ock, att sådant förhör ej kan hållas utan sammanhang med en pågående rättegång.

En given förutsättning, för att upptagande av bevisning vid domstol skall anordnas, måste vara, att åtgärden påkallas av någon, vilkens rätt kan bero av att beviset förebringas. Vad sålunda sagts utgör naturligtvis ej hinder för att såsom nu är brukligt vittnesförhör med testamentsvittnen begäres av den, som upprättat testamentet. Han handlar då på testamentstagarens vägnar.

Vid sidan härav uppställa flera främmande lagar såsom de tyska, österrikiska och norska principiellt den fordran för att bevisning skall få upptagas, att det är anledning befara, att beviset eljest skall gå förlorat eller endast med svårighet kunna föras. Såsom praxis hos oss utvecklats sig, tillåtes bevisnings upptagande, utan att någon utredning i detta avseende behöver förebringas. Denna ståndpunkt intog även nya lagberedningen, och den är jämväl de finska förslagens. Även processkommissionen finner bevisnings upptagande till framtida säkerhet icke böra göras beroende av att någon särskild anledning föreligger att antaga, att beviset eljest skall gå förlorat eller dess förebringande bliva försvårat. Uppställes en sådan fordran, skulle den i främsta rummet motiveras med att domstolarna eljest kunde i oträngt mål komma att besväras med ären-

den av ifrågavarande slag. Därvid är emellertid att beakta, att, såvitt angår bevis genom vittnen och sakkunniga, en fara för att beviset genom dödsfall skall gå förlorat alltid kan sägas vara förhanden. Det synes därför knappast kunna försvaras att fordra, att denna fara genom vittnets eller den sakkunniges ålder eller sjuklighet skall vara i särskild mån framträdande. Likaså består ju alltid en fara, att ett skriftligt bevis kan gå förlorat. Och vad angår syn utgör den därmed förbundna kostnaden en säkerhet mot missbruk. Det kan ej heller påstås, att vår nuvarande praxis medfört nämnvärd olägenhet. Ett skärpande av förutsättningen för bevisupptagande kan däremot lätt vålla rättsförlust för den, som därav beröres.

Enligt den rättsuppfattning, som torde få anses rådande i vårt land, må vittnesförhör för dödsfalls skull ej äga rum angående brott, vare sig syftet är att använda bevisningen till stöd för en ansvarstalan eller ett privaträttsligt anspråk på grund av brottet. Då enligt processkommissionens uppfattning bevisning till framtida bruk i brottmål ej heller framdeles bör få upptagas, har något förslag i sådant hänseende icke influtit i avdelningen om rättegång i brottmål. Emellertid skall enligt processkommissionens förslag privaträttsligt anspråk på grund av brott, som framställles utan förening med ansvarsyrkande, behandlas som tvistemål. I anledning därav framställer sig till besvarende frågan, huruvida till bruk i sådana eller andra tvistemål bevis må på förhand upptagas om brottslig gärning. Något förbud häremot stadgas i allmänhet ej i främmande lagar. Den hos oss rådande uppfattningen om det olämpliga i sådan bevisföring synes dock grundad på goda skäl. Av hänsyn till andras goda namn och rykte bör det ej tillåtas, att den, som förmenar sig hava lidit skada genom brott, låter om brottet förebringa en mer eller mindre ensidig och kanske missvisande utredning. Det torde alltså i anslutning till nya lagberedningens förslag till lag om bevisning och riksdagspropositionerna i ämnet böra gälla, att bevis ej må upptagas i syfte att vinna upplysning om brott.

*Bevisning
upptages av
lagmans-
rätt.*

Bevisnings upptagande bör ske vid lagmansrätt. Någon regel om att viss lagmansrätt skall vara behörig synes lika litet som nu böra givas. Sökanden må vända sig till den rätt, som är lägligast för honom. Av den bestämmelse i fråga om vittnes och sakkunnigs inställelseplikt, som nedan förordas, följer dock, att sökanden kan bliva bunden i valet av domstol. Och det ligger i sakens natur, att syn å stället måste verkställas av lagmansrätten i orten.

*Motpartens
hörande.*

Med bevisning till framtida säkerhet avser sökanden, att rättens protokoll över bevisets upptagande skall vid behov kunna brukas i rättegång. I denna rättegång skulle i allmänhet sökanden bliva part, men sökanden kan ock begära åtgärden till förmån för annan, som tänkes kunna bliva indragen i en rättegång, såsom när testator å testamentstagarnas vägnar begär vittnesförhör med vittnena å testamentet. I de flesta fall finnes någon, som kan antagas bliva motpart till den, i vilkens intresse åtgärden begäres. Tänkas kan även, att någons rätt kan vara beroende av bevisnings upptagande, utan att

han skulle komma att intaga ställning såsom motpart i en eventuell rättegång. Fråga uppstår då, i vad mån dennes intressen skola beaktas i ärendet. På besvarandet av detta spörsmål blir väsentligen beroende, vilka regler kunna givas om den upptagna bevisningens brukande i rättegång. Det är nämligen givet, att ju mera tillfälle beredes motparten att bevaka sina intressen i ärendet angående bevisningens upptagande, med dess mera fog kan sökanden påfordra att få använda den upptagna bevisningen i rättegången. Denna synpunkt har föranlett en del utländska lagar att i vid utsträckning beakta motpartens intressen vid bevisnings upptagande till framtida säkerhet. Sålunda föreskriver den österrikiska lagen, att motparten skall höras över ansökningen, och den norska, att ansökning ej må bifallas, om icke motparten fått tillfälle att yttra sig. De nämnda båda lagarna ävensom den tyska stadga, att motparten skall kallas till rättens sammanträde för bevisets upptagande.

Motpartens indragande i ett förfarande, som åsyftar bevisning till framtida säkerhet, är dock ofta ägnat att möta betänklighet. I de fall, då fara i dröjsmål är för handen, kan ett krav på motpartens hörande eller inkallande vara ägnat att omintetgöra bevisupptagandet. Under dylika omständigheter måste alltså bevisförfarandet få äga rum, utan att motparten höres eller kallas. Men även eljest kunna svårigheter möta. Ej alltid kan det med säkerhet angivas, vem som i en rättegång kan komma att bliva motpart. Särskilt gäller detta, då tidpunkten för rättegången ej låter sig beräknas. Och detta är förhållandet i de fall, som hos oss praktiskt äro de viktigaste, nämligen förhör med testamentsvittnen. Det är ingalunda givet, att de, som skulle vara testators arvingar vid tiden för förhöret, äro det, då han avlider. Ofta nog skulle för övrigt en regel om motpartens kallande leda till mycken omgång och visa sig föga lämplig. Sålunda skulle det i de talrika fall, då vittnesförhör begäres rörande ett av äkta makar upprättat inbördes testamente, bliva nödvändigt att förordna en god man för makarnas omyndiga barn, enär barnens förmyndare är fadern, som i ärendet företräder ett motsatt intresse.

Enligt processkommissionens mening synes det icke böra krävas, att motpart höres, innan ansökning om bevisnings upptagande beviljas. Ej heller kan det anses erforderligt, att han i varje fall kallas till rättens sammanträde, då bevisningen skall upptagas. Så behöver ej ske enligt gällande rätt, och ej heller de svenska och finska reformförslagen upptaga något tvingande stadgande härom. I överensstämmelse med vad nu är brukligt bör sålunda beviset i regel få upptagas, utan att motparten behöver kallas. Men om rätten finner särskild omständighet föranleda, att tillfälle lämnas någon, vars rätt kan vara beroende av bevisningens upptagande, att närvara därvid, bör rätten äga förordna, att denne kallas. Denna ståndpunkt överensstämmer med en av lagutskottet vid behandlingen av 1893 års proposition i fråga om lag angående bevisning uttalad mening, som lagts till grund för senare propositioner i samma ämne.

En sådan ståndpunkt medför, att i uppkommen rättegång begagnandet av den upptagna bevisningen underkastas inskränkningar i motpartens intresse. Såvitt angår vittnesbeviset, som i detta sammanhang har det största praktiska

intresset, har processkommissionen (17 kap. 16 punkten) sålunda föreslagit, att protokoll över vittnesförhör skall få användas som bevis, endast om vittnet ej kan höras ånyo eller motparten medger det.

Har motparten kallats till bevisningens upptagande men uteblir han, bör hans utevaro ej få utgöra hinder för att bevisningen upptages.

Vittnes och sakkunnigs inställelse-plikt.

För att rätten till upptagande av bevisning genom vittne eller sakkunnig skall kunna realiseras, måste skyldighet att på kallelse inställa sig vid rätten åligga vittnen och sakkunniga. I rättegång har det ur synpunkten, att bevisningen, såvitt möjligt, bör förebringas inför dömande rätt, ansetts böra kunna åläggas vittnen och sakkunniga att inställa sig vid denna, även om de ha sitt hemvist annorstädes. Då bevisning upptages utan sammanhang med rättegång, föreligger ej anledning att av vittnen eller sakkunniga påkalla en lika betungande inställelse. Den största hänsyn bör då tagas till vittnets eller den sakkunniges bekvämlighet. Ingen bör kunna mot sin vilja förpliktas att inställa sig vid annan lagmansrätt än den, inom vars domvärjo han har sitt hemvist.

Förfarandet.

Förfarandet vid upptagande av bevisning till framtida säkerhet bör i de avseenden, för vilka ej enligt vad ovan sagts särskilda bestämmelser skulle gälla, i allt väsentligt gestaltas så, som när bevisning under rättegång upptages utom huvudförhandlingen.

Kostnaden för förfarandet.

Kostnaden för bevisnings upptagande till framtida säkerhet bör uppenbarligen vidkännas av den, på vars ansökning förfarandet anordnats. Det åligger alltså honom att utgiva ersättning till vittne eller sakkunnig, som hörts inför rätten, liksom att bestrida kostnaden för rättens sammanträde vid syn. Har motparten efter kallelse inställt sig vid rätten, tillkommer även honom ersättning av sökanden.

I händelse av rättegång blir det föremål för rättens prövning, huruvida kostnaden för bevisningens upptagande bör helt eller delvis återgäldas sökanden av dennes motpart.

Sammanfattning.

1.

Bevisning till framtida säkerhet i sak, varom rättegång ännu ej är anhängig, må på ansökan upptagas av lagmansrätt, om sökandens rätt kan bero av att bevisningen upptages. Bevisning må ej upptagas i syfte att vinna upplysning om brott.

2.

Om rätten finner särskild omständighet föranleda, att tillfälle lämnas annan, vars rätt kan vara beroende av bevisningens upptagande, att därvid närvara, skall denne kallas till rättens sammanträde.

Uteblir den, som sålunda kallats, utgör detta ej hinder för bevisningens upptagande.

3.

Ingen skall vara pliktig att inställa sig såsom vittne eller sakkunnig vid annan lagmansrätt än den, inom vars domvärjo han har sitt hemvist.

4.

Om bevisnings upptagande till framtida säkerhet skall i tillämpliga delar gälla detsamma som om bevisnings upptagande i rättegång utom huvudförhandlingen.

5.

Kostnaden för bevisningens upptagande skall gäldas av sökanden.

22 KAPITLET.

Rättegångskostnad.

En rättegång medför regelmässigt utgifter för parterna i ett flertal olika hänseenden. Dessa utgifter kunna sammanföras under två huvudgrupper. Till den ena gruppen höra de kostnader av skilda slag, som för målets beredande och utförande inför rätta kunna ifrågakomma, såsom inställelsekostnad, arvode till ombud, ersättning till vittnen m. m. Den andra gruppen omfattar de s. k. rättegångsavgifterna, d. v. s. avgifter, som parterna hava att erlægga för rättsskipningsorganens anlitande och som utgå i form av expeditionslösen, stämpelavgift eller annan avgift till statskassan. Beträffande båda dessa grupper av utgifter gäller, att vardera parten har att förskjuta sina utgifter, därest ej på grund av särskilda förhållanden det allmänna tills vidare bestrider vissa utgifter. I och med partens förskjutande av egna rättegångskostnader är emellertid icke sagt, att desamma skola av honom slutligen gäldas. Frågan om fördelningen av rättegångskostnaderna emellan parterna prövas i regel i domen i samband med själva målets avgörande. Därvid kan det under vissa förhållanden förekomma, att kostnaderna kvittas emellan parterna, d. v. s. vardera parten får stå sina kostnader. Under andra förutsättningar åter anses den ena parten hava en rätt att få sina kostnader helt eller delvis ersatta av motparten.

Beträffande grunden för parts skyldighet att i tvistemål ersätta motparten rättegångskostnader hava under skilda tider olika synpunkter gjort sig gällande. Enligt en gammal uppfattning, företrädd i romersk rätt samt äldre romersk-tysk och fransk processteori, betraktades sålunda berörda skyldighet som ett slags straff för processmissbruk. Ersättningsskyldighet ålades således icke part, med mindre han ansågs hava gjort sig skyldig till sådant missbruk. I de process-

Inledning.

Grunden för parts ersättningskyldighet.

lagar, som föregingo de moderna rättegångsordningarna, uppfattades väl icke skyldigheten att gälda kostnadsersättning som ett straff utan som ett slags skadeståndsskyldighet, och väsentligen samma grundsatser, som tillämpades med avseende å skadeståndsplikt i utomobligatoriska rättsförhållanden, kommo till användning. Rättegångens förlust medförde icke i och för sig skyldighet för den tappande parten att ersätta motparten rättegångskostnaderna utan därjämte fordrades, att den tappande parten med avseende å tvisten förhållit sig så gentemot motparten, att det kunde läggas den tappande parten till last, att tvisten hänskjutits till domstol. Denna förutsättning inträffade visserligen i ett stort antal mål, och lagstiftningarna uppställde därför som huvudregel, att den förlorande parten skulle ersätta motparten hans kostnader. Men ofta voro förhållandena sådana, att förutsättningen icke förefanns, och för dessa fall innehöllo lagarna långt gående undantagsbestämmelser, enligt vilka vardera parten hade att vidkännas sina egna kostnader.

I nyare processlagar har den uppfattningen kommit till uttryck, att den part, som förlorar, skall hava skyldighet att gälda den vinnande partens kostnader, oavsett om det kan tillräknas den tappande parten såsom skuld, att målet dragits under domstols prövning. Det framhålles enligt denna mening, att processens utgång, från lagens ståndpunkt sett, ådagalagt, att den vinnande parten varit i sin rätt; och när han för att hävda denna måste skrida till rättegång eller träda in såsom svarande, skulle hans rättskydd vara ofullständigt, om det behövde köpas med ekonomisk uppoffring. I många fall kan det visserligen vara hårt för den förlorande parten, som i grundad förvissning om sin egen rätt inlåtit sig på processen, att han skall bära ej allenast sina egna utan jämväl motpartens kostnader. Han anses emellertid närmare till att bära dessa än den vinnande parten. Undantag från huvudregeln göras väl, men dessa äro av vida mindre betydelse, än de voro i den äldre rätten.

I det föregående har förutsatts, att endera parten till alla delar vunnit processen eller åtminstone i så väsentlig omfattning, att han kan betraktas såsom helt vinnande part. Därest så ej är fallet, plägar en uppdelning av kostnaderna äga rum efter omständigheterna i det särskilda fallet, antingen sålunda att kostnaderna kvittas, d. v. s. vardera parten får stå sina egna kostnader, eller så att en fördelning eljest sker efter skälighetsprövning eller andra grunder, som kunna vara fastslagna i de olika rättegångsordningarna.

Främmande
lagar och
förslag.

Den *engelska* rätten, som tidigare uppställt den grundsatsen, att »kostnaderna skola följa utgången av processen», lämnar numera enligt en lag av 1875 åt domstolens fria prövning att bedöma frågan. I praxis är det regel, att den tappande parten får betala den vinnandes kostnader. Det förekommer emellertid ej sällan, att domstolarna med stöd av sin diskretionära prövningsrätt verkställa en uppdelning av kostnaderna och låta den vinnande parten bära vissa kostnader, t. ex. sådana som uppstått genom onödigt bevisföring från hans sida eller genom andra överflödiga och ändamålslösa processhandlingar.

Utgångspunkten för den moderna lagstiftningen om ovillkorlig skyldighet

för tappande part att gälda motpartens kostnader är den *franska* rätten. Enligt denna är processens förlust avgörande för ersättningsskyldighet. Kostnaderna kunna emellertid kvittas mellan parterna, dels om dessa stå i visst närmare frändskapsförhållande till varandra, dels om parterna ömsom vinna och tappa, vartill jämväl hänföres det fall, att part blott delvis vinner vad han påstår. Slutligen göres ett undantag från huvudregeln till förmån för staten sålunda, att kvittning av kostnaderna alltid äger rum, när från statens sida föres en talan i allmänt intresse, t. ex. angående ett äktenskaps ogiltigförklarande, och talan ogillas.

I de *tyska* och *österrikiska* lagarna uppställas som huvudregel, att tappande part skall uteslutande på grund av målets utgång ersätta motparten dennes rättegångskostnader. Undantagslöst gäller emellertid regeln icke, utan en del modifieringar ha gjorts. Sålunda stadgas att, om svaranden icke genom sitt förhållande givit anledning till rättegången och genast erkänner anspråket, käranden får vidkännas egna kostnader och dessutom ersätta svarandens kostnader. Vidare finnas i tysk rätt bestämmelser om skyldighet i vissa fall för part att, oberoende av processens utgång, gälda särskild kostnad, som vållats genom parts försumlighet, t. ex. genom utevaro, när därav orsakas uppskov. Enligt österrikisk rätt kan domstolen, om rättegången fördröjts genom att part framkommit med faktiska påståenden eller bevismedel, som han tidigare bort kunna göra gällande, ålägga parten att, även om han vinner målet, bära rättegångskostnaderna helt eller delvis. Enligt båda rättegångsordningarna skall slutligen, om parterna ömsom vinna och tappa, kvittning eller en proportionerlig uppdelning av kostnaderna äga rum.

Enligt den *danska* lagen är den tappande parten pliktig att ersätta motparten de av rättegången orsakade utgifterna. Som undantag härifrån nämner lagen dels det fall, då parterna själva träffat annan överenskommelse, och dels då rätten i särskilda omständigheter finner skälig grund att göra avvikelse från huvudregeln. Beträffande dessa särskilda omständigheter uttalas i motiven, att därvid icke avses det allmänt förekommande fall, att saken över huvud erbjuder tveksamhet. Däremot åsyftas sådana fall, då t. ex. tveksamheten härrör från otydligheter i ett mellan parterna ingånget kontrakt, för vilka de båda bära ansvaret, eller då den vinnande parten trots sakens tveksamhet från början utan skäl uppträtt på sådant sätt gentemot motparten, att han därigenom framtvungit en rättegång, vars resultat efter all rimlighet lika väl kunde hava uppnåtts utan rättegång. När parterna ömsom vinna och tappa, äger kvittning eller en uppdelning av kostnaderna rum. Part, som genom tillräckligt fel eller försummelse förorsakat onödiga uppskov, onyttig bevisföring eller andra överflödiga och ändamålslösa processuella steg, är, även om han i övrigt vinner målet, pliktig ersätta motparten de denne härigenom förorsakade utgifter.

Den nya *norska* civilprocesslagens huvudregel innehåller, att om den ena parten tappar fullständigt, skall det åläggas honom att ersätta motparten dennes rättegångskostnader. Genom undantagsbestämmelser hava emellertid högst väsentliga modifieringar vidtagits. Undantag från huvudregeln kan sålunda

enligt lagen göras, om saken var så tvivelaktig, att det var tillfyllestgörande grund för den tappande parten att låta saken komma till rätten, eller om de omständigheter, varpå utgången berodde, utan hans egen skuld först under huvudförhandlingen blivit honom kunniga, eller om det helt eller delvis kan läggas den vinnande till last, att det kommit till rättegång. Vad angår det först omnämnda undantaget, nämligen sakens tvivelaktiga beskaffenhet, kan nämnas, att härmed enligt den norska civilprocesskommissionen och regeringsförslaget avsågs allenast sakens rättsliga, ej dess faktiska sida. Under förslaget behandlings i stortinget utvidgades emellertid undantaget till att avse jämväl tvivelsmål rörande den faktiska sidan och framhölls därvid bl. a., att det särskilt vid gränstvister ofta vore fallet, att det i långa tider härskat oklarhet om rätta gränsen, varför det icke kunde läggas någon av parterna till last, att rättegång blev nödig. Lagen intager sistnämnda ståndpunkt. Det blev emellertid i stortinget uttalat, att domstolarna borde iakttaga försiktighet med kvittning av kostnaderna, då saken var tvivelaktig ur bevisningssynpunkt. Före-nämnda undantag äro som synes betydande. Också har inom rättsvetenskapen gjorts gällande, att genom desamma huvudregeln så genombrutits, att den i sin praktiska tillämpning föga kommer att avvika från förut gällande rätt, som i nu förevarande hänseende anslöt sig till den äldre uppfattningen om ett skuldmoment med avseende å processen hos den tappande parten såsom en förutsättning för skyldighet att gälda rättegångskostnad.

Finska rättegångskommitténs förslag byggde konsekvent på den nya uppfattningen om plikt för tappande part att gälda motpartens kostnader utan hänsyn till om det kunde läggas den tappande parten till last, att målet hänskjutits till domstol. Vid förslaget granskning i lagberedningen ansågo de till beredningens förstärkning utsedda ledamöterna, att de funne den i gällande finsk lag förefintliga bestämmelsen om kvittning i sak, som vore så mörk och tvivelaktig, att den tappande haft skälig orsak till rättegång, icke kunna utan stor olägenhet undvaras även för framtiden. Lagberedningen anslöt sig emellertid till rättegångskommittén, och 1923 års finska förslag intog samma ståndpunkt, varemot i 1925 års förslag såsom kvittningsgrund upptagits, att saken är så mörk och tvivelaktig, att skälig anledning till rättegång förekommit.

Svensk rätt. Gällande svensk rätt uppställer såsom huvudregel, att den part, som tappar saken, skall återgälda vederparten alla de kostnader denne varit nödsakad nedlägga därå. I regeln hava emellertid väsentliga modifikationer gjorts. Kvittning skall sålunda äga rum, om saken är så mörk och tvivelaktig, att den förlorande haft skälig orsak till rättegång, eller man kommit sin vederpart på edgång. Den tanke, som ligger till grund för denna bestämmelse, har ock fått ett uttryck i den regeln att, om man har underrätts dom för sig men tappar i hovrätt, kostnaderna böra kvittas, såvida ej domaren i något mål finner omständigheterna vara sådana, att endera ändock bör gälda rättegångskostnad. Slutligen föreskrives kvittning, om i en sak äro flera käromål och parterna ömsom vinna och tappa.

Det lider icke något tvivel, att våra domstolar i äldre tider med stöd av före-

nämnda stadganden visat en alltför stor benägenhet att kvitta kostnaderna. En tid torde kvittning varit regel. I åtskilliga reformförslag har också med styrka framhållits obilligheten härav gentemot den vinnande parten och ändrade bestämmelser ha därför förordats.

Lagkommittén bibehöll av nu ifrågakomna undantagsstadganden allenast det fall, att part vunnit därigenom, att han gått värjemålsed. Därjämte upptog emellertid lagkommitténs förslag en ny bestämmelse om att kvittning skulle ske, då part vunnit därigenom, att han avlagt fyllnadsed, och att härmed skulle likställas det fall, då part vunnit befrielse, emedan ed ej kunde anförtros honom.

Lagberedningen anslöt sig i ifrågavarande avseende fullständigt till lagkommitténs mening.

Nya lagberedningen tog ett ytterligare steg i samma riktning. I principbetänkandet uteslöts jämväl stadgandet om eds avläggande såsom grund för kvittning av rättegångskostnaderna, och beredningen anslöt sig i princip till den uppfattningen, att rättegångens utgång borde vara bestämmande för frågan om förpliktelse att gälda rättegångskostnad.

Frågan om revision av gällande lags bestämmelser i ämnet har jämväl senare varit före. I skrivelse till Konungen år 1908 framhöll riksdagens justitieombudsman behovet härav samt anförde därvid, att särskilt stadgandet om obligatorisk kvittning av kostnaderna, då saken varit så mörk och tvivelaktig, att man haft skäligen orsak till rättegång, ävensom rättens diskretionära kvittningsrätt i det specialfall, att man har underrätts dom för sig men tappar i hovrätt, av domstolarna givits en alldeles för vidsträckt tillämpning. Skrivelsen resulterade i en utredning av särskilt tillkallade sakkunniga, som år 1918 framlade ett utkast till lag om ändrad lydelse av 21 kap. rättegångsbalken. I berörda utkast uppställdes som ledande grundsats, att målets utgång skulle vara avgörande för frågan om skyldighet att gälda rättegångskostnad, och att sålunda tappande part skulle förpliktas härtill, oavsett om det kunde läggas honom till last, att målet kommit till domstol. Ingen av förut omnämnda kvittningsgrunder enligt gällande lag upptogs i förslaget. Slutligen vinnande part skulle tillerkännas ersättning för sina kostnader i samtliga instanser, där målet förevarit. De sakkunniga framhöllo emellertid, att grundsatsens obetingade genomförande kunde medföra olägenheter. De sökte därför genom noga begränsade undantagsbestämmelser utsöndra de fall, i vilka principen i sin användning skulle visa sig så hård, att den skulle verka allvarligt stötande för rättsskänslan, och meddelade särskilda regler för sådana fall. Kvittning av kostnaderna skulle sålunda äga rum, om den vinnande parten eller någon, från vilken denne härledde sin rätt, genom något förhållande, som vore att tillräkna honom som skuld, föranlett, att motparten haft synnerliga skäl att inlåta sig på rättegången. Efter rättens prövning skulle kvittning kunna ske, om i annat fall sakens utgång väsentligen grundades å förhållande, varom den tappande före rättegången varken haft eller bort hava kännedom. Förslaget upptog några ytterligare modifikationer i huvudsaklig överensstämmelse med de kontinentala lagarnas stadganden, t. ex. beträffande skyldighet

i visst fall för kârändande att, oaktat han vunnit målet, ersätta motpartens kostnader, samt i fråga om förpliktelse för vårdslös och försumlig part att, oberoende av målets utgång i övrigt, ersätta motpart honom genom vårdslösheten eller försummelsen åsamkade kostnader.

Processkommissionen.

Enligt processkommissionens mening kan icke råda någon tvekan därom, att den grund, på vilken en ny lagstiftning i ämnet skall bygga, bör vara, att processens utgång i regel skall vara bestämmande för frågan om skyldighet att gälda rättegångskostnader. Det skydd, som en vinnande part genom domen erhåller för sin rätt, blir icke fullständigt, med mindre han tillika får ersättning för de kostnader han ådragit sig för att få sin rätt erkänd. Grundsatsen har allmänt godtagits i den nyare processrätten, och våra egna reformförslag, framför allt nya lagberedningens principbetänkande, hava gått i samma riktning. Den allmänna utgångspunkten vid en blivande lagstiftning bör sålunda vara, att part, som tappar i huvudsaken, skall, oavsett om det kan läggas honom till last eller ej, att målet dragits under domstols prövning, förpliktas återgälda motparten dennes kostnader å rättegången.

Med det fall, att kârändanden tappar målet på grund av en prövning i sak, bör tydligen i förevarande hänseende principiellt likställas det fall, att rätten, vare sig själmant eller på grund av invändning från svarandens sida, finner målet icke kunna upptagas till prövning.

Då i anledning av talans återkallande eller parts utevaro avskrivning av mål äger rum, lärer något yttrande beträffande rättegångskostnaden i allmänhet ej erfordras; vardera parten får då bära sina kostnader. Vid lagtextens utarbetande torde emellertid böra tagas i övervägande, huruvida för särskilda undantagsfall avvikelser från denna regel bör ske.

Kvittningsgrunder.

Såsom av översikten över den utländska lagstiftningen framgår har man ingenstâdes ansett sig kunna genomföra grundsatsen om målets utgång såsom bestämmande för skyldigheten att gälda rättegångskostnad utan några som helst modifikationer. De fall, där principen i sin användning ansetts för hård, hava underkastats särskilda regler. Jämväl hos oss påkallas en undersökning, huruvida och i vilken omfattning undantagsbestämmelser från huvudregeln äro påkallade.

Den betydelsefullaste kvittningsbestämmelsen i vår gällande rätt är otvivelaktigt, att kvittning skall äga rum, om saken finnes hava varit så mörk och tvivelaktig, att man haft skälig orsak till rättegång. Härmed åsyftar lagen såväl det fall, att rättsfrågan är dunkel, som det, att tvivelsmål förelegat rörande det faktiska läget. Tillräckliga skäl att frångå denna allmänna grundsats synas icke föreligga. Tillämpningen av densamma torde dock på sina håll kunna vara föremål för anmärkning. De krav, som böra ställas på graden av ovisshet, hava icke alltid behörigen upprätthållits. Det är därför lämpligt att inskärpa vikten av att så ej sker genom att som förutsättning för kvittning i detta fall fordra, att den tappande parten haft synnerliga skäl till rättegången, på grund av att saken varit mörk och tvivelaktig.

Även eljest skulle under särskilda omständigheter ett för rättskänslan stö-
tande resultat kunna uppstå, därest domstolen vore betagen rätt att av skälighets-
grunder göra avvikelser från huvudregeln. Detta gäller sådana fall, där
parterna för sakens avgörande äro nödvändigtvis hänvisade att få domstolens
utlåtande, t. ex. i äktenskapsskillnadsmål. Det är i sådana mål ofta en till-
fällighet, vilken av makarna som anhängiggör talan. Såsom ett exempel här-
på kan anföras det fall, att makarna erhållit hemskillnad och att efter hem-
skillnadsårets utgång talan föres angående äktenskapsskillnad. Om svaranden
genast godkänner kärandens talan, bör domstolen kunna förordna, att var-
dera parten skall bära sina kostnader.

I anslutning till vad sålunda anförts torde det undantagsstadgandet från
huvudregeln böra upptagas, att rätten skall äga förordna, att vardera parten
skall vidkännas sina kostnader, om den tappande parten haft synnerliga skäl
till rättegång eller om målet rör sådant rättsförhållande, som icke kan regleras
annorledes än genom rättegång.

I det föregående har förutsatts att endera parten fullständigt vinner eller
tappar processen. Härmed bör tydligen likställas det fall, att parten vinner
målet med någon oväsentlig modifikation, t. ex. av käranden fordrat belopp ut-
dömes men nedsättning sker i yrkad ränta från 6 till 5 procent, eller någon obe-
tydlig jämkning i det fordrade beloppet vidtages. Det kan emellertid inträffa,
att processens utgång är sådan, att ingendera parten kan betraktas såsom helt
vinnande eller förlorande. Detta är förhållandet, dels då flera käromål sam-
manförts till gemensam handläggning och parterna ömsom vinna och tappa,
dels då kärandens talan omfattar allenast ett käromål och detta endast delvis
bifalles samt nedsättningen ej är så oväsentlig, att käranden är att anse såsom
fullt vinnande. De främmande lagarna pläga för nu avsedda fall föreskriva
kvittning eller en fördelning av kostnaderna efter domstolens skälighetspröv-
ning. Vad vår egen rätt angår, innehåller lagen icke något stadgande beträf-
fande det senare fallet men föreskriver kvittning med avseende å det förra. I
praxis sker emellertid icke kvittning ovillkorligen i detta fall. Därest en
uppdelning av kostnaderna på de olika käromålen kan ske, vilket torde vara
sällsynt, äger detta rum. Om så icke är möjligt men det är uppenbart, att ett
käromål, som käranden vinner till fullo, dragit större kostnader än ett annat,
som käranden tappar, tillerkännes den huvudsakligen vinnande käranden ersättn-
ing för kostnader, men med nedsatt belopp. Kostnaderna »jämkas» på sätt
rätten finner skäligt. Vidare anses i praxis rätten kunna vid kostnadsfrågans
avgörande bortse från mindre betydande eller till särskilda kostnader ej för-
anledande käromål och sålunda, om käranden är härutinnan tappande, likväl
tillerkänna käranden, om han i övrigt vinner saken, full ersättning för rätte-
gångskostnaderna. Vad angår det fall, att käromålet endast delvis bifalles,
torde i praxis förfaras sålunda, att kostnader i allmänhet utdömas till fullo.
Undantag härifrån kunna emellertid förekomma, nämligen därest i fråga om den
del av saken, där käranden tappar, särskilda kostnader förekommit. Om kär-
anden t. ex. stämt på ett kontokurantsaldo och fört särskild bevisning be-

*Regel för
det fall att
parterna
vinna och
tappa
ömsom.*

träffande några poster, i fråga om vilka talan ogillas, får käranden själv stå dessa kostnader. Skulle det belopp, som utdömes, vara endast en obetydlig del av det omstämda, torde praxis visa benägenhet för att väsentligt jämka kostnaderna eller rent av kvitta dem.

Det sätt, varpå praxis löst dessa i lagen ej reglerade frågor, torde i stort sett kunna betraktas som tillfredsställande. Detaljerade bestämmelser för alla fall kunna ej givas. Därtill kunna förhållandena i de särskilda fallen vara alltför vitt skilda. Processkommissionen föreslår för nu avsedda fall, att om i en rättegång äro flera käromål, däri parterna vinna och tappa ömsom, eller om parts anspråk blivit gillat endast till viss del, rätten skall om möjligt söka verkställa en uppdelning av kostnaderna, allteftersom de hänföra sig till delar av målet, som fått olika utgång. Kan sådan uppdelning ej ske, bör rätten kunna efter omständigheterna kvitta kostnaderna, ålägga den som tappat, även om det endast är till viss del, att gälda motpartens kostnader till fullo eller tillerkänna part jämkade kostnader.

Vinnande kärande bör i visst fall få betala svarandens kostnader.

Fall kunna emellertid förekomma, där svaranden, oaktat han tappar i huvudsaken, ej allenast bör befrias från att gälda kärandens kostnader utan dessutom tillerkännas gottgörelse för sina egna. Såsom redan antytts, hava flera av de främmande lagarna och förslagen beaktat detta. De givna stadgandena överensstämma beträffande grundtanken: en kärande, som onödigtvis besvärar sin motpart med rättegång, bör, även om han vinner saken, bära såväl sina egna som motpartens kostnader. Käranden blir exempelvis ersättningsskyldig, om han utan föregående krav instämt svaranden om utfående av en fordran utan bestämd förfallotid och svaranden vid första rättegångstillfället medgiver kravet och visar sig redo att erlægga betalning. Var fordringen däremot förfallen till betalning, har svaranden i regel genom sin underlåtenhet att betala givit käranden anledning att stämma in saken, och svaranden får då vidkännas kostnaderna. Vår gällande rätt upptager icke någon bestämmelse i ämnet. Detta måste anses vara en brist. Ett praktiskt exempel på lagstiftningens bristfällighet i förevarande hänseende föreligger i det fall, att svaranden före rättegångens början på ett betryggande sätt erbjudit sig fullgöra kärandens anspråk till en del, men käranden i allo fullföljer sitt anspråk samt svarandens ståndpunkt av domstolen befinnes riktig. Det torde vara tvivelaktigt, huruvida i ett dylikt fall våra domstolar utan stöd av någon lagbestämmelse anse sig kunna ålägga käranden att betala svarandens kostnader. Kvitning av kostnaderna kan däremot äga rum, när käranden ej varit trängd att åsamka sig några kostnader. Huru praxis nu än förfar i ett sådant fall, biträder processkommissionen den ledande grundtanken i de främmande lagarnas bestämmelser, nämligen att en kärande, som i onödan besvärar sin motpart med rättegång, bör dels få bära sina egna kostnader dels betala svarandens kostnader. Regeln bör därför bliva, att om käranden väckt rättegång utan att svaranden givit giltig anledning att instämma saken till domstol samt kärandens anspråk helt eller delvis bifalles, käranden skall förpliktas gälda svarandens kostnader, om svaranden vid rätten

genast medgiver kärandens anspråk i den omfattning rätten i sin dom godkänner detta.

Från detta stadgande bör emellertid undantag göras för det fall, att målet rör sådant rättsförhållande, som icke kan regleras annorledes än genom rättegång. Det har redan förut framhållits, att i sådana mål domstolen bör äga en av omständigheterna betingad prövningsrätt beträffande svarandens skyldighet att gälda kostnaderna. Längre än till kvittning av kostnaderna synes man emellertid rättvisligen ej kunna komma. Någon skyldighet i dylika mål för käranden att, om svaranden genast godkänner kärandens talan, betala svarandens kostnader, bör ej komma i fråga.

Beträffande ersättningsskyldighetens omfång stadgas i 21 kap. 3 § rättegångsbalken, att sådan skyldighet omfattar allt vad den ersättningsberättigade varit trängd att kosta å saken. Det gäller alltså för domstolen att pröva, huruvida kostnad, för vilken ersättning fordras, varit nödig. Fullständigt onyttig kostnad, t. ex. ersättning till vittne, som ej haft något i saken att förmåla, pålägges sålunda ej den ersättningsskyldige. Men även kostnader, som visserligen ej varit onyttiga men kunnat undvikas, t. ex. merkostnad för anlåtande av ombud från avlägsen ort, ehuru partens talan kunnat på ett fullt betryggande sätt utföras av ombud på närmare håll, böra ej utdömas.¹ Med stöd av lagbestämmelsen torde domstolarna jämväl anse sig befogade att på varje punkt pröva skäligheten av fordrade belopp, och detta oberoende av om från parts sida framställes anmärkning mot storleken av visst eller vissa belopp.

*Ersättnings-
skyldig-
hetens
omfång.*

I samband med de klagomål, som tidigare framstälts däröver, att våra domstolar kvittat rättegångskostnaderna i alldeles för stor utsträckning, har tillika gjorts gällande att vid utdömande av ersättning densamma merendels bestämts till lägre belopp än som motsvarade partens nödiga kostnader. Berörda missförhållande, som otvivelaktigt förr varit rådande och på sin tid föranledde ett inskröpande hos domstolarna genom kungl. brev den 27 maj 1801 att icke fastställa den vinnande partens ersättning till ringare belopp än vad emot hans verkliga kostnad svarade, förefinnes icke numera i ens närmelsevis samma utsträckning som förut. Vad underrätterna angår, torde skäligen kostnader i regel utdömas. I fråga om överrätterna finnes otvivelaktigt fog för den anmärkningen, att en viss schablonmässighet gör sig gällande vid utdömande av kostnader därstädes. Då ersättning för rättegångskostnad tillerkännes svarandeparter i överrätt, plägar sålunda ett för alla mål lika bestämt belopp utdömas; endast i alldeles särskilda undantagsfall, t. ex. då en mycket vidlyftig utredning av betydelse förebragts i överrätten, höjes kostnadsersättningen.

Den regeln bör alltså gälla, att ersättning för rättegångskostnad bör motsvara verkliga kostnaden för målets utförande; men att onödig eller oskäligen kostnad icke gottgöres.

¹ Se N. J. A. avd. I 1912 not B 204.

*Skyldighet
att gälda
kostnad, or-
sakad genom
fel eller för-
summelse.*

Såsom redan i straffprocessen framhållits, upptaga de nyare processlagarna bestämmelser om skyldighet i visst fall för part att, oberoende av kostnadsfrågans utgång i övrigt, gälda viss rättegångskostnad. De särskilda bestämmelserna överensstämma väl icke i alla hänseenden. Grundtanken är emellertid densamma, nämligen att part, som genom fel eller försummelse åsamkar motparten kostnad, får betala denna, även om han i övrigt vinner målet. En part, som vållat onödigt uppskov, t. ex. då part utan giltig anledning uteblivit och tredskodom ej kan meddelas på grund av målets beskaffenhet eller på det stadium av rättegången, varom fråga är, får sålunda gälda de motparten genom uppskovet åsamkade utgifterna. Detsamma är förhållandet, om part väntar med att framställa viss invändning, som är avgörande för målets utgång, och därigenom förorsakar motparten onödiga kostnader, t. ex. om svaranden mycket väl kunnat under förberedelsen göra invändning om res judicata men ej gör detta förrän vid huvudförhandlingen. Är invändningen befogad, vinner svaranden visserligen målet, men han har genom sin försummelse ådragit sig ersättningskyldighet gentemot käranden för kostnader, som försummelsen medfört. Även andra kostnader än sådana, som föranletts av onödigt uppskov, kunna åläggas en part, under förutsättning att han gjort sig skyldig till fel eller försummelse. Svaranden i ett kravmål har t. ex. gjort invändning om preskription, vilket föranlett käranden att föra bevisning om avbrott i preskriptionen. Om detta lyckas honom, men käranden likväl av annan grund tappar målet, bör svaranden, om invändningen kan anses vara utan skäl framställd, åläggas att bära de särskilda kostnaderna för den onödiga bevisföring, som föranletts av svarandens invändning. Nu ifrågakomna grundsats motsvaras icke av någon bestämmelse i vår lag och torde ej heller i praxis komma i tillämpning, åtminstone ej i nämnvärd omfattning. I fall, sådana som de anförda, torde domstolarna väl, i den mån kostnaderna varit onödiga, låta den försumlige stå dessa själv. Men domstolarna anse sig nog icke utan stöd av lag kunna gå så långt som att låta den försumlige dessutom gälda för motparten genom försummelsen uppkomna kostnader.¹ Beträffande lämpligheten av grundsatsens upptagande i vår rätt torde tvekan ej råda. Grundsatsen har i större eller mindre omfattning förordats i reformförslagen, och processkommissionen har i sitt förslag på ett flertal ställen förutsatt densammans införande såsom ett nödvändigt medel för åstadkommande av snabbhet och koncentration i rättegången. I en blivande rättegångsordning bör sålunda intagas en föreskrift, att part, som genom vårdslöshet eller försummelse föranlett onödigt uppskov i målet, onödig bevisföring eller annan onödig processuell åtgärd, skall, oavsett huru angående kostnaderna i övrigt må förordnas, ej allenast själv vidkännas den för honom härigenom uppkomna ökade kostnaden utan även åläggas återgälda motparten vad som må antagas motsvara dennes rättegångskostnader utöver vad som eljest varit erforderligt. Den försumlige partens ersättningsplikt behöver naturligtvis icke genom särskilt beslut fastställas med visst belopp, utan en total uppgörelse äger lämpligen rum i domen, därvid t. ex. det belopp, som vinnande part enligt de allmänna reglerna får sig tillerkänt

¹ Se N. J. A. avd. I 1922 sid. 217. Jämför dock N. J. A. avd. I 1889 sid. 503.

i kostnader, nedsättes med det belopp, som den vinnande parten genom försum-
melse anses pliktig ersätta den tappande parten.

Man måste även räkna med möjligheten, att parts rättegångsfullmäktig
eller rättegångsbiträde genom felaktigt utförande av målet förorsakar ökning
av sin huvudmans motparts kostnader. För sådant fall synes fullmäktigen
eller biträdet böra kunna förpliktas att gemensamt med huvudmannen ersätta
motparten hans ökade kostnader.

Ett till kapitlet om rättegångskostnad hörande viktigt spörsmål, som icke i *Solidarisk
eller delad
ansvarighet?*
vår gällande lag reglerats, är huruvida, då flera parter å en sida skola åläggas
ersättningsskyldighet för rättegångskostnader, solidarisk eller delad ansvarig-
het skall äga rum. Härvid förutsättes då, att parterna intagit väsentligen
samma ställning till huvudsaken. I andra fall lärer det nämligen icke
kunna ifrågasättas att ålägga en flerhet av parter gemensam ersättnings-
skyldighet.

Enligt tysk och österrikisk rätt är delad ansvarighet regel med fördelning i
allmänhet efter huvudtalet. Solidarisk ansvarighet inträder, då flera svarande
dömas såsom solidariskt förpliktade i huvudsaken. Enligt fransk rätt gälla,
med den utveckling praxis tagit, samma regler. Den danska lagen föreskriver
solidariskt ansvar såsom regel, med rätt dock för domstolen att, när omständig-
heterna tala därför, ålägga en eller flera av medparterna att ensamma betala
vissa kostnader. Enligt den nya norska lagen har domstolen att fördela rättegångs-
kostnaden, när flera skola gälda den, och domstolen avgör, om solidariskt
ansvar skall inträda. Sådant ansvar skall alltid åläggas, när medparterna häfta
solidariskt i huvudsaken, och kan av domstolen i varje fall ådömas beträffande
kostnader, som icke överstiga vad en enda part skulle hava att betala, om pro-
cessgemenskap icke ägt rum. De finska förslagen uppställa delad ansvarighet
såsom huvudregel med fördelning efter som parterna hava del i saken eller, om
de hava lika del, efter huvudtalet. Solidariskt ansvar inträder vid sådant an-
svar i huvudsaken. Nya lagberedningen föreslog i sitt principbetänkande, att
om flera parter på samma sida vore ersättningspliktiga, skulle de svara för
rättegångskostnaden efter enahanda grund, som gällde för deras ansvarighet i
huvudsaken. 1918 års förslag däremot stadgade i förevarande fall solidarisk
ansvarighet.

Till förmån för solidarisk ansvarighet talar det praktiska skälet, att det i
regel ej blir mer att betala för den solidariskt förpliktade parten än om han
stått ensam som part på ena sidan. Utkrävandet av solidarisk ansvarighet för
rättegångskostnader överensstämmer också med hos oss numera förhärskande
rättstillämpning. På grund härav anser sig processkommissionen böra förorda,
att solidarisk ansvarighet stadgas i en blivande lag. Kostnad, som hänför sig till
eller orsakats av allenast någon av flera medparter, bör uppenbarligen gäldas
uteslutande av denne. Därest parterna icke intagit samma ställning i huvud-
saken, synes det böra ankomma å rätten att mellan parterna fördela ansvaret
för kostnaderna efter som skäligt prövas.

*Uppgift å
kostnadens
belopp.*

En förutsättning för att part skall tillerkännas ersättning för sina kostnader är uppenbarligen, att han framställer anspråk därpå. Enligt gällande lag är det emellertid ej nog med ett allmänt yrkande härom. Part, som vill fordra ersättning för rättegångskostnad, skall ingiva förteckning över kostnaderna eller uppge, vari kostnaden består. I anslutning till vad sålunda redan gäller bör vid en blivande lagstiftning såsom förutsättning för ersättnings utdömande uppställas, att part lämnar uppgift å sina kostnader. Sådan uppgift bör kunna lämnas muntligen eller skriftligen.

Liksom för närvarande bör emellertid, oaktat part underlåtit att angiva, vari hans kostnader bestå, rätten äga tillägga parten ersättning för vissa kostnader. Regeln synes böra avse över huvud sådana kostnader, vilkas belopp framgå av rättegångshandlingarna i målet (stämning, delgivningskostnad, vittneslöner m. m.).

*Skyldighet i
visst fall för
vittne m. fl.
att gälda
rättegångs-
kostnad.*

För tvistemålsrättsskipningen bör, i överensstämmelse med vad i straffprocessen förordats, gälla, att vittne eller sakkunnig, som behörigen inkallats till rättssammanträde men utan giltig anledning uteblir eller tredskas att avlägga ed eller försäkran eller att avgiva utsaga eller som eljest genom försummelse vållar onödig processuell åtgärd, och som därigenom förorsakar särskild kostnad i målet, bör kunna åläggas att bära den sålunda vållade kostnaden. Domstolen bör äga fri prövningsrätt för varje särskilt fall samt kunna begränsa ersättningsskyldighetens omfattning.

*Kostnader
vid talan i
högre rätt.*

De bestämmelser, som i det föregående förordats, böra komma till användning jämväl vid talan i högre rätt. Detta innebär till en början, att fördelningen av parternas kostnader i den eller de lägre instanserna skall, för såvitt talan därom fullföljts, bedömas enligt de förut angivna grunderna. Och samma grunder bliva tillämpliga beträffande kostnaderna i den högre rätten. Vår gällande rättsregel, enligt vilken kvittning av kostnaderna i överrätten nästan undantagslöst äger rum, då underrättens dom ändras, måste anses otillfredsställande såsom ledande till ett materiellt orättvist resultat. Det kan svårigen rättfärdigas, att den, som prövas hava haft rätt i huvudsaken, skall bli lidande beträffande viss kostnad, därför att underrätten dömt annorlunda. I allmänhet bör sålunda utgången i den högre rätten bliva avgörande för kostnaderna i samtliga instanser. Men under särskilda omständigheter, t. ex. om part vunnit målet i högre rätt med stöd av bevisning, som han försummat förebringa i den lägre instansen, kan en annan fördelning av kostnaderna äga rum på grund av den förut anförda regeln om parts skyldighet att stå för kostnader, som på grund av försummelse uppstått av onödig processuell åtgärd.

Fri rättegång.

Vid lagtextens utarbetande torde bestämmelser om fri rättegång böra meddelas. Såsom processkommissionen i straffprocessen framhållit, anser sig processkommissionen icke böra närmare utreda, huruvida därvid gällande lags bestämmelser i ämnet böra modifieras.

Sammanfattning.

1.

Part, som tappar i huvudsaken, skall vara pliktig återgälda motparten dens kostnader å rättegången, såvida ej annat sägs här nedan.

2.

Rätten må förordna, att vardera parten skall vidkännas sina kostnader, om saken varit så mörk och tvivelaktig, att den tappande parten haft synnerliga skäl till rättegång eller om målet rör sådant rättsförhållande, som icke kan regleras annorledes än genom rättegång.

3.

Finnas i en rättegång flera käromål, i vilka parterna vinna och tappa ömsom, eller har parts talan endast delvis bifallits, bör, i den mån så kan ske, en uppdelning av kostnaderna äga rum, allteftersom de hänföra sig till delar av målet, som fått olika utgång. Kan sådan uppdelning ej ske, bör rätten kunna efter omständigheterna kvitta rättegångskostnaderna, ålägga den ena parten att till fullo gälda motpartens kostnader eller tillerkänna part jämkade kostnader.

4.

Har käranden väckt rättegången utan att svaranden givit giltig anledning att instämna saken till domstol, skall käranden, även om hans anspråk helt eller delvis bifalles, förpliktas gälda svarandens kostnader, såvida svaranden vid rätten genast medgiver kärandens anspråk i den omfattning rätten godkänner detsamma i sin dom.

Vad sålunda sagts skall ej äga tillämpning, när målet rör sådant rättsförhållande, som icke kan regleras annorledes än genom rättegång.

5.

Ersättning för rättegångskostnad bör motsvara kostnaden för målets utförande; onödig eller oskäligen kostnad gottgöres icke.

6.

Om part genom vårdslöshet eller försummelse föranlett onödigt uppskov i målet, onödig bevisföring eller annan onödig processuell åtgärd, skall, oavsett huru angående kostnaderna i övrigt må förordnas, den försumlige vidkännas de genom försummelsen å omse sidor uppkomna rättegångskostnaderna.

Finnes partens rättegångsfullmäktig eller rättegångsbiträde hava genom felaktigt utförande av talan vållat ökningen av motpartens kostnader, må rättegångsfullmäktigen eller rättegångsbiträdet förpliktas att gemensamt med huvudmannen ersätta denna ökning.

7.

Äro å endera sidan flera parter och hava de väsentligen intagit samma ställning i huvudsaken, åläggas dem betalningsskyldighet en för alla och alla för en, såvida fråga ej är om kostnad, som hänför sig till eller orsakats av allenast någon av parterna.

Hava parterna icke intagit samma ställning i huvudsaken, ankommer det på rätten att förordna om fördelning av ansvaret för kostnaderna efter som skäligen prövas.

8.

Part, som vill hava ersättning för rättegångskostnad, skall uppgiva, vari kostnaden består. Underlåtenhet härav utgör dock ej hinder för rätten att tillägga honom ersättning för kostnader, vilkas belopp framgår av rättegångshandlingarna i målet.

9.

Vittne eller sakkunnig, som behörigen inkallats till rättssammanträde men utan giltig anledning uteblivit eller tredskas att avlägga ed eller försäkran eller att avgiva utsaga eller som eljest genom sin försummelse vållar onödig processuell åtgärd, skall av rätten kunna åläggas att helt eller delvis bära de kostnader, som härigenom uppstått.

10.

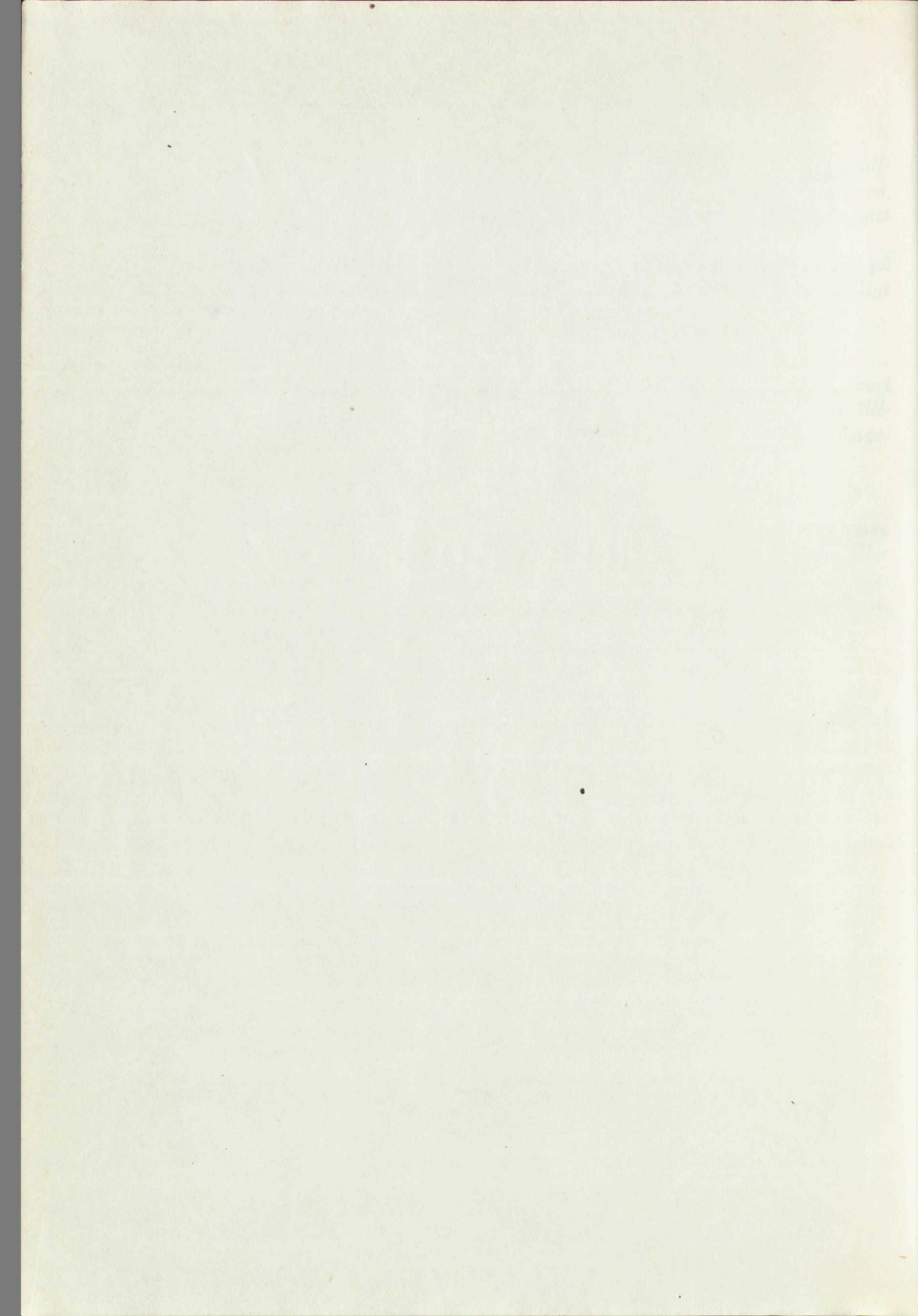
Förut angivna regler skola äga tillämpning jämväl vid fullföljd av talan i högre rätt.

11.

Vid lagtextens utarbetande meddelas bestämmelser om fri rättegång.

BILAGOR

Om rättegångsavgifter.

Kostnaderna för rättsskipningen kunna hänföras under två skilda kategorier. Till den ena höra kostnader, som avse inrättandet och vidmakthållandet av sådana för rättsskipningen erforderliga institutioner som domstolarna och åklagarorganisationen. Till den andra kategorien hänföras sådana kostnader, som mera omedelbart äro knutna till varje förekommande mål eller ärende. Exempel på kostnader av det förra slaget äro avlöning åt domare och åklagare samt övrig personal ävensom utgifter för sammanträdes- och kansli lokaler och skrivmaterial. Av det andra slaget äro kostnader för rättegångsfullmäktig, för parter och vittnens inställelse vid rätten, för sakkunnigutredning och syn med mera.

Såsom rättsordningens upprätthållare bör staten bära kostnaderna för rättsskipningsorganens bestånd. Kostnaderna för de särskilda rättegångarnas förande ankommer det däremot på parterna att vidkännas. Endast i den mån staten uppträder såsom part, ådrager den sig kostnader av detta slag. I detta sammanhang föreligger ej anledning att ingå på de ganska väsentliga modifieringar, som dessa grundsatser äro underkastade i deras praktiska genomförande. För vårt lands vidkommande må erinras om det förhållandet, att det allmännas skyldighet att sörja för de erforderliga institutionernas vidmakthållande såvitt angår rättsskipningen i första instans i stad, som bildar egen jurisdiktion, vilar å staden själv, samt därom att det på landet åligger invånarna i tingslaget att anskaffa och underhålla lokal åt häradsrätten. I viss utsträckning här staten kostnader, som hänföra sig till de särskilda rättegångarna, såsom då fri rättegång äger rum.

Att det allmänna sålunda bekostar en viktig del av utgifterna för rättsskipningen anses emellertid ej utesluta, att gottgörelse härför i större eller mindre grad utgår genom att särskilda avgifter påläggas dem, som anlita rättsskipningsorganen. Sådana rättegångsavgifter förekomma allestädes.

Stundom har man med rättegångsavgifter velat vinna även ett annat syfte än det nu angivna. Rättegångsavgifterna ha fått tjäna som ett medel att stävja processlystnaden. Särskilt brukar denna synpunkt framträda med avseende å avgifterna för fullföljd av talan till högre rätt.

Hos oss uttagas rättegångsavgifter väsentligen i form av stämpel och lösen, som de rättssökande ha att erlægga för domstolarnas expeditioner. Såvitt rättegångsmålen angår kommer därvid i underrätterna utskrift av domstolens

protokoll främst i betraktande. Käranden är skyldig att lösa dem. I högre instans äro vissa expeditioner, t. ex. domen, belagda med stämpel. Andra avgifter i rättegång, vilka ej utgå i form av lösen eller stämpel, äro vadepenningen vid talans fullföljande till hovrätt och fullföljdsavgift vid talans fullföljande till högsta domstolen. Med avseende å den sistnämnda avgiften träder dess syfte att förhindra obehörig klagan i förgrunden. Om klaganden vinner i allo eller i huvudsakliga delar, återfår han nämligen fullföljdsavgiften.

Av rättegångsavgifterna tillfalla de, som utgå i form av stämpel, kronan. Detsamma gäller om fullföljdsavgiften. Den i underrätterna utgående lösen tillkommer i princip vederbörande domare. Vadepenningen uppbäres ock av domaren.

Avlöningssystemet för domarna i häradsrätterna är byggt på den grundsatsen, att domaren av staten uppbär lön och vissa andra kontanta löneförmåner men därjämte lösen av de rättssökande. Oftast är expeditionslösen häradshövdingens huvudsakliga inkomst. Å andra sidan är häradshövdingen principiellt skyldig att bestrida kostnaderna för domsagens förvaltning, såsom avlöning till rättsbildade biträden och skrivbiträden, skrivmaterialier och hyra för kansliokal. Dessa domarens skyldigheter ha dock på senare år väsentligt modifierats, särskilt därigenom att staten till större delen övertagit kostnaderna för avlöning åt rättsbildade biträden. I flertalet domsagor tillhandahålla numera de tingshusbyggnadsskyldige kostnadsfritt kansliokal.

Beträffande avlöningssystemet i rådstuvurätterna gäller huvudsakligen samma grundsats. Även här kännetecknas således lönesystemet av att domarna åtnjuta en fast lön, som här utgå från stadens kassa, jämte sportler från de rättssökande. Domarna äro även i städerna principiellt, om ock ej i samma omfattning som på landet, skyldiga att bestrida förvaltningskostnader, särskilt renskrivning. Systemet har i åtskilliga städer mer eller mindre genomgripande modifierats. Sålunda förekommer det, att, medan domarna alltjämt uppbära sportler, staden bekostar samtliga utgifter för förvaltningen. I en del städer, däribland Stockholm och några andra av de större, åtnjuta domarna full lön av staden. Lösen tillfaller i dessa städer stadens kassa, som också bestrider samtliga förvaltningskostnader.

Såsom härav framgår, står vår nuvarande anordning av rättegångsavgifterna i det närmaste samband med systemet för underrättsdomarnas avlöande. Någon tvekan kan emellertid knappast råda om att sportelväsendet såsom avlöningsform för domare bör avskaffas. Vid flera tillfällen ha olägenheterna av denna avlöningsform trätt i dagen. I samband med att staten övertager rättsskipningen i städerna bör därför, såsom processkommissionen i ett den 11 november 1921 till Kungl. Maj:t avgivet utlåtande framhållit, underrättsdomarnas avlöning ordnas efter samma grunder, som nu tillämpas med avseende å högsta domstolens och hovrätternas ledamöter d. v. s. genom full lön från statskassan. Rättegångsavgifter böra ej längre utgå till domarna; den nuvarande expeditionslösen och vadepenningen försvinna. Någon anledning att på det hela taget minska de rättegångsavgifter, som nu avkrävas de rättssökande,

föreligger dock ej. De nuvarande rättegångsavgifterna äro ej särskilt höga, och något berättigat anspråk på deras nedsättande kan ej sägas föreligga. Men rättegångsavgifterna böra samtliga tillfalla statsverket såsom en ersättning för rättsskipningsorganens anlitande och bidrag till deras finansiella upprätthållande. Genom att lönesystemet omlägges så, att även underrätternas domare fullt avlönas med fasta löner, växa statskassans utgifter för rättsskipningen. Det är därför naturligt, att vad de rättssökande nu i form av sportler erlägga till domarna kommer staten till godo.

Någon tvekan kan ej yppas om att rättegångsavgifter böra i enlighet med vad nu sagts utgå i tvistemål. Mera ovisst är, huruvida rättegångsavgifter böra erläggas i brottmål. Allmän åklagare, som för ansvarstalan å tjänstens vägnar, skall tydligen, liksom nu, ej ha att erlägga avgift. Målsägande, som utan samband med allmän åklagares ansvarspåstående för talan om ansvar eller ersättning, har enligt svensk rätt att gälda rättegångsavgift såsom kärande i allmänhet. Ur den numera vedertagna synpunkten, att målsägande, som för talan om ansvar, därvid företräder ett allmänt intresse, synes det likväl riktigt att ej avkräva honom rättegångsavgift med avseende å denna hans talan, med mindre sådant må påkallas för att förekomma missbruk av rätten att fullfölja mål till högre instans. Begagnar målsägande sin rätt att i sammanhang med ett av åklagaren eller honom själv utfört åtal framställa privaträttsligt anspråk, synes han dock med avseende å detta anspråk böra erlägga rättegångsavgifter enligt reglerna för tvistemål. Framställer målsäganden sitt privaträttsliga anspråk i särskild rättegång, blir detta enligt processkommissionens förslag ett tvistemål, och rättegångsavgifter komma alltså att utgå enligt reglerna för dessa mål.

Den tilltalade är nu i underrätten skyldig att gälda rättegångsavgift i samma omfattning som en svarande i tvistemål. I högre instans är han även skyldig att erlägga avgifter efter den partsställning han intar i målet. Om han är häktad i målet, är han fri från alla avgifter. Och en tilltalad, som fullföljer talan till högsta domstolen beträffande honom ådömt ansvar, är aldrig pliktig att nedsätta fullföljdsavgift. I främmande länder är ofta den tilltalade helt undantagen från avgifter, men det förekommer ock att, därest han fälles i målet, en avgift pålægges honom. Med den tilltalades ställning i straffprocessen synes bäst överensstämma, att rättegångsavgifter ej avkrävas honom. Om privaträttslig talan föres mot honom, lär dock om skyldighet att gälda avgifter i denna del böra tillämpas vad som skall gälla om tvistemål.

En rättegångsreform efter de grunder, som i betänkandet förordats, medför, att en annan teknisk anordning för rättegångsavgifternas uttagande måste träffas än den nu brukade. Särskilt gäller detta underrätterna. Såsom nyss framhållits utgöra sakprotokollen underlaget för de avgifter, som påföras parterna i rättegångsmålen i underrätterna. Rättegångsavgifternas storlek beror på protokollets omfattning och i viss mån även på antalet rättegångstillfällen. Men med de regler processkommissionen förordat beträffande protokollsfo-

ringen i lagmansrätten, är det givet, att protokollets omfång ej är ägnat att utgöra grund för en beräkning av de avgifter, som parterna böra erlägga. Och i regel skulle anledning ej föreligga att föreskriva en skyldighet för parterna att lösa protokollet.

En i främmande länder med modern process vanlig anordning är, att rättegångsavgifter påföras vissa processhandlingar. Sålunda förekommer det, att en avgift uttages vid stämningens utfärdande, en annan vid upptagande av bevisning utom huvudförhandling, en annan för huvudförhandlingen, ytterligare en i händelse av uppskov och slutligen en avgift vid domen. Avgifterna i appellinstansen äro vanligen högre än i den första, och i revisionsinstansen inträder en ytterligare förhöjning.

Processkommissionen har ej för avsikt att framlägga något förslag, hur detta tekniska spörsmål, som saknar större principiell betydelse, bör lösas, men utgår ifrån, att rättegångsavgifterna knyts till särskilda processuella åtgärder under ett måls fortgång. Den part, som påkallar åtgärden, får gälda den därmed förknippade avgiften. Enär käranden är den som driver processen, är det naturligt, att han i regel får betala rättegångsavgifterna, men svaranden kan, i den mån han påkallar någon åtgärd, bliva skyldig att erlägga därför stadgad avgift. Vid det fortsatta arbetet bör övervägas i vad mån den synpunkten skall anläggas på avgifterna i rättsmedelsförfarandet, att de tjäna till att förekomma onödigt överklagande.

Nyare utländska lagar ha genomfört en sådan avvägning av rättegångsavgifterna, att mål, i vilka tvistens föremål har ett större ekonomiskt värde, drabbas av högre avgifter, under det att mål om obetydligare värden draga lägre avgifter. Därvid ha lagarna utgått från det betraktelsesättet, att ju större det ekonomiska intresse är, som för parterna står på spel, dess större avgifter kunna avkrävas dem, utan att därigenom rättegången blir ekonomiskt sett meningslös att föra. Då jämförelsevis högre avgifter uttagas i mål om större värden, blir det ock möjligt att i mål om ringa värden fastställa så låga avgifter, att de ej behöva avhålla någon från att söka sin rätt.

Denna tanke låter sig naturligtvis ej genomföras, då tvisten rör sig om sådant, som ej kan skattas i penningar. För sådana fall måste lika avgifter tillämpas i alla mål. Men då tvisten rör penningar eller annat, som kan värderas i penningar, uppställa lagarna mestadels en skala för rättegångsavgifterna, vilka då beräknas tämligen proportionellt till tvisteföremålets värde.

En sådan anordning är i vårt land okänd. De gällande bestämmelserna om rättegångsavgifter föranleda visserligen, att dessa ej utgå med samma belopp i alla mål, men växlingarna bero ej av tvisteföremålets olika värde. Utan att här närmare ingå på spörsmålet om hur rättegångsavgifterna böra beräknas, synes det processkommissionen, som om tanken att ställa rättegångsavgifterna i en viss relation till värdet av tvistens föremål förtjänade att beaktas vid ämnets reglering i lagen.

Rättegångsförfarandet kan stundom medföra, att part får till staten erlägga betalning, som icke är att hänföra till rättegångsavgifter. Detta kan bliva

fallet, därest staten vidkänts viss utgift för parts räkning, vilken bör av parten återgäldas. Såsom exempel härpå må nämnas kostnad för delgivning eller syn eller vittneslöner i vissa fall. Ofta torde dock böra fordras, att parten till staten förskjuter sådan kostnad. Fråga om återbetalning uppkommer då ej.

Processkommissionen förutsätter, att i överensstämmelse med nu gällande grundsatser part, som för fattigdom ej förmår gälda rättegångsavgift eller sådan kostnad som nyss omförmäls, skall vara befriad därifrån.

Rättegångsavgifter och gottgörelse för statens utgifter av angivet slag ingå bland partens rättegångskostnader och kunna alltså enligt allmänna regler komma att ersättas honom av motparten.

Om rättegångsreformens ekonomiska verkningar.

Ehuru processkommissionen icke anbefallts att verkställa utredning angående de ekonomiska konsekvenserna av dess förslag, hade det uppenbarligen varit önskvärt, att en sådan utredning kunnat åtfölja betänkandet. Emellertid har processkommissionen icke förfogat över material för att verkställa en utredning, som anger hur reformens genomförande siffermässigt skulle ställa sig i ekonomiskt avseende.

Om processkommissionen sålunda måst avstå från att söka närmare beräkna reformens ekonomiska verkningar, torde det likväl vara lämpligt att i korthet antyda, i vilka riktningar sådana verkningar huvudsakligen komma att yppa sig. Genom att sålunda angiva och i viss mån värdesätta de olika faktorer, som i detta hänseende äro av betydelse, torde, även om resultatet icke utföres i siffror, likväl en belysning av reformens ekonomiska följder erhållas.

Såsom utgångspunkt må därvid erinras om att, på sätt vid behandlingen av spørsmålet om rättegångsavgifter (bil. n:r 1) anförts, kostnaderna för rättsskipningen principiellt äro av två slag, sådana mera konstanta, som avse upprätthållandet av rättsskipningsorganen, och sådana, som hänföra sig till varje rättegång. De förra bäras regelmässigt av det allmänna och de senare av parterna. I anslutning härtill är det naturligt att särskilt angiva de omständigheter med avseende å reformen, som påverka det allmänns kostnader, och särskilt de, som beröra parter eller andra, som taga befattning med rättegångarna. För ett bedömande av reformens nationalekonomiska innebörd måste samtliga dessa faktorer beaktas.

*Kostnader
för det all-
männa.*

Vad kostnaderna för det allmänna angår, måste framhållas, att dessa i varje fall för vårt vidkommande ej sammanfalla med statens. Detta beror på att nu ifrågavarande kostnader bäras ej blott av staten utan även av städerna och tingslagen. Städernas rättsskipning skulle emellertid övertagas av staten. Även en annan omständighet är här av betydelse. Det allmänns kostnader för rättsskipningen, vare sig de bäras av staten eller av städerna, äro för närvarande jämförelsevis billiga, på grund av sportelsystemet, varigenom allmänheten i väsentlig grad bidrager till domarnas avlönande och till förvaltningskostnaderna. Genom detta system minskas statens och städernas kostnader i motsvarande grad. Såsom utvecklats vid behandlingen av frågan om rättegångsavgifter, bör sportelsystemet upphöra och sportlerna ersättas med en till staten ingående rättegångsavgift. Härav följer, att en riktig jämfö-

relse mellan det allmännas utgifter för rättsskipningen nu och framdeles förutsätter, att hänsyn tages ej blott till de kostnader, som bäras av staten, utan jämväl till dem, som nu åvila städerna, de tingshusbyggnadsskyldiga eller, i form av sportler, de rättssökande. I denna omfattning skall problemet här behandlas, därvid till en början skall vidröras den viktigaste av det allmännas kostnader för rättsskipningen, nämligen domarnas och de vid domstolarna anställda rättsbildade tjänstemännens avlöning.

Några allmänna synpunkter på frågan om särskilt domarnas avlöning må först anföras.

Med avseende å varje rättegångsordning kan det sägas, att rättsskipningens beskaffenhet är, oavsett huru lagen reglerat organisation och förfarandet, i hög grad beroende på förmågan och viljan hos dem, som taga befattning med rättegångarna, att åstadkomma ett gott resultat. Främst kommer det därvid an på domarnas förutsättningar att fullgöra sin uppgift. Men domarens uppgift kan allt efter förfarandets utformning i lagen vara mer eller mindre krävande. Den moderna processen, kännetecknad av en muntlig och koncentrerad förhandling, ställer krav på domaren, som väsentligt överstiga vad som fordras av honom i ett skriftligt förfarande. Under rättegången framträder detta först i fråga om processledningen, som i den muntliga processen har en särskilt stor betydelse. Ej minst i vårt land, där man säkerligen måste räkna med att parterna i stor utsträckning utan biträde av advokater föra sin talan, kommer domarkårens förmåga att handlägga rättegångarna på ett sätt, som fullt motsvarar syftet med det nya förfarandet, att bliva avgörande för om processreformen skall medföra en verklig förbättring av vår rättsskipning. Av domaren måste krävas, att han behärskar den ingalunda lätta uppgiften att insiktsfullt och planmässigt förbereda målet till huvudförhandlingen och där sörja för att processmaterialet vid denna framlägges i överskådlig form. Härpå beror väsentligen det muntliga förfarandets möjlighet att göra sina företräden gällande.

Även under förutsättning av en oklanderlig processledning ställer domarens förnämsta uppgift, att döma i målet, större anspråk på honom än i det skriftliga förfarandet. Han måste kunna sammanhålla och behärska processmaterialet även då detta icke är upptecknat i skrift. Och ehuru han ej behöver sakna erforderligt rådrum för att överväga målet, skulle han ej få göra anspråk på så utsträckt tid härför, som nu är bruklig.

Om sålunda domarens uppgift i flera avseenden blir svårare, erbjuder å den andra sidan det muntliga förfarandet utsikter till en fruktbar utveckling av rättsskipningen men även här endast under förutsättning, att domarkåren motsvarar högt ställda anspråk. Det nya förfarandet låter domstolen mera omedelbart komma i beröring med de personer och förhållanden rättegången rör. Därigenom ökas möjligheterna för en erfaren och omdömesgill domare att i sina domar nå det materiellt rättvisa.

En oeftergivlig förutsättning för att ett tillfredsställande resultat skall vinnas av den här föreslagna reformen av vårt rättegångsväsen är således, att

*Avlöning
till domare
och rättsbil-
dade tjänste-
män.*

domarbefattningarna besättas med de bästa krafter, som äro att tillgå. Såsom rättesnöre bör därvid gälla, att domarnas löner avvågas så, att framstående jurister vilja ägna sig åt domarkallet. Det är då att beakta, att staten på detta område har att tävla med de ekonomiskt lockande banor som advokat eller affärsjurist, vilka stå öppna för den dugande juristen. Visserligen är det icke möjligt för staten att erbjuda löner, som mäta sig med de inkomster, vilka framstående advokater och affärsjurister uppnå. Och detta är ej heller nödvändigt, då den större trygghet för framtiden, som anställningen i statens tjänst erbjuder, till stor del uppväger de större inkomsterna i privat verksamhet. Men skillnaden bör ej få bliva så betydlig, att de bästa juristerna allmänt föredraga den enskilda verksamheten.

I och med sportelsystemets avskaffande inträder en utjämning av de nu ganska växlande lönerna i underrätterna. Men lönesystemet bör ej eftersträva en fullständig likhet för domarna i varje instans. Sålunda bör den domare, som utövar den administrativa ledningen av en domstol, åtnjuta högre lön än övriga där anställda domare. Detta gäller i den av processkommissionen föreslagna organisationen om högsta domstolens och hovrätternas presidenter samt lagmännen.

Avlöningssystemet bör vidare anordnas så, att de befattningar, på vilkas innehavare de viktigaste och mest kvalificerade domaruppgifterna falla, tilldelas högre löner än övriga. Därigenom blir det möjligt att vid dessa befattningar knyta de bästa domarna. I anslutning till vad ovan anförts om angelägenheten av att processledningen i de viktigare målen utövas av framstående domarkrafter bör därför en sådan reglering av lönerna genomföras, som understödjer detta önskemål. Härav föranledes, att jämförelsevis högre lön tilldelas lagmän och vice lagmän samt ordförande på avdelning i hovrätt och högsta domstolen. Särskilt må framhållas den gentemot nuvarande förhållanden väsentligt förändrade ställning, som avdelningsordförandena i hovrätterna få genom det muntliga förfarandet och hovrätternas uppgift att slutligt avgöra sakfrågan.

Även med iakttagande av att tillfredsställande löner beredas domarna och de rättsbildade tjänstemännen i de olika instanserna torde det kunna antagas, att avlöningskostnaderna på det hela komma att visa en ej obetydlig nedgång. Huvudsakligen beror detta av den mera rationella domkretsindelningen i första instans och avskaffandet av de nuvarande kollegiala stadsdomstolarna. I samma riktning verkar ock att högsta domstolens förändrade arbetsuppgift möjliggör en väsentlig nedsättning av antalet justitieråd och revisionssekreterare. För hovrätternas del torde däremot någon kostnadsminskning ej vara att emotse.

Överexekutorsgöromålens överflyttning till lagmansrätterna bör medföra en ej obetydlig minskning i de nuvarande kostnaderna för länsstyrelserna. Å andra sidan kommer åtskiljandet av rättsskipning och förvaltning i städerna att kunna medföra en ny utgift för de administrativa uppgifter, som nu åligga magistraterna.

En av de mest betydande utgiftsposterna för rättsskipningen utgör under nuvarande förhållanden renskrivningen. Denna kostnad, som nu uppgår till omkring 1,300,000 kronor, består till största delen av lön till skrivbiträden men även av utgifter för skrivmaterial med mera. Renskrivningskostnaden är för närvarande fördelad mellan staten, städerna och underrättsdomarna.

Renskrivning.

Utgifterna för renskrivning böra i sammanhang med processreformens genomförande kunna väsentligt nedbringas. Detta beror på inskränkningen i protokollsföringen och protokollens förändrade uppgift. Domstolarnas originalprotokoll skola föras omedelbart vid deras sammanträden. Originalprotokollen skola där ombesörjas av domaren och sekreteraren, varför någon särskild personal för detta ändamål ej blir erforderlig. Utskrift av protokollet, som nu är nödvändig att göra i det övervägande antalet mål, torde framdeles icke så ofta komma i fråga. Och protokollet är då mestadels betydligt mindre till sitt omfång än nu.

En ytterligare mycket avsevärd besparing i renskrivningskostnaden kan också lätt genomföras, när i sammanhang med processreformen sportelväsendet avskaffas. Något hinder möter då ej längre att väsentligt förenkla de nu mycket omständliga utskriften i inskrivningsärenden.

Vad nu sagts gäller underrätterna. Någon besparing å den redan nu ganska obetydliga renskrivningskostnaden i de högre instanserna torde ej vara att emotse.

Kostnaden för vaktbetjäning vid domstolarna torde i stort sett bliva densamma som nu.

Vaktbetjäning.

Processkommissionen har uttalat den meningen, att ersättning bör tillkomma nämndens ledamöter för deras inställelse jämväl vid lagtima tingssammanträden (1 delen 5 kap. 16 punkten). Härigenom uppkommer en betydande ny utgift för det allmänna. Frågan om ersättning till nämnden har emellertid, oberoende av processreformen, stått på dagordningen, och det är därför icke en utgift, som står i omedelbart samband med processreformen. Frågan har senast bragts å bane genom en skrivelse till Kungl. Maj:t av 1918 års lagtima riksdag. I anledning därav föranstaltades en utredning. Enligt därvid verkställd beräkning skulle årliga kostnaden belöpa sig till 1,050,000—1,350,000 kr.

Ersättning till nämnden.

Huruvida denna beräkning kan läggas till grund för kostnaderna efter processreformens genomförande, är vanskligt att avgöra. Till minskning av de beräknade kostnaderna verkar, dels att domfört antal nämndemän skulle ned sättas från nuvarande 7—12 till 5 och dels att nämndens deltagande endast skulle äga rum vid huvudförhandlingen och icke såsom nu vid alla rättegångstillfällen. Å den andra sidan förorsakas en ökning av dels många städers införlivande med kringliggande landsbygd och därav följande ökning av antalet mål med nämnd, dels nämndens deltagande i grövre brottmål i de övriga städerna, dels tätare tingssammanträden än nu brukas och dels nämnds deltagande i grövre brottmål i hovrätterna. Sannolikt är väl, att den nya organisationen på det hela kommer att medföra någon höjning av de med avseende å nuvarande förhållanden beräknade kostnaderna.

Handelskunniga bitsittare i hovrätt. En ny utgift, ehuru ej betydande, föranledes därav, att ersättning lär böra utgå till hovrätternas handelskunniga bisittare för deras tjänstgöring.

Lokaler. En mycket betydande utgiftspost för det allmänna är den, som avser lokaler för rättsskipningsorganen. Denna kostnad drages nu såvitt angår första instansens domstolar på landet av invånarna i varje tingslag (de tingshusbyggnadsskyldige) och i stad av stadskassan. För lokaler åt hovrätterna och högsta domstolen sörjer i princip staten.

Kostnaderna för lokaler borde i stort sett bliva mindre efter processreformens genomförande. Visserligen erfordras lokaler åt de nya hovrätterna, men å andra sidan bliva genom underrätternas omorganisation åtskilliga domstolsbyggnader överflödiga för rättsskipningen.

Åklagarväsendet. En betydande ökning av det allmännas kostnader för rättsskipningen föranledes av åklagarväsendets förbättring. Då, oavsett rättegångsreformen, ett stärkande av åklagarväsendet allmänt erkännes vara av behovet påkallat och ett självständigt förslag i sådan riktning redan utarbetats, böra kostnaderna för detta ändamål ej anses uteslutande framkallade av processreformen. Endast i den mån det nya förfarandet medför kostnader, som ej redan med hänsyn till nuvarande förhållanden äro nödiga, kan kostnadsökningen läggas processreformens till last.

I fråga om underåklagarna (landsfiskaler, stadsfiskaler och poliskommissarier) torde, såvitt nu kan bedömas, någon kostnadsökning ej uppkomma. Där emot kommer statsåklagarinstitutionen att draga betydliga nya utgifter, som endast i ringa mån motvägas av besparingar, vilka möjligen kunna uppstå, därigenom att de nuvarande landsfogdarna befrias från en väsentlig del av sina utgifter.

Även åklagarväsendet i hovrätterna, bestående av advokatfiskaler och hovrättsfiskaler, måste betraktas såsom en nyhet. Likaså tillkommer någon kostnad för förstärkning av arbetskrafterna i justitiekanslersexpeditionen.

Reseersättningar. Med genomförandet av grundsatsen om fast lön åt domarna i underrätt följer att dessas nuvarande skyldighet att på egen bekostnad resa till tingen upphör. Ersättning härför måste utgå av allmänna medel. En ny utgift för det allmänna tillkommer för hovrätternas resor till sammanträden på annan ort.

Någon ökning av reseersättningar till åklagare lär väl ock kunna emotses, även om denna ej bör bliva betydande.

Rättegångsbiträde åt häktad. Beträffande häktads rätt att få rättegångsbiträde föreslår processkommissionen grunder, som i huvudsak överensstämja med de nu gällande. På grund av det förändrade rättegångssättet torde härutinnan ökning av kostnaderna i vissa hänseenden komma att uppstå, under det att i andra avseenden minskning kan förväntas. Någon väsentlig förändring av det allmännas kostnader i sin helhet torde icke förorsakas av processreformen.

Huruvida någon förändring av den kostnad, som det allmänna nu får bära för fattig parts rätt till fri rättegång, kan komma att äga rum, beror givetvis väsentligen på de allmänna grunder, som komma att gälla för åtnjutande av denna förmån. Då i varje fall villkoren härutinnan icke torde komma att bliva mindre stränga än för närvarande, behöver en ökning av kostnaderna sannolikt icke befaras.

Fri rättegång.

En avsevärd utgift för det allmänna utgör ersättning åt vittnen. Sådan ersättning utgår av statsmedel, bland annat, i brottmål, däri allmän åklagare för talan å tjänstens vägnar, och i åtskilliga familjerättsliga mål. Denna utgift skulle betydligt ökas genom processreformen. I denna riktning verkar, dels att enligt förslaget vittnen skulle få ersättning även för inställelse under förberedande undersökning och dels att vittnens inställelse i hovrätt skulle förekomma i grövre brottmål.

Ersättning åt vittnen.

De viktigaste faktorer, som inverka på det allmännas kostnader för rättsskipningen, äro härmed berörda. Om med ledning av vad sålunda anförts ett försök göres att draga en slutsats om den inverkan på sammanlagda beloppet av det allmännas årliga kostnader för rättsskipningen, som rättegångsreformen skulle utöva, finnas goda skäl för det antagandet, att någon väsentlig ökning av dessa kostnader icke torde uppkomma. Däremot kommer rättegångsreformens genomförande att förorsaka vissa engångs- och övergångskostnader, vilkas storlek beror på sättet för och de närmare anordningarna vid genomförandet.

Sammanfattning.

Frågan om reformens statsfinansiella verkningar är delvis av annan innebörd än det nyss behandlade spørsmålet. En ökning eller minskning av sådana utgiftsposter, som redan nu helt falla å statsverket, kommer att omedelbart inverka på statens kostnad för rättsvården. Men i fråga om sådana utgiftsposter som domares avlöning och renskrivning, vilka nu delvis drabba städerna och de rättssökande, kan av det ovan anförda intet slutas beträffande reformens följder för statskassan.

Reformens verkningar med avseende å statens finanser.

Statens ställning till rättsskipningen är ekonomiskt sett den, att staten vidkännes vissa utgifter men å andra sidan gottgör sig vissa inkomster av rättsskipningen. Dessa inkomster äro väsentligen stämpelmedel för domstolarnas expeditioner samt fullföljdsavgift till högsta domstolen.

Statens utgifter för rättsskipningen komma att avsevärt stegras genom reformen. Särskilt medverkar härtill övertagandet av rättsskipningen i städerna med den därav följande förpliktelsen att avlöna samtliga domstolars domare och tjänstemän. Sportlernas avskaffande och ersättande med full lön innebär också en betydande ökning av statsverkets utgifter för avlöning. Renskrivningskostnaden i första instans, för vilken staten nu praktiskt taget ej har någon utgift, skulle komma att åligga statsverket, om ock renskrivning ej behöver förekomma i tillnärmelsevis sådan omfattning som nu. Ersättning till nämndemän, i den mån denna utgift förorsakas av reformen, blir en ny kostnad, som faller staten till last. Även om man utgår från att något hinder

ej möter att låta anskaffandet och underhållet av lokaler åt första instansens domstolar liksom nu vila å domkretsarnas invånare, uppstår genom hovrätternas utbrytning ökade lokalkostnader för statsverket. På statskassan faller ock den betydande ökningen av kostnaderna för åklagarväsendet. Av skäl, som ovan angivits, måste också statsanslaget för ersättning åt domare, vittnen och parter avsevärt höjas.

Å den andra sidan skulle rättegångsreformen komma att tillföra statsverket ökade inkomster. Genom sportlernas indragande till statskassan i form av motsvarande rättegångsavgift skulle ett högst avsevärt belopp inflyta. Statens övertagande av rättsskipningen i städerna synes ej böra ske, utan att städerna i större eller mindre grad gottgöra staten för den ekonomiska uppoffring den därigenom ådrager sig till städernas förmån. På de villkor, som härutinnan kunna bliva bestämda, beror väsentligen, hur processreformen kommer att inverka på statsfinanserna. I rättegångsavgifterna har staten ock ett medel att reglera sina uppoffringar för rättsvärderna.

*Enskildas
kostnader.*

Vad slutligen angår rättegångsreformens inflytande på enskildas kostnader i anledning av rättsskipningen, motsvaras i vissa fall en ökning i det allmännas utgifter av en besparing för den enskilde. Detta är fallet exempelvis, då staten framdeles skulle komma att utgiva ersättning till dem, som höras såsom vittnen vid förberedande undersökning i brottmål.

Av det största intresse är frågan, huruvida parternas kostnader för rättegångars förande komma att stegras eller minskas. Något allmängiltigt svar härpå kan ej givas. Omständigheterna i skilda rättegångar äro alltför växlande. Sålunda kommer, bland annat, om rättegångsavgifterna fastställas i förhållande till tvisteföremålets värde, detta att innebära i vissa fall en minskning och i andra en ökning av parternas kostnader.

Med avseende på förfarandet i första instans verka några omständigheter i riktning att göra rättegången dyrare för parterna. Sålunda lärer parts personliga inställelse vid rätten komma att påkallas i större utsträckning än nu. Regeln om bevisnings förebringande inför den dömande rätten innebär ej någon förändring i vad som redan nu tillämpas och bör därför ej medföra ökade kostnader för parterna. Ej heller kan det antagas, att parternas kostnader skulle i mera betydande grad ökas genom de förändringar i underrätternas förläggning, som skulle följa av de föreslagna grunderna för domstolsorganisationen. Snarare kan det sättas i fråga, om icke vissa kostnader komma att minskas, därigenom att domstolarna i större utsträckning sammanträda i städerna. En minskning av kostnaderna bör följa av rättegångens mera planmässiga anordnande. Antalet rättegångstillfällen under förberedelsen och huvudförhandlingen sammanlagt bör ej behöva bliva tillnärmelsevis så stort som nu ofta är fallet. Då parts kostnad för inställelse själv eller genom ombud nu är en av de väsentligaste, ligger betydelsen härav i öppen dag. På det hela torde det kunna antagas, att rättegången i första instans ej kommer att bliva dyrare för parterna än nu.

Däremot är det obestriddligt, att de anordningar, som föreslagits i syfte att

tillhandahålla hovrätterna ett bättre processmaterial, måste köpas på bekostnad av en förhöjning av de nu utomordentligt billiga kostnaderna för rättegångars förande i hovrätten. Av mindre betydelse är säkerligen därvid regeln, att part, som ej själv vill föra talan, måste härför anlita advokat. Kostnadsökningen vållas huvudsakligen av förfarandets anordning såsom muntlig förhandling med därav följande inställelseplikt för parterna eller deras advokater. Ofta torde såväl advokatens som partens inställelse komma att påkallas. I högre grad komma kostnaderna att stegras i mål, i vilka en omfattande vittnesbevisning skall förebringas inför hovrätten. Med de av processkommissionen förordade bestämmelserna skulle detta emellertid endast vara nödvändigt i de grövre brottmålen. Då i dessa mål talan väl så gott som undantagslöst kommer att föras av allmän åklagare och utgifterna i allt fall till sin väsentliga del stanna å statsverket, har denna omständighet ej så stor betydelse för frågan om enskilda personers kostnader, även om förhållandet ej bör förbises. Även i ett annat fall kommer en utförligare bevisföring i hovrätten och därmed förbundna kostnader att inträda, nämligen då tvistemål omedelbart anhängiggöres i hovrätt. Men då uppkommer en motsvarande besparing genom att underrättsförfarandet bortfaller. Det bör ej heller förbises, att förbättringarna i rättegångssättet i första instans böra medföra, att behov mera sällan föreligger att fullfölja talan till hovrätten.

Vad slutligen beträffar kostnaderna för högsta domstolsprocessen, torde det kunna antagas för visst, att det skriftliga förfarandet blir tillämpat i det övervägande antalet mål. Någon ökning av parternas kostnader bör då i regel ej behöva komma i fråga. Då muntlig förhandling hålles, förorsakas härav en utgift, som kan sägas sakna motsvarighet i nuvarande förfarande.

Om domarutbildningen.

I det svenska rättegångsväsendet för närvarande vilar domarutbildningen på systemet att i mycket vidsträckt omfattning låta domarämbetet så i underätterna som i hovrätterna handhas av vikarier. I den av processkommissionen föreslagna domstolsorganisationen ingår som en av de viktigaste förutsättningarna, att detta vikariatsystem såvitt möjligt upphör. Därmed kommer en i och för sig onekligen värdefull utbildningsväg icke att stå öppen i samma former och i samma utsträckning som nu. Fråga uppstår då, huru den nya ordningen skall kunna tillgodose behovet av utbildningsmöjligheter för dem, som vilja ägna sig åt domarkallet. Utan att närmare ingå på frågan har processkommissionen likväl ansett lämpligt att angiva några huvuddrag i ämnet.

Såsom för närvarande komma att å domsagornas kanslier erfordras extra ordinarie notarier utöver de ordinarie tjänstemännen. Efter avlagd juridisk examen kommer den unge juristen sålunda först att kunna vända sig till domsagorna och som notarie börja det praktiska juridiska arbetet. Han bör därvid liksom nu i egenskap av biträde åt domarna och de ordinarie tjänstemännen först sätta sig in i de enklare göromålen, såsom att biträda de domare, som omhändersha inskrivningsväsendet och de enklare målen. Vid semester eller annan ledighet för den ordinarie sekreteraren kan han därefter få förordnande som vikarie för denne. Är han skicklig, bör han efter ett eller annat år jämväl kunna få förordnande som rådman. Vill han komma i åtnjutande av en mera allsidig utbildning, kan han sedermera inträda i en hovrätts kansli och där kunna erhålla förordnande för tjänsteman å kansliet. Någon gång kan det måhända också finnas lämpligt att tjänstgöra i högsta domstolens kansli.

Den ordinarie tjänst, som i vanliga fall först står notarien till buds, torde bliva sekreteraretjänsten främst i lagmansrätt men någon gång kanske också vid hovrätt. Vid ledighet för rådmännen komma sekreterarna vid lagmansrätterna i regel att få tjänstgöra som vikarier. De få därvid en utbildningsmöjlighet, som i viss mån är densamma som under nuvarande ordning, men som icke kan stå öppen i samma omfattning som nu och som därjämte innebär en vida mindre fara för rättsskipningens säkerhet, då den icke som nu berör även de viktigaste uppgifterna vid domstolen.

Nästa steg för den, som vill gå domarbanan, torde i vanliga fall leda till ordinarie rådmanstjänst. Den föreslagna domstolsorganisationen förutsätter ett betydande antal sådana tjänster, och befordran till en sådan torde kunna ske

jämförelsevis snabbt. I åtskilliga fall kan det emellertid inträffa, att den, som fått en sekreteraretjänst, icke är lämplig för befordran till domare. I något fall kan det, å andra sidan, tänkas, att en sekreterare i domararbete ådagalagt sådan framstående duglighet, att han kan befordras direkt till hovrättsråd. Möjligheten härtill bör icke vara alldeles utesluten. Likaledes bör det vara möjligt, att befordran sker till revisionssekreterare, men då dessa tjänster komma att behållas endast till ett ringa antal, kan denna möjlighet icke bliva av större betydelse. Det vanliga måste bliva, att rådmantjänsten blir den första ordinarie domarplatsen.

Om lagmans, vice lagmans- eller hovrättsrådsämbete skall besättas, torde detta i regel ske ur de skickligaste rådmännens krets. Den, som redan befordrats till vice lagman, bör naturligtvis också kunna komma i fråga till att bliva lagman. För att utses till ordförande på en avdelning i hovrätt måste särskilda förutsättningar fyllas. Det är självfallet, att vid nu nämnda befordringar tjänsteåldern icke får vara avgörande befordringsgrund.

Huruvida lagmän komma att låta förflytta sig till domarplatser i hovrätterna och hovrättsdomare till lagmansämbeten, blir beroende på de inbördes löneförhållandena och givetvis också på en mängd personliga bevekelsegrunder i de enskilda fallen och låter sig knappast på förhand beräkna.

Revisionssekreterarnas antal blir, som redan nämnts, jämförelsevis ringa och dessa tjänsters betydelse ur befordringssynpunkt underordnad. Den karaktär, som de komma att få, torde i allmänhet utesluta, att såsom nu dessa tjänster komma att rekryteras från kretsen av domare i överrätterna.

Till ledamöter av högsta domstolen böra liksom nu de yppersta domarna från övriga domstolar främst komma i fråga.

Den mest i ögonen fallande olikheten mot nu rådande förhållanden, som en ordning enligt dessa grunder skulle innebära, består däri, att befordringarna i vida större utsträckning än nu skulle äga rum från underrätterna till överrätterna och att som en följd därav befordringarna i de senare icke skulle väsentligen vara begränsade till personal, som länge tjänstgjort inom domstolen. Denna olikhet beror naturligtvis därpå, att förfarandet i överrätterna icke såsom nu skulle till sin natur avsevärt skilja sig från förfarandet i underrätterna.

De allmänna grunder för befordringarna på domarbanan, som här antytts, böra naturligtvis icke utesluta, att till domare kunna utnämnas också andra jurister, t. ex. åklagare, advokater eller rättsvetenskapsmän.

Viktigare utländska lagar och lagförslag av processrättslig natur:

Belgien.

Code de procédure civile (1806).
Code d'instruction criminelle (1808).

Danmark.

Lov om Rettens Pleje (1916).

England.

Någon allmän kodifikation av processrätten finnes icke.

Följande viktigare lagar äro att beakta:

Summary Jurisdiction Act 1848.

Common Law Procedure Act 1852.

Criminal Procedure Act (Denman's Act) 1865.

The Supreme Court of Judicature Act 1873.

Rules of the Supreme Court 1883.

County Courts Act 1888.

Summary Jurisdiction Act 1899.

The County Court Rules 1903, 1914.

Probation of Offenders Act 1907.

Criminal Appeal Act 1907.

Criminal Justice Administration Act 1914.

Finland.

Förslag till reform av rättegångsväsendet utarbetade av en därtill förordnad kommitté I—IV (1899—1900).

Lagberedningens förslag till reform av rättegångsväsendet uppgjorda efter verkställd granskning av de förslag, som utarbetats av en för revision av lagstiftningen angående rättegångsväsendet tillförordnad kommitté I—V (1908—1909).

Förslag till reform av rättegångsväsendet av O. H. Granfelt enligt uppdrag (1923).

Förslag till reform av rättegångsväsendet, kommittébetänkande på grundval av näst förut anmärkta förslag (1925).

Frankrike.

- Code de procédure civile (1806).
Code d'instruction criminelle (1808).

Italien.

- Codice di procedura civile del regno d'Italia (1865).
Codice di procedura penale del regno d'Italia (1913).

Nederländerna.

- Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering (1838).
Wetboek van Strafvordering (1921).

Norge.

- Lov om Rettergangsmaaden i Straffesager (1887).

Lov om domstolene och Lov om rettergangsmaaten for tvistemaal (1915 med ändringar 1925, av vilka vissa angivits såsom provisoriska).

(Enligt bestämmelse 1926 skola de nya lagarna om domstolarna och om rättegången i tvistemål samt därav föranledda ändringar i lagen om rättegången i brottmål träda i kraft den 1 juli 1927.)

Schweiz.

Kanton Basel-Stadt:

Gesetz betreffend Wahl und Organisation der Gerichte und der richterlichen Beamten (1895).

Civilprozessordnung (1875).

Strafprozessordnung (1862).

Kanton Bern:

Gesetz über die Organisation der Gerichtsbehörden (1909).

Zivilprozessordnung (1918).

Strafprozessordnung (1854).

Kanton Genève:

Code d'instruction pénale (1884).

Loi sur l'organisation judiciaire (1911).

Loi de procédure civile (1911).

Kanton Zürich:

Gesetz betreffend das Gerichtswesen im allgemeinen (Gerichtsverfassungsgesetz; 1911).

Gesetz betreffend den Zivilprozess (Zivilprozessordnung; 1913).

Gesetz betreffend den Strafprozess (Strafprozessordnung; 1919).

Kanton Ticino:

Legge organica giudiziaria (1892).

Codice di procedura penale (1895).

Codice di procedura civile (1899).

Skottland.

Criminal Procedure (Scotland) Act 1887.
 Summary Jurisdiction (Scotland) Act 1908.

Tyskland.

Gerichtsverfassungsgesetz (1877).
 Zivilprozessordnung (1877).
 Strafprozessordnung (1877).
 Protokolle der Kommission für die Reform des Strafprozesses I—II (1905).
 Entwurf einer Strafprozessordnung und Novelle zum Gerichtsverfassungsgesetze (1908).

} I väsentliga delar ändrade och ånyo utgivna år 1924.

Entwürfe

- 1) eines Gesetzes betreffend Änderungen des Gerichtsverfassungsgesetzes,
- 2) einer Strafprozessordnung,
- 3) eines zu beiden Gesetzen gehörenden Einführungsgesetzes (1909).

Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Gerichtsverfassungsgesetzes und Entwurf eines Gesetzes über den Rechtsgang in Strafsachen (1920).

Ungern.

Civilprocesslag (1911).
 Straffprocesslag (1896).

Österrike.

Strafprozessordnung (1873).
 Zivilprozessordnung (1895).
 Jurisdiktionsnorm (1895).
 Gerichtsorganisationsgesetz (1896).
 Entwurf eines Gesetzes womit die Strafprozessordnung vom 23 Mai 1873, RGB Nr 119, abgeändert wird, Regierungsvorlage (1912).

DE SAKKUNNIGAS
YTTRAN DEN

100
100
100
100
100
100

DE NAKKENTIG
YTTRE YDRE

Undertecknade, som varit tillkallade för att biträda processkommissionen i dess arbete, få med hänvisning till vad som av processkommissionen i dess skrivelse till Konungen anförts rörande sättet för de sakkunnigas deltagande i arbetet, härmed uttala vår anslutning till de huvudgrunder, varpå föreliggande förslag vilar.

ANDERS ANDERSON.

ADAM HULT.

O. W. LÖVGREN.

VICTOR SCHNEIDER

åberopar särskilt yttrande.

KNUT EKBOM.

HENNING LEO.

AXEL PEHRSSON.

G. SEDERHOLM.

Då behovet av en så genomgripande reform som den nu föreslagna enligt min mening icke kan anses vara trängande, utan fastmera de partiella reformernas väg synes böra beträdas, då vidare vissa viktiga detaljer i förslaget såsom lekmanneelementets ökade inflytande synas mig vara av tvivelaktigt värde och då slutligen kostnadsfrågans outredda skick utgör ett ytterligare skäl för mig att icke oreserverat ansluta mig till förslagets huvudgrunder, så har jag härmed velat anteckna denna skiljaktiga mening.

AXEL VANNERSTEN.

On the 1st day of the month of January 1880
I have signed and published this deed of gift
in the presence of the following witnesses
and the same has been read and approved
by the said donor and the said witnesses
and the same has been signed and sealed
by the said donor and the said witnesses
and the same has been filed for record
in the office of the County Clerk of
the County of [ ] State of [ ]

WITNESSES
[ ]
[ ]
[ ]

ANDREW [ ]
ALAN [ ]
G. W. [ ]
VICTOR [ ]

On the 1st day of the month of January 1880
I have signed and published this deed of gift
in the presence of the following witnesses
and the same has been read and approved
by the said donor and the said witnesses
and the same has been signed and sealed
by the said donor and the said witnesses
and the same has been filed for record
in the office of the County Clerk of
the County of [ ] State of [ ]

WITNESSES
[ ]
[ ]
[ ]

ANDREW [ ]
ALAN [ ]
G. W. [ ]
VICTOR [ ]

Särskilt yttrande av borgmästaren Schneider.

Processkommissionens föreliggande betänkande utgör väsentligen ett principbetänkande, avseende att i allmänna drag angiva konturerna för en ny svensk rättegångsordning. Härvid torde den ledande grundsatsen kunna sägas ha varit att genom tillämpning i vidsträckt mån av muntlighets- och omedelbarhetsgrundsatserna skapa en rättegångsordning, som, särskilt ifråga om snabbheten i målens avgörande, bättre än den nuvarande skulle motsvara tidens krav. Av denna betänkandets allmänna karaktär följer, att icke fullständiga förslag till lagtexter och erforderliga följdförordningar framläggas utan endast kortfattade utkast eller promemorior för en blivande lagredaktion. Dessa utkast giva visserligen jämte den allmänna motiveringen ganska god inblick i förslaget allmänna byggnad men kunna genom sin knapphändighet icke giva uttömmande svar på de mången gång betydelsefulla frågor, vilka vid granskning av betänkandet självant framställa sig.

Redan på denna grund måste det falla sig synnerligen svårt att bilda sig en säker uppfattning om, i vad mån de vägar, betänkandet anvisar, leda fram till en rättegångsordning, vilken tillgodoser de tre kardinalkraven på ett gott processsystem: säkerhet, snabbhet och billighet. Då ej heller lämnas närmare redogörelse för den tilltänkta domkretsindelningen, möter, särskilt beträffande underdomstolarna, svårighet att konstatera, i vad mån ett annat oeftergivligt krav på en god rättegångsordning, nämligen domstolarnas lättillgänglighet för allmänheten, i tillbörlig grad tillgodoses.

Därjämte må särskilt framhållas, att vid betänkandet icke äro fogade närmare beräkningar över de kostnader förslaget genomförande skulle vålla det allmänna. Sålunda saknas utredning rörande såväl antalet domare vid de blivande domstolarna, tjänstemän, kanslipersonal och betjante som ock de för domstolens ledamöter och övrig personal beräknade löneförmåner. Ej heller har betänkandet upptagit och måhända ej nu kunnat upptaga till närmare prövning den erforderliga ekonomiska uppgörelsen mellan staten och de städer, som nu hava egen jurisdiktion, samt den därmed sammanhängande svåra frågan, huru de statliga funktioner, vilka nu bekostas av nämnda städer, efter en blivande reform skulle upprätthållas.

På de skäl, som sålunda här av mig i korthet antytts och ej minst enär av betänkandet ej framgår, huruvida de nuvarande jurisdiktionsberättigade städerna vid ovan angivna uppgörelse med staten kunna motse en för dem accep-

tabel lösning av den vittomfattande frågan om städernas särskilda skyldigheter och rättigheter i förhållande till staten, är jag i frågans nuvarande läge förhindrad taga slutgiltig ståndpunkt till betänkandet.

Under sådana förhållanden finner jag det ej lämpligt här söka ingå i diskussion rörande de särskilda delar av förslaget, angående vilka enligt min mening goda skäl kunde anföras för en annan ståndpunkt än den vid vilken kommissionen stannat.

På en punkt anser jag mig dock redan nu böra anmäla en från kommissionen avvikande mening. Det gäller den viktiga frågan om lekmännens deltagande i rättsskipningen. Betänkandet avser därutinnan, vad underrätterna angår, att vid den lagfarne domarens sida vid huvudförhandling och avgörande av tviste- eller brottmål skall sitta en av fem lekmän bestående nämnd, av vilka fyra, om de äro ense, kunna överrösta den lagfarne domaren. Härifrån göres dock undantag sålunda, att i stad, som bildar eget tingslag (alltså de medelstora och större städerna), nämnd endast skulle delta i behandlingen av brottmål, varjämte i fråga om polismålen skulle kunna förordnas, att sådana mål skola handläggas utan nämnd. Vidare skall i hovrätt nämnd, bestående av fem lekmän, delta vid handläggning och avgörande endast av vissa brottmål, nämligen sådana, i vilka fråga kan uppstå om den tilltalades dömande till straffarbete eller till fängelse i mer än sex månader. I hovrätt deltaga sålunda enligt betänkandet nämnd icke i avgörande av övriga brottmål och av tvistemål.

Den lösning frågan om lekmännens deltagande i rättsskipningen sålunda enligt betänkandet erhållit, synes mig långt ifrån tillfredsställande.

Så långt är jag ense med kommissionen, att jag i likhet med densamma och väsentligen på av densamma anförda skäl anser, att i brottmål, företrädesvis dock grövre sådana, lekmännens medverkan i rättsskipningen i flera hänseenden kan vara av värde, särskilt beträffande avgörande av skuldfrågan och straffmätningen. Ej heller har jag något att erinra mot, att beträffande sådana mål lekmannelementet såsom i betänkandet föreslagits erhåller en starkare ställning än nu.

Däremot har jag ej funnit tillräckliga skäl föreligga att giva lekmannelementet liknande ställning i tvistemål. Flerstädes i betänkandets allmänna motivering utsäges ock mer eller mindre uttryckligt, att lekmännens insats vid avdömande av tvistemål ej kan tillmätas större värde, åtminstone under den form för lekmännens deltagande, som i betänkandet avses. I fall lekmanne-deltagandet kunde anordnas så, att i varje tvistemål deltog endast sådana lekmän, vilka på grund av sin särskilda utbildning eller yrkesställning vore speciellt förtrogna med de frågor, om vilka tvisten rör sig, med andra ord om man så att säga sörjde för ett slags specialdomstol med sakkunniga lekmän för varje tvistemål, kunde tvivelsutan lekmännens insats bliva av värde, men därom är i betänkandet ej fråga, och en sådan anordning torde för övrigt stöta på oöverstigligen praktiska svårigheter. Då så är fallet, och då man alltså för deltagande i tvistemålens avdömande nödgas anlita lekmän, tagna så att säga ur högen, ligger det i öppen dag, vilken ringa kompetens lekmännen i allmänhet komme att besitta för domsmyndighet i civila mål. Helt annorlunda ställer

det sig ifråga om deras medverkan vid brottmålen handläggning och avdömande. Varje ordinärt begåvad person med en viss livserfarenhet kan tvivelsutan under samarbete med en lagfaren domare bilda sig en god uppfattning om en tilltalads skuld samt rörande de omständigheter, vilka böra influera på straffmätningen, på frågan om villkorlig dom, om minderårigs hänvisande till tvångsuppfostran o. d. och sålunda bidraga till goda domar i brottmål. Däremot är samme lekman under nutidens differentierade samhällsförhållanden icke skickad att inlåta sig på avgörande av civila tvister, där redan själva sakfrågan esomoftast är mera invecklad än i brottmål och icke lika lätt kan på ett åskådligt sätt upprullas under domsförhandlingen utan ofta kan fastslås först efter långvarigt och noggrant studium av akterna i målet, ibland jämväl tidsödande kalkyler, ofta med rum för tvivel vilka beräkningsgrunder skola komma till användning; där ej sällan svåra rättsfrågor uppstå till bedömande, och där det gäller att träffa sitt avgörande med hänsyn till detaljerade och invecklade lagbestämmelser, till den rättstillämpning, som under praxis utvecklats sig, samt i förekommande fall efter studium av lagmotiv och litteratur. Endast en fackutbildad och rutinerad domare eller i bästa fall ett kollegium av speciellt sakkunniga kunna i sådana mål fälla en juridiskt riktig dom.

Betänkandet synes mig dessutom högeligen inkonsekvent därutinnan att i vissa underrätter (de medelstora och större städernas) lekmän icke skulle deltaga i tvistemålen handläggning. Anser man överhuvud taget deras medverkan i tvistemål vara av värde, synas de böra deltaga i alla underrätter, allra helst som olikheterna mellan förhållandena på landet och i stad under en senare tids utveckling alltmera utplånats. En annan inkonsekvens synes mig ock vara, att lekmännen enligt förslaget skola deltaga i handläggning av tvistemål vid vissa underrätter men ej vid målets handläggning i hovrätt, när målet komme dit, och detta ehuru hovrätten skall pröva målet i hela dess vidd. Det synes knappast vara lyckligt att sätta en ren juristdomstol till överinstans över en med lekmän sammansatt domstol. Det presumerade värdet av lekmännens insats vid underrätten kan ju helt bortelimineras däri genom, att hovrätten, på rent juridiskt tekniska grunder, undanröjer eller ändrar underrättens dom och sålunda jämväl frukterna av det lekmanaförstånd och den lekmanerfarenhet, som enligt betänkandets grund bort komma till sin rätt vid behandlingen av tvistemål.

Av praktiska och ekonomiska skäl torde säkerligen möta stora svårigheter att anlita lekmännens medverkan vid de många tvistemålen avgörande. Detsamma gäller ock mängden av mindre brottmål. Enligt den föreslagna nya ordningen måste domstolarna mycket oftare än nu sammanträda till huvudförhandling, enär ej såsom nu ett stort antal mål kan sammanföras till en och samma rättegångsdag. Lekmännens tid blir därför i mycket hög grad tagen i anspråk för deltagande i handläggningen av nämnda mål. Härigenom och då ersättning skall utgå till lekmanadomarna, tillskyndas statsverket en avsevärd kostnad, som knappast står i rimligt förhållande till värdet av lekmännens insats i denna gren av rättsskipningen. Men därtill kommer, att det säkerligen bleve svårt att finna tillräckligt många verkligt dugliga och erfarna lekmän,

som vore i tillfälle att med intresse fullgöra ifrågavarande domarevärv. Det är nogsamnt känt, att i vårt land med dess högt utvecklade lokala självstyrelse och vårt livliga föreningsliv de medborgare, som hysa allmänna intressen, merendels äro mycket, ibland till bristningsgränsen, betungade med allmänna uppdrag av allehanda slag. Då lekmannadomarna företrädesvis torde komma att utses inom nämnda krets av personer, som i övriga hänseenden åtnjuta sina medborgares förtroende, skulle den börda, som det allmänna redan nu lägger å dem, än ytterligare ökas, och det kan sättas ifråga, huruvida de med något större intresse skulle vilja offra sin ganska dyrbara tid på dem tämligen ovidkommande och ur allmän synpunkt ganska intresselösa tvistemål, i regel mellan privata personer.

I huvudsak av skäl, som nu anförts, anser jag, att lekmännen böra anlitas för deltagande endast i viktigare brottmål, närmast sådana där den tilltalade är häktad eller där fråga kan vara om längre frihetsstraff. Här föreligger ett område, där lekmannainsatsen kan tänkas bliva av värde för rättsskipningen, enär dessa mål ej äro flera än att dugande lekmäns tid utan olägenhet kan för desamma tagas i anspråk, samt det avgörande, som är i fråga, nämligen utkrävande av statens straffanspråk, den skyldiges befordrande till straff, den oskyldiges frikännande, är av den omedelbart samhällsviktiga beskaffenhet, att lekmännen kunna förväntas med levande intresse och därför ock med framgång åt dessa mål ägna tid och arbete.

Därest, såsom jag nu framhållit, lekmän ej skulle komma att deltaga i behandlingen av tvistemål, bortfaller den huvudsakliga grunden för den föreslagna förberedande förhandlingen i dessa mål. Men, även om lekmän bibehölles, anser jag sådan förberedande förhandling icke böra göras obligatorisk, utan dess upptagande böra bero på avgörande av domaren och företagas endast då han anser förhållandena så kräva.

Slutligen vill jag helt allmänt tillägga, att förslagets genomförande säkerligen kommer att göra processen avsevärt dyrare för den rättssökande allmänheten, särskilt i hovrätten, ävensom att garantier för en tillfredsställande juridisk utbildning, med lämplig gallring och sovring vid besättande av ordinarie tjänster, icke lämnats, och att ett fullständigt utdömande av det s. k. vikariat-systemet därvid kommer att inverka mindre förmånligt än vad man nu förutser.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Rättegången i tvistemål.

Sid.

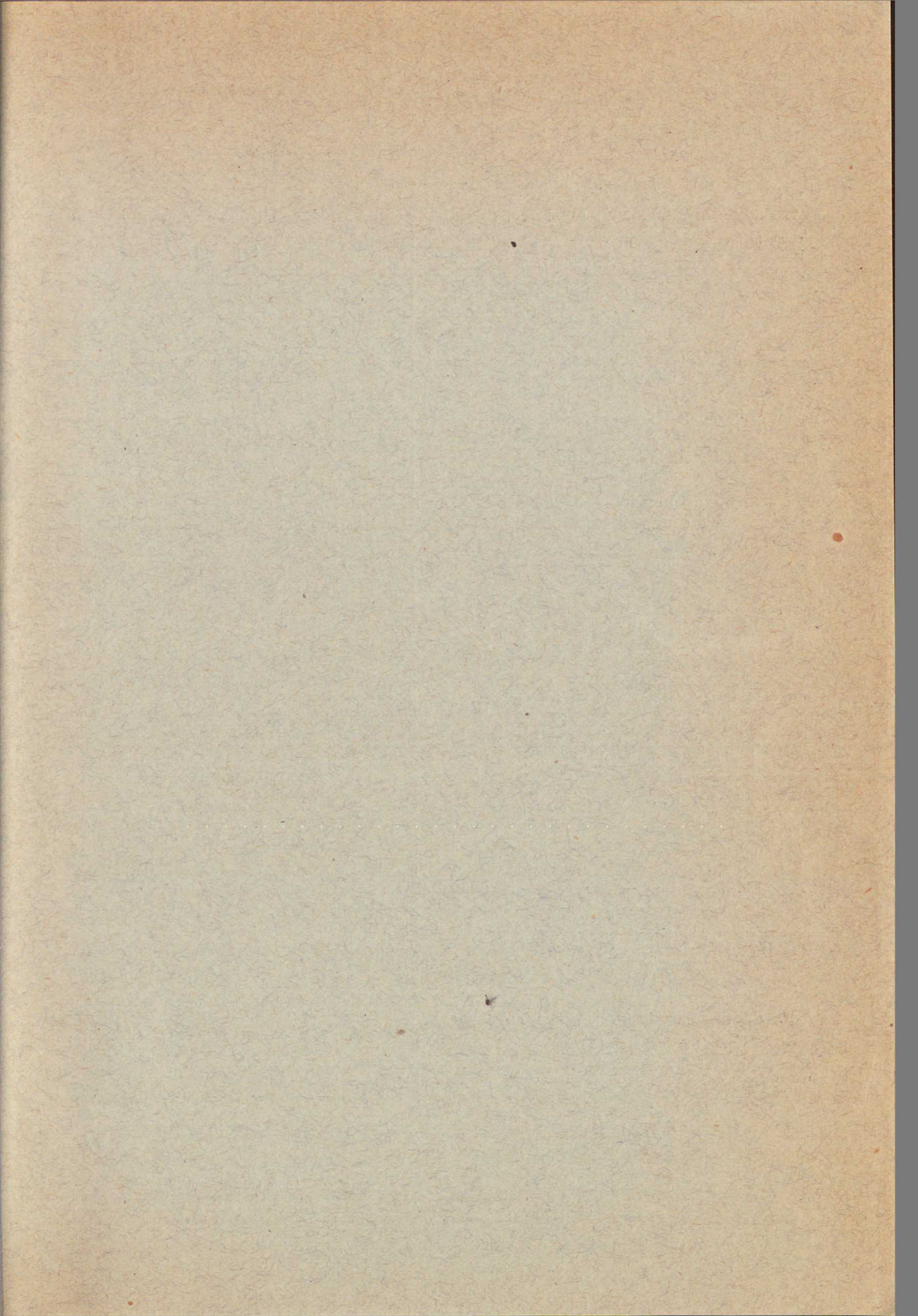
Allmänna grunder för rättegången i tvistemål.	
Civilprocessens väsen	3
Förhållandet mellan domstolens och parternas verksamhet under rättegången	5
Parts förpliktelse att medverka till målets utredning	14
Muntlighet eller skriftlighet	18
Offentlighet eller hemlighet	21
Fri bevisprövning eller legal bevisteori	22
1 kap. Laga domstol	23
2 kap. Parterna och deras fullmäktige	30
3 kap. Talans anhängiggörande	34
4 kap. Förberedande behandling	42
5 kap. Huvudförhandlingen	58
6 kap. Måls avvisande	66
7 kap. Parts utevaro	73
8 kap. Domen	92
9 kap. Huvudgrunderna för rättsmedlens anordnande	96
10 kap. Rättegången i hovrätt i vädjade mål	113
11 kap. Rättegången i hovrätt i besvärsmål	124
12 kap. Rättegången i hovrätt i mål, som upptages av hovrätten som första instans	127
13 kap. Allmänna rättsmedel mot hovrätts beslut och rättegången i högsta domstolen	128
14 kap. Särskilda rättsmedel	135
15 kap. Allmänna regler om bevisningen	141
16 kap. Skriftliga bevis	152
17 kap. Vittnen	165
18 kap. Sakkunniga	174
19 kap. Besiktning och syn	181
20 kap. Förhör med part	185
21 kap. Bevisning till framtida säkerhet	198
22 kap. Rättegångskostnad	203

Bilagor.

N:r 1.	Om rättegångsavgifter	219
N:r 2.	Om rättegångsreformens ekonomiska verkningar	224
N:r 3.	Om domarutbildningen	232
N:r 4.	Viktigare utländska lagar och lagförslag av processrättslig natur .	234
✓	De sakkunnigas yttranden.	237

Statens offentliga utredningar 1926

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

P. M. ang. tåtare tingsammansättnaden. [6]
Betänkande ang. ändringar i hovrätternas organisation, arbetssätt och löneförhållanden m. m. [20]
Processkommissionens betänkande. Första delen. Domstolsförfattningen. [31] Andra delen. Rättegången i brottmål. [32] Tredje delen. Rättegången i tvistemål. [33]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande ang. de icke rättsbildade domsagobiträdenas avlösningsförhållanden och anställningsvillkor. [2]
1921 års pensionskommittés betänkande. 7. Nytt förslag till militär tjänstepensionslag. [3]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Betänkande ang. beskattning av inländska juridiska personer. [18]

Politi.

Betänkande med förslag till lag ang. åtgärder mot dryckenskap och fylleri. [17]

Socialpolitik.

Utredning rörande lagstiftningen om arbetstidens begränsning i vissa främmande länder m. m. [1]
Postverket. [4]
Förslag till lag om behandling av vissa arbetsovilliga och samhällsvådliga m. m. [9]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Ingenjör N. Ekwalls utredningar. 5. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Stockholms län. [23] 6. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Uppsala län. [24] 7. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Södermanlands län. [25] 8. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Göteborgs och Bohus län. [26] 9. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Älvsborgs län. [27] 10. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Skaraborgs län. [28]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Förslag till ändrad lydelse av vissa delar av lagen om nyttjanderätt till fast egendom. [8]
Förslag till lag ang. uppsikt å vissa jordbruk. [15]
Utlåtande med förslag ang. statsbidrag till nyodling och betesförbättring å ofullständiga jordbruk. [21]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande ang. statsbidrag för torrläggning av mark i ändamål av skogsbörd m. m. [29]

Industri.

Cement- och betongbestämmelser. Andra upplagan med tillägsbestämmelser. [13]
Tillägg nr 1 till cementbestämmelser. Särtryck ur 1926: 13. [14]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande och förslag ang. ordnandet av bangårdsförhållandena i Göteborg. [16]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Det svenska skolväsendets organisation. [5]
Betänkande ang. gymnastiska centralinstitutet. [10]
Förslag till handbok för svenska kyrkan. [12]

Försvarsväsen.

Betänkande ang. förenkling av förvaltningsorganisationen vid arméns truppförband. [7]
Förenkling av organisationen å flottans stationer m. m. Del 1. Flottans varv. [11] Del 2. Flottans stationer utom varven. [19]
Betänkande rörande den ekonomiska försvarsberedskapens organisation. [22]
Betänkande och förslag ang. värdering och disposition av kronan tillhörig mark i Vaxholm. [30]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.